

T.C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI BÜROKRASİ GELENEĞİNDE
“KAZÂYÂ” USULÜ- II. BÂYEZİD DÖNEMİNE AİT
KAZIYYE DEFTERLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Fatma ERDİM

Danışman:

Prof. Dr. Feridun M. EMECEN

İSTANBUL

2017

T. C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI BÜROKRASİ GELENEĞİNDE “KAZÂYÂ” USULÜ-
II. BÂYEZİD DÖNEMİNE AİT KAZIYYE DEFTERLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Fatma ERDİM

Danışman:

Prof. Dr. Feridun M. EMECEN

İSTANBUL

2017

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tarih Anabilim Dalı'nda 010314YL03 numaralı Fatma ERDİM'in hazırladığı "*Osmanlı Bürokrasi Geleneğinde "Kazâyâ" Usulü- II. Bâyezid Dönemine Ait Kazıyye Defterleri*" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 21/07/2017 günü 10.30 – 12.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Feridun M. EMECEN
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul İ. ÖKTEN
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Yusuf Alperen AYDIN
İstanbul Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Fatma ERDİM

21/07/2017

ÖZ

OSMANLI BÜROKRASI GELENEĞİNDE “KAZÂYÂ” USULÜ-

II. BÂYEZİD DÖNEMİNE AİT KAZIYYE DEFTERLERİ

Bu tezde Osmanlı Devleti'nin bürokrasi geleneklerinin henüz gelişim safhasında olduğu bir dönemde “kazâyâ” usulünün mahiyeti incelenmiştir. İlk kez bir araştırmaya konu olan bu mesele ele alınırken doğrudan birinci elden kaynaklara referans verilmiştir. Bu amaçla yüksek mahkeme niteliği de taşıyan Divân-ı Hümâyûn'a sunulmak üzere bir nevî rapor şeklinde tutulan kazıyye defterleri çalışmanın ana kaynağını oluşturmuştur. Bugüne ulaşan en erken tarihli örnekleri II. Bâyezid (1481-1512) dönemine kadar inen bu defterlerin ışığında, bir taraftan merkezî bürokrasinin taşradaki temsilcileri olan kadıların müfettiş vasfıyla taşra ile merkez irtibatının sağlanmasında oynadığı kilit rolün önemi ortaya konulurken; diğer taraftan da devlet mekanizmasının hukukî, idarî, sosyal ve ekonomik olaylara yaklaşım biçimi değerlendirilmiştir. Merkez tarafından görevlendirilen müfettiş kadıların kendi meslektaşlarını ve ehl-i örf sınıfına mensup görevlileri teftişini içeren kayıtların tahlili çalışmanın bel kemiğini oluşturmuştur. Bu kayıtlar incelenirken gerek kadıların gerekse diğer resmî görevlilerin teftişe konu olan yolsuzluklarına ve suistimallerine de dikkat çekilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin merkezden uzak mahallerdeki her türlü problemden haberdar olmak için şikâyet mekanizmasını etkin bir şekilde kullandığı, ardından teftiş mekanizmasını harekete geçirerek şikâyet içerikli bilgilerin öncelikle doğruluğunu araştırdığı ve nihayetinde meselelerin çözümüne yönelik girişimlerde bulunduğu saptanmış ve bu konuda devlet mekanizması içerisindeki idarî işleyişin sistematiği anlaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Bâyezid, kazâyâ usulü, kazıyye defterleri, kadı, ehl-i örf, şikâyet, yolsuzluk, suistimal, teftiş mekanizması, taşra bürokrasisi.

ABSTRACT

“KAZÂYÂ” PROCEDURE IN THE OTTOMAN BUREAUCRATIC TRADITION- KAZIYYE REGISTERS IN THE REIGN OF BAYEZID II

This thesis examines the essence of the “kazâyâ” procedure in Ottoman Empire, which was still in development stage in the formative period of the Ottoman bureaucracy. When this issue, a subject of the research for the first time, is addressed primary sources are directly referred to. To this end, the kaziyye registers which is prepared as a kind of report to be presented to Divân-ı Hümâyûn (The Imperial Council) that had also characteristics of a supreme court constitutes main source of the study. In the light of these registers the earliest examples of which appeared in the time of Bâyezid II, the key role played by kadis who were representatives of central bureaucracy in the provinces in ensuring the contact between centre and provinces as investigators was highlighted on the one hand, and the approach of the mechanism of the statecraft to legal, administrative, social and economic events had been evaluated on the other hand. The analysis of the records including the inspection their colleagues and ehl-i örf (executive officials) by kadis appointed by the central administration formed the basis of this research. While these records are being examined, the corruptions and abuses of kadis and other officials had also been indicated. Furthermore, it was determined that Ottoman Empire effectively made use of complaint mechanism to gather information about all kinds of problems even in remote areas from the state centre, then investigated the accuracy of complaint related information by activating the investigation mechanism, and eventually took steps in the direction of solutions to these problems. As a result, the systematics of the administrative process has been tried to be understood in this study.

Keywords: Bâyezid II, kazâyâ procedure, kaziyye registers, kadi, ehl-i örf (executive officials), complaint, corruption, abuse, inspection mechanism, provincial bureaucracy.

ÖNSÖZ

Mühimme defterlerinde bulunan “kazâyâ defteri gönderüp”, “kazıyyelerin onat vechile teftîş ü tefahhus eyleyüp göresin”, “hîn-i teftîşte zuhûr eden kazâyâsın mufasssal yazup bildiresin” vb. ifadelerle bu kaynaklara başvuran hemen hemen herkes karşılaşmış olmalıdır. Ne var ki kazıyye defterleri ve kazâyâ usulü şimdiye değin herhangi bir müstakil çalışmaya konu olmamıştı. Mevcut literatürdeki bu boşluğu fark eden tez danışmanımın tavsiyesini dikkate alarak ve biraz da bakir bir alanda çalışacak olmanın heyecanına kapılarak bu konuyu araştırma ihtiyacı hissettim. Kazıyye defterlerinin tespit edebildiğimiz en erken tarihli örnekleri II. Bâyezid dönemine kadar inmekteydi. Bu yüzden söz konusu defterlerin ilk örneklerinden yola çıkarak kazâyâ usulünün erken dönem Osmanlı bürokrasisindeki yerini incelemeyi hedefledim. Kazâyâ iddia, dava, mahkeme hükmü, mesele vb. anlamlara gelen kazıyye kelimesinin çoğul şeklidir. Burada “kazıyye/kazâyâ usulü” ifadesi ile kast edilen ise herhangi bir bölgede meydana gelen olayların veya karşılaşılan problemlerin devlet makamına arz edilmek üzere rapor şeklinde hazırlanarak Divân-ı Hümâyûn’a ya da şehzade divânlarına sunulmasıdır.

Bu çalışmada ana kaynak olarak kullandığım, sonradan bir araya getirilerek ciltlendiğini anladığımız derleme defterin içerisinde oldukça farklı meselelerle ilgili parça defterler bulunmaktaydı. Öncelikle bu defterleri tarayarak türlerini tespit etme yoluna gittim. Daha sonra düzenli bir sıra takip etmeyen kayıtların sıralarını düzenlemem gerekti. Ardından da bu parça defterleri konularına göre tasnif ettim. Bu süreçte danışman hocamla beraber incelediğimiz defterlerde yoğun olarak teftîş içerikli kayıtların bulunduğunu fark ederek çalışmanın çerçevesini belirledik. Söz konusu teftişler idarî amaçlarla gerçekleştiriliyor ve soruşturma sürecini müfettiş kadılar yürütüyordu. Teftiş geçiren kişiler ise çoğunlukla ya kendi meslektaşları ya da ehl-i örf sınıfına mensup olan sancakbeyi, subaşı, kale dizdarı, kethüda vb. görevlilerdi. Şahıslar arası meseleler de kadıların teftiş için merkez tarafından atanmalarına neden oluyordu. Ancak bu kayıtların sınırlı sayıda oluşu nedeniyle onları dahil etmeyerek kadıların teftiş görevini meslektaşlarının ve ehl-i örfün teftiş üzerinden öne çıkaracak şekilde başlıca iki grup halinde ele aldım. Böylece kaynak merkezli olan bu çalışmanın asıl bölümleri hazır hale gelmişti. Bu bölümlerin teorik altyapısını oluşturabilmek için erken dönem Osmanlı

bürokrasisi, kadılık müessesesi ve teftiş mekanizması hakkında genel bir çerçeve oluşturacak bir bölüme daha ihtiyaç vardı. Ekler kısmında ise kullandığım kazıyye defterlerinin transkripsiyon edilmiş metinlerine ve bu defterlerde geçen bazı kelimelerden oluşan bir sözlüğe de yer verince bu çalışma tamamlanmış oldu.

Tez danışmanım Prof. Dr. Feridun Mustafa Emecen hocama çalışmam boyunca verdiği destekten dolayı minnettarım. Böyle bir tez konusu seçme noktasında beni teşvik etti. Yoğun mesaisine rağmen düzenli vakit ayırarak okuduğum defterleri kendisiyle beraber yeniden okuma fırsatı sundu. Yine yazım sürecimi titizlikle takip ederek değerli katkılarıyla beni yönlendirdi. Onun yol göstericiliğinde tarihî kaynakları okuma, kullanma ve metnin dilinden kurtularak değerlendirme konusunda fikir sahibi olabildim. Ayrıca lisansüstü eğitimim boyunca desteğini esirgemeyen, bu çalışmanın öncesinde ve sonrasında doğru adımlar atmam konusunda tavsiyeler veren saygıdeğer Prof. Dr. Ali Akyıldız hocama ne kadar teşekkür etsem azdır. Yine Prof. Dr. İsmail Durmuş incelediğim defterlerdeki bazı Arapça kısımları okuyarak ve anlamlarını açıklayarak, Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul İsmail Ökten ve Yrd. Doç. Dr. Yusuf Alperen Aydın da konu hakkındaki görüşlerini benimle paylaşarak bu teze katkı sağlamışlardır.

Çalışmam boyunca yararlandığım kaynakları içerisinde barındıran ve rahat bir çalışma ortamı sunan İSAM Kütüphanesi ve Boğaziçi Üniversitesi Aptullah Kuran Kütüphanesi çalışanlarına özellikle teşekkür ederim. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde ihtiyaç duyduğum arşiv materyallerini temin etmemde ve tezimin ana kaynağını oluşturan derleme defterin orijinalini incelememde bana yardımcı olan Mehmet Selim Temel'e ve Mustafa Kırış'a, yazdıklarımı titizlikle okuyarak ve teknik anlamda inceleyerek tezime son halini vermemde katkılarını esirgemeyen Sibel Çavuşoğlu'na, Zeynep Erçetin Dağınık'a, Zeynep Güngördü Aksu'ya ve İnci Pamuk'a, tezimde kullandığım bazı kaynakları temin etmeme yardımcı olan Osman Kara'ya ve Muhammet Emin Ünal'a ayrı ayrı teşekkür ederim. Çalışmam boyunca manevî desteklerini hep üzerimde hissettiğim Merve Gündüz'e, Eda Arslan'a, Sebahat Özkal'a, Tuba Tatar'a ve Cemre Karahan Ünal'a özel olarak teşekkür etmek isterim. Son olarak kardeşim Ayşe'ye ve üzerimde en büyük emek sahibi ebeveynlerim Hüseyin ve Nazime Erdim'e sonsuz şükranlarımı sunarım.

Fatma ERDİM

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
BEYAN	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM	7
ERKEN DÖNEM OSMANLI DEVLETİ'NDE BÜROKRASİ, KADILIK VE TEFTİŞ	7
1.1.Erken Dönem Osmanlı Bürokrasisinin Genel Seyri	7
1.1.1. II. Bâyezid Devri (1481-1512) Defter Tutma Faaliyetleri	9
1.1.2. II. Bâyezid Devrinde Kazâyâ Usulü	11
1.2. Osmanlı Kadısının Genel Portresi	13
1.2.1.Kadıların Tayinleri ve Görev Süreleri	15
1.2.2. Kadıların Görevleri.....	18
1.3. Osmanlı'da Teftiş Mekanizması	20
2. BÖLÜM	24
KAZÂYÂ DEFTERİNE GÖRE KADININ MESLEKTAŞLARINI TEFTİŞİ	24
2.1. Kadıların Teftiş Edilmelerinin Genel Mahiyeti	24
2.2.Kadıların Suistimalleriyle İlgili Örnekler.....	26
3. BÖLÜM	50
KAZÂYÂ DEFTERİNE GÖRE KADININ DEVLET ADAMLARINI TEFTİŞİ	50
3.1. Ehl-i Örfün Teftiş Edilmesinin Gerekçeleri	50
3.2.Ehl-i Örfü Soruşturma Örnekleri.....	52
SONUÇ	75
BİBLİYOGRAFYA	78
EKLER	84
Ek-1: Metin: BOA, D.M.d, nr. 36806.	84
Ek-2: Sözlük.....	209
ÖZGEÇMİŞ	215

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.t.	adı geçen tez
a.mlf.	aynı müellif
Bkz./bkz.	Bakınız
c.	Cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
nu.	Numara
s.	Sayfa
S.	Sayı
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
D.M.d	Bâb-ı Defterî Müteferrik Kalemî Defterleri
MAD	Maliyeden Müdevver Defterler Serisi
Nr.	Numara
DİA	Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
İA	Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
EI ²	Encyclopedia of Islam, 2nd Edition
Ar.	Arapça
ET	Eski Türkçe
Fars.	Farsça
Mac.	Macarca
Rum.	Rumca
Sırp.	Sırpça
Yun.	Yunanca

GİRİŞ

Bugüne değin üzerinde durulmayan bir mesele olarak Osmanlı bürokrasi geleneğinde kazâyâ usulünü anlamaya yönelik bir girişimden ibaret olan bu çalışma, konuyu Osmanlı bürokrasisinin olgunlaşma dönemine geçmeden önceki gelişim safhasına denk gelen II. Bâyezid (1481-1512) dönemi kapsamında ele almaktadır. Bu tezin temel problemi günümüze ulaşan en erken tarihli örnekleri II. Bâyezid dönemine kadar inen kazıyye defterlerine yansıyan kayıtlar ışığında, devlet adına tasarrufta bulunan yetkililerin otoritelerini kötüye kullanmalarının önüne geçmek için devletin kendi içerisinde nasıl bir idarî mekanizma benimsediği ve bunun bir sistematığının olup olmadığı sorusu etrafında şekillenmektedir. Bu temel soru etrafında devletin otoritesini temsil edenlerin yetkilerini kötüye kullanarak yaptıkları haksızlıklardan imparatorluk merkezinin hangi kanallarla ve ne şekilde haberdar olduğu, merkeze ulaşan şikâyet içerikli bilgilerin gerçeği yansıtmayı yansıtmadığını soruşturmak için nasıl bir teftiş ve kontrol mekanizmasının devreye sokulduğu ve hangi aşamalar sonucunda meselelerin çözüme kavuşturulduğu sorularına da cevap aranmıştır.

Çalışma temelde üç bölümden meydana gelmektedir. Meselenin daha iyi anlaşılmasını mümkün kılacak teorik altyapıyı oluşturabilmek için hem Osmanlı bürokrasisinin genel gelişimi hem de kadılık müessesesi hakkında en azından asgarî düzeyde bilgi sahibi olmak gerektiği açıktır. Bu nedenle ilk bölümde erken dönem Osmanlı bürokrasisinde görülen gelişmeler ana hatlarıyla incelendikten sonra defterlerde görülen farklılıkların bürokraside yaşanan değişimleri yansıttığı ön kabulünden yola çıkılarak II. Bâyezid devrine ait defter tutma faaliyetlerine değinilmiştir. Ardından dönemin bürokratik teamülünü anlamak açısından kendine has birtakım özellikler taşıyan kazâyâ usulü ve bunun Osmanlı bürokrasisinin gelişim safhası açısından yeri tartışma konusu yapılmıştır. Yine bu bölümde Osmanlı kadısı hakkında genel bilgilendirmeden sonra kadıların Osmanlı'nın adlî, idarî ve beledî işlerinin aksamadan yürütmesi için mükellef kılındıkları görevlere kısaca temas edilmiştir. Çalışmanın asıl meselesine ön hazırlık olması açısından ise kadıların teftiş görevi özel olarak incelenmiştir.

İkinci bölümde kadıların kendi meslektaşlarını nasıl teftiş ettikleri ekte transkribe edilmiş metinleri verilen, kadıların Divân-ı Hümâyûn'a sunmak üzere bir rapor

hüviyetinde hazırladıkları kayıtlardan oluşan kazıyye defterleri üzerinden yorumlanmıştır.

Son bölümde ise yine kazıyye defterlerinden yola çıkılarak kadıların ehl-i örf sınıfından yöneticileri (beylerbeyi, sancakbeyi, subaşı, kethüda, dizdar, kale erenleri, yasakçı vb.) teftiş ettiği kayıtlar değerlendirilmiştir. Böylece oldukça geniş yetki ve fonksiyonlara sahip olan ve merkezî bürokrasinin taşradaki temsilcileri sayılan kadıların merkez tarafından görevlendirildikleri durumlarda bir nevî müfettiş sıfatıyla oynadıkları rol de anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ekler kısmında ise incelenen defterlerin transkribe edilmiş metinlerine yer verilmiştir. Ayrıca defterlerde geçen bölgesel anlam ifade eden ve kullanımına pek rastlanılmayan kelimelerden ve bazı terimlerden oluşan bir sözlük hazırlanmıştır. Sözlük kısmında yararlanılan kaynaklar ise dipnot verilmeksizin doğrudan bibliyografyaya eklenmiştir.

Osmanlı bürokrasi geleneğinde kazâyâ usulüne dair literatürün mevcut olmayışı ve kadıların idarî görevlerinden biri olan teftiş görevini müstakil olarak mercek altına alan çalışmaların yokluğu nedeniyle bu çalışmanın temelde kaynak merkezli olması kaçınılmaz olmuştur. Çalışmada T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bâb-ı Defterî Müteferrik Kalemî tasnifinde nr. 36806'da kayıtlı olan derleme bir defterde yer alan kazıyye defterlerinden yararlanılmıştır. 1046 sayfadan oluşan bu defter klasik Mühimme Defterleri gibi geniş şekilli değildir. Dar ve uzun şekilli Mâliye Ahkâm Defterleri'ne benzer bir formda tutulmuştur. Elimizdeki defter aslında bir derlemedir. Daha doğrusu arşivde rastlanılan aynı dönemlere ait parça defterlerin arşiv çalışanları tarafından sonradan bir arada ciltlenmiş halidir. Derleme bir defter özelliğini taşıması nedeniyle içindeki bazı kayıtların sırası karışık haldedir, bazı kayıtlar ise eksik durumdadır. Ayrıca şunu belirtmek gerekir ki sonradan bir araya getirilmiş olan bu parça defterlerde yer alan meselelerle ilişkili bazı kayıtlar Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde aynı tasnifte yer alan ve şekil itibarıyla aynı formda tutulmuş olan bir başka derleme defterin içerisine dahil edilmiş gözükmektedir.¹ Ancak burada incelenen kazıyyelerin hepsi aynı defterde toplanmıştır. Bu nedenle bu ikinci derleme deftere sadece atıfta bulunmakla yetinilmiştir.

---

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Bâb-ı Defterî Müteferrik Kalemî Defterleri (D.M.d)*, nr. 36805.

Bu çalışmada incelenen kazıye defterlerini de ihtiva eden derleme defterdeki parça defterlerin türleri ise oldukça farklılık göstermektedir. Bu derleme defterin içerisinde azap, girihite, sürgün, sipahi, kürekçi, kalafatçı, lağımçı, celebkeş, beygir teftişlerinin yanında haraç, nüzul, avarız vergisi, ulufe ve muhasebe teftişleri, tereke, peksimet ve esbap teftişleri ile ilgili parça defterler bulunmaktadır. Ayrıca şahıslar arası meseleler (miras paylaşımı vb.) de teftişe konu olmuştur. Bu parça defterler her ne kadar teftişle ilgili kayıtları içerse de gerek kadıların gerekse diğer devlet görevlilerinin suistimallerine işaret etmedikleri için burada incelenmemiştir. Teftiş türü kayıtlar dışında bu çalışmaya dahil edilmeyen başka kayıtlar da dikkat çekmektedir. Bunlar arasında “Ağriboz sancağı beyine ve Beyşehir sancağı kadısına hüküm yazıla” diye başlayan ve iki sayfaya dağılmış hüküm kayıtlarının varlığı ilginçtir. Aynı zamanda I. Selim dönemine ait 9 Şevval 918 (18 Aralık 1512) tarihli “Üsküp kadısına hüküm yazıla ki” diye başlayan uzun bir Ahkâm defteri yer almaktadır. Bu anlamda muhtevasının farklılığı ve defter türlerinin çeşitliliği bakımından oldukça geniş çerçevede tahlil edilebilecek malzemeyi içerisinde barındırmaktadır.

Derleme defterdeki kayıtların hepsinde tarih belirtilmemiş olup bir kısmının tarihini birtakım ipuçlarından yola çıkılarak tespit etme imkânı doğsa da bütün kayıtların hangi tarih aralığına denk geldiğini belirlemek mümkün olamamıştır. Bununla birlikte II. Mehmed (1451-1481), II. Bâyezid ve I. Selim (1512-1520) dönemlerine ait oldukça çeşitli konulara dair kayıtların yer aldığı ifade edilmelidir. Örneğin, II. Mehmed zamanına denk düşen 871 (1466-1467) yılından 877 (1473-1474) yılına kadarki sürede Midilli'nin haraç vergilerinin teftiş edildiği bir defter yer almaktadır. Edremit kadısının teftişle görevlendirildiği bu defterde paşaların arz ettiği meseleler bulunmaktadır. Aynı şekilde Galata'daki gemiler için merkezden istenilen ziftin teftişiyle ilgili Midilli kadısı tarafından tutulan I. Selim dönemine ait bir defter daha mevcuttur. Ayrıca 27 Cemaziyelahir 919 (30 Ağustos 1513)- 19 Şevval 918 (28 Aralık 1512) tarihleri arasında gemilerin İnebahtı Boğazı'ndan kanuna uygun olarak geçip geçmediklerine dair denetim kaydının bulunduğu bir defter daha bulunmaktadır.

Defterlerdeki dil özelliklerine bakıldığında günümüzde pek rastlanılmayan bazı kelimelerin yanında bir bölgede kullanılan ve özel anlam ifade eden birtakım kelimeler ile (tir, lek gibi kelimeler) çok sayıda teknik terimin kullanıldığı göze

çarpmaktadır. Örneğin, hükümeti tanımlamak için “devlet eşiği” tabiri tercih edilmiştir. Yine “seğirdim salmak”, “sefer eşmek”, “salgun salmak”, “apılamak” gibi ifadelerin varlığı dönemin dil özelliklerini yansıması açısından dikkat çekicidir. Bu çalışmanın kapsamına dahil edilmeyen esbap teftiş defterinde çuha ve kumaşlarla ve ekte metinleri verilen maden teftiş defterlerinde ise madencilikle ilgili kullanılan terimlerin (potok, iştolna, hutman, urbarar, şafar, paun, varak, vatrok vb.) fazlalığı da bu açıdan örnek gösterilebilir. Ayrıca bazı defterlerde “edüban, oluben, deyüban” gibi kullanımların sıklığı ve zaman zaman hazretlerinin yerine “hizmetlerinin” yazılmasının tercih edilmesi ilginç gözükmektedir. Tarih verilirken “fî evâsıt-ı evvelü’r-rebi’un sene 2 tis’a-mi’e” örneğinde olduğu gibi bazen standart ifadelerin dışına çıkıldığına da şahit olmak mümkündür. Bunlara ek olarak defterlerdeki çok farklı dillerden kelimelerin varlığından da bahsetmek gerekir. Arapça ve Farsça kelimelerin yanı sıra “kefali” gibi Rumca ve “balvan” gibi Macarca kelimeler de kullanılmıştır. Madencilikle ilgili terimler ise genel itibarıyla Sırpça ve Almanca kökenlidir. Defterlerdeki kayıtlarda “örü”, “önürdü”, “apılamak”, “eslemek”, “otarmak”, “ıssı” vb. Eski Türkçe kelimelerin yoğun olarak geçmesi de defterlerin dil özellikleri açısından öne çıkmaktadır. Genel itibarıyla değerlendirmek gerekirse defterlerdeki dilin kullanımının kapalı olduğu söylenemez. Bununla birlikte düşük cümlelerin varlığı ve yapılan imla bozuklukları kayıtların kolay anlaşılmasını güçleştirmektedir.

Bu çalışma çerçevesinde konuyu dönemsel olarak ve içerik açısından sınırlandırma ihtiyacı doğmuştur. Bu noktada yukarıda da değinildiği gibi çalışmaya dahil edilen kazıye defterlerinin seçiminde II. Bâyezid dönemine ait olmaları belirleyici bir unsur olmuştur. Çünkü kazıye defterlerinin tespit edilebilen en erken tarihli örnekleri II. Bâyezid dönemine kadar inmektedir. Ayrıca derleme defterdeki parça defterlerin büyük çoğunluğunun bu döneme ait olması da bu seçimde etkili olmuştur. Bununla birlikte bu dönemdeki kayıtlar iki başlık altında tasnife tabi tutulmuştur. Sonuç olarak kadınların teftiş görevini öne çıkaran kayıtlar tespit edilerek kendi meslektaşlarını ve ehl-i örf sınıfına mensup görevlileri soruşturduğu defterler çalışmanın kapsamına dahil edilmiştir. Ancak eksik olanlar ya da devamı bulunamayanlar yerine belli bir bütünlüğe sahip olan defterlere öncelik verilmiştir. Bu nedenle II. Bâyezid dönemine ait olup kazıye niteliği taşımayan defterler de dahil olmak üzere diğer bütün defterler çalışmanın dışında

tutulmuştur. Sonuçta ekte transkripsiyonlu metinleri sunulan toplam yirmi adet defter incelenmiştir.

Derleme defterdeki kayıtların sonlarında yer alan imzalara bakıldığında emin, naip, haraççı, kâtip gibi farklı konumdaki görevlilerin imzalarının bulunduğu göze çarpmaktadır. Örneğin, Görice ve Bihlişte'deki nev-yâfte teftişini rapor eden defterin sonunda haraççıların "El-fakîrîn-i harâccıyân-ı Görice ve Bihlişte" şeklinde imzaları yer almaktadır. "Çerne beyi" ve "Çerne oğlu" diye bahsedilen kişinin Zeta beyi Crnojević olduğunu tespit ettiğimiz defterin sonunda da kâtip Yusuf'un imzası bulunmaktadır. Ancak bu kayıtlar kazıyye niteliği taşımamaktadır. Bununla birlikte bu tezde incelenen kazıyye defterlerinin sonunda Divân-ı Hümâyûn'a intikâl eden meselelerin teftişiyle görevlendirilen kadıların imzaları yer almaktadır.²

Derleme bir defter çalışmanın bazı güçlükleri de beraberinde getirdiği açıktır. Defterdeki kayıtların düzenli bir sıra takip etmemesi nedeniyle karışık sayfaların sırası tespit edilmeye çalışılmış ve sayfalar ilgili kaydın devamına iliştilmiştir. Bu nedenle ekte verilen metinlerde konu bütünlüğünün bozulmaması kaygısıyla orijinal defterdeki sıraya riayet edilememiştir. Bununla birlikte her defter Roma rakamları ile ayrı ayrı numaralandırılmış ve kayıtların defterlerdeki orijinal sayfa numaraları parantez içerisinde ilgili sayfaya ait ilk kelimedenden önce gösterilmiştir.

Ayrıca ekte verilen kayıtların takibini kolaylaştırmak adına başlıklar kalın olarak belirtilmiştir. Kazıyye başlıkları ise daha belirgin olmaları için hem kalın hem italik olarak sunulmuştur. Okunuşunda tereddüte düşülen kelimelerin yanlarına soru işareti konulmuş, metne yapılan müdahaleler ise köşeli parantez içerisinde eklenmiştir.

Yine bu çalışmada incelenen kayıtlar latinize edilirken basit bir transkripsiyon usulü benimsenmiştir. Kayıtlarda geçen hicrî tarihler ise miladî tarihe dönüştürülerek ilgili kısımlarda parantez içerisinde yazılmıştır. Bunlara ek olarak metin içerisinde farklı yerlerde değişik şekillerde geçen kullanımlara dipnotlarda açıklama getirilmiştir. Aynı şekilde Arapça dua ifade eden bazı ibarelerin anlamları da dipnotlarda verilmiştir. Yine

---

² Kadıların imza ve tasdiklerinde yer alan ifadeler için bkz. Mehmet İpşirli, "İlmiye Mensuplarının İmza ve Tasdik Formülleri", *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri: Bildiriler*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1988, I, s. 187-189.

metin kısmında teftiş geçiren kadıların buldukları yerlerin günümüzde nerede buldukları dipnotlarda kaynak verilerek açıklanmıştır. Ayrıca çalışmanın ikinci ve nc bölümlerinde ekte metinleri sunulan kayıtların içeriğine değinilerek birtakım çıkarımlarda bulunulmuştur. Bunu yaparken de kayıtların ekte verilif sırasına uyularak defterdeki orijinal sayfa numaralarına atıfta bulunulmuştur.

1.BÖLÜM

ERKEN DÖNEM OSMANLI DEVLETİ'NDE BÜROKRASİ, KADILIK VE TEFTİŞ

Cornell Fleischer'in tespitine göre erken dönemde bürokrasi kavramı Osmanlı Devleti'nin malî kayıtlarını ve resmî yazışmalarını kapsayan bir branş olarak oldukça sınırlandırılmış bir çerçevede ele alınmalıdır.³ Bu tespitten yola çıkılarak çalışmanın bu bölümünde Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinde görülen bürokratik işleyişten kısaca bahsedildikten sonra II. Bâyezid devrinin genel bürokratik teamüllerine biraz daha ayrıntılı yer verilecek, ardından da bu dönemdeki kazâyâ usulüne değinilmeye çalışılacaktır.

1.1.Erken Dönem Osmanlı Bürokrasisinin Genel Seyri

Osmanlı Devleti'nde ilk dönemlerden itibaren bürokratik işlemlerin yürütüldüğü merkezi bir daire ve kitabet usullerini bilen bir "kâtipler zümresi" mevcut olmasına rağmen bu dönemlerde bürokratik iş bölümü çok belirgin değildi. Bütün bürokratik işlemler nişancının idaresi altında bulunan, belirli bir sahada uzmanlaşmamış, dar bir kâtip kadrosu tarafından yürütülmekteydi. 15. yüzyılın başlarına gelindiğinde malî işlerin yürütülmesi için ayrı bir müessese olarak "Defterdarlık" tesis edilmişti. Osmanlı bürokrasisinin üçüncü ayağını oluşturan "Defterhâne-i âmire" ise timar sisteminin geliştiği ve merkezi otoritenin ağırlığının gittikçe arttığı II. Mehmed döneminde kurulmuştu.⁴

---

³ Cornell H. Fleischer, "Preliminaries to the Study of the Ottoman Bureaucracy", *Raiyyet Rûsûmu: Essays Presented to Halil İncalcık on his Seventieth Birthday by his Colleagues and Students*, Journal of Turkish Studies, 1986, s. 135.

⁴ Erhan Afyoncu, "Tanzimat Öncesi Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokrasi", *Türkiye Günüğü* 58 (1999): 182-183.

Fleischer İstanbul'un fethinden on iki yıl önce Osmanlı sarayında nişancı ile başdefterdarın etkin konumda olduklarını gösteren kaynaklara atıfta bulunmaktadır. Ayrıca bazı arşiv kayıtlarının fetihten önce de vergi sayımlarının yapıldığını, defterlerin tutulduğunu ve resmî yazışma metinlerinin hazırlandığını ortaya koyduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte 1453-1520 tarihleri arasında nişancı ve başdefterdarın meslekî açıdan farklılaşmamış ulema ve müderrisler arasından seçildiğinin altını çizmektedir. Bu noktadan hareket eden Fleischer, bu tarihler arasında bürokratik kariyerin hâlâ tek bir meslek yolu olduğu ve divân ile maliye işleri arasında ayrıma gidilmediği sonucuna varmaktadır. Dallara ayrılmayan Osmanlı bürokrasisinin ise henüz tam anlamıyla gelişmediğini vurgulamaktadır.⁵ Dolayısıyla II. Bâyezid ve muhtemelen I. Selim dönemlerinde merkezî hükümetin aslî bürokratik fonksiyonlarını profesyonel olarak farklılaştırılmamış ve neredeyse tamamı malî işlerle ilgilenen "kâtipler zümresi" (kâtibân-ı divân-ı hümâyûn) üstlenmekteydi. Kâtipler idarî amaçlar için birlikte gruplandırılmıştı. Aynı kâtipler hem divân işlerinde hem de malî görevlerde dönüşümlü olarak hizmet etmekteydiler.⁶

Mevcut arşiv ve anlatı kaynakları değerlendirildiğinde bürokraside kurumsallaşmanın ve sayısal büyümenin Kanuni Sultan Süleyman (1520-66) devrinin bir ürünü olduğu anlaşılmaktadır. I. Süleyman'ın tahta çıkışından kısa bir süre sonra bilinçli bir politika izlenerek Osmanlı idaresinden ayrı bir birim olarak profesyonel ve kendi kendini idame ettiren bir bürokrasi inşası hedeflenmişti. Bu nedenle bürokrasinin toplam hacmi iki katından daha fazla genişletilerek fonksiyonlarına göre bir rütbe dağılımı getirilmişti. Bu dönem boyunca bürokrasinin malî branşından çok divân işlerinin yürütüldüğü biriminde gelişme katedilmişti.⁷ Osmanlı bürokrasisinin gelişimi açısından bir dönüm noktası sayılabilecek olan bu dönemde her ne kadar bürokratik makamların hiyerarşisi henüz katılaşmamış olsa da bürokrasi ilmiyeden bağımsız bir meslek yolu haline dönüşmüştü. Nişancı divân işlerine, başdefterdar malî işlere bakmaya başlamıştı. Reisülküttap ise divân görevlerinde nişancıya yardımcı olmaktadır. Divân kâtipleri biri

---

⁵ Cornell H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Ali-Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, çev. Ayla Ortaç, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013, s. 224-225.

⁶ Fleischer, "Preliminaries to the Study of the Ottoman Bureaucracy", s. 140.

⁷ Fleischer, a.g.m., s. 135-140.

nişancıya diğeri başdefterdara bağılı olmak üzere iki ayrı gruba ayrılmıştı.⁸ Dönemin sonlarına doğru maliye boyutsal olarak büyük ölçüde gelişmişti. Büroların hiyerarşik yapısı kurulmuş ve mesleğe geçiş yollarında birtakım sistematik düzenlemeler getirilmişti.⁹ Kanuni Sultan Süleyman zamanından itibaren bürokrasinin gelişmesine paralel olarak kâtiplerin sayısı artmıştı. Bu nedenle bürokratik işlemlerin takibi açısından kayıtları kimin tuttuğunun kolayca anlaşılabilmesi ve sayıca çoğalan kâtiplerin suistimallerinin önlenmesi için kâtiplerin rumuz kullandıkları bilinmektedir.¹⁰

Woodhead'e göre ise Osmanlı bürokrasisi en başından beri edebiyatla yakın bir ilişki içerisindeydi. Kâtiplerden öncelikle resmî evrakı ve yazışmaları titizlikle kaydetmeleri ve kusursuz olarak işleme hazır hale getirmeleri beklenirdi. 16. yüzyıldan itibaren sayıları gittikçe artan ve içlerinden çok azı şair, çoğunluğu ise nesir yazarı olan ediplerin kâtiplik eğitimi aldıkları ya da hükümetin merkez bürolarında görevde buldukları bilinmekteydi. Bu kişilerin bürokrasideki edebî standartların gelişmesine ve korunmasına katkıda buldukları söylenebilir. Bu duruma örnek olarak ise Divân-ı Hümâyûn kâtipliği ve şehnamecilik hizmetlerinde bulunan Osmanlı edibi Tâlikîzâde Mehmed Subhi örnek gösterilebilir.¹¹

1.1.1. II. Bâyezid Devri (1481-1512) Defter Tutma Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde bürokrasinin genel gelişimine kısaca göz gezdirdikten sonra II. Bâyezid devrinin genel bürokratik teamüllerine bu dönemdeki defter tutma faaliyetleri üzerinden değinmek yerinde olacaktır. Çünkü defterlerde görülen yeni uygulamalar bürokraside yaşanan ihtisaslaşmayı ve değişimi yansıtmaktadır.¹² II.

---

⁸ Fleischer, *Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, s. 222-226.

⁹ Fleischer, "Preliminaries to the Study of the Ottoman Bureaucracy", s. 135-140.

¹⁰ Feridun M. Emecen, "Ali'nin Ayn'ı: XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Bürokrasisinde Kâtib Rumuzları", *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan Devlet ve Toplum*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, s. 159-160.

¹¹ Christine Woodhead, "From Scribe to Litterateur: The Career of a Sixteenth-Century Ottoman Kâtib", *Bulletin of the British Society for Middle Eastern Studies* IX (1982), s. 55-59.

¹² Mühimme defterlerini Osmanlı bürokrasisindeki ihtisaslaşmanın örneği olarak inceleyen bir çalışma için bkz. Emel Soyer, "XVII. Yüzyıl Osmanlı Divan Bürokrasisi'ndeki Değişimlerin Bir Örneği Olarak Mühimme Defterleri", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007).

Mehmed dönemindeki bürokratik teşekküllerin oluşumu ve niteliği hakkındaki mevcut bilgiler bu dönemde bürokrasinin yeni bir yapıya kavuşturulduğunu ortaya koymaktadır. II. Bâyezid döneminde ise bürokratik kalemlerin yavaş yavaş teşekkül etmeye, görev ve sorumlulukları açısından giderek ihtisaslaşmaya başlaması bürokrasinin gösterdiği gelişime işaret etmektedir. Bu dönemde “Muhasebe”, “Mevâcib”, “Mukataa”, “Timar Ruznamçe” ve “Tahrir” türü defterlerin mevcudiyeti bilinmektedir.¹³ Bunların yanında bu döneme ait olan ve Divân’dan çıkan kararların kaydedildiği ilk defter olarak bilinen 906/1501 tarihli Ahkâm defterinden bahsetmek gerekmektedir. Bu defterde malî hükümler, şikâyet hükümleri, nişan, berat kayıtları ve önemli devlet işlerine dair fermanlar bir arada bulunmaktadır. Bununla birlikte bu defterde devletin klasik dönemde askerî gücünün ve malî kaynağının temel dayanağını oluşturan timar sistemi ile ilgili kayıtlara pek rastlanmamaktadır. Ancak timar sistemi ve timarla alakalı meseleler için 892-894 (1487-1488) yıllarını kapsayan, Timar Ruznamçe defterleri adıyla tasnif edilen defterlerin en eski tarihli olan bir defterin mevcudiyeti dikkat çekmektedir.¹⁴ Bu dönemde timar sistemini yansıtmak amacıyla tahrirlerin toplu icmallerinin hazırlandığı da bilinmektedir.¹⁵ Bu defterlerin yanı sıra 910 (1505) tarihli malî ve idarî hükümlerin yanında timar tevcih kayıtlarının da önemli yer tuttuğu bir parça defter daha bulunmaktadır.¹⁶ Dolayısıyla bu tür defterlerin mevcudiyeti bu dönemdeki bürokratik işleyiş bakımından üç temel teşekkülün yani maliyenin, divânın ve tahrir-timar sisteminin varlıklarını temellendirmektedir. Bununla birlikte birbiriyle ayrılığı tam olmayan bu teşekküllerde ihtisaslaşmanın kendi birimleri içinde yavaş yavaş meydana geldiği anlaşılmaktadır. Sonuçta Fatih döneminde tahrir, muhasebe ve mukataa türü defterlerde görülen gelişmeleri II. Bâyezid devrinde timar ile ilgili kayıtlardaki ve Divân defterlerindeki gelişmeler takip etmiştir.¹⁷ Bu nedenle II. Bâyezid dönemi defter tutma faaliyetlerinin önem kazandığı ve yeni defter serilerinin ortaya çıktığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak yukarıda işaret edildiği gibi bu dönemde kayıtların bir

---

¹³ İlhan Şahin ve Feridun Emecen, *II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1994, s. X-XIII.

¹⁴ Emecen, “Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme, Ahkâm-ı Şikâyet”, *Hanedan Devlet ve Toplum*, s. 117-118.

¹⁵ Şahin ve Emecen, *Ahkâm Defteri*, s. XIV.

¹⁶ Emecen, “Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme, Ahkâm-ı Şikâyet”, s. 119.

¹⁷ Şahin ve Emecen, *Ahkâm Defteri*, s. XIV-XV.

arada tutulduğu, mali hükümlerin, şikâyet hükümlerinin, nişan ve berat kayıtlarının ve devlet işlerine ait önemli meselelerin müstakil olarak kaydedilmediği de açıktır. Bu anlamda defter türlerinin müstakil olarak ortaya çıkışları Kanuni Sultan Süleyman zamanına rastlamaktadır. Bu nedenle bürokraside asıl ihtisaslaşmanın da I. Süleyman döneminde yaşandığı belirtilmelidir.

1.1.2. II. Bâyezid Devrinde Kazâyâ Usulü

Bu kısımda II. Bâyezid devrinin defter tutma faaliyetleri içinde teftiş meseleleriyle ilgili kayıtları kapsayan kazâyâ usulünün yeri üzerinde durulmaya çalışılacaktır. “Kazıyye” kelimesi mahkeme hükmü, karar, dava ve mesele anlamlarına gelmektedir. “Kazâyâ” ise kazıyye kelimesinin çoğul halidir.¹⁸ Öncelikle belirtmek gerekir ki kazâyâ usulü hakkında bugüne kadar yapılan tek çalışma Şehzade Selim’in Manisa’daki ilk yıllarını (1544-1546) kapsayan ve kendisinin görüşüne sunulan tezkireleri içeren kayıtlardan meydana gelen bir defter üzerine yapılan çalışmadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, D.BŞM, nr. 23’te kayıtlı olan söz konusu defter içerisindeki kayıtların “kazıyye” şeklinde sunulması dolayısıyla Feridun M. Emecen tarafından “kazâyâ defteri” adıyla tanımlanarak ilim dünyasına takdim edilmiştir. Bu defter idarî yönelim, tatbikat ve gündelik hayat bakımından hakkında hiçbir şey bilinmeyen “Şehzade Sarayı” kavramı, taşradaki şehzade divânının işleyişi, şehzadenin idarî yetki alanı dahilinde kendi inisiyatifindeki konular, onun merkez dışı idarî tasarrufu ve taşra bürokrasisinin mahiyeti hakkında fikir vermektedir. Emecen’in tespitine göre II. Bâyezid’in Amasya’da şehzade olduğu sırada (5 Kasım 1474-11 Şubat 1475) tutulan ve şehzade divânına ait defterlerin en eskisi olan Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi’nde nr. D. 9873’de kayıtlı bir başka defterin tertip tarzı Şehzade Selim’in kazâyâ defteriyle benzerlik göstermektedir. Emecen bu noktadan hareketle II. Bâyezid’in şehzadelik dönemine ait bu defterin kazâyâ defterinin bir prototipi olarak değerlendirilebileceğini ileri sürmüştür.¹⁹ II. Bâyezid’in daha şehzadeligi

---

¹⁸ Sir James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon: Shewing in English the Significations of the Turkish Terms*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978, s. 1459.

¹⁹ Feridun M. Emecen, “Osmanlı Taşrasında Saray Bürokrasisi: Şehzade Selim’in Kazâyâ Defteri”, *Osmanlı Araştırmaları* XLVI (2015): 215-226. Ayrıca kazâyâ usulünün prototipi addedilen “Şehzâde

zamanında kazâyâ defteri formunda tutulan bu defter bu dönemde kazâyâ usulünün mevcut olduğuna dair ipucu sağlamaktadır. Bununla birlikte bu tezin ana kaynağını oluşturan derleme defterin²⁰ içerisinde yer alan kazıyye defterleri incelendiğinde kazâyâ usulünün en erken tarihli örneklerinin II. Bâyezid dönemine kadar indiğini tespit etmek mümkün olmuştur.

Bu noktada bu çalışmanın temel kaynağını oluşturan kazıyye defterlerinden bahsetmek ve böylelikle II. Bâyezid dönemindeki kazâyâ usulünün Osmanlı bürokratik işleyişinin değişimi açısından neler söylediğini anlamaya çalışmak yerinde olacaktır. Bu tezde incelenen kazıyye defterlerinin yukarıda bahsedilen II. Bâyezid devrine ait diğer defter serilerinden çalışmanın giriş kısmında değinilen şekil özellikleri ve muhtevası bakımından oldukça farklı bir karakterde tutulduğu görülmektedir. Söz konusu defter kendine has birtakım özellikleriyle öne çıkmaktadır. Kayıtların büyük çoğunluğu “kazıyye” şeklinde başlıklar altında belirtilmiştir. Bazı yerlerde “Kazıyye oldur ki”, “Sûret-i kazâyâ budur ki” şeklinde başlıklar tercih edilmiştir. Bazı durumlarda ise “Sûret-i defter oldur ki”, “Tafsîl-i defter oldur ki”, “Vech-i defter oldur ki” gibi farklı başlıklar da kullanılmıştır. Defterdeki kayıtların muhtevasına bakıldığında ise hangi kayıtların kazıyye kategorisinde değerlendirildiğini anlamak mümkündür. Kazıyye başlığıyla sunulan kayıtların başlıca özelliği bir bölgede yaşanan problemlerin, bir konuyla ilgili meydana gelen olumsuzlukların ya da devlet adına tasarrufta bulunanların görevlerini kötüye kullanmalarının yüksek mahkeme vasfı da taşıyan Divân-ı Hümâyûn’a sunulmak üzere rapor halinde yazılmasıdır. Bu tarz kayıtların diğer özelliği ise muhtevalarından ve sonlarındaki imzalardan anlaşılacağı üzere kadılar tarafından defter olarak hazırlanarak merkeze arz edilmiş olmasıdır. Dolayısıyla burada incelenen kazıyye defterleri Feridun Emecen tarafından yayınlanan, Şehzade Selim’e sunulan tezkireleri içeren kazıyye defterinden farklıdır. İncelenen kazıyyelerin bir başka ortak özelliği içlerinde şikâyet olarak merkeze iletilen meselelerin soruşturulduğuna işaret eden birtakım soruların yer alması ve bir teftiş sürecini aktarmasıdır. Bu nedenlerden ötürü

Divan Defterleri” hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. a.mlf., “Taşra Bürokrasisinin Kaynakları Şehzâde Divan Defterleri, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan Devlet ve Toplum*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, 83-93.

²⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Bâb-ı Defterî Müteferrik Kalemî Defterleri (D.M.d)*, nr. 36806.

gerek şekil gerekse içerik açısından bu kayıtlar “kazıyye defterleri” ya da “kazâyâ defteri” adıyla tanımlanmıştır. Söz konusu defterlerde görülen bu farklılıklar henüz gelişim safhasında olan Osmanlı bürokrasisinin işleyişinde yaşanan değişikliklerin de bir göstergesidir. Çünkü defterlerde görülen değişiklikler bürokrasideki değişimleri yansıtmaktadır. Bu nedenle II. Bâyezid döneminde bürokraside görülen farklı uygulamalar bu dönemdeki kazâyâ usulü ile irtibatlı olarak okunabilir.

1.2. Osmanlı Kadısının Genel Portresi

E. Tyan kadıyı İslam cemaatinin reisi ve bütün iktidarın sahibi olan halifenin adli işler alanındaki naibi (vekili) olarak tanımlamaktadır.²¹ Kadılara “hâkim”²², “hâkimü’ş-şer”²³ ya da “hâkimü'l-vakt”²³ ve daha sonra “alelhtlak hâkim”²⁴ denildiği bilinmektedir. Kaynaklara yansıyan bilgilere göre ilk Osmanlı kadısı Osman Gazi tarafından Karacahisâr’ın fethinden (1289) sonra şehrin kadılığına getirilen Dursun Fakih’tir.²⁵ Daha sonra farklı bölgelere de kadılar tayin edilmiştir. I. Murad (1362-1389) döneminin başlarında ise kazaskerlik müessesesi ihdas edilerek müessesenin başına Çandarlı Kara Halil getirilmiştir.²⁶ Kazaskerlerin görevleriyle ilgili Yıldırım Bâyezid (1389-1403) dönemine kadar inen bilgilere göre kazaskerlerin o dönemde kadılardan sorumlu oldukları anlaşılmaktadır. II. Bâyezid devrinden itibaren ise en başta gelen görevleri adalet ve eğitim teşkilâtının mensupları olan kadıların ve müderrislerin tayinleri, azilleri

---

²¹ Emile Tyan, “Kadı”, *EF*², Leiden: E. J. Brill, IV, 373.

²² Ebül’ulâ Mardin, “Kadı”, *İA*, VI, 42.

²³ Halil İnalçık, “Mahkeme”, *İA*, VIII, 149.

²⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, s. 91.

²⁵ Hasan Aksoy, “Dursun Fakih”, *DİA*, X,7.

Kadılığın Osmanlı dönemi öncesi tarihî arka planı için bkz. Tyan, “Kadı”, s. 373-375. Ayrıca bkz.

Mardin, “Kadı”, s. 42-45.

²⁶ Mehmet İpşirli, “Kazasker”, *DİA*, XX,141.

Kazaskerliğin ilk kez ihdas edilmesi hakkında kaynaklarda farklı tarihler verilmektedir. Bazı kaynaklarda 1360 yılında Orhan Gazi zamanında bazılarında ise 1362’de I. Murad zamanında ihdas edildiği ileri sürülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991, s. 15. Kazaskerliğin ihdas edilme tarihi olarak 1362 yılını gösteren ansiklopedi maddesi için bkz. CI Huart, “Kazasker”, *İA*, VI, 522. Nagy ise kazaskerlik müessesesinin ortaya çıkış tarihini 1363 olarak belirtmiştir. Bkz. Gy. Kaldy Nagy, “Kadıasker”, *EF*², Leiden: E. J. Brill, IV, 375.

ve diğerk işlemleriyle ve mülazemet sisteminin düzenli işletilmesi ile ilgilenmek olmuştur.²⁷

Kadılar muhakeme bakımından eşit statüde sayıldıkları için aralarında bir hiyerarşi söz konusu değildi. Birbirlerinden ancak rütbe, maaş ve mansıp bakımından ayrılırlardı. Doğrudan merkeze karşı sorumlu olan kadıların üzerinde mahallî denetici ve mülkî amirlerin denetim yetkileri bulunmuyordu. Her ne kadar buldukları bölgenin en büyük mülkî amirinin kontrolü altında olsalar da bu adlî değil disiplinler bir kontroldü. Valiler kadılara müdahalede bulunamaz, hatta onları tutuklayamazlardı. Kadıların hükümlerini değiştiremez, verdikleri infaz kararlarından da kaçınamazlardı. Ancak halktan biri gibi kadıların aleyhine Divân'a müracaatta bulunabilirlerdi.²⁸

Osmanlı kadılık müessesesi kadıların doğrudan merkeze bağlı oldukları için mahallî otoritelerden bağımsız hareket edebilmeleri, adlî görevlerinin yanında idarî, malî ve beledî konularda da önemli yetki ve fonksiyonlara sahip olmaları, aynı eğitim ve hiyerarşi düzeninden geçmeleri ve bir bölgedeki görev sürelerinin belirli ve kısa süreli olması dolayısıyla kendine özgü bir niteliğe sahipti.²⁹ Bu özellikleri nedeniyle kadı Osmanlı Devleti'nin idarî, siyasî, kültürel müesseselerinin baş kontrolörü ve idarî sisteminin bir nevî beyî konumundaydı.³⁰

Osmanlı kadılık müessesinin çekirdeğini kadının idaresi altındaki büyük bir kasaba veya şehir ile etrafında ona bağlı birçok köyden oluşan *kaza* bölgeleri oluşturmaktaydı. Kaza hem kadının yetki alanını ifade eden hem de bölgeyi tanımlayan coğrafi bir terim olarak kullanılmaktaydı.³¹ Kadının yetki alanına ise *hüküm bölgesi* ya da *taht-ı kazâ* denilirdi.³² Osmanlı Devleti'nde yargı yetkisi mekân ile kayıtladığı için kadılar kendi kaza bölgelerinin dışındaki davalara bakamazlardı.³³ Bununla birlikte

---

²⁷ İpşirli, "Kazasker", s. 142.

²⁸ Ekrem Buğra Ekinci, "Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)", *Belleten* LXV (244): 964-974.

²⁹ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, İstanbul: Kronik Kitap, 2017, s. 39.

³⁰ Şinasi Altundağ, "Osmanlılarda Kadıların Salâhiyet ve Vazifeleri Hakkında", *VI. Türk Tarih Kongresi* 267 (1967): 353.

³¹ Tuncer Baykara, "Kaza", *DİA*, XXV, 119.

³² Hülya Taş, "Osmanlı Kadı Mahkemesindeki "Şühûdü'l-Hâl" Nasıl Değerlendirilebilir?", *Bilig* 44 (2008): 27.

³³ Ekinci, "Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)", s. 965.

kadının davacı ya da davalı ile arasında bir husumet olduğu veya mahkemenin tarafgirliği anlaşılırsa merkez tarafından başka bir kadı davaya bakmakla görevlendirilirdi.³⁴

Bilindiği gibi 19. yüzyıla kadar resmî bir mahkeme binası yoktu. Kadıların konağının bir bölümü mahkeme olarak kullanılmaktaydı.³⁵ Mahkemelerde kadıların ilmî görüşlerine başvurdukları *müftülerin* ve yargılama sürecine gözlemci olarak katılan *şühûd*, *şühûdü'l-hâl* ya da *udûlü'l-müslimîn* de denilen görevlilerin varlığı tek hâkimli Osmanlı mahkemelerine kendine özgü bir zenginlik katmıştı. Davanın görüldüğü kaza bölgesinin ileri gelenlerinden seçilen, aralarında zaman zaman hukukçuların da yer aldığı bu şahitler mahkemenin işleyişine ve karara herhangi bir müdahalede bulunmazlar, sadece kadıların hukuka uygun karar vermelerinde varlıklarıyla dolaylı yoldan etkili olurlardı.³⁶

Prensip olarak kadılara siyaset cezası uygulanmazdı. Bugüne kadar tespit edilebildiği kadıyla IV. Murad'ın (1623-1640) Bursa seyahati sırasında yollar temizlenmediği için İznik kadısını idam ettirmesi ve I. Süleyman'ın Avusturya seferine giderken menzil parasını çaldığı için Kızıl Yenicesi kadısını astırması dışında bu kuralın ihlâl edildiğine rastlanmaz.³⁷

1.2.1. Kadıların Tayinleri ve Görev Süreleri

Kadı olarak göreve gelebilmek için aranan vasıflara bakıldığında yeterli derecede şer'î hukuk bilgisine sahip olmanın dışında birtakım özellikleri de taşımak gerekirdi. Kadı olacak kişinin reşit olması, iman sahibi, adil ve tarafsız olması, nesebinin sahih olması,

---

³⁴ İlber Ortaylı, "Kadı", *DİA*, XXIV, 72. Kadıların gerekli görülen durumlarda padişahın özel fermanıyla başka kadıların bölgesindeki davalara bakabildiklerine dair örnekler için bkz. Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, s. 35.

³⁵ Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, s. 69.

³⁶ M. Akif Aydın, "Osmanlılar Döneminde Hukuk (Osmanlı Hukuku)", *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul: 2005, s. 90. Aydın bu makalede "şühûdü'l-hâl" diye nitelenen kişilerin Batı hukukunda bulunan ve hâkimin kararına doğrudan etki eden jüriden farklı olduğunu belirtmektedir. Şühûdü'l-hâl denilen kişileri bilirkişiler topluluğu olarak kabul eden ya da Anglosakson hukukundaki jüriye benzeten görüşler de mevcuttur. Bu konudaki tartışmayı genel itibarıyla değerlendiren bir çalışma için bkz. Taş, "Osmanlı Kadı Mahkemesindeki "Şühûdü'l-Hâl" Nasıl Değerlendirilebilir?", s. 25-44.

³⁷ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 111-112.

temyiz kudretine, hukukî ehliyet ve muamele kabiliyetine sahip olması beklenirdi. Bununla birlikte bir kadının görevinin sona erdirilmesinde aklını, temyiz kabiliyetini veya imanını kaybetmesi, kör, sağır veya dilsiz olması, bilgisizliğinin ya da yolsuzluğunun anlaşılması yahut görevini yerine getirirken rüşvet alması veya var olan kanunları ihlâl etmesi gibi durumlar rol oynardı.³⁸

Kadı olarak tayin edilebilmenin şartı aranılan vasıflara sahip olmanın yanında belirli bir tahsil düzeni ve hiyerarşik geçiş düzenine dayanmaktaydı.³⁹ Öncelikle medrese eğitimi görüp icazet alarak mezun olmak ve ardından gerekli kademelerden geçerek belirli bir süre beklemek yani *mülazemet* (adaylık, asistanlık) etmek gerekmekteydi.⁴⁰ Bu süreç sonunda müderrislik ya da herhangi bir idarî kadro dışında kadılığı tercih edenler doğrudan *kaza kadılıklarına* tayin edilirdi. Bununla birlikte müderrislik yaptıktan bir süre sonra da kadılığa geçmek mümkündü. 16. yüzyılın ortalarına kadar *mevleviyet* denilen büyük kadılıklar da dahil olmak üzere bütün kadıların tayinleri Rumeli ve Anadolu kazaskerlerinin arzı üzerine sadrazam kanalıyla gerçekleşirdi. 16. yüzyılın ortalarından itibaren ise şeyhülislam tarafından sadrazam aracılığıyla padişahın onayına sunulmaya başlanmıştır.⁴¹ Kazaskerlerin kaza kadılarının ve şeyhülislamın *mevâlînin* (büyük kadılar) tayin ve azledilmelerine ait tuttukları deftere *akdiye defteri* yani kadılar defteri denilirdi.⁴² Daha sonra müderrisler de dahil olmak üzere bütün ilmiye mensupları için tutulan deftere ise *tarik defteri* denilmiştir.⁴³ Bütün kadı ve mevâlînin tayinlerinde kendilerine *berat* denilen padişahın tuğrasının bulunduğu bir vesika verilir ve kendilerinden yevmiyelerine göre *berat resmi* denilen bir harç alınır.⁴⁴

---

³⁸ Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, s. 21-22.

³⁹ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 24.

⁴⁰ Osmanlı ilmiye teşkilatında mülazemetle ilgili takip edilen usul ve prensipler için bkz. Mehmet İpşirli, "Osmanlı İlmîye Teşkilatında Mülazemet Sisteminin Önemi ve Rumeli Kadıaskeri Mehmet Efendi Zamanına Ait Mülazemet Kayıtları", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 10-11 (1983): 221-231. Ayrıca bkz. Yasemin Beyazıt, "Osmanlı İlmîye Bürokrasisinde Şeyhülislamın Değişen Rolü ve Mülazemet Sistemi", *Belleten* LXXIII (2009): 267.

⁴¹ Uzunçarşılı, *İlmîye Teşkilâtı*, s. 94-95.

⁴² Kadı tayinleriyle ilgili kadıasker tarafından düzenlenerek padişahın onayına sunulan akdiye defterlerinden birisine örnek için bkz.: Turan Gökçe, "Anadolu Vilayetine Dair 919 (1513) Tarihli Bir Kadı Defteri", *Tarih İncelemeleri Dergisi* IX (1994): 215-259.

⁴³ Uzunçarşılı, *İlmîye Teşkilâtı*, s. 108.

⁴⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 115.

Kuruluş yıllarında kadılar süresiz olarak göreve getirilirdi. Zamanla bürokrasinin daha fazla adaya kadro bulma çabasına girmesi ile birlikte hiyerarşide meydana gelebilecek tıkanıklıkları önlemek ve kadıların mahallî bağlantılar kurmalarının önüne geçmek için taşrada uzun süre görevde kalmaları uygun görülmemişti.⁴⁵ 1597'den önce kadıların görev süresi (*müddet* veya *müddet-i örfiyye*) üç yıldır. Daha sonra önce iki yıla ardından da 20 aya düşürüldü. 18. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise 18 aya indirildi. Mevleviyetlerin yani en üst dereceli kadılıkların görev süresi ise 17. yüzyılda bir yıla sınırlandırılmıştı. Kural olarak kadılık süresi Muharrem ayının ilk günü başlardı. Bu süre padişahın emriyle tespit edilir ve o ne kadarını uygun görürse ona göre değiştirilebilirdi.⁴⁶ Bu sürenin bazı durumlarda daha uzun tutulabildiğini gösteren bazı kayıtlara da rastlanmaktadır.⁴⁷ Abdurrahman Atçıl'ın 16. yüzyılda Osmanlı ilmiye hiyerarşisinde en yüksek dört rütbeden birinde (şeyhülislamlık, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği ve İstanbul kadılığı) yer alan 49 devlet görevlisinin kariyerlerini ve arka planlarını analiz ettiği prosopografik çalışmasında ulaştığı bilgilere göre bu dönemde memuriyet süreleri sınırlandırılmıştır. Söz konusu çalışmada incelenen 32 görevliden hiçbiri kadılık ya da kazaskerlik görevlerinde ara vermeksizin üç yıldan fazla hizmet etmemiştir. Görevde buldukları süre ise genellikle bir ilâ iki yıl arasında değişmektedir. Bunun yanında Atçıl'ın çalışmasında devlet adamlarının daha yüksek bir mevkiye terfi etmezlerse ya da olağanüstü bir durum ortaya çıkmazsa aynı pozisyonda hizmet etmeye devam ettikleri ortaya konulmuştur. Diğer bir ifadeyle resmî görevlileri işten çıkarmak rutin bir uygulama değildi ve devlet memurları işlerine yıllarca devam ediyorlardı.⁴⁸

Bazı özel koşullarda kadılık süresi uzatılabilir (*medd* veya *zamm*) veya kısaltılabilirdi (*kasr* veya *taksir*). Bir kadının herhangi bir nedenden dolayı görev süresini tamamlamadan görevden alınmasına *azl* veya *ref'* adı verilirdi. Görevini sonlandırmaya ek olarak ölüm ve istifa da görev süresinin kılmasına yol açardı. Bununla birlikte

---

⁴⁵ M. Akif Aydın, "Mahkeme", *DİA*, XXVII, 343.

⁴⁶ Halil İnalçık, "Kazasker Ruznamçe Defterlerine Göre Kadılık", *Adâlet Kitabı*, ed. Bülent Arı ve Selim Arslantaş, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2015, s. 144.

⁴⁷ Turan Gökçe Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde D-7625'te kayıtlı olan 1528 tarihli bir defterde yer alan kayıtlardan yola çıkarak görev süresi uzun tutulan bazı kadılara örnek vermektedir. Bkz: Turan Gökçe, "Anadolu Vilayetine Dair 919 (1513) Tarihli Bir Kadı Defteri", s. 223.

⁴⁸ Abdurrahman Atçıl, "The Route to the Top in the Ottoman İlmiye Hierarchy of the Sixteenth Century", *Bulletin of School of Oriental and African Studies* 72-3 (2009): 503-507.

görevdeki kadının süresinin birkaç aylığına uzatılması uygulamada az rastlanılan bir durum değildi. Genellikle de bir kadının görev süresi görevindeki başarısı (*hüsn-i sülûk*), padişahın özel bir emrini yerine getirmesi veya mültezimlere yardımcı olması gibi durumlarda uzatılırdı.⁴⁹

Görev süresini tamamlayan (*ma'zul*) kadı yeni bir kadılık kadrosu boşalınca kadar İstanbul'da beklemek durumundaydı. Bu uygulama kadıların görevde bulunmadıkları sürede (*zaman-ı infisal*) kendilerini tedris faaliyetine vererek teorik bilgilerini geliştirmelerine fırsat oluşturduğu gerekçesiyle olumlu bir uygulama olarak görülmüştür. Ancak aynı zamanda onların görev süreleri içinde yöre insanlarına karşı adil olmaları konusunda zaafa düşmelerine zemin hazırlayan bir uygulamaydı. Zira ne kadar süreceği belli olmayan bir süre boyunca işsiz kalmalarının bazı kadıların görevlerini suistimale ve işsiz kalacağı dönem için hazırlık yapmaya yönelttiği görülmektedir.⁵⁰ Ancak şunu belirtmek gerekir ki devlet memurlarının görev yerlerinin sürekli değiştiği ve memuriyet sürelerini bekleme süresinin takip ettiği rotasyon sisteminin varlığı nedeniyle memurların azledilmeleri disiplin cezasından çok rutin bir uygulamaydı.⁵¹

1.2.2. Kadıların Görevleri

Çalışmanın ilerleyen kısmında kadıların teftiş görevi kazıyye defterleri çerçevesinde detaylı olarak ele alınacaktır. Burada ise genel çerçeveyi görebilmek adına kadıların görevleri hakkında birtakım genel bilgileri aktarmakla yetinilecektir. Osmanlı Devleti'nde taşra teşkilatının en önemli unsuru olan kadıların sorumluluk sahası adlî, idarî ve beledî olmak üzere başlıca üç nokta üzerinde yoğunlaşmıştı.⁵² Kadıların temel görevi adaleti yerine getirmektir. Genel prensibe göre kadılar davalara bakarken Hanefî mezhebinin en sahih ictihadına (*esahh-ı akvâl*) göre yargıda bulunurlardı.⁵³ Belirsiz

---

⁴⁹ İnalçık, "Kazasker Ruznamçe Defterlerine Göre Kadılık", s. 146-147.

⁵⁰ M. Akif Aydın, "Osmanlılar Döneminde Hukuk (Osmanlı Hukuku)", s. 84.

⁵¹ Atçıl, "The Route to the Top in the Ottoman İlimiye Hierarchy of the Sixteenth Century", s. 507.

⁵² Gökçe, "Anadolu Vilayetine Dair 919 (1513) Tarihli Bir Kadı Defteri", s. 218.

⁵³ Osmanlıların ilk dönemlerinde kadıların çoğunlukla Hanefî mezhebinden seçildiği bilinmektedir. Ancak bu dönemdeki kadı beratlarında hükmün Hanefî mezhebine göre verileceği açıkça ifade edilmemiştir. Bu nedenle ilk dönemlerde sonraki yüzyıllarda görüldüğü gibi bir mezhep taassubu

durumlarda ise müftünün fikrine müracaat ederlerdi. Diğer mezheplerin görüşlerinin kamu refahına daha uygun olduğu durumlarda bile kadılar genel olarak Hanefî mezhebinin sınırlarının dışına çıkmakta isteksiz davranırlardı.⁵⁴ Dolayısıyla kadınların yargıda bulunurken takip edeceği kurallar az çok belliydi.

Kadılar yargı görevini yerine getirirken hem şer'î hem de örfî davalara başka bir ifadeyle hukuk ve ceza davalarına bakmakla yükümlüydüler. Yargı görevlerinde kadınların en büyük yardımcıları onlara tanıdıkları yetki çerçevesinde görevlerini yerine getiren *naib* denilen kişilerdi. Kazanın büyüklüğüne göre kadının birden fazla naibi olabilirdi. Kadınların diğer yardımcıları da mahkemelerde yargılamaya müşahit sıfatıyla katılan *şühûdü'l-hâl* denilen kimselerdi.⁵⁵

Kadı aynı zamanda kendi kaza dairesinde devlet mekanizmasını oluşturan neredeyse bütün müesseselerin idaresinden de sorumluydu. İdarî görevlerini yerine getirirken başlıca yardımcıları şehirlerde güvenliğin sağlanmasından sorumlu olan *subaşı* ile emri altındaki *asesbaşı*, *asesler* ve *kethüdalardı*.⁵⁶ Aynı zamanda merkezî hükümet ile halk arasında arabuluculukta bulunurlardı. Hem merkezî hükümetten aldıkları emirleri uygularlar hem de halkın istek ve şikâyetlerini hükümete bildirirlerdi. Bu sorumlulukları dolayısıyla kadılar hâkimlik vasfının yanında taşrada “mülkî amir” olarak da öne çıkmaktaydılar. Kadılardan kurallara uyulmadığı zaman harekete geçerek yasadışı fiillerin önüne geçmesi beklenirdi. Bu bağlamda Osmanlı idarî sisteminin taşradaki asıl garantörüydüler.⁵⁷

Bunların yanında kadı bugün belediyelerin üstlendiği çeşitli görevleri yerine

---

olmadığı için diğer mezheplerin görüşlerine açık kapı bırakılmış olabileceği düşünülebilir. 16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise kadı ve müftü beratlarında kaza ve fetvanın Hanefî mezhebine göre verileceği belirtilmiştir. Bkz. Aydın, “Osmanlılar Döneminde Hukuk (Osmanlı Hukuku)”, s. 96-97. İncelik 15. yüzyılın sonlarına doğru Bursa mahkemesinde Şafi'î mezhebine göre hükümler verildiğine işaret etmektedir. Bkz. İncelik, “Mahkeme”, s. 151. Aydın ise bu uygulamanın sınırlı olduğunu, davacıların dört mezhepten dilediklerini seçme haklarının bulunmadığını vurgulamıştır. Bkz. Aydın, “İslam Hukuku'nun Osmanlı Devleti'nde Kanun Hukukuna Doğru Geçirdiği Evrim”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 1 (2006): 14.

⁵⁴ Abdurrahman Atçıl, “Procedure in the Ottoman Court and the Duties of Kadis”, (Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002), s. 33.

⁵⁵ M. Akif Aydın, *Kadı Sicillerinde İstanbul*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul: İSAM Yayınları, 2010, s. 31-33.

⁵⁶ Gökçe, “Anadolu Vilayetine Dair 919 (1513) Tarihli Bir Kadı Defteri”, s. 221.

⁵⁷ Atçıl, “Procedure in the Ottoman Court and the Duties of Kadis”, s. 34-35.

getirmekle yükümlüydü. Esnaf ve çarşı-pazarın denetiminden narh konularak fiyatların belirlenmesine, mukataa işlerinin kontrolünden arazi ve emlak satış işlerine varıncaya kadar çeşitli beledî hizmetlerin üst düzeyde sorumlusuydu. Bu hizmetlerin yürütülmesinde en büyük yardımcıları ise *muhtesip* denilen görevlilerdi.⁵⁸ Ayrıca kadılar modern anlamdaki noterler gibi hizmet ederlerdi. Evlilik akdini gerçekleştirir, miras taksimi yapar, yetimlerin, gaiplerin, vasî tayin edilenlerin malını-mülkünü ve çocuklar için belirlenmiş nafakaları muhafaza eder, vakıfları denetlerlerdi.⁵⁹

Bu görevlerinin dışında kadılar bazı istisnâî görevlere de getirilebilirlerdi. Örneğin, zaman zaman suistimali görülen sancakbeyi, kadı ve nazır gibi görevlilerin tahkikatı için bazen de “emin” tayin edilmek üzere bir sancağın tahriri için görevlendirilmişlerdir.⁶⁰ Bu sebeple Osmanlı kadısı makamından ayrılmayan bir hâkim olarak düşünülmemelidir. Aynı zamanda oldukça faal bir idareci, noter, belediye reisi, malî memur, müfettiş ve taşrada devletin en üst düzey yöneticisi olmak üzere çeşitli pozisyonlarda görev aldığı göz önünde bulundurulmalıdır.⁶¹

1.3. Osmanlı’da Teftiş Mekanizması

Kadıların yukarıda bahsedilen yükümlülükleri bulunmakla birlikte bu çalışmanın kapsamı dolayısıyla en fazla üzerinde durulacak olan idarî vazifelerinden biri teftişle ilgili olanlarıdır. Burada Osmanlı Devleti’nin teftiş mekanizmasının mahiyeti kadıların teftiş görevi üzerinden mercek altına alınacaktır. Osmanlı Devleti’nde halk çeşitli özellikleri ve sahip oldukları imkânlar bakımından başlıca iki ana gruba ayrılmıştı. Bunlardan ilki padişahın otoritesini temsil eden başta saray halkı olmak üzere ilmiye, kalemiye ve seyfiyeden oluşan idareciler, askerler ve ulemayı içine alan *askerî* sınıfı. Diğerisi ise idareye katılmayan, vergi ödemekle ve üretim yapmakla sorumlu tutulan *reaya* sınıfıydı. Kendi içinde *ehl-i örf* ve *ehl-i şer’* diğer bir ifade ile *ulemâ* ve *umerâ* olmak üzere iki

---

⁵⁸ Gökçe, “Anadolu Vilayetine Dair 919 (1513) Tarihli Bir Kadı Defteri”, s. 221.

⁵⁹ Atçıl, “Procedure in the Ottoman Court and the Duties of Kadis”, s. 33.

⁶⁰ Gökçe, “Anadolu Vilayetine Dair 919 (1513) Tarihli Bir Kadı Defteri”, s. 221.

⁶¹ Ortaylı, “Kadı”, s. 72.

gruba ayrılan askerîler bazı vergilerden muaf olma, terekelerinin askerî kassamlar tarafından taksim edilmesi ve kazasker divânında yargılanma gibi birtakım ayrıcalıklara sahiptiler.⁶²

Halkın padişah nezdinde “Allah’ın emaneti” (*vedi’a*) olarak kabul edilmesi ve padişahın da “her zulme uğrayanın kendisine sığındığı, Tanrı’nın yeryüzündeki gölgesi” (*ya’vî ileyhi küllü mazlûm*)⁶³ şeklindeki geleneksel imajı dikkate alındığında, şahıslar arasında adaleti sağlamanın ve devlet otoritesini temsil edenlerin otoritelerini kötüye kullanarak yapacakları zulmü bertaraf etmenin padişahın aslî görevi addedilmesi daha iyi anlaşılacaktır. Klasik dönemde Osmanlı padişahı “Hakk’ın emaneti olan tebaanın muhafızı” olmayı en önde gelen vazifesi addetmekteydi.⁶⁴ Böyle bir görev yüklenen padişah idare edenler ile idare edilenler arasında doğrudan iletişim kurulmasını mümkün kılan şikâyet mekanizmasından yararlanmaktaydı.⁶⁵ “Allah’ın dünyadaki temsilcisi”, “adaletin dağıtıcısı” ve “yanlışların ıslah edicisi” şeklindeki yerleşik padişah algısının bir sonucu olarak Müslüman ve gayrimüslim herkes padişaha şikâyet ve isteklerini arz edebilirdi.⁶⁶

Devlete ulaşan şikâyetler üzerine çıkan padişah buyrukları, hükümler ve emr-i şerifler çoğunlukla merkezdeki bürokratlar yerine mahallindeki koşulları göz önünde tutarak soruşturmada bulunması ve sonuçta “kanun ve şeriat”ın öngördüğü şekilde adaleti yerine getirmesi için mahallî halkın temsilcileri olarak kabul edilen kadılara gönderilmekteydi.⁶⁷ Padişahın çıkardığı emir ve fermanlarda “tebaanın sıyaneti ve düzenin muhafazası” temel prensibinin sıklıkla vurgulanması hükümdarı adaletle özdeşleştirerek halkın idarecilerin zulmüne maruz kalması ihtimalini en aza indirmeyi

---

⁶² Halil Sahillioğlu, “Askerî”, *DİA*, III, 488.

⁶³ Uriel Heyd, “Eski Osmanlı Hukukunda Kanun ve Şeriat”, çev. Selahaddin Eroğlu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1983, s. 651.

⁶⁴ Feridun M. Emecen, “Osmanlılarda Devlet, Toplum ve Mahkeme”, *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam*, ed. Tülay Artan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s. 75.

⁶⁵ Halil İnalçık, “Adâlet ve Şikâyet Hakkı: Arz-i Hâl ve Arz-i Mahzarlar”, *Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adalet*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000, s. 130. 17. yüzyılın sonunda şikâyet mekanizmasının nasıl işlediğini ayrıntı olarak inceleyen bir çalışma için bkz. Murat Tuğluca, *XVII. Yüzyıl Sonu Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Devlet- Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2016.

⁶⁶ Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, ed. V. L. Ménage, Oxford: Clarendon Press, 1973, s. 227.

⁶⁷ İnalçık, “Adâlet ve Şikâyet Hakkı: Arz-i Hâl ve Arz-i Mahzarlar”, s. 127-130.

amaçlardı. Bu noktada adaletin temininde halkla doğrudan muhatap olan kadı, halk ile devlet arasında köprü işlevi görmekteydi.⁶⁸

Osmanlı kamu hukukunun başlıca yeniliği kadıların hem şeriatı hem de kanunu uygulamasının gerekliliği idi. Fermanların çoğunda kadılara “şeriatı ve kanuna göre” davaları teftiş etmeleri ve “şeriatı ve örfü göre” hüküm vermeleri emrediliyordu. Bu anlamda kadının görevi ise kendisine herhangi bir suç isnat edilen kişiyi gerçekleri tespit etmek adına teftiş etmek ve suçlu olup olmadığını açıklığa kavuşturup merkeze bildirmektir.⁶⁹ Kadının teftiş göreviyle bağlantılı olan bir diğer görevi ise idarecilerin halka baskı uygulamasının önüne geçmek, valilerin ve aslarının herhangi bir idarî ihlâlüne karşı “şeriatı ve kanunu” gereği gibi tatbik etmektir. İdarecilerin görev ve sorumluluklarını ihlâl etmelerine engel olamadığı zaman onların suistimallerini padişaha rapor etmekle yükümlüydü. Bu sorumluluğunu yerine getiremeyen kadının azledilmesi gerekebilirdi. Aynı zamanda bir kadının suistimali söz konusu olduğunda beylerbeyi onun görevine son verme, hapsedme ve durumu İstanbul’a rapor etme yetkisine sahipti.⁷⁰ Dolayısıyla kadılarından diğer mahallî görevlilerin müfettişi olma vasfıyla adaletsizliğe düşmelerine ve kamu refahına zarar vermelerine engel olmaları beklenirdi. Askerî sınıfın halktan yasadışı vergi alması veya diğer adaletsizlikleri söz konusu olduğunda kadıya onlara karşı harekete geçmesi emredilirdi. İnsanlar askerî sınıfın suistimallerinden ve eşkıyaların kabahatlerinden rahatsız oldukları zaman, kadı bu durumu merkezî hükümete iletmekle sorumluydu.⁷¹ Benzer bir şekilde bir bölgede yer alan kalelerdeki kale erlerinin ve dizdarların görevlerini gereği gibi yerine getirip getirmediğini de o bölgenin askerî komutanı statüsünde olan sancakbeyi ya da beylerbeyi değil kadı denetlerdi.⁷²

16. yüzyılın sonlarına kadar eyaletlerde veya sancak merkezlerinde oluşturulması gereken meseleler *toprak kadıları* tarafından tahkik ve teftiş edilirdi. Köylülerin yani reayanın sancakbeyi, alaybeyi, subaşı, zeamet ve timar sahipleri tarafından haksızlığa uğratılmaları durumunda eyalet ve sancak kadılarına ve Divân-ı Hümâyûn’a yaptıkları şikâyetler bu kadılar tarafından incelenirdi. Gerekli görüldüğünde

---

⁶⁸ Emecen, “Osmanlılarda Devlet, Toplum ve Mahkeme”, s. 75-76.

⁶⁹ Heyd, *Old Ottoman Criminal Law*, s. 216-217.

⁷⁰ Heyd, *a.g.e.*, s. 219-220. Ayrıca bkz. Ortaylı, *Osmanlı Devleti’nde Kadı*, s. 59-62.

⁷¹ Atçıl, “Procedure in the Ottoman Court and the Duties of Kadis”, s. 33-36.

⁷² Ortaylı, *Osmanlı Devleti’nde Kadı*, s. 13.

davaları dinleyip meseleleri çözümlene yetkisiyle donatılmışlardı.⁷³ Merkez tarafından bir bölgede artan yolsuzluk şikâyetlerinin soruşturulması için toprak kadıları gönderildiği gibi köylere kadar giden, halkın problemlerini dinleyen ve adına *mehayif müfettişi* denilen güvenilir kadılar da görevlendirilirdi. *Mehayif müfettişleri* gördükleri davaları ve kendilerine iletilen şikâyetleri doğrudan doğruya Divân-ı Hümâyûn'a arz ederlerdi.⁷⁴ Şikâyetlerin yoğunlaştığı bölgelere giderek oradaki kadıları kontrol ve teftiş etmekle meşgul olurlardı.⁷⁵ Böylelikle dava ve şikâyetler dinlenerek halk ile devlet görevlileri arasındaki problemlerden haberdar olunur, kadıların gerçekleştirdiği teftişler neticesinde elde edilen bilgilere göre sorunların çözümlenmesine yönelik kararlar alınarak gerekli görülen adımlar atılırdı.

Sonuçta diğer devlet görevlilerinden farklı olarak doğrudan padişaha karşı sorumlu olan ve hem adlî hem de idarî birtakım sorumlulukları bulunan kadılar kendi yargı bölgelerinde adaleti temsil ederek padişahın kanunlarını ve fermanlarını tatbik ediyorlardı. Bu nedenle devletin emir ve istekleri doğrudan kadılara iletilmekteydi. Aynı şekilde halkın istek ve şikâyetleri de kadılar tarafından merkeze bildirilmekteydi. Böylelikle kadı yerel halkın temsilcisi olarak kabul görüyor, tebaa ile hükümet arasındaki zinciri tamamlıyordu. Bu bağlamda yerel koşullar da göz önünde bulundurulduğunda tarafsız bir yargıda bulunmak, “şeriat ve kanuna” göre gerekli teftişi yapmak kadının göreviydi. Bir anlamda diğer resmî ve mahallî görevlilerin denetleyicisi konumundaydı ve bu sıkı denge Osmanlı adalet sisteminin de temelini oluşturmaktaydı.⁷⁶

---

⁷³ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 128-129. Uzunçarşılı toprak kadılarını “seyyar kadılar” olarak nitelendirmektedir. Uzunçarşılı'yı referans alarak aynı değerlendirmede bulunan çalışmalar için bkz. Halaçoğlu, *Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, s. 113; A. Refik Gür, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Müessesesi*, haz. M. Nihat Aryol, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 67; Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, s. 62. Bununla birlikte Mühimme defterlerindeki kayıtlardan yola çıkılarak yapılan bir çalışmada toprak kadısının hukukî ihtilafın cereyan ettiği veya taraflardan birinin bulunduğu beldenin kadısı olduğunu ileri sürülerek seyyar kadı olarak tanımlanmasına karşı çıkılmaktadır. Bkz. Ekinci, “Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)”, s. 969.

⁷⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 130.

⁷⁵ Ekinci, “Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)”, s. 970.

⁷⁶ Feriha Karadeniz, “Complaints Against the Kâdis and Abuses of Their Authority”, (Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996), s. 15-29.

2. BÖLÜM

KAZÂYÂ DEFTERİNE GÖRE KADININ MESLEKTAŞLARINI TEFTİŞİ

2.1. Kadıların Teftiş Edilmelerinin Genel Mahiyeti

Kadıların yolsuzlukları konusundaki şikâyetlere dair kaynaklara yansıyan en eski kayıtlar I. Bâyezid dönemine kadar inmesine rağmen genel itibarıyla sistemin işlediği ve askerî sınıfın otoritelerini kötüye kullanmalarının büyük ölçüde önlenemediği ileri sürülmektedir. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde ulema sınıfının kadı olarak göreve getirilmeye kendilerini günaha sevk edebileceği endişesiyle tereddütlerle yaklaştıkları halde sonraki dönemlerde büyük rağbet göstererek bu makama erişebilmek için rüşvet vermeye dahi başladıkları iddia edilmektedir.⁷⁷ Ahmet Mumcu da kadıların devletin en çok rüşvet alan görevlilerinden olduklarını tespit etmiştir.⁷⁸ Uzunçarşılı'ya göre kadıların rüşvet almaya ve suistimale eğilim göstermeye sevk eden başlıca neden muayyen bir maaşlarının olmayıp geçimlerini mahkeme harçlarıyla sağlamalarıdır.⁷⁹ Osmanlı Devleti'nin yönetim örgütünün adem-i merkeziyetçi ögeler taşıdığını ileri süren Yaşar Yücel ise kadıların ekonomik yönden merkezden kopuk olduğunu ve bunun adem-i merkeziyetçiliği (desantralizasyon) pekiştiren etkenlerden biri olduğunu ileri sürmektedir. Yücel'e göre kadıların maddî bakımdan güçlenmelerine ve ekonomik anlamda bağımsız hareket etmelerine zemin hazırlayan imkânlar bizzat devlet tarafından sağlanmaktadır.⁸⁰ Bunlara ek olarak Ronald C. Jennings'in dikkat çektiği gibi diğer devlet memurları padişaha mutlak bağlılık ve itaat içerisinde olan "kullar" olarak telakki edilirken kadıların İslam'ın prensiplerine bağlı olma ayrıcalığına sahipti. Söz gelimi beylerbeyileri ve sancakbeylerinin çalışması Divân-ı Hümâyûn tarafından yakın bir şekilde denetlenirken

---

⁷⁷ Heyd, *Old Ottoman Criminal Law*, s. 212-213.

⁷⁸ Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet*, Ankara: İnkılâp Kitabevi, 1985, s. 128.

⁷⁹ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 91.

⁸⁰ Yaşar Yücel, "XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı İdare Yapısında Taşra Ümerasının Yerine Dair Düşünceler", *Bellekten* XL1 (1977): 503.

kadının yargı alanı esas itibariyle devlet otoritesinden özerkti.⁸¹ Yasemin Beyazıt ise kadıların rotasyon sistemi gereği görev süreleri tamamlanınca vazifelerinden ayrılmak zorunda kaldıkları dönemde geçim sıkıntısına düştüklerini ifade etmiştir. Beyazıt'a göre bu durum kadıların göreve geldiklerinde haksız kazanç elde etme yoluna gitmelerine ve halka zulmetmelerine neden olmuştur.⁸² Yaşar Şahin Anıl ise henüz kuruluş döneminde bile kadıların tayin edilmelerinde ve görevde buldukları süre zarfında usul ihlallerinin ortaya çıktığını belirtmiştir. Anıl'a göre kadılık kurumunda bozulmaların meydana gelmesinde bu makama getirilen ehliyetsiz kişilerin faaliyetleri olduğu kadar kadıların uyguladıkları mevzuatın zamana ve toplumun değişen ihtiyaçlarına uyarlanamaması da etkili olmuştur.⁸³ Devlet mekanizması ilmiye sınıfının mensubu olan kadıların görece esnek hareket alanına sahip olması dolayısıyla ortaya çıkan bu problemlerin farkında gözükmemektedir. Ancak kadının ilmiye sınıfının bir mensubu olarak vasat bir devlet memuru değil adaletin temsilcisi, saygın bir şahsiyet olması durumu göz önüne alınmaktadır.⁸⁴

Padişahın temsilcisi sayılan kadıyı prensip itibariyle Divân-ı Hümâyûn dışında herhangi bir müessese denetleyemezdi.⁸⁵ Bu nedenle kadılardan şikâyetle bulunmak isteyenler Divân'a başvurarak ilgili mahkemeye şikâyetlerini arz edebilirlerdi.⁸⁶ Kadıların haksız kararları ve suistimalleri halkı şikâyetçi olmaya sevk ettiği veya devlet yönetiminin dikkatini çektiği takdirde hemen cezalandırılmak yerine icraatlarının teftiş edilmesi yoluna gidilirdi. Bununla beraber sistematik bir teftiş mekanizmasından söz etmek mümkün gözükmemektedir. Teftiş gerektiren durumlarda ise merkezî hükümet, beylerbeyi veya sancakbeyi rütbesinde birini *müfettiş paşa* olarak görevlendirebilir veya dergâh-ı âlî çavuşlarından birini *mübaşir müfettiş* olarak gönderebilirdi.⁸⁷ Şikâyetler değerlendirildiğinde durumun mahiyetine göre kadıların teftişi için sancakbeyi, beylerbeyi ya da başka mahalin kadısı ayrı ayrı görevlendirilebileceği gibi beraberce de

---

⁸¹ Ronald C. Jennings, "Limitation of the Judicial Powers of the Kadi in 17th century Ottoman Kayseri", *Studia Islamica* 50 (1979): 164.

⁸² Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 260.

⁸³ Yaşar Şahin Anıl, *Osmanlı'da Kadılık*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993, s. 92.

⁸⁴ Karadeniz, "Complaints Against the Kâdîs and Abuses of Their Authority", s. 35.

⁸⁵ Karadeniz, a.g.t., s. 28.

⁸⁶ Ekinci, "Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)", s. 970.

⁸⁷ Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, s. 61.

görevlendirilebilirlerdi.⁸⁸ Bir davaya o beldenin kadısının bakmasının sakıncalı görüldüğü durumlarda ise Divân tarafından bir başka kadının meselenin soruşturulması için görevlendirildiğine dair birçok Divân kaydına rastlanır. Merkezden gönderilen bu kadıya *müvellâ* denilirdi. Haklarında şikâyet bulunan bazı kadılar davaları görülmek üzere Divân'a sevk edilebilirlerdi. Bazı durumlarda ise kadıların teftişi için merkezden çavuş, muhızr gibi memurlar tayin edilebilirdi.⁸⁹

Kadıların denetim göreviyle ilgili en erken tarihli örnekler II. Bâyezid dönemine kadar inmektedir. Söz konusu döneme ait teftişle ilgili kayıtları da içeren ekte transkribe edilmiş metinleri verilen derleme defterde⁹⁰ yer alan bugüne ulaşabilen en eski bilgilere bakıldığında gelişmiş Osmanlı hukuk sisteminin tespit edilebilen erken tarihli örnekleri hakkında fikir sahibi olmak mümkün gözükmemektedir.

2.2.Kadıların Suistimalleriyle İlgili Örnekler

Ekte verilen teftiş defterlerinden birinde Akkirman kadısı Muhyiddin soruşturulmuştur.⁹¹ Buna göre bu zat devletin malından otuz bin akçeyi azaplara borç vermiş, “resm-i defter” olarak onlardan biner akçe almış ve gasp etmiştir. Azaplar kadıdan bu kadar akçe almadıklarını ifade ederek ulufe için merkeze gönderdikleri adamın geciktiğini ifade etmişlerdir. Bu esnada geçimlerini sağlayamadıkları için kadıya ve kapudana şikâyette bulduklarını ve kendilerine yüzer akçe verilmesinin uygun görüldüğünü söylemişlerdir. Bu durum teftiş edildiğinde altı reise yüz ellişer, dört azaba yüz on ikişer ve iki azaba da yüz yetmiş akçe verildiği kadının azaplardan para almadığı sonucuna varılmıştır. Ardından da hiç kimsenin icazet almadan borç veya ulufesine bedel borç alıp vermemesine karar verilmiştir (s. 8).

Diğer mesele ise akına çıkan akıncıların elde ettikleri mallar ve aldıkları esirlerle ilgilidir. Kadının adamları yağmada bulunarak oldukça fazla kazanç elde etmişlerdir. Bir

---

⁸⁸ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 133.

⁸⁹ Ekinci, “Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)”, s. 970-971.

⁹⁰ BOA, D.M.d, nr. 36806.

⁹¹ Akkirman, bugünkü adıyla Belgorod-Dnesterovski günümüzde Ukrayna'nın Odesa eyaletine bağlı bir şehirdir. Bkz. Mustafa L. Bilge, “Akkirman”, *DİA*, II, 269.

Hıristiyan beyinin (ban) hanımını da esir alarak yanlarında getirmişlerdir. Kapudan Murad Çelebi ise para vererek bu kadını onlardan satın almıştır. Muhtemelen mesele milletlerarası bir nitelik kazandığı için durum soruşturulmuştur. Akkirman kadısı Muhyiddin, Malkoçoğlu Bali Bey'in adamlarının kadını alarak başka bir yere götürdüklerini, Malkoçoğlu'nun yoldaşı Ali'nin "Rus"da mahpus olduğunu, bu kadınla takas ederek onu hapisten kurtarmak istediklerini söylemiştir. Bu esnada Rus akınından çıkanların kadını geri vermelerine dair hüküm çıkması üzerine kadın iade edilmiştir (s. 8-9). Burada Malkoç Mustafa Bey'in oğullarından II. Mehmed ve II. Bâyezid devirlerinin önemli akıncı beylerinden olan ve 1488-89'da Boğdan Seferi'ne katılıp Lehistan üzerine iki kez akın yaparak başarılarından dolayı "Varşova fâtihi" olarak ün salan Bali Bey'in adının geçmesi defterde açık bir tarihe yer verilmemesine rağmen meselenin gerçekleştiği tarihe dair ipucu sağlamaktadır.⁹²

Kadı Muhyiddin bu kez bizzat azapların talebi üzerine Akkirman'da emin olduğu zamanki azap ve mâbeyn miktarı ile ilgili soruşturulmuştur. Emin defteri mevcut değildir. Azaplar ise ulufelerinin iki akçelerinin nerede tasarruf edildiğini bilmediklerini dile getirmişlerdir. Kadı, emin olduğu zaman kendisinden önceki eminler gibi iki akçeyi mâbeyn için toplayıp muhasebesiyle beraber devlete teslim ettiğini söylemiştir (s. 10).

Diğer teftiş geçiren kadı ise Kesriye kadısıdır.⁹³ 22 Eylül 1502 tarihine denk düşen kazıyye defteri Kesriye kadısının Yenice-i Vardar kadısı tarafından teftiş edilmesiyle ilgili meseleleri içermektedir. Bunlardan ilki ordunun iaşesi için talep edilen peksimetin teminiyle ilgili usulsüzlüktür. Osmanlı ordusunun ve donanmasının en temel besin maddelerinden olan peksimet genellikle denzicilerin, askerlerin ve keşişlerin kullandığı ve seyahatleri sırasında aldıkları kuru ve sert bir tür ekmektir. Peksimet ihtiyacının karşılanması için sefer güzergâhı üzerinde bulunan yerlerde peksimetin önceden tedarik edilmesi için ilgili devlet görevlilerine emirler gönderilmekteydi.⁹⁴ Burada ise Moton Seferi için Kesriye kadılığında toplanan peksimetin bir miktarı ulaşmış olsa da bir miktarının ulaşmamış olması nedeniyle Samakov kadısı

---

⁹² Fahamettin Başar, "Malkoçoğulları", *DİA*, XXVII, 538.

⁹³ Kesriye, Yunanistan'da eski bir Osmanlı kaza merkezi olup Yunanca "kuduzların yaşadığı yer" anlamına gelen Kastoria'dan gelmektedir. Bkz. Machiel Kiel, "Kesriye", XXV, 312.

⁹⁴ Yusuf Alperen Aydın, *Müteşebbis ve Devlet-18. Yüzyılda Peksimetçibaşı Nureddin Ağa'nın Yükselişi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2016, s. 11-13.

soruşturulmuştur. Kadı eksik gelen peksimet için kiracılardan otuz üç bin yedi yüz akçe alındığını bildirmiştir. Ancak Kesriye'nin gayrimüslim halkı eksik gelen peksimetin parasının kiracılardan değil kendilerinden alındığını iddia etmişlerdir. Teftiş için gönderilen görevlinin de bunu doğrulaması üzerine Kesriye'ye gidilerek kadıdan, adamlarından ve diğer mübaşirler ile kiracılardan eksik gelen peksimetin her kantarına karşılık olarak ellişer akçe alınarak mağduriyete uğrayan Kesriye'nin gayrimüslim halkına verilmesi emredilmiştir. Eksik peksimetin tespiti için müracaat edilen Kesriye kadısı haraç defterini Samakov kadısı götürdüğü için peksimetin akıbetini bilmediğini ileri sürmüştür. Her ne kadar kadı kendisine emredilen peksimeti ulaştırdığını dile getirse de Kesriye halkı seksen iki kişiden ellişer akçe alınmasına rağmen peksimet verilmediğini, üstelik Samakov kadısının ellişer akçelerini daha aldığını belirtmişlerdir. Bu iddialar üzerine Kesriye kadısı Samakov kadısının Kesriye'nin zımmî tebaasından ellişer akçe aldığını kabul etmiştir. Ancak önceden peksimet çıktığı zaman bazılarının bir devlet görevlisinin aldığını ve kendisinin de iltizamını defterinde kaydettiğini eklemiştir (s. 293-294).

Diğer kazıyyede ise Kesriye'nin gayrimüslim halkı peksimet için iki kez vergi (salgın) alındığına dair şikâyette bulunmuşlardır. Kadı her haneden yirmi beşer akçe alıp haraç defteri gereğince yirmi ikişerini yine verdiğini kırk vukıyye peksimetin pişirmesiyle ve kirasıyla yirmi iki akçeye mâl olduğunu belirterek toplamda üç bin yedi yüz yetmiş kantar peksimet gönderdiğini ifade etmiştir. Her haneden kırk vukıyye üzere yirmi beşer akçe alınıp yirmi iki akçenin yine verildiği hesaplanmıştır. Kesriye kadısı hesap sonucunda çıkan bakiyeyi Samakov kadısının kendisinden aldığını ileri sürmüştür (s. 294).

Kesriye kadısı Samakov kadısının otuz bin yedi yüz akçenin kiracılardan alındığını bildirdiğini ve cevap olarak bazı kişilerin kendisinden bazılarının Dirhova köyünde dizdardan aldığını, bazılarının Kırşova köyünden, bazılarının Kolina nahiyesinden, İskaç'tan ve Birekoyunu Derbendi ahalisinden aldığını belirtmiştir. Bunlar Kesriye kadısının aldığını söyleyerek ondan talep etmişlerdir (s. 311).

Kesriye kasabasında yaşayan müsellemler ve rençberler "duacı" hizmetinde olanların avarız vergisinden muaf tutulmalarına rağmen Samakov kadısının peksimet çıktığı zaman kendilerinden avarız vergisi almasından yakınmışlardır. Kadı kendisinin

değil müfettişin aldığı öne sürmüştür. Mahkemeye müşahit sıfatıyla katılanlar ise vergiyi Kesriye kadısının topladığını doğrulamışlardır (s. 311). Yukarıda peksimet için iki kez vergi toplanmasından Samakov kadısını sorumlu tutan kadı bu kez kendisine yönelik iddiaları boşa çıkarmak için suçu müfettişin üzerine yıkmaya çalışmış gözükmektedir.

Peksimet konusundaki soruşturma sürer. Bratov isimli bir tacir kadıya peksimet için para verdiği halde kadının bu durumu yalanladığından şikâyet etmiştir. Aynı şekilde Pop oğlu Anton peksimet için kadıya para verdiğini ama peksimet almadığını, daha sonra Samakov kadısının da kendisinden para aldığını bildirmiştir. Kesriye kadısı ise bu iddiaları yine reddetmiştir (s. 311).

İlgili bir başka konu Kesriye'nin seksen iki kişiden oluşan papazları ve bezirganlarının şikâyetleriyle alakalıdır. Yukarıdaki şikâyetlere benzer şekilde onlar da kadının parasını aldığı halde peksimet vermediğini iddia etmişlerdir. Kadı içlerinden bazılarında bu işle görevlendirilen kişinin aldığını ve defterinde iltizama kaydettiğini belirtmiştir. Bunun üzerine papazlar ve bezirganlar Samakov kadısının paralarını aldığını dile getirmişlerdir. Kesriye kadısı da bunu doğrulamıştır. Diğer kazıyyede ise Kesriye'nin Hıristiyan halkı Samakov kadısının her haneden para toplamasından davacı olmuşlardır. Kesriye kadısı inkâr edemeyerek Samakov kadısının halktan para aldığını kabul etmiştir. Kesriye kadısından eksik gelen peksimetin yerini göstermesi istendiğinde ise cevap verememiştir. Bunun üzerine her haneden topladığı sekizer akçeye ve seksen iki haneden aldığı ellişer akçeye karşılık gelen akçe kendisinden tazmin olunarak teftişe gönderilen görevliye teslim edilmiştir (s. 312).

Buradaki kayıtlarda 1502'de Moton Seferi için Kesriye kadılığına ek olarak Samakov kadılığından da peksimet talebi ve toplama işlemi sırasındaki yolsuzluklar öne çıkmıştır. Kesriye kadısı bütün kabahati Samakov kadısına yüklemektedir. Samakov kadısının halktan peksimet için fazla para aldığını ileri sürerek ilgili kayıtların ortada olmaması dolayısıyla iddialara cevap veremediğini ileri sürmektedir. Nihayetinde Kesriye ve Samakov kadılarının peksimet temin etme konusundaki görevlerini kötüye kullandıkları, halktan haksız yere para toplayıp üzerlerine geçirdikleri ve bunu gizlemeye çalıştıkları teftiş sonucunda anlaşılmış, hesaplanan meblağı ödemeleri istenmiştir. Böylece görevini kötüye kullanan her görevlinin hemen azledilmediği, halka uğrattıkları

maddî zararı ve devlet malından kaçırdıkları meblağı karşılamaları istenerek kendilerine yaptırım uygulanabildiği görülmüştür.

Filibe kadısı Sarâczâde Muslihiddin'in Karaferye kadısını teftiş ettiği defter diğerleri gibi kazıyye başlığı değil "sûret-i hükmi-pâdişâhîdir" başlığı taşır.⁹⁵ Serfice'nin eski naibi Mehmed, Davud Paşa hayattayken Serfice'de bazı köylerin şıra, bazı köylerin ise hububat vergilerinin toplanmayıp halkın zimmetinde kaldığını bildirmiştir. Ayrıca paşanın oğlunun adamının kadı vasıtasıyla akçeleri topladığını, "mürde" yoklamaları sırasında Karaferye kadısının "mürde" olarak gösterdiği ancak mevcut olan "zinde" Hıristiyanlardan ve gerçek "mürde"lerden fazladan para aldığını, yine "nev-yâfte" akçelerini alıp haraçları zapt ettiğini iddia etmiştir. Bununla birlikte Çitroz'a bağlı köylerden ispençe defterine göre haraç vergisi topladığını, Moton seferi için avarız vergisini avarız hanesi esasına göre toplamayıp haraç defterine göre topladığını öne sürmüştür. Bunların yanında Moton Kalesi'nin tamir edilmesi için görevlendirilen ırgatlardan, neccarlardan ve arabacılarından rüşvet alıp yerlerine başkalarını istihdam ettiğini, merhum İbrahim Paşa'nın haslarından olan Katrancı köyü mâbeyninde ve "mahlûl" yani sahipsiz ve boş kalan timarlar konusunda yüklü miktarda para "ketm ettiğini" yani zimmetine geçirdiğini eklemiştir. Son olarak ise köprü tamirinde çalıştırmamak koşuluyla halktan para aldığını ve Kâtip Ahmed'in nüzul vergisi için topladığı paraya el koyduğunu söyleyerek Karaferye kadısına pek çok suç isnat etmiştir. Bunlara ek olarak Serfice'nin gayrimüslim halkı da kadının haraç toplama görevi sırasındaki suistimallerinden şikâyetçidir. Kadının geçerli olan kurallara göre hareket etmeyip rüşvet almadan haraçlarını kabul etmediğini, itiraz edenleri ise hapse attırdığını ifade etmişlerdir. Bunların yanında toplamda elli bin akçe, yüz arşın bürüncük ve beş yük keten aldığını, "mürde" yoklaması için yirmişer akçe daha topladığını eklemiştir. Üstelik istediği bir kızı kadıya vermedikleri için kadının haraççı ile iş birliğine girip haraç işlerinde kendilerine zorluk çıkardığını ve haraç vergisi için ödedikleri akçenin "yufka" yani değeri düşük akçe olduğunu söyleyerek kabul etmediğini, fazla akçe talep ettiğini hatta on beş gün onları hapsedip zorla ava çıkarttığını belirtmişlerdir. Bu şikâyetler üzerine Filibe kadısına Karaferye kadısının, naiplerinin ve adamlarının, haraççılar ve

---

⁹⁵ Karaferye, Yunan Makedonyası'nın güneyinde yer alan günümüzde Beroia (Veria) olarak bilinen şehirdir. Bkz. Machiel Kiel ve Eleni Gara, "Karaferye", *DİA*, XXIV, 391.

adamlarının işledikleri zulümleri, kanun dışı topladıkları paraları, aldıkları rüşvetleri ve hediyeleri genel itibariyle teftiş etmesi emredilmiştir. Ayrıca kadıya üzerlerinde bir akçe dahi bırakmadan topladığı parayı merkez tarafından görevlendirilen kişiye teslim etmesi için kesin talimat verilmiştir. Soruşturmada kadı naibi, kadının nüzul vergisi için kendisine verdiği üç bin akçeyi sonradan geri aldığını söyleyerek işin içinden sıyrılmaya çalışmıştır. Serfice'nin eski naibinin Davud Paşa'nın Serfice'deki şıra işinde bazı kişilerin kavga çıkardıklarına dair gönderdiği arz üzerine, İskender isimli biri üzerinde tartışma olmayan (nizasız) şırayı satıp ücretini devlete göndermekle vazifelendirilmiştir. Şıranın ücreti teslim edilmeyince Serfice'ye gidilerek Naip Abdi denetlenmiş ve şırayı satarken birer akçe eksik aldığı tespit edilerek hesapta eksik çıkan meblağı ödemesi istenmiştir (s. 133, 134, 317, 318).

Davud Paşa'nın oğlundan talep edilen müfredat defterinin gelmesi beklenirken Serfice kadısı vasıtasıyla bazı köylerin gayrimüslim halkı itirafta bulunmuştur. Buna göre şıradan ve hububattan hayli alacak olduğu anlaşılmıştır. Ancak defterdeki kayıtlar görülmeden para toplanırsa devlet malına zarar gelebileceği düşüncesiyle şıra ve hububat paraları toplanmamıştır. Toplanabilen kısmın müfredat defteri mühürlenip kadıya teslim edilmiştir. Defter ellerine ulaşır ulaşmaz hesabın yeniden görülmesi için hüküm verilmiştir (s. 338).

Gelen emir neticesinde Naip Abdi'nin bulunduğu düşünülen mevkiye gidildiğinde Bosna'da İskender Paşa'nın hizmetinde olduğu öğrenilmiştir. Ayrıca Karaferye kadısının şıranın akçesini ulûfecilerden Çerkez Ali oğlu Mustafa ile merkeze gönderdiği bilgisine ulaşılmıştır. Filorina nahiyesinin Katrancı köyündeki yolsuzluk hususu teftiş edildiğinde ise Karaferye kadısı Süleyman, önceki kadının bu köyün üzerine Çitroz naibini gönderip hâsılından bir miktar parayı aldığını, bir miktarını da halktan toplayıp devlete teslim ettiğini dile getirmiştir. Defterde bu kazıyenin altına bu hususu müfettişin kendisinin teftiş etmesinin gerektiği kaydı düşülmüştür. Mahlûl timarlar konusunda ise Karaferye kadısı Süleyman, Silahdar Mahmud'un zeametinden para toplayıp 14-23 Eylül 1501 tarihinde merkeze gönderdiğini bildirmiştir. Mürde ve girihte yoklamaları hususunda ise Hıristiyan halkın çeşitli hilelerle gizlemeye çalıştıklarını ama çok sayıda vergi kaydına girmemeye çalışan köylülerin bulunduğu ortaya çıkmıştır (s. 338, 339, 340, 343).

Bu kazıyeleri Filibe kadısı Mustafa'nın teftiş ettiği defterin sonundaki imzadan anlaşılmaktadır. Serfice kadısının türlü türlü yolsuz uygulamalarının gün yüzüne çıkartıldığı söz konusu teftişler neticesinde kadının devlet adına para toplarken rüşvet alması, halktan keyfî olarak para toplaması, makamını kullanarak kişisel meselelerini resmî görevine alet ederek insanların işlerini yokuşa sürmesi, onları suçsuz yere hapsedmesi, zorla ava çıkartması gibi kanun dışı fiilleri tespit edilmiştir. Aynı şekilde eski kadı naibinin şıra vergisi konusundaki gelişmeleri takip etmeyip şırayı eksik fiyata satarak devlet malına zarar vermesi de teftiş edilmesine neden olmuş, zararı karşılmasına karar verilmiştir. Buradaki kayıtlarda naibin ve gayrimüslim halkın Karaferye kadısı hakkında merkeze ulaşan şikâyetleri üzerine yapılan soruşturma boyunca elde edilen bilgilerin teyit edilmesi için sürece dahil edilen kişilerin varlığı teftiş mekanizmasının nasıl işlediğini anlamak ve çok boyutlu yapısını görmek açısından önemlidir. Böylelikle kadının teftişi için başlatılan soruşturmada başka kişilerin de soruşturulması imkânı doğmuştur.

Bir diğer defterde ise Vidin kadılığından Koyluç Kalesi'ne araba ve Kili Kalesi'ne "balvan" hizmeti için talimat gönderilmiştir.⁹⁶ Bu sırada Vidin sancağını yazmakla görevli Yusuf ve Semendire kadısı gayrimüslim halkın Vidin kadısının kendilerine zulmettiğinden şikâyetçi olduklarından merkezi haberdar etmiştir. Bunun üzerine Niş kadısı merkezden görevlendirilen biriyle Vidin kadısını teftiş etmekle görevlendirilmiştir. Vidin kadısı teftiş için gelen Niş kadısının kendisini hapsedip bir direğe asarak üzerine su döküp işkenceyle sorguladığını ve bu şekilde malından ve eşyasından pek çok nesneyi düşük fiyata sattırmayı başardığını söyleyerek karşı dava açmıştır. Bunun üzerine tekrar teftiş edilmesi için merkezden Şîrmerd isimli başka bir görevli gönderilmiştir. Müfettiş kadının yanındaki görevli ile birlikte Vidin kadısına işkence yaptığı, ayaklarına bukağı vurarak bir direğe astırdığı ve altından su döktürdüğü şahitlerin ifadeleriyle örtüşmüştür (s. 430-432). Böylece teftiş amacıyla gönderilen bir kadının başka bir kadıyı işkence yöntemiyle sorguya çektiği ortaya çıkmıştır. Bu kazıyyede hakkında şikâyet olan müfettiş kadıyı teftiş etmek için merkez tarafından başka birinin daha gönderilmesi yapılan teftişin

---

⁹⁶ Vidin, Bulgaristan'ın kuzeybatı köşesinde Tuna nehrinin sağ kıyısı üzerinde bulunan küçük bir şehirdir. Bkz. Machiel Kiel, "Vidin", DİA, XLIII, 103.

sıhhatine önem verildiğini ve soruşturma geçiren kişilerin şikâyetlerinin kulak arkası edilmeyip aslının araştırıldığını göstermiştir.

İkinci olarak, gayrimüslim halkın şikâyeti nedeniyle Vidin kadısının her haneden yirmi dörder akçe toplayarak Koyluç Kalesi hizmeti için görevlendirilen arabacıların dörder aylık ulufelerini vermesi için gönderilen emri dikkate alıp almadığının teftişi için bir görevli ile bir kadı vazifelendirilmiştir. Teftiştten Vidin kadısının hanelerden farklı meblağlar toplayıp kiracılara akçeleri teslim etmediği sonucu çıkmıştır. Üstelik kadı kendi defterini göstermeye yanaşmayıp haraç defterini göstermiştir. Aynı şekilde Koyluç Kalesi hizmeti için köylüler arabalarını çıkartmadığı halde onlardan para alması da kadının şikâyet edilmesine yol açmıştır (s. 434-440). Vidin kadısı bunlarla da yetinmeyerek kale hizmeti için topladığı parayı arabacılara vermeyip kendi zimmetine geçirmiştir. Öyle anlaşılıyor ki bütün bu suçlamalardan kendisini kurtarabilmek için defterinin ortalıkta olmadığını bahane olarak öne sürmüştür (s. 441-442). Dolayısıyla kadı arabalardan para alarak kendisinden talep edilen hizmete yollanması hususunda suistimal göstermiştir.

Bunlara ek olarak gayrimüslim bir kadından sıra almış ama ücretini ödememiştir. Ayrıca içki meclisi düzenlemiştir. Şıranın akçesini kadına vermesi gerekecektir. Fakat sıra konusundaki teftiş sırasında halk kadıyı şarap içmekle itham etmeyecektir. 893 (1487/1488) yılında Kili Kalesi işi için Vidin kadısından balvan temin etmesi istendiğinde halka kütük kestirip paralarını aldığı iddialarını ise kadı kabul etmiş ve topladığı paraları sahiplerine iade etmiştir. 901 (1495/1496) senesinde Kili Kalesi'nin tamiri için benna ve neccarların üçer aylık ulufelerinden iki yüz yirmi akçenin üzerinde kaldığını reddeden kadı, iddiacı benna ve neccarların herhangi bir belge gösterememeleri üzerine bu töhmetten kurtulmuştur. Ancak 903 (1497/1498) senesinde balvan emri geldiği zaman bazı hanelerden göreve gitmemeleri karşılığında para aldığına dair şikâyetlerden kendisini kurtaramamış ve topladığı parayı sahiplerine geri vermiştir. Bunun yanında kürekçilerin ulufeleri için çıkan meblağ hususunda gayrimüslim halkın tartışması, Müslümanların Kili Kalesi için emredilen balvanı voynuklar ile martolosların alıp gittiğine şahitlik etmeleri ve kadının ırgat gönderdiğini ispat edememesi üzerine kadı denetlenmiştir. Neticede Kili'ye ırgat ve voynukların ulaştığı ama voynukların yeterli gelmediği için kadının ırgat tutarak salları, kazıkları ve gemileri gönderdiği tespit

edilmiştir. Diğer kazıyyede ise 901 yılında (1495/1496) Vidin kadılığında Kili Kalesi için balvan temin edilmesi için talimat geldiği zaman, kadının her haneden para toplayıp balvan teslim almasına rağmen topladığı parayı ırgatlara vermemesi köylünün tepkisine neden olmuştur. Kadının kendilerinden topladığı parayı zimmetine geçirdiğini iddia etmişlerdir. Kadının bahane üretmek defterini göstermemesi ve gayrimüslim reayanın da ellerinde iddialarını doğrulayacak bir belgenin bulunmaması nedeniyle kadıya herhangi bir yaptırımında bulunulmayacaktır (s. 443-449).

Vidin kadısının malî görevi gereği topladığı paranın bir kısmına el koyması, halka birtakım angarya hizmetler yüklemesi ve keyfi olarak paralarını alması teftiş sonucunda ortaya çıkan suistimalleridir. Ayrıca kadının kendisini denetlemek için gönderilen görevlilere defterini göstermemekte ısrarcı olması başka kabahatlerinin devlet nezdinde açıklığa kavuşmasını engelleme girişimi olarak yorumlanabilir.

Bu kayıtlara ek olarak çalışmanın kapsamına dahil edilebilecek maden teftişiyle ilgili üç adet parça defter mevcuttur. Defterlerdeki kayıtlarda genelde madencilikle ilgili özelde ise ocaklarda çalıştırılan teknik elemanları tanımlayan çok sayıda terim kullanılmıştır. Bu terimlerin anlamları ekte verilen sözlükte açıklanmıştır. Sözü edilen defterlerin ilki 1496 tarihli olup Berkofça'da⁹⁷ bulunan bir maden ocağının denetlenme sürecini aktaran uzun bir defterdir. Buradaki kayıtlarda yer alan bilgilere göre madenin teftişi için hem Kratova hem de Zaplana kadısı görevlendirilmiştir. Müfettiş olarak atanan bu iki kadıya Ali isimli bir görevli eşlik etmiştir. Burada genellikle maden ocaklarında çalışan teknik elemanlar ile usta madencilerin suistimalleri rapor edilmiştir. Defterdeki meselelerin bir kısmında kadının, diğer devlet görevlilerinin ve maden çalışanlarının suistimalleri iç içe geçmiş durumdadır. Mükerrer kayıtlar gibi algılanmasının önüne geçmek için ve söz konusu kayıtlarda diğer görevlilerin suistimallerinin daha ağır basması göz önünde bulundurularak bu tarz kayıtların çalışmanın son bölümünde ele alınması uygun görülmüştür. Bununla birlikte emin kadının suistimalde bulunmasını kolaylaştırıcı tavırlarda bulunduğu kayıtlar ise kadının etkisinin daha baskın olması gerekçesiyle bu bölümde değerlendirilmiştir.

---

⁹⁷ Berkofça, Osmanlılar döneminde XV. yüzyıldan Tanzimat'a kadar Sofya'ya (Paşa livası) bağlı bir kaza merkezi durumundaydı. Günümüzde Berkovitsa adını taşımakta olan kasaba Kuzeybatı Bulgaristan kesiminde yer almaktadır. Bkz.: Michael Kiel, "Berkofça", *DİA*, V, 510.

Yukarıda belirtildiği gibi 1496 yılında Berkofça'daki maden ocağının denetiminde hem Kratova hem de Zaplana kadıları görevlendirilmiştir. Öyle anlaşılıyor ki aynı maden ocağını teftişle vazifelendirilen kadılar devlete sunmak üzere iki ayrı defter tutmuşlardır. Kratova kadısı Hüseyin b. Mehmed'in defteri dilin kullanımını açısından dikkat çekicidir. Burada "edüban, oluben, deyüban" gibi kullanımların sıklığı ve hazretlerinin yerine "hizmetlerinin" yazılmasının tercih edilmesi ilginç gözükmektedir. İki defterde de aynı meselelerle ilgili kayıtların bulunuyor olması oldukça ilginçtir. Bununla birlikte bazı farklılıklar bulunmakta, eşzamanlı olarak teftişle görevlendirilen Kratova kadısı meseleleri daha ayrıntılı olarak kaydetmiş gözükmektedir. Bu nedenle Kratova kadısının defterindeki meselelere tekrara düşmemek adına yalnızca Zaplana kadısının defterindekinden farklılıkları üzerinden değinilmekle yetinilecektir.

Maden teftiş defterlerinden üçüncüsü ise Kürecik'te bulunan maden ocağı için Drama kadısı Yusuf b. Ahmed ile Nevrekop kadısı Abdüsselam'ın birlikte görevlendirildiği teftişe dair kayıtları içermektedir.⁹⁸ Bu defterde sadece vatrokların, kömürçülerin ve başlarında duran kefalilerin suistimalleri söz konusu edildiği için çalışmanın diğer bölümünde bütün olarak değerlendirilecektir.

Defterlerdeki kayıtların mahiyetine geçmeden önce, klasik dönem Osmanlı madenciliği üzerinde biraz durmak gerekmektedir. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren madenlere ve maden bölgelerine oldukça önem vermiştir. Fatih devrinin sonunda 15. ve 16. yüzyıllarda gerek Anadolu gerek Balkanlar'da gerçekleştirilen maden ocaklarının bulunduğu yöreleri de içine alan fetih hareketleriyle birlikte, Osmanlı Devleti'nin sınırları maden rezervlerinin bolluğuna ve çeşitliliğine yol açacak şekilde genişlemiştir. Balkanlar'ın fethinden sonra maden ocaklarındaki üretimin aksamadan devam etmesine yönelik düzenli olarak özel maden kanunnameleri yayınlanmıştır. Büyük çoğunluğu Fatih döneminde yayınlanan maden kanunnameleri ocaklarda istihdam edilen reayanın sosyal yaşantılarına, yükümlülüklerine ve devletle olan ilişkilerine dair hükümleri içermekteydi. Ayrıca maden ocaklarının açılması, cevherin çıkarılması ve ayrıştırılması işlemleri ile ölçülüp taksim edilerek çeşitli

---

⁹⁸ Kürecik madeni Nevrekop kazasında yer almaktadır. Bkz.: *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530) I: Dizin ve Tıpkıbasım*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2003, s. 75.

kurumlara ulaştırılmasına kadarki bütün aşamalar kanunnamelere yansımıştı. “Madenciyan Taifesi” olarak istihdam edilen çalışanların seçilmelerinde ise uzun zamandan beri bu işle uğraşmaları ve madencilik sektörüne yatkın olmaları rol oynamaktaydı. Madencilikle uğraşanlar normal şartlarda “avarız-ı divniye” türünden rfi vergileri ödemekten muafıardı. Bunun yanı sıra maden çalışanlarının haklarının korunması için birtakım düzenlemeler yapılmış, idarecilerin kötü tutumlarını ve keyfi uygulamalarını engelleyici hükümler yürürlüğe konulmuştu. Ayrıca madenciler sosyo-kültürel münasebetlerinde serbest bırakılmıştı. Normal reayadan ayrı tutularak maden idaresi ile ilgili bütün sorunlarının üzümünde devlet tarafından atanan *maden emini* görevlendirilmiş, diğer asker ve sivil görevlilerin maden çalışanlarına müdahale etmesi yasaklanmıştı.⁹⁹

Merkezden idare edilen maden ocaklarında çalışanların en rtbelisi maden eminleriydi. Maden emininin emri altında farklı sorumluluklar üstlenen ve devlet tarafından atanan ktipler, mutemetler ve vezzanlar gibi resm görevliler bulunmaktaydı. *Ktipler* maden ile merkez arasındaki her türlü yazışmalardan, hazine adına tutulan hesaplardan ve maden için gereken her türlü tedarik ve zahirelerden mesuld. *Mutemetler* ocaklardaki ulaşım, onarım, donanım, nakliyat işlemleri ve işçilerin yoklanması ile vazifeliydi. *Vezzanlar* ise üretilen ve merkeze gönderilen cevherin miktarının tespit edilmesinden sorumluydu. Devlet tarafından atanan memurların dışında, birtakım ihtisas alanlarına ayrılan teknik personeli oluşturan oldukça kalabalık usta ve işçiler grubu da vardı. Ustalar sınıfında bulunan görevliler arasında *urbararlar* (maden mühendisi veya kuyucu başı), işçilere nezaret eden *hutmanlar* ve maden ustaları olan *şafarlar* bulunmaktaydı. Bunların yanında kuyu inşaatlarıyla ilgilenen *lemşadniiler* ve *prustadlar*, arıtım işlemlerini yürüten *ifrazcı* ve *kalcılar*, *haddadlar*, *marangozlar* ve tamirlerden sorumlu *meremmetiler* vardı. Usta grubundaki bu görevliler nezaretlerinde gerçekleştirilen işlerden ve emri altında çalışanların bilgi ve becerilerinin artırılıp yetiştirilmelerinden sorumluydular. Aynı şekilde ocaklarda çalıştırılan işçiler de uzmanlık alanlarına göre grevlendirilmişlerdi. İçlerinden bazısı yer altından cevher çıkarmakla uğraşırken bazısı da yüzeydeki tesislerde çalışmaktaydılar.¹⁰⁰ Madencilikle

---

⁹⁹ Mustafa Altunbay, “Klasik Dönemde Osmanlı’da Madencilik”, *Türkler* 10 (2002): 791-794.

¹⁰⁰ Altunbay, a.g.m., s. 794.

ilgili birçok terim Saksonya ve Bohemya'dan Balkanlar'a göç eden Almanlar tarafından taşındı. Zamanla Almanca'dan Slav fonetiğine uygun olarak yerleşerek fetihle birlikte Osmanlı sistemine eklenen bu terimler Slavca söyleniş biçimleriyle Osmanlı maden terminolojisine girdi.¹⁰¹

Burada ele alınacak olan kayıtlardan da anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti maden ocaklarında ortaya çıkan haksız uygulamaların, yolsuzlukların ve ocaklarda istihdam edilen kişilerin görev ihlallerinin önüne geçmek için maden işletmelerinin denetlenmesine önem göstermiştir. Buradaki örneklerde maden ocaklarının teftişiyle yalnız bir kadının değil iki kadının birlikte görevlendirilmesi ve merkezden atanan bir görevlinin onlara refakat etmesi de bu anlamda düşünmeye sevk etmiştir. Ayrıca maden ocaklarının ve çalışanlarının karşı karşıya kaldığı sorunları çözüme kavuşturma çabasına girişilmiştir.

Maden teftiş defterlerinin birincisinde yer alan ilk mesele Berkofça'daki maden ocağında bulunan, devlete ait olan bir lağım (ıştolna) ile ilgilidir. Maden ocağından elde edilen mahsulün dokuzda biri bu lağım için tahsis edilmiştir. Kadı ve emin mahsulü tasarruf etmekle görevlendirilmiştir. Maden ocağı denetlendikten sonra rençberlerin görevlerini ihlâl ettikleri ortaya çıkmıştır. Kuyulardan çıkan cevheri “yuyan” rençberler cevheri teslim ederek bir kısmını devlet için geri kalanını ise kendileri için alıp devlete ait cevheri başkalarına satarlarmış. Bu durumun aslını öğrenmek için kadıdan, eminden, amil eminden, kalhane kâtiplerinden defter talep edilmiş ancak defter tutmadıklarını bildirmişlerdir. Maden kâtibi Emrullah'a ve potok kâtibine sorulduğunda ise defter tutmadıklarını ama potoka kâtip olanlardan defter sureti aldıklarını söylemişlerdir. Defter sureti incelendiğinde 23 Ağustos 1495'ten 6 Aralık 1496'ya kadar hesaplanan paranın bir bölümü hazineye teslim edilmiş, bir bölümü harç için sarf edilmiş, bir kısmı ise fazla çıkmıştır. Arta kalan akçe talep edilse de herhangi bir sonuç alınamamıştır. Bu nedenle kadıya, emine, potok kâtiplerine ve maden kâtibine akçe kesesini toplayıp mühürleyerek devlete ulaştırmaları ya da güvenilir bir yere koymaları gerekirken görevlerini gereği gibi yerine getirmemelerinin sebebi sorulmuştur. Maden kâtibi görevinin yalnızca yazmaktan

---

¹⁰¹ Mustafa Altunbay, “Osmanlı Döneminde Bir Maden İşletmesinin Tarihi Süreci: Sidrekapsi”, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010): 13.

ibaret olduğunu, paranın akıbetini eminin bilmesi gerektiğini belirtmiştir. Kadı ise eminden defalarca elindeki parayı getirmesini istemesine rağmen eminin bunu umursamadığını ifade etmiştir. Ayrıca kendisinden şikâyet edilip müfettiş gönderilmesinden korktuğu için borçlulardan para almadığını söylemiştir (s. 454). Sonuçta kadı ve diğer görevliler eksik çıkan akçenin akıbetinden eminin sorumlu olduğunu işaret etmekle yetinmişlerdir. Bu defterde kadının teftiş geçirme korkusuyla borçlulardan para toplamaktan çekindiğini itiraf etmesi bir kadının endişelerini yansıtmaya açısından önemlidir. Aynı zamanda kadılar açısından şikâyet ve teftiş mekanizmalarının caydırıcı olabildiğini de göstermektedir.

Kadının bazen kendi başına bazen de eminle iş birliği içerisinde yaptığı suistimallerini içeren diğer mesele ise ocaktan çıkarılan cevher potoktan çarhlara yani cevherin taş ve topraktan ayrılarak arıtmadan geçirildiği tasfiyehanelere taşınırken gerçekleşmiştir. Potok ve maden kâtipleri ve amil emini kendilerine gönderilen talimata uymayarak tamamen vâkıf olmadan yoldan geçen her yükü yazmışlar, vatroklar da kendi istedikleri gibi ölçmüşlerdir. Daha önce maden kadılarına gönderilen hükümde potok kâtiplerine güvenilir (mu‘temed), kalem ehli kişilerin eşlik ederek potoka gelen cevherin hangi madenden geldiğini, kime ait olduğunu ve kaç yük olduğunu deftere kaydetmeleri emredilmiştir. Ancak kadı ve emin bu emre göre hareket etmedikleri için cevherden ve yük vergisinden hayli nesne zayi olmuştur (s. 455). Dolayısıyla kadı ve eminin merkezî hükümetin gönderdiği talimatlara aykırı davranışları devlet malının zarar görmesine ve ocakta çalışanların görevlerini önemsemeyen hareket etmelerine yol açmıştır.

Devam eden kayıtlardan anlaşıldığına göre Kadı Hüsam ve Emin Ahmed madenin kalhanesini, ihtisabını ve vergisini dört aylık monopolyasıyla birlikte 21 Eylül 1495-19 Mart 1497 tarihleri arasında iki gayrimüslime mukataaya vermişlerdir. Amil Radvan ise işi yarı fiyatına verdiklerini ileri sürmüştür. Kadı ve emin gayrimüslimlerin kendi rızalarıyla verdiklerini iddia etseler de amil bunu inkâr edecektir. Zira gayrimüslimlerin elinde amil ağzından kadı hücceti bulunmaktadır. Hüccetin altında isimleri yer alan şahitlerden bu meselenin aslı soruşturulmuştur. Şahitler hüccetin varlığından haberlerinin bile olmadığını söylemişlerdir. Bunun üzerine kadı amilin satmaya yanaşmadığını, maden ocağını geçim yeri olarak gördüğünü söyleyerek hücceti yalanlamıştır. Kadıya mukataanın miktarını tamamlaması için bir kâtip istihdam etmemesinin nedeni

sorulmuştur. İlk önce kefil gösterildiği için kâtibe gerek duymadığını söylemişse de daha sonra görevlendirdiği kâtibe eminin sahip çıkamadığını ileri sürmüştür. Emin ise kadının kâtip gönderdiğini ama ulufesini kendisinin ödemesini söylediği için kâtibi istemediğini itiraf etmiştir. Teftiş sonunda mukataacı gayrimüslimlerden alınmayan iki aylık manopolya ve üç aylık vergi, kalhane ve ihtisap hesaplanmış ve üzerlerinde kalan fazla para tespit edilmiştir (s. 455-456). Dolayısıyla bir kâtibin görevlendirilmemesi ve amilin bilgisi olmadan hareket edilmesi nedeniyle devlet malı zarar görmüştür.

Daha sonra madenin teftiş edilip durumunun rapor edilmesi için merkezden talimat gelmiştir. Kadı, emin, amil emini, maden, kalhane ve potok kâtiplerinin ve diğer maden çalışanlarının söylediklerinden madenin cevherde ve “pavun”da yani maden kuyularında işlenebilecek durumda olan cevherin tahminî rezervinin ölçülmesi işleminde gerilemiş durumda olduğu anlaşılmıştır. Kadının cevabında ifade ettiğine göre bazı kuyuların cevherleri kalmamıştır, pavunda olan maden kuyularına ise kuyularda yürütülen faaliyetlerin ön denetimini gerçekleştirmeleri için iki ustayı (şafar) görevlendirmiştir. Ancak Kassap Hızır kadıyı kendine yakın adamları şafar olarak göreve getirdiği yönünde şikâyet etmiştir. Bu yüzden şafarlar işten çıkarılmıştır. Kadı maden ocağındaki kötü gidişatın sebebini şafarların görevlerinden alınmasına bağlamıştır. Kadıya azledilen şafarların yerine başka kişileri getirmemesinin ya da Hızır’ı “şer’ ve örf” gereğince terbiye etmemesinin sebebi sorulduğunda bu husustaki kabahatini kabul edecektir (s. 456).

Kuyucular ise kuyuların cevherinin tamamen tükenmediğini, bir kısmında cevherin mevcut olduğunu belirtmişlerdir. Altı ay vade ile aldıkları kuyuları kadının vadesi dolmadan zorla ellerinden aldığını ve başka kişilere sattığını iddia etmişlerdir. Bundan dolayı görevlerini bırakmak zorunda kaldıklarını ve maden ocağının zarar gördüğünü savunmuşlardır. Her ne kadar kadı kendi talepleriyle kuyuculara hüccet verdiğini iddia etse de kadının kanuna aykırı olarak çok sayıda hüccet verdiği anlaşılmıştır (s. 457).

Varaklar yani maden ocağının hissedarı olan kişiler ise kuyularda çalıştırılan beygirlerin kalması ve madene ait eşyaların saklanması için kuyu sahiplerinin yaptıkları evleri (kram) kadının zorla yıktırıldığını ifade etmişlerdir. Bu durumdan dolayı kuyu sahiplerinin çalışmayı bıraktığını ve bu yüzden kuyulardaki işlerin aksadığını öne

sürmüşlerdir. Kadı ise kendisine bu evleri yıktırması için hüküm gönderildiğini iddia etmiştir. Ancak yapılan teftişin ardından yıkılan evlerin madendeki eşyalar, beygirler ve sahipleri açısından önemli olduğu, kadının kanuna aykırı olarak evleri yıktığı sonucuna varılmıştır. Bu arada maden ehlinden iki-üç yüz kişinin mahkemeye gelerek kadı görevine devam ettiği sürece ocaktaki hizmetlerine devam etmeyeceklerini bildirmeleri üzerine bu durum merkeze intikâl etmiştir (s. 457). Burada zikredilen kişi sayısının fazlalığı dikkat çekicidir. Ocak çalışanlarından iki-üç yüz kişinin kadıdan şikâyetçi olmak için mahkemeye başvurmaları kadıdan memnun olmayan geniş bir kitlenin varlığını gösterir niteliktedir.

Varaklar ise kadının kuyulara “şafar” olarak görevlendirdiği Şîrmerd’in işçilere ücretlerini vermediğini, emeğinin karşılığını talep edenlere ise işkence uyguladığını ifade etmişlerdir. İşçiler Şîrmerd’in kuyulardan zorla cevher aldığından ve kadının adamı olduğu için kendisine herhangi bir şey söyleyemediklerinden yakınıp madenin gerilemesini bu duruma bağlamışlardır. Şîrmerd ise işçilerin ücretlerini kestiğini inkâr etmiştir. Kuyulardan aldığı iddia edilen cevheri kuyu sahiplerinin kendisine bağışladığını ve cevheri Amil Radvan’a verdiğini ileri sürmüştür. Ancak amil, Şîrmerd’den cevher ücret karşılığında aldığını ifade etmiştir. Kuyu sahipleri amili doğrularak Şîrmerd’e cevher bağışlamadıklarına yemin etmişlerdir. Bunun yanında kuyu sahipleri mahkemeye gelerek başka bir kuyunun sahipleri ile aralarındaki tartışmadan söz etmişlerdir. Kratova ve Novaberi urbararlarının yani maden mühendisi ya da kuyucu başı pozisyonundaki ustaların aralarındaki sınır problemini çözmek için aralarına ölçü çektiklerini söylemişlerdir. Diğer kuyunun sahiplerinin iki yüz bin akçelik cevherlerini almaları nedeniyle madeni işletemez duruma düştükleri için madenin gerilediğini iddia etmişlerdir. Teftiş sırasında Novaberi urbararı kuyulara ölçü çekmek için gittiklerinde Berkofça kadısının ölçüm işlemini gerçekleştireceklere engel olup kendisini de dövdüğünü dile getirmiştir. Yapılan sınır tespitinden sonra kuyu sahipleri önce kendi aralarında anlaşıp daha sonra tekrar sınır kavgasına girişmişlerdir. Bunun üzerine Kratova ve Novaberi urbararları ve hutmanlardan dört kişi tekrar ölçüm yaparak aralarındaki sınırı yeniden tayin etmişlerdir (s. 458).

Buradaki kayıtlardan anlaşıldığı üzere maden ocağının rutin teftişi için ocak çalışanları soruşturulurken işlerin kötüye gitmesinin başlıca sorumlusu olarak gösterilen

kadının suistimalleri de dolaylı yoldan kayıtlara yansımıştır. Kadının maden çalışanlarının başında durması gereken şafarların göreve getirilmesi noktasında gevşek davranması, kuyuculara işletme hakkı verilen kuyuları henüz vadeleri dolmadan başkalarına satması, kuyu sahiplerinin kuyudaki işleri için kullanmak amacıyla yaptıkları evleri kendi isteğine göre yıkarak onları mağdur duruma düşürmesi maden ocağının zararına olmuştur. Kuyular arasındaki sınır tespit edilirken ölçümü yapan görevlilere şiddet uygulaması da sınır probleminin çözümüne ket vurmuştur. Ayrıca maden kuyularında göreve getirdiği ustanın kendisinin nüfuzundan yararlanarak çalışanlara emeklerinin karşılığını vermemesi, onlara işkencede bulunması ve kuyulardan zor kullanarak cevher alması maden ocağını olumsuz yönde etkilemiştir. Bununla birlikte kadı bazı noktalardaki suçunu inkâr etse de bazılarını kabul etmiştir.

Amil Radvan, maden amili olduğu zaman hasıl ve harçları yazması için bir kâtibi görevlendirmiş olmasına rağmen kadı ve eminin onun seçtiği kişiyi göndererek başkasını göreve getirdiğinden şikâyetçi olmuştur. Amile göre kadı ve eminin kabahati bununla sınırlı değildir. Kuyulara, çarhlara ve potoga şafar olarak kendi adamlarını almışlardır. Bu durumun aslı soruşturulduğunda kadı ve eminin amilin seçtiği kâtibi reddederek yerine Hüseyin'i getirdikleri ve Hüseyin'in elinde amilin ağzından kadı hücceti bulunduğu ortaya çıkmıştır. Fakat amil hücceti yalanlamıştır. Hüccetin alt kısmında şahit olarak gösterilen kişilerin bazısı hüccetin varlığından haberlerinin olmadığını söylemişlerdir. Bazısının ise amil ile aralarında husumet olduğu için şahitliklerine itibar edilmemiştir (s. 458). Buradaki bilgilere göre kadı ve eminin kabahatleri maden amilinin inisiyatif olarak kendi yerine seçtiği kâtibi işinden edip başka birini göreve getirmeleri ve kendilerine yakın kişileri şafar olarak vazifelendirmeleridir.

Ekte verilen Kratova kadısının teftiş defterinde ise maden ocağının durumu merkezden gelen talimat üzerine maden kadısı, emini, kâtibi, kalhane kâtibi ve diğer maden çalışanları üzerinden soruşturulmuştur. Hepsinin üzerinde ortak kanaate vardıkları husus madenin cevher hususunda ve “pavun etmek” noktasında gerilediğidir (s. 472). Ancak bu durumun nedenini farklı gerekçelere dayandırmışlardır. İlginç bir şekilde buradaki meseleye Zaplana kadısının teftiş defterinde de aynı şekilde yer verilmiştir. Maden kadısının cevabı diğer defterdeki aktarımla birebir örtüşmektedir. Bu kayıtlardan meseleyi iki ayrı kadının gözünden görme ve karşılaştırma yapma imkânı doğmaktadır.

Öyle anlaşılıyor ki Berkofça'daki madenin kadısı olan Hüsam madene kendine yakın kişileri şafar olarak tayin etmiştir. Bazı görevlilerin tepkisi üzerine istihdam ettiği şafar işinden edilince ise yerine başka birini göreve getirmeyerek maden çalışanlarının gevşeklik göstermesine kapı aralamış ve bu şekilde maden ocağının zarar görmesine zemin hazırlamıştır.

Maden kadısının gayrimüslimlerin atlarının kalması ve madene ait eşyalarının korunması için yaptıkları evleri yıktırması meselesi burada da gündeme gelmiştir. Diğer defterden farklı olarak kadı gayrimüslimlerin evlerini “od vehminden” yani yangın çıkmasından korktuğundan, içlerinde meyhane olmasından ve cevher çalınmasından dolayı yıktığını izah etmiştir. Burada itham edilen kadı kendini ifade edebilmiştir. Böylece olaya kadının perspektifinden bakabilme ve kadının zihin dünyasını okuyabilme imkânı doğmuştur. Ancak gayrimüslimler kadının kendisine yakın bulduğu kişilerin evlerini yıktırmadığını, bu şekilde onlara eziyet ederek etrafa dağılmalarını amaçladığını ileri sürmüşlerdir. Bununla birlikte yıkılan evlerin muadili olan bazı evlerin yıkılmamış olduğu görülerek gayrimüslimlerin iddiaları doğrulanmıştır (s. 473). Dolayısıyla her iki maden defterinde de bu konuda kadı suçlu bulunmuştur.

Kuyucuların ve diğer maden çalışanlarının madenin gerileme nedenini açıkladıkları kısım burada daha detaylı kaydedilmiştir. Kuyuların seksen kişiye altı ay vade ile verildiği ve her birine birer hüccet verildiği yazılmıştır. Kadı işi aceleye getirerek iki kişiye birer hüccet vererek bin akçeden fazla para elde etmiştir. Daha sonra altı ay dolmadan kuyuları başka kişilere vererek seksen kişiyi ortada bırakmıştır. Bu sebeple kuyucular madenden soğumuşlar ve maden gerilemeye başlamıştır. Kadı ise kuyucuların ısrarla çok sayıda hüccet talebinde bulunmaları dolayısıyla fazla hüccet verdiğini iddia etmiştir. Kuyucular hüccet için kadıya ödedikleri paranın mağduriyetleri göz önüne alınarak kendilerine iade edilmesini talep ettikleri için bu mevzu merkeze intikâl etmiştir (s. 474).

Diğer defterde yer almayan bir husus ise maden amilinin kadının kanun dışı bir şekilde “paylar” tutarak harcını vermediği için madenin gerilediğini iddia etmesidir. Bununla birlikte bir gayrimüslim ve Müslümanlardan bazı kişiler kadının “pay” tutmadığına dair yemin etmişlerdir. Amil ise bu iddiasında ısrarcıdır. İnsanların kadının yüzüne karşı şahitlik etmekten çekindikleri için bu durumu reddetmek zorunda

kaldıklarını ileri sürerek iddiasını gerekçelendirmeye çalışmıştır. Ayrıca amilin talebiyle çahlarda yani kuyularda ve plakaniçede istihdam edilen şafarlar teftiş edilmiştir. Amil kadı ve eminin kendisinin bilgisi olmadan şafarları belirlediğini iddia etmiştir. Kadı ve emin ise madene amil tarafından en başından beri hiçbir zaman şafar istihdam edilmediğini, şafarların il tarafından seçildiğini açıklamışlardır (s. 475). Bu husus Zaplana kadısının defterinde de kayda geçirilen bir meseledir.

Diğer kadının defterinde ilk başta yer alan devlete ait lağımla ilgili olan mesele burada da rapor edilmiştir. Diğer defterde rençberlerin görevlerini kötüye kullanarak lağımdan çıkarılan cevheri başkalarına sattığından ve bu yolla haksız kazanç elde ettiğinden söz edilmiştir. Burada ise cevheri “yuyan” görevliler rençberler değil “ecîrler”dir. Dolayısıyla rençberlerin suistimalinden söz edilmemiştir. Burada cevherin bir kısmının devlet için ayrılarak geri kalanının maden çalışanlarına verildiği ancak devlete ait cevherin başkalarına satıldığı bilgisi verilmiştir. Lağımdaki mahsulü tasarruf etme sorumluluğu kadı ve emine verildiği için bu durum kendilerinden soruşturulmuştur. Burada geçen rakamlar biraz farklılık arz etse de 23 Ağustos 1495’ten 6 Aralık 1496’ya kadar devlet malından eksik çıkan tutar diğer defterde hesaplanan meblağ ile aynıdır (s. 476). Kadı ve emine niçin parayı düzgün bir şekilde toplayıp keseye koyarak merkeze ulaştırmadıkları sorulmuştur. Kadı kendisinin maden teftişiyle meşgul olduğunu, parayı toplaması için emini pek çok kez uyardığını ama eminin kendisini dikkate almadığını söylemiştir. Bunun üzerine kadıya emini veya borçluları tutarak akçeleri toplamamasının veya devlete eminin kendisine itaat etmeyerek görevini savsakladığını bildirmemesinin nedeni sorulmuştur. Kadı ise bu durumu devlete arz ettiğini belirtmiştir (s. 477). Diğer defterden farklı olarak teftiş esnasında tespit edilen meblağın Ali isimli bir görevliyle devlete ulaştırıldığı bilgisi aktarılmıştır.

Diğer defterde de kaydedildiği üzere kadı ve emin madenin kalhanesini, ihtisabını ve vergisini dört aylık manopolyasıyla beraber iki gayrimüslime mukataaya vermişlerdir. Amil Radvan bu işin gayrimüslimlere yarı fiyatına satıldığını iddia etmiştir. Kadı ise devlete ait olan lağımdan elde edilen cevherin rençberlere satıldığını ve onlara fazla kazanç elde ettirildiğini ileri sürmüştür (s. 479-480).

Amil Radvan’ın diğer şikâyeti ise maden amili olduğu zaman kendi yerine hasıl ve harçları yazması için görevlendirdiği kâtibi kadı ve eminin göndererek yerine

başkasını göreve getirmeleridir (s. 481). Meselenin buradaki aktarımı diğer defterdeki aktarımla aynı mahiyettedir. Yine amilin talebi üzerine şafarlar teftiş edilmiştir (s. 481-482). Burada şafarların teftişi ile ilgili kısım daha kısadır. Kratova kadısı Hüseyin b. Mehmed'in imzasını taşıyan bu defter kadıya yakın adamlar olduğu tespit edilen iki şafarın soruşturulma sürecinin aktarılmasıyla sona ermiştir.

İstanbul, Galata ve Hazreti Eyüb Ensârî bağlarının mukataalarının ve gümrüğünün teftiş edildiği defterde gayrimüslim halkın şikâyetlerinin merkeze intikâl etmesi üzerine içlerinden mukataaları ve gümrük vergileri alınanlar ve alınmayanlar mahalle mahalle tespit edilmiştir (s. 588). Bu işlem sırasında Eski Kadı Kasım Çelebi'nin suistimalleri ortaya çıkmıştır. Örneğin, Dimitri Bostancı kadının bilgisi dahilinde iki yıllık gümrük vergisi ödediğini ama bağının yirmi yıldır harap olduğunu belirtmiştir. Yani Meymila, Yani Krasno ve Manul Krasno da aynı durumdan şikâyetçidir. İfadelerine göre bağları tamamen harap duruma gelmiştir. Buna rağmen mukataa ve gümrük vergilerini ödemek zorunda bırakılmışlardır (s. 589). Yani Petro Miyago ise on beş yıldır harap olan bağının “dâhil-i defter” gösterildiğinden yakınmıştır. Bu nedenle bağı için gümrük vergisi alınmaya devam edildiğini ve üç yıllık bedelini ise kadının topladığını bildirmiştir (s. 591). Bu örneklerden eski kadının bağların kaydını tutarken kullanılamaz hale gelmiş olanları aktif olarak tasarruf edilen bağlar kategorisinde kayda geçirmesinin yani deftere dahil etmesinin bir sonucu olarak, bağ sahiplerinden kanuna aykırı bir şekilde mukataa ve gümrük vergisi talep etmeye devam etmesinin onların mağdur duruma düşmelerine yol açtığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kadıların kayıt tutma işlemleri sırasında görevlerini suistimal ederek halktan fazla vergi toplama yoluna başvurabildikleri görülmektedir.

Serfice kadısının yaptığı yolsuzlukların yer aldığı defterde ise Sर्फice kadısı mürde yoklamaları sırasında toplam üç yüz doksan iki beygir ihraç ederek orduya göndermiştir. Kumuz Derbendi Hıristiyanlarının ve Sarugöl Müslümanlarının dörder beygir getirmediüklerini ileri sürerek sekiz beygir eksik ihraç etmiştir. Ancak halk kadının dört yüz beygir için ikişer yüz akçe aldığını iddia etmiştir. Kadı ise defterinde geçerli olan beygirin bedelini aldığını, kalanının onların zimmetinde olduğunu ileri sürmüştür. Daha sonra defterinde kayıtlı olandan hariç Müslümanlardan da para aldığını itiraf etmiştir. Bunun üzerine tespit edilen tutar hazineye aktarılmak üzere kadıdan tazmin edilmiştir.

Bunun yanı sıra kadının nüzul vergisinden, mürde yoklamasından, müjde akçesi adı altında aldığından ve ölçerken fazladan aldığından hesaplanan meblağı ödemesi söz konusu olmuştur. Bunlara ek olarak kadı Kalyani köyünden aldığı on yük buğday ve on dört yük arpanın kendisine bağışlandığını iddia etmesine rağmen şahit gösterememiş, bunlar köy halkına geri verilmiştir. Aynı şekilde kadının Büyük Vaniçe köyünden aldığı buğday da sahiplerine teslim edilmiştir (s. 874-875).

Diğer kazıyede ise Kalyani köyünün halkı kadının altı yüz akçe rüşvet aldığını ileri sürmüştür. Kadı üç yüz akçe aldığını itiraf edip şahit gösteremese de umumî teftiş memur olunmadığı için kadının zimmetinde kalmıştır. Ayrıca kadının üç yüz doksan iki beygir için teslim etmesi gereken tutarı eksik verdiği anlaşılmıştır. Halktan bazı kişiler kadı defterinde kayıtlı olanın dışında yedi beygirin bedelini kadıya verdiklerini ileri sürerek dört şahit göstermişlerdir. Ancak kadının şahitlerin bazısını cerh sebebi beyan ederek bazısının ise liyakatten yoksun olduklarını ileri sürerek şahitliklerini geçersiz kılması üzerine köy halkı ayaklanmıştır. Ayaklananlar bu zamana kadar haraç ve avarız vergilerini şahitler huzurunda vermediklerini söylemişlerdir. Bu nedenle şahit bulmalarının mümkün olmadığını eklemişlerdir. Dahası kadının mahkemeye gelen her kişinin kalbini kırarak hakaret ettiğini bu yüzden kimsenin mahkemeye gelmek istemediğini dile getirmişlerdir. Ayrıca avarız vergisini bazen kadının adamı İsa'nın defterine kaydettiğini belirtmişlerdir. Bunun üzerine kadının adamının tuttuğu deftere bakılmıştır. Kadının halktan kendi defterinde kaydettiği miktardan daha fazla para topladığı ortaya çıkmıştır. Sonuçta kadıdan kendi defteri gereğince altı yüz seksen akçe, İsa'dan ise yedi yüz seksen akçe alınmıştır. Aynı şekilde kadının kardeşinin Sarugöl Müslümanlarından aldığını itiraf ettiği, her haneden avarız vergisi olarak topladığı paranın kendisinden tazmin edilmesi ve merkeze teslim etmediği paranın ise kadıdan alınması söz konusu olmuştur. Böylece kadıdan, kadının kardeşinden ve adamından toplamda bin sekiz yüz doksan dört akçe alınmıştır. Kadı Küçük Vaniçe köyünün yirmişer akçelik avarız vergisinin tamamını topladığını ifade etmesine rağmen, defterinde üç yüz akçenin kayıtlı olmadığı fark edilmiştir. Aynı şekilde kadı Maçkohor köyünden yüz kırk yük odunun bazısını ve onar akçe kıymetli iki büyük sandık ile altışar akçe kıymetli iki küçük sandık aldığını itiraf etmiştir. Ancak kadı defterinden odunun ve sandıkların akçesini teslim etmediği ortaya çıkmıştır. Ayrıca ağnam vergisinin ve nev-yâftenin

toplanması hususunda kadının birtakım suistimalleri tespit edilmiştir. Köy halkı vermeleri gereken bütün parayı kadıya eksiksiz bir şekilde verdiklerini iddia etmişlerdir. Köylülerin kadının defterinden ortaya çıkan ve aynı zamanda itirafta bulunduğu bütün kabahatlerinin Divân'a arz edilmesini talep etmeleri üzerine şikâyetler merkeze intikâl etmiştir (s. 875-879).

Yapılan teftişler çerçevesinde Serfice kadısının malî yetkilerini kötüye kullanarak halktan zorla para aldığı ya da çeşitli vesilelerle para toplarken fazladan alıp kendisi için tasarruf ettiği, topladığı paraları defterinde eksik kaydederek ve rüşvet alarak devletten mal kaçırdığı anlaşılmıştır. Ayrıca çeşitli sebepler üreterek insanların şahitlik edecek vasıflardan yoksun olduklarını ileri sürmüş ve bazı uygunsuz tavırları neticesinde mahkemeden el ayak çekmelerine yol açmıştır. Bu nedenle kadının yaptığı haksızlıklara daha fazla tahammül edemeyen köy halkı ayaklanmıştı. Bu anlamda buradaki kayıtlar bir köyün ayaklanmasının arkasında yatan sosyal problemleri de göstermektedir.

Pazarcık kadısının kanuna aykırı davranışlar sergilediğinin konu edinildiği kazıyyede ise Filibe'de bulunan emlak, evkaf, doğancılar ve müsellemlerin öşrünü ve Kırçime köyünün sınırını teftiş etmeleri için Kadı İzzeddin el-Muvakkıt ve bir devlet görevlisi vazifelendirilmiştir. Tatarpazarı'na gidip gecikmeden teftişe başlamışlardır. Tatarpazarı'na gönderilen Yasakçı Ali Bey ve meseleyi teftiş için görevlendirilen Sinan Bey'in aktardığına göre, Filibe çeltikçileri, kürekçiler yani çeltik ekim sahalarını temizleyenler ve çeltiği mukataaya alanlar Kadı Muhyiddin el-Muvakkıt'in huzuruna çıkmışlardır. Kadıya bu çeltik alanlarını onlara kendisinin mukataaya verdiği halde bir sonraki sene Pazarcık kadısının kendisiyle aralarındaki sözleşmeyi bozduğunu bildirmişlerdir. Pazarcık kadısının Kadı Muhyiddin ve kendileri hakkında bir "bölük harami" ile bir "hırsız"ın İstanbul'dan gelerek aralarında anlaşıp devlet malına zarar verdiklerine dair söylentiler yaydığını dile getirmişlerdir. Bununla da yetinmeyerek içlerinden bazılarını dövüp bazılarının "nâmusunu ve ırzını yıkarak" kürekçilerin "hırsuz", "harâmî" ve "kâfir" olduğunu ileri sürerek şahitliklerini makbul saymadığını iddia etmişlerdir. Ancak kendilerinin "Müslüman", "ehl-i destâr" ve "ehl-i ırz" kimseler olduklarını ve aralarında "ehl-i ilim" çok sayıda kişi bulunduğunu ifade ederek kendilerini savunmuşlardır. Bu şekilde şahitliklerinin geçerli olması gerektiğini ima etmişlerdir. Bunlara ek olarak arpa ve buğday eken rençberlerin şahitlikleri kabul

edilirken çeltik ekip devlete gelir sağlayan Müslümanların şehadetlerinin kabul görmemesinden dem vurmışlardır. Ayrıca kadı orada kadılığa devam ettiği müddetçe çeltik ekmeyeceklerini söylemişlerdir. Bunun üzerine Kadı Muhyiddin çeltik işinin Filibe kadısı ile kendisine verildiğini ve altı yıldan beri çeltik hizmetiyle ilgilendiklerini belirterek Pazarcık kadısını bu uygunsuz tutumundan vazgeçip çeltik hizmetinden el çekmesi konusunda uyarmıştır. Kendisine gönderilen hükümlerin hiçbirisini okumadan hükümleri elinin arkasıyla fırlatıp atan Pazarcık kadısı çeltik işinden çekilmeyeceğini söyleyerek mahkemeyi terk etmiştir. Bunun üzerine reisler, kürekçiler ve mukataacılar mahkemeye gelerek beratlarını ve hüccetlerini bırakarak artık çeltik ekmeyeceklerini söyleyip gitmişlerdir (s. 889-890).

Bu meseleleri Filibe kadısı Mustafa b. Halil'in teftiş ettiği anlaşılmaktadır. Burada iki kadı arasındaki anlaşmazlık ön plana çıkmıştır. Bir kadı, diğer kadının insanlara verdiği mukataayı yok sayıp aralarındaki sözleşmeyi umursamayarak insanları mağdur etmiştir. Onlara birtakım uygunsuz yakıştırmalarda bulunarak şahitliklerini geçersiz kılmaya çalışmıştır. Ayrıca mahkeme huzurunda diğer kadı tarafından gönderilen hükümleri okumadan fırlatıverip mahkemeyi terk etmiştir. Mahkemede yaşananlar düşünüldüğünde hükmün bağlayıcılığının bu kadı açısından caydırıcı bir etkiye sahip olmadığı ve mahkemeyi terk etme cesaretini kendinde bulabildiği görülmektedir. Bir kadı tarafından kendilerine tanınan hakkı diğer kadının dikkate almaması ve şahitliklerinin de makbul sayılmaması halkın mahkemeye gelerek ayaklanmasına ve çeltik hizmetinden vaz geçmelerine sebep olmuştur.

Bilindiği gibi ilgili resmî makamların bir mal ya da hizmet için tespit ettiği fiyat anlamına gelen narhın tespit ve tanziminden kadılar sorumluydu. Narhın yükseltilmesi talebi olduğunda mesele araştırılarak gerekli görülen hallerde narh yükseltilir ya da satış fiyatıyla maliyet arasındaki fark yeterli görülürse yeni bir fiyat belirlenmesi söz konusu olmazdı.¹⁰² Kadının narh belirleme hususundaki görevini kötüye kullandığının anlaşıldığı bir parça defterde Yanbolu pazarının önceki yıl on dört akçeye tutulmasına rağmen kadının fiyatı indirmesi neticesinde on iki akçeye tutulması söz konusu olmuştur. Aynı

---

¹⁰² Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983, s.12.”

şekilde Niğbolu ve Tirnovi pazarlarının fiyatlarını da kadı on dört akçeden on iki akçeye düşürmüştür. Filibe kadısı tarafından narhı kaldırması hususunda kendisine gönderilen mektubu ve hükmü ise kadı dikkate almayacaktır (s. 905).

Bir diğer kayıtta ise Babaeski kadısının pazar akçesinden üzerinde kalan akçenin hayatta olmaması ve naibin bahaneler üreterek vermektan kaçınması sebebiyle ilgili meblağın kadının metrukatından alınmasına karar verilmiştir. Diğer kazıyyede ise Yanbolu kadılığına bağı kadılıklardaki kadıların, subaşların ve muhtesiplerin pazarcılardan “ağırlık” yani bedel ve rüşvet olarak bol miktarda pirinç almadan pazar tutulmasına izin vermemeleri hususu şikâyet konusudur. Yasakçılarla gönderilen hükümleri dikkate almaksızın pirinci kanuna aykırı bir şekilde rencberlere satmışlardır. Bu nedenden dolayı kimse pazar tutmaya yanaşmamış ve devlet malına zarar gelmiştir (s. 906).

Buradaki kayıtlarda kadıların çarşı-pazarın denetimi ve narh belirlenerek fiyatların tespit edilmesi konusundaki beledî görevlerini kendi menfaatleri için kullandıkları görülmüştür. Kadıların merkezden gelen talimata uymaksızın narhı indirmeleri ve pazarcılardan rüşvet almaları sonucunda devletin iktisadî açıdan zarar görmesi kaçınılmaz olmuş, pazar piyasası bu durumdan ekonomik açıdan olumsuz etkilenmiştir. Burada kadıların beledî görevlerinde en büyük yardımcıları olan muhtesiplerin ve subaşların da rüşvet alma yoluna başvurmaları dikkat çekicidir.

Bu kazıyyelerden yola çıkılarak kadıların kendilerine emanet edilen devlete ait mal ve paraları zimmetlerine geçirmeleri, resmî defterleri usulsüz bir biçimde düzenlemeleri, malî yetkilerini kötüye kullanarak türlü vesilelerle halktan haksız yere ve bazen de zorla para toplamaları ve zaman zaman halka ağır gelen angarya işler yüklemeleri, kanuna aykırı hareket etmeleri ve beledî görevlerini kötüye kullanmaları şikâyete en çok sebep olan ve merkezî devletin soruşturulmasını emrettiği suistimalleri olarak öne çıkmıştır. Burada devletin taşradaki temsilcileri olan kadıların köylülerden kanun dışı para almalarının önlenmesinin merkezin en çok üzerinde durduğu ve takibatını yaptığı görev ihlâllerinden biri olduğu çıkarımına varılabilir. Ayrıca usulsüzlüklerinin üzerini örtmek için kendilerini teftiş için gelen görevlilere kendi defterlerini göstermeye yanaşmamaları, başka kadılar kanalıyla kendilerine gönderilen hükümlere riayet etmemeleri, insanlara mahkemede şahitliklerini geçersiz kılacak ithamlarda bulunmaları

da Şikâyet konusu olmuştur. Bununla birlikte bazı kayıtlarda kadıların sesini duyabilmek ve böylece zihin dünyalarına girebilmek mümkün olmuş, itham edildikleri suçları gerekçelendirebildikleri görölmüŐtür. Bazı örneklerde kadıların kendilerine isnat edilen suçları aslında işlemedikleri görölmüŐtür. Şunu belirtmek gerekir ki bu bölümde merkezin bakış açısı yansıtılmıŐtır. Yerelden bakıldığında halk açısından ve kadılar ile ekibi açısından kadıların haklı olduğu taraflar olabilir. Bu noktada kadıların soruşturma geçirmesine yol açan meselelerde tespit edilen uygulamaların kadıların suistimalleri mi yoksa idare-i maslahat çareleri mi oldukları sorusu akla gelebilir. Ancak çalışmanın temel problematiği devletin kendi içerisindeki idarê işleyişi anlamak etrafında Őekillendiđi için bu soru çalışmanın sınırlarını aŐmaktadır.

3. BÖLÜM

KAZÂYÂ DEFTERİNE GÖRE KADININ DEVLET ADAMLARINI TEFTİŞİ

3.1. Ehl-i Örfün Teftiş Edilmesinin Gerekçeleri

Önceki bölümde değinildiği üzere klasik dönemde Osmanlı toplumu temelde askerî (yönetenler) ve reaya (yönetilenler) olarak ikiye ayrılmaktaydı. Askerîler ise Müslüman aileden gelerek genellikle medrese eğitimi görüp icazet aldıktan sonra kaza, eğitim ve din alanlarında göreve getirilen ulema sınıfından oluşan *ehl-i şer'* ve daha çok kul kökenli olan Enderun veya Acemi Oğlanları Mektebi'nden yetişerek sadrazamlığa kadar yükselebilen “seyfiye ricâli” de denilen yöneticilerden meydana gelmekteydi. Erken dönem kaynaklarında rastlanılmayan *ehl-i örf* tabiri 16. yüzyılın başlarından itibaren resmî belgelerde kullanılmaya başlanmıştı. Ehl-i örften olan kişilere vergilerden muaf olma, kazasker mahkemesinde yargılanma gibi ayrıcalıklar tanınmıştı. Ayrıca kendilerine sağlanan devlet imkânları sayesinde büyük servet elde etmelerine de fırsat verilmişti. Buna karşılık yargılanmadan hatta fetva alınmadan padişah emriyle idam edilmeleri ve mal varlıklarının müsadere edilmesi söz konusu olabilmekteydi. Bu zümreye mensup kişilerden sefer zamanlarında hatası görülenlerin cezası idamdı. Barış zamanında ise genellikle azledilme, sürgün, kalebentlik gibi cezalar verilmekteydi.¹⁰³

Hüküm sahibi yüksek idarecilere yani “şeriat ve kanuna göre” hüküm verme yetkisi bulunan kadılar ile bedenî ceza uygulama yetkisine sahip olan ehl-i örf sınıfına mensup beylerbeyi, sancakbeyleri ve onların adamlarına kendilerinin veya başkalarının yaptıkları zulüm ve haksızlıkların hesabının yine kendilerinden sorulması için adalet fermanları yazıldığı bilinmektedir. Çünkü onların görevi otorite sahibi kişiler olarak zulmü ortadan kaldırmaktır.¹⁰⁴ Kadı, beylerbeyi ve sancakbeyinden farklı olarak bütün devlet işlerinin baş denetçisi, devlet işlerinin aksamadan yürümesinin birinci derecede sorumlusudur. Diğer görevlilerin kanuna aykırı hareketlerinin önüne geçmek ve onları

¹⁰³ Mehmet İpşirli, “Ehl-i örf”, *DİA*, X, 519-520.

¹⁰⁴ Halil İnalçık, “Adaletnâme”, *DİA*, I, 345.

merkeze ihbar etmek mecburiyetindedir. Zira kadı bir hukuk adamı olmasının yanı sıra kötülükleri engellemekle yükümlü bir amir vasfını da taşımaktadır.¹⁰⁵ Kadı aynı zamanda şer‘î hukuk adamı olması nedeniyle halkın merkezî devlet karşısındaki sözcüsü ve temsilcisi konumundaydı.¹⁰⁶ Reaya ile askerî sınıf arasındaki ihtilaflarla merkezden gelen emirler doğrultusunda kadılar ilgilenmekteydi.¹⁰⁷ Kanunlara riayet etmeyenleri ve halkın şikâyetlerini merkeze bildirmek yani “müddeiumumîlik” kadıların temel vazifeleri arasındaydı.¹⁰⁸ Aynı zamanda reayanın haklarını muhafaza etmekle de sorumluydu.¹⁰⁹

Padişahın icraî, idarî ve askerî yetkilerini temsil eden ehl-i örf adı verilen görevliler çeşitli sebeplerden ötürü eyaletlerde idareyi kontrol etmekte zaafa düşüldüğü zaman otoritelerini kötüye kullanma eğilimi gösterebilmektedir.¹¹⁰ Cinayet, hırsızlık ve genel ahlaka karşı işlenen suçlar belli bir bölgede yoğunluk kazanmaya başladığında ehl-i örf yaygınlaşan bu suçlarla mücadele etmeye güç yetirememekte ya da bu konuda isteksiz davranabilmektedir. Hatta bazı dönemlerde sancakbeyi ve subaşılardan suçluların suçuna ortak olduğu, onlara yardımda bulunduğu ya da kabahatlerini görmezden gelerek onlardan para koparma yoluna gittikleri bilinmektedir.¹¹¹ Bundan dolayı imparatorluk mahallî kadılar vasıtasıyla işi sıkı tutarak onları gözetim altında bulundurma yoluna gitmiştir. Bunun sonucu olarak da valiler ve onların emri altında çalışanlar ile timar ve zeamet sahiplerinin kadı tarafından usulünce yargılanmayan ve suçu tespit edilmeyen hiçbir kimseyi cezalandıramayacakları prensibi esas kabul edilmiştir. Kadı ehl-i örfün işlediği adaletsizliğe engel olamadığı takdirde durumu merkezî hükümete bildirmekle sorumludur.¹¹² Dolayısıyla otoritelerini kötüye kullanan devlet adamlarının hesabını vermekle mükellef ve halkın şikâyetlerini devlete arz etmekle sorumlu olan kadılar bir olay veya şikâyet halinde kendi meslektaşlarını teftiş ettiği gibi, merkez tarafından emir geldiği takdirde diğer yöneticileri de denetlemekle görevliydi. Bu bölümde görevlerini gereği gibi yerine getirmedikleri iddiasıyla merkeze haklarında şikâyet içerikli bilgilerin

---

¹⁰⁵ Altundağ, “Osmanlılarda Kadıların Salâhiyet ve Vazifeleri Hakkında”, s. 351-353.

¹⁰⁶ Ortaylı, “Kadı”, s. 70.

¹⁰⁷ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 113.

¹⁰⁸ İnalçık, “Mahkeme”, s. 150.

¹⁰⁹ Karadeniz, “Complaints Against the Kâdis and Abuses of Their Authority”, s. 14.

¹¹⁰ Halil İnalçık, “Adaletnameler”, *Belgeler II* (1965): 52.

¹¹¹ Heyd, *Old Ottoman Criminal Law*, s. 228.

¹¹² Heyd, “Eski Osmanlı Hukukunda Kanun ve Şeriat”, s. 640.

ulaştığı ehl-i örf sınıfına mensup görevlilerinin kadılar tarafından teftiş edilmeleri hususu yine B.O.A, Bâb-ı Defterî Mütferrik Kalemi tasnifinde 36806 numarada kayıtlı defterde yer alan, Divân-ı Hümây'un'a sunulmak üzere tutulduğu için bir rapor hüviyetini taşıyan kazıyye defterleri üzerinden ele alınacaktır.

3.2.Ehl-i Örfü Soruşturma Örnekleri

Önceki bölümde Akkirman kadısı ile ilgili kazıyyelere değindiğimiz defterde yer alan Akkirman dizdarının ve kapudanın kazıyyelerine bakıldığında, teftişin başlamasından önce Dizdar Ahmed'in vefat ettiği anlaşılmıştır. Burada ilk olarak dizdarın Yakub adlı azabı dövmesi ve iki gün aradan sonra ölmesinin aslı araştırılmıştır. Kale ehlinden iki kişi dizdarın Yakub'u dövdüğüne şahitlik etmişler de neden öldüğünü bilmediklerini söylemişlerdir. Bu nedenle Yakub'un suçunun ne olduğu ve dizdar tarafından işkence görmesiyle ölmesi arasında herhangi bir ilişki olup olmadığı meçhul kalmıştır. İkinci olarak ise dizdarın bir ekmekçiyi dövmesi ve iki gün sonra ekmekçinin vefat etmesi hususu teftiş edilmiştir. Buna göre ekmekçinin suçu hisara şarap getirip içmek ve "yaramaz" fiillerde bulunmaktır. Ancak Dizdar Ahmed dövdüğü için öldüğüne kimse şahit olmayacaktır. Dizdarın diğer kazıyyesi ise kayını Ali'nin odabaşı ulufesine el koymasındır. İlgili meblağın terekesinden alınıp kayına verilmesine hüküm verilmiştir. Son olarak dizdarın akına gitmeleri için hisar erenlerinden elli altmış kişiye kendi atlarını da göndererek izin verdiği yönündeki kazıyyenin aslı soruşturulmuştur. Kale ehli her ne kadar dizdarın Rus kralının vefat haberinin yayılması üzerine akına at ve adam gönderdiğini söylemişse de hisar erenlerine izin verdiğini reddetmiştir (s. 6-7). Bu kazıyyelerden hareket ederek Dizdar Ahmed'in görevini suistimal ettiği gerekçesiyle gelen şikâyetlerle vefat etmiş olduğu halde ilgilenildiği ve meselelerin teftiş edilip bir hükme varıldığı görülmüştür. Dizdarın akrabasının ulufesinden aldığı meblağ terekesinden alınarak şahsın mağduriyeti giderilmiş, insanlara şiddet uyguladığı ve akına gitmelerini teşvik ettiği yapılan teftişlerle ortaya çıkmış ise de hayatta olmadığı için bu konuda kendisine herhangi bir yaptırım uygulanamamıştır.

Merkeze ulaşan bilgilere göre Kapudan Murad Çelebi bir bahane bularak bir azabın görevine son verip ulufesini kesmiştir. Kestiği ulufenin bir kısmını kendisi alıp kalanını kethüda ve çavuş arasında paylaşmıştır. Ayrıca bir odabaşılığına dört yüz akçe aldığı iddia edilmiştir. Ancak Odabaşı Hamza'nın da bulunduğu bir ortamda kapudan, reisler ve azaplar bu iddiaları reddetmişlerdir. Bununla birlikte “ma'zûl-şüd Murâd Çelebi, kapudan-ı mezbûr” kaydından hareketle yapılan teftişin ardından kapudanın azledildiği anlaşılmaktadır (s. 7). Defterlerdeki diğer kayıtlarda yapılan teftiş sırasında suistimali tespit edilen görevlilerin azledilmeleri söz konusuydu. Ancak burada soruşturma geçiren kapudanın aleyhinde ifade verilmemiştir. Hakkındaki şikâyetleri şahitlerin doğrulamamalarına, suçunun tespit edilememesine rağmen kapudanın görevine son verilmesi istisnai bir örnek olmuştur.

Akkirman kadısının ve dizdarının hisar reislerinden Çil Musa, Kara Sinan ve Dayı Reis'e, kayık reislerinden Safa Reis'e, beş akçe ulufecilerinden otuz kişiye ve hisar azaplarından yüz yirmi kişiye akın (haramilik) için birer filorilerini alarak izin verdiğine ve kapudanın akına gitmeleri için bu kişileri geçitten geçirerek orada şarap içtiğine dair merkeze ulaşan şikâyetlerin aslı soruşturulmuştur. Teftiş sonrasında Malkoçoğlu Bali Bey'in oğlu Ali Çelebi'nin Rus'a akına gittiğinde Rus kralının ölüm haberinin duyulması üzerine kale ehlinde ve hisar erlerinden akına at ve adam gönderildiği tespit edilmiştir. Ancak kapudanın razı olmayarak peşlerinden gidip onları geri döndürmeye çalıştığı halde Ali Çelebi'nin buna karşı çıktığı ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda halktan bazı kişiler akına gitmişler ve akına giden azapların ulufeleri kesilmiş ise de dizdarın ve kadının bilgisi dahilinde akına gitmelerine izin verildiği ve paralarının alındığı tespit edilememiştir (s. 7). Bu kazıyyede kadı, dizdar ve kapudana aynı konu üzerinden suç isnat edilerek üçünden de şikâyetçi olunması üzerine teftiş edilmeleri, devlet görevlilerinin iş birliği içinde suistimalde bulunabildiği düşüncesini pekiştirmiştir. Burada Malkoçoğlu Bali Bey'in oğlunun ismen zikredilmesi ve Rus kralının vefat ettiğine atıfta bulunulması herhangi bir tarih belirtilmemesine rağmen kazıyyenin gerçekleştiği tarihe dair ipucu vermektedir. Kayıtların muhtevası göz önünde bulundurulduğunda burada Malkoçoğlu Bali Bey'in oğlu Ali'nin yaşadığı dönemde vefat ettiğine işaret edilen

Rus kralı yüksek ihtimalle III. Ivan (1462-1505) olmalıdır.¹¹³ Dolayısıyla burada kaydedilen olayın III. Ivan'ın ölüm tarihi olan 1505'te gerçekleşmiş olduğu söylenebilir.

Bir diğer mesele kapudan kethüdası Hacı Hasan'ın uygunsuz hareketleri nedeniyle reisliğinin başka birine tevcih edilmesine, Hacı Çavuş'un ise Böğürdelen Kalesi'ni düşmana teslim edenlerden olduğu bilindiği için kaleden çıkarılmasına rağmen, kapudan tarafından birinin reis ve diğerinin ise çavuş olarak tekrar tayin edilmesiyle ilgilidir.¹¹⁴ Bu meselenin teftişi sırasında hiç kimse Hacı Hasan'ın aleyhinde ifadede bulunmamıştır. Hacı Çavuş ise önceden azap olup Böğürdelen Kalesi alındığında kalede yaralı bir şekilde yattığını ve Sultan Mehmed tarafından bağışlandığını beyan etmiştir. Buna rağmen elinde muafiyetini kanıtlayacak belge bulunmadığı ve şahitlik edecek kimse de olmadığı gerekçesiyle ulufesi kesilerek azledilmiştir (s. 8). Bu durum şikâyetler üzerine soruşturma geçiren görevlilerin suçları tespit edildiğinde ulufelerinin kesilerek ve işlerine son verilerek birtakım yaptırımlara maruz kaldıklarını doğrulamıştır. Ayrıca Böğürdelen Kalesi'nin elden çıkmasına temas edilmesi nedeniyle II. Mehmed devrinde gelişen bir meselenin II. Bâyezid dönemine yansımalarını görmek de mümkündür. Bununla birlikte reis hakkındaki şikâyetin asılsız çıkması halkın her zaman haklı olmadığı ve devlet adamlarına yönelik yapılan bazı şikâyetlerin herhangi bir temelden yoksun olduğu ihtimalini göz önünde bulundurmak gerektiğini ortaya koymuştur. Buradaki kayıtlarda merkeze ulaşan şikâyetler kapudanın açıkça muhalif hareket ettiği izlenimini oluşturmaktadır. Çünkü görevlerine son verilen kişileri tekrar aynı pozisyona getirmiştir. Yukarıdaki kayıta kapudanın hakkındaki şikâyetlerin asılsız çıkmasına rağmen merkez tarafından işine son verilmesine karar verilmesinde bu muhalif tavırları etkili olmuş olabilir.

Malkara kadısı Ahmed'in teftiş defterinde ise sefer için ile tahsil edilen azap, kürekçi ve nüzul vergisi (salgun) hususunda yolsuzluk yapıldığı konusu esastır. Bu hizmet için vazifelendirilen eminlerin, devlet görevlilerinin, naiplerin ve kethüdaların oldukça fazla malı zayi ettiği haber alınmıştır. Bunun üzerine Edirne, Filibe, Tatarpazarı,

---

¹¹³ Geoffrey Hosking, *Rusya ve Ruslar- Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, çev. Kezban Acar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s. 126.

¹¹⁴ Böğürdelen Kalesi, Yugoslavya'nın Sırbistan bölgesindeki Šabač Kalesi'nin Osmanlılar dönemindeki adıdır. Bkz.: Geza David, "Böğürdelen", *DİA*, VI, 323.

Samakov, Dimetoka, Ferecik, İpsala, Keşan ve diğer kadılıklar denetlenmiştir. Teftiş neticesinde Azap Ağası Kemal Ağa ile Kâtip İlyas'ın girihte yoklamasından fazla para olarak zimmetlerine geçirdikleri ortaya çıkmıştır. Yine Samakov kadısının hububat ve kiradan nakit olarak aldığı (galle ve kirâ bahâ) paranın bir kısmının vefat etmesi nedeniyle kadının adamı ile devlet görevlisinin üzerinde kaldığı anlaşılmıştır. Aynı şekilde Filibe'de de hububat ve kiradan alınan paranın bir kısmının Mustafa isimli bir görevlide kaldığı tespit edilmiştir (s. 143, 144, 157). Sonuçta kadının adamının, azap ağasının, kâtibin ve devlet görevlisinin yolsuzluk yaparak devlete verdikleri zararı karşılamaları istenmiştir.

Karaferye'deki gayrimüslim halkın kethüdası Papa Koçaçık'in devlet malına verdiği zararın ve halka yaptığı zulümlerin teftiş edildiği defterde, kethüda olmadan önce mahalle başyken deftere kayıtlı olmadıkları halde (haric-ez-defter) Manul Kalamidyon'dan bir yıl kırk iki akçe, Yorgi Labu'dan ve Manul Labu'dan iki yıl kırk altı akçe, Yorgi Gabitnar'dan bir yıl kırk yedi akçe, Yani Haftini'den üç yıl kırk iki akçe ve Mesbak Destuzilye Pilakoti'den bir yıl on dokuz akçe haraç vergisi topladığı ortaya çıkmıştır.¹¹⁵ Burada kethüdanın haraç vergisi olarak gayrimüslimlerden farklı miktarlarda para alması dikkat çekicidir. Sonuçta kanun dışı olarak aldığı hesaplanan meblağ Kobac'tan alınarak hazineye aktarılmıştır. Bu ve benzeri kazıyye örnekleri gösteriyor ki merkezin teftiş mekanizmasını etkin bir şekilde kullanmasındaki amaçlarından biri de hazineye gelir sağlanmasıdır. Defterin devamından anlaşılacağı üzere Kobac'ın Moton Seferi için emredilen nüzul vergisi için Karaferye kasabasının Todor Ramol Mahallesi'nden üç beygir kirasından aldığı ve nüzul vergisi için kadının adamı Faik'e rüşvet olarak verdiğini iddia ettiği ama ispat edemediği meblağ kendisinden tazmin edilmiştir. Bunların yanında Papaz Dimitri Karaferye kasabasının haraç defterindeki isimlerin tashihi için Kobac'a para verdiğini ama isimleri düzeltmediğini bildirmiştir. Kobac'ın diğer suistimali ise Manul Koloyo'dan İnebahtı Seferi'nde kürekçi olarak hizmette bulunmaması karşılığında elli akçe almasıdır. Aynı şekilde söz konusu meblağlar kendisinden karşılanacaktır. Bunlara ek olarak Vedanit'in mülk bağının hâsılını gasbederek kullandığını dava etmesi üzerine Kobac bağın hâsılını Vedanit'in oğlunun annesi tarafından vekâletle satın aldığını söylemiştir. Ancak elinde iddiasını

---

¹¹⁵ Kethüda Papa Koçaçık kayıtların devamında Papa(z) Kobac şeklinde anılmaktadır.

doğrulanacak herhangi bir belgenin olmaması sebebiyle bağın hâsılı kendisinden alınmıştır. Simo Kalotilot ve Manul Melazino ise kendilerine rızaları olmadan elli müdre şarap sattığını söyleyerek kanunen vermesi gereken yüz akçeyi talep etmişlerdir. Papaz Kobac otuz müdre sattığını itiraf ederek onlara altmış akçe ödemiştir (s. 320, 341, 342). Defterin sonundaki imzadan anlaşıldığı üzere bu kazıyeleri Filibe kadısı Mustafa teftiş etmiştir. Burada kethüdanın deftere kaydetmeksizin gayrimüslimlerden kanuna aykırı bir şekilde haraç vergisi alması, nüzul vergisi için fazladan para toplaması ve görevini kötüye kullanarak insanlardan keyfi birtakım taleplerde bulunması söz konusu olmuştur. Sonuç itibarıyla devlet malına ve insanlara verdiği maddî zararı karşılaması gerekmiştir.

Bir önceki bölümde bahsedilen maden teftiş defterlerinin ilkinde yer alan kayıtlara göre Maden Amili Radvan potoktan tasfiyehanelere (çarh) giden cevherin düzgün bir şekilde ölçülmediğini bildirmiştir. Burada verilen bilgilere göre biri “has” ve ikisi “edna” olmak üzere üç çeşit cevher vardır. Edna cevherler “çagla” ve “pireçagla” olarak ayrılır. Üç gayrimüslim has ve edna cevherleri farklı usullerle ölçtükleri için ölçümde standardizasyon sağlanamayıp sonuçlar farklılaşmış ve sonuçta cevher fazla gelmiştir. Kadı, amil emini, kâtipler ve maden ehli bu durumu doğrulamışlardır. Önceden Amil Radvan cevheri ölçtürüp fazla çıkınca sicil defterlerine kaydetmiştir. Ancak emin, amil emini ve kâtiplerin belirttiğine göre kuyudan çıkarılan cevherin potoktan tasfiyehanelere taşınırken “silme” ölçülmesi ve iki kıbılın bir yük olması gerektiği yönündeki emre vatroklar itaat etmemişlerdir. Bu durum anlaşılınca cevher pahasından ve yük vergisinden boşa giden para hesaplanmıştır (s. 455). Burada amil cevher ölçme işlemindeki problemi merkeze rapor etmiş ve yapılan teftişin akabinde vatrokların itaatsizlikleri ortaya çıkmıştır.

Defterin devamındaki kayıtlarda çarhlardaki, kuyulardaki, potoktaki ve plakaniçedeki şafarlar teftiş edilmiş, kimin vasıtasıyla istihdam edildikleri araştırılarak göreve gelmelerinde herhangi bir usulsüzlük olup olmadığı araştırılmıştır. Diğer kayıta ise Berkofça kadısı ile eminin potoğa emin olarak istihdam ettikleri iki kişinin sorumluluğuna bırakılan cevherin akıbeti soruşturulmuştur. Potok eminleri cevherin bir kısmını inkâr edip bir kısmını varaklara verdiklerini bir kısmından ise haberlerinin olmadıklarını söylemişlerdir. Amil Radvan’ın rapor ettiği gibi amil olduğu kuyudan elde edilen cevherin başka tasfiyehanelere götürülüp işlendiği bu nedenle maden ocağının

gerilediği ortaya çıkmıştır (s. 460). Amil emini ve potok kâtibi görevlerini savsaklayarak tasfiyehanelere taşınan cevheri gereği gibi ölçmemişlerdir. Bu nedenle hak etmedikleri gerekçesiyle iki aylık ücretleri ödenmemiştir (s. 461). Zaplana kadısı Ahmed b. Mehmed'in rapor ettiği kazıyyeler bu şekilde sona ermiştir. Maden alışanlarının görevlerini ihlâl etmeleri sonucunda maaşlarının iki ay süreyle ödenmemesi görev aksatmalarının önüne geçilmesi için çalışanlara yaptırım uygulanmasına bir örnektir.

Kratova kadısının maden teftiş defterinde amilin devlete bildirdiği husus ise maden çalışanlarının cevheri gereği gibi ölçmeyişleridir. Bu nedenle cevherin hem mahsulü hem de vergisi az çıkmıştır. Bu mesele diğer defterde de dile getirilmiştir. Burada soruşturma daha çok kişi üzerinden gerçekleştirilmiş, teftişin kapsamı cevher ölçücü olan gayrimüslimler ve önceki teftiş kadısı şemseddin üzerinden genişletilmiştir. Cevher ölçücüler en başından beri bu şekilde ölçüldüğünü dile getirmişlerdir. Kadı şemseddin ise bu problemi devlete arz ettiğini ve bunun üzerine talimat gönderilerek “yunmuş cevher”in tasfiyehanelere taşınırken “silme kıbıl” ile ölçölüp iki kıbıl bir yüke denk gelecek şekilde ölçölmesinin emredildiğini belirtmiştir. Ancak maden çalışanları bu emre uymamışlardır. Alta düşülen kayıтта kadı sicilinde de varakların emre itaat etmediklerinin kayıtlı olduğu notu düşölmüştür (s. 478).

Maden teftiş defterlerinden sonucusunda kadıya isnat edilen herhangi bir suç olmadığı için defterin tamamı bu bölümde değerlendirilecektir. Bu defterdeki kayıtlara göre Kavala'daki madenlerin amili olan Ahmed'in talebi üzerine Kürecik'teki maden ocağı denetlenmiştir. Bu görev için Drama'nın eski kadısı Lokman ile Nevrekop'un şimdiki kadısı Abdüsselam seçilmiştir. Amilin şikâyetçi olduğu başlıca husus madene istihdam edilen vatrokların ve kömürcülerin görevlerini tam anlamıyla yerine getirmemeleridir. Defterin sonundaki imzadan Yusuf b. Ahmed olduğu anlaşılan Drama kadısı, Nevrekop kadısı Abdüsselam'a mektup göndererek sözü edilen madeni denetlemek gerektiğini bildirmiştir. Amil Ahmed de teftiş sürecinde bu iki kadıya eşlik etmiştir.

Gayrimüslim halktan bazı kişiler Drama kadılığından ve diğer kadılıklardan pek çok kimsenin madenciliğe heveslenip sonradan vazgeçtiklerini ifade etmişlerdir. Bu kişilerin yirmisi vatrok, geriye kalanı ise kömürcü olarak istihdam edilmişlerdir. Onlara göre maden ocağının köylerine uzak bir konumda yer alması nedeniyle işe gidip gelmekte

zorluk çekmeleri performanslarının düşmesine ve çalışma heveslerinin azalmasına yol açmıştır. Ayrıca kefali olan kişiler yani başlarında duran görevliler, vatroklardan iki haftada bir aldıkları para karşılığında Sırp gayrimüslimlerin nöbete çıkarak onlar adına madenden çıkarılan gümüşü kalhanede yazdıracaklarını taahhüt etmişlerdir. Bu nedenle vatroklar kefalilere para vermeye ikna olmuşlardır. Dolayısıyla vatroklar diğerleri gibi madenden çıkan gümüşü kalhaneye götürüp öşrünü ödeyip kalanını sarraflara satmamışlardır. Aynı şekilde kömürcü olanlar da kömürü satıp para kazanma yoluna gitmemişlerdir. Bunun yerine ağaç ve tahta kesip çıra ileterek ve bunları pazarda satarak geçimlerini sağladıklarını söylemişlerdir. İki yıldır vatrokluk ve kömürcülük hizmetinde bulunmadıklarını da eklemişlerdir. Bunların yanında kefalilerin Siroz'a, Zihne'ye ve Drama'ya ulaştırdıkları tahta, çıra ve ağaçları kesip yaktıklarını, kendilerine işkence uyguladıklarını ve keyfi olarak paralarını aldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca diledikleri gibi ekin ekmelerine engel olduklarını ileri sürmüşlerdir. Hatta İsmail isimli bir kefalinin içlerinden birisini eşinin tahıl (tereke) ektiğini bahane ederek darp edip öldürdüğünü iddia etmişlerdir. Ancak İsmail bir gayrimüslimin canına kıydığı ve vatroklardan iki haftada bir para topladığı iddialarını kabul etmemiştir (s. 624-626). Kefalilerin bazısı hayatını kaybetmiş bazısı ise ortalıklarda yoktur. Bu nedenle buradaki şikâyetler çok yönlü soruşturulmamış ve bu kazıyye sonuçsuz kalmıştır. Bununla birlikte vatrokların ve kömürcülerin görevlerini yerine getirmemelerinin temel sorumlusu olarak başlarında duran kefaliler gösterilmiştir.

Defterin devamında Kürecik'teki maden ocağında bol miktarda cevher bulunduğu, Demürhisar kadılığında Sengel isimli madene uzun zamandan beri cevher taşınıp orada işletildiği bilgisi verilmiştir. Kürecik'te yaşayan on dört Sırp gayrimüslim civardan gelen "levend" gayrimüslimlerle madeni işleyip gümüş çıkarmışlardır. Ancak madene şafar istihdam edilmediği için yılda ne kadar gümüş çıkartılıp ne kadarının kalhaneye iletildiği tespit edilememiştir. Amil Ahmed köydeki gayrimüslimler vatrokluk ve kömürcülük hizmetinde bulunmaya yanaşmadıkları için Sırp gayrimüslimlerin bu görevlere getirildiğini söylemiştir. Ayrıca madenden çıkarılan gümüşün masrafı karşılamadığını ileri sürerek şafarlara verilmesi gereken günlük ücreti ödemeye güç yetiremediklerini eklemiştir. Sırp gayrimüslimler ise işleyebildikleri kadar gümüşü kalhaneye ulaştırıp öşürlerini vererek kalanını sarraflara satmışlardır. Bunun üzerine

maden amili ikinci kez sorguya çekilerek bir yıl altı yüz akçe öbür yıl üç yüz doksan akçe olarak farklı hesap vermesini ve madenden çıkan gümüşün masrafları karşılamadığını iddia etmesini izah etmesi istenmiştir. Amil köyün gayrimüslimlerinin madeni işletmediklerini, Kürecik'teki gayrimüslimlerin de dört tasfiyehaneyi düzenli olarak işletmeyi başaramadıklarını söylemiştir. Bunun yanında Kürecik'teki gayrimüslimlerin madenden bir ayda amilin dediği kadar gümüşü çıkarmalarının imkânsız olduğu varsayılarak amilin yalan söylediği düşünülmüştür. Köyün gayrimüslimlerinden gönderilen emir gereğince görevlerini yerine getirmeleri istenmiştir. Onlar ise diğer maden halkı gibi maden işleyemediklerini, sürekli tehdide ve şiddete maruz kaldıklarını, cezalandırıldıklarını ve mal varlıklarına el konulduğunu iddia etmişlerdir. Sürgün edilmeye, yerlerinden yurtlarından ayrılmaya dahi razı olduklarını ama maden işlemek istemediklerini vurgulamışlardır. Madeni işletmeleri için talimat gelirse dağılacaklarını öne sürmüşlerdir. Her ne kadar köy ile maden arasındaki yol oldukça engebeli ve aralarındaki mesafe çok uzak olsa da gayrimüslim köy halkının dağılma riskine rağmen madeni işletmelerine karar verilmiştir. Ayrıca madene bir “yasakçı” istihdam edilmesi ve elde edilen gümüşün takibinin özenli bir şekilde yapılması emredilmiştir (s. 626-628). Nevrekop ve Drama kadısının beraber teftiş ettiği meseleler bunlarla sınırlıdır. Buradaki ifadelerden yola çıkacak olursak maden ocağının konum olarak işçilere uzak ve engebeli bir mevkide bulunması onların çalıştıkları yere kolaylıkla ulaşmalarını ve işe devam etmelerini olumsuz yönde etkilemiş olmalıdır. Ayrıca maden ocağından elde edilen gümüşün masrafları karşılamaya yetmediği iddiası doğruysa, bu durum işçilerin gelir miktarlarına da yansımış olmalıdır. Bu sıkıntıların maden çalışanlarının suistimale başvurmalarına yol açmış olabileceği düşünülebilir.

Midilli kadısı İbrahim'in teftiş defterinde ise Mustafa isimli bir devlet görevlisiyle kadıya gönderilen hükümden anlaşıldığı gibi vefat etmiş olan Midilli sancakbeyi, Midilli kadısı hakkında kazâyâ göndermiş, kadı da sancakbeyi ve adamları ile ilgili mehayif arz etmiştir. Burada merkezî devletin teftiş mekanizmasını harekete geçiren aktörlerin birbirlerinin görev ihlallerini merkeze ihbar eden devlet görevlileri olması dikkat çekici bir noktadır. Merkeze ulaşan ihbarlar sonucu meselelerin aslını öğrenmek için kadı ile bir görevli teftiş için görevlendirilmiştir. Defterde genel itibarıyla Midilli kasabasındaki sancakbeyi ve adamları hakkında mehayifler arz edilmiştir.

İlk olarak, sancakbeyinin bir mülk kayığını Saru Ahmed'e vererek içerisine devlete ait olan (beylik) silahlardan koyarak akına gönderdiği şahitlerce doğrulanmıştır. Bunun yanında sancakbeyinin insanlara zorla ağaç kestirerek deniz kenarına taşıttığı, merkezden hisar için devlete ait ağaçları kestirmesi talimatı verildiğinde ise kestirdiği beşer altışar akçelik ağaçları yirmi beşer yirmi altışar akçeye satarak insanların avarızlarını verdikleri şahitler tarafından aktarılmıştır. Sancakbeyinin diğer suistimali Hamza isimli bir zatın hayattayken azat ettiği cariyesinin azatsız olduğunu öne sürerek ondan para alıp bir kısmını Hamza'nın borcu için kullansa da kalan kısmını ne için tasarruf ettiğinin bilinmemesidir. Bununla birlikte şahitlerin beyanından Hamza'nın hayattayken cariyesini azat ettiği anlaşılmıştır. Sancakbeyinin atları için zorla ot biçtirerek odun kestirmesi ve deniz kenarından evine kadar işkence ile taşıması şahitlerce doğrulanan diğer suistimalidir. Bunlara ek olarak gayrimüslimlerin kadıyı şikâyete gelmelerinin bedeli olarak başlarına "karın geçirip" tabilhâne ile bağırarak onları ortalıkta dolaştırmıştır. Sancakbeyinin bir diğer kazıyyesi ise devletin gemisini devlete ait silahlar ve azapla denize gönderip geminin yedi levent (korsan) gemisi olarak dönmesi üzerine bunları başkalarına satmasıdır (s. 490). Ayrıca at gemisi reislerinin Anadolu yakasına keçi geçirme yasağı olduğu halde sancakbeyinin kendilerine keçi geçirttiğinden şikâyetçi olmaları üzerine gümrük defterine bakılınca yüz seksen keçi, altı yüz kuzu ve sekiz öküz geçirdikleri ortaya çıkmıştır. Defterin devamında sancakbeyinin tuzla amili borçlu olduğu için sipahiye amilin tuzunu tarh ettirmesine dair bir kazıyye yer alır. Sancakbeyinin İstanbul'da bir kayığa yirmi dört ve diğerine kırk dört kürekçi tutarak köylerde zulümle vergi toplayıp her kürekçiye seksener akçe ve birer kile un devşirerek kayıklara birer kese "top otu" yani toplarda kullanılan barut aldığı yönündeki şikâyetler teftiş edildiğinde topçu başı ve sipahiler köylerinden akçe devşirdiğini belirtmişlerdir. Ayrıca bir tacir gemisinin (göğe) Sakız'dan İstanbul'a giderken Midilli Adası'nda batması üzerine geminin emanete koyulan eşyalarından bir kısmı sancakbeyi tarafından başkalarına satılmıştır. Bir kısmının ise nerede olduğu belli değildir (s. 491).

Hasan subaşının "kıl sattığını" ileri sürerek Tabak Hüseyin'den ve babasının zina ettiğini dile getirerek Papa Yorgi'den para aldığı, Subaşı İlyas'ın Hasan Fakîh'ten oğlunu bir kadın ile tuttuğunu söyleyerek hapsedip para aldığı ve iki subaşının da ortadan kayboldukları tespit edilmiştir. Sancakbeyinin adamlarının kadıyı haraç hizmetine dahil

etmediklerine dair merkeze gelen bilgiler de soruşturulmuştur. Kadının cevabına göre kadı haraççılar ile haraç devşirip defter tutarken sancakbeyinin adamı gelip “biz dahi defter ederiz” demiştir. Ancak haraç hizmeti ile ilgili merkezden gelen hükümden buna dair bir kayıt olmaması nedeniyle sancakbeyinin adamı geri gönderilmiştir. Sancakbeyinin Manoli Mihal ve Yorgi Manola barça aldığında Subaşı Mihal’i tutarak onları hapsedip paralarını alması; gayrimüslim köylüden haraçlarını vermelerine rağmen mürde yoklaması için olduğunu ileri sürerek paralarını alması; Subaşı Mihal’i tutarak bir Hıristiyan kızının “er ile tutulduğunu” söyleyerek para alması ve Mihal subaşının da iki Hıristiyan’dan er ile tutulan kızın köyünden oldukları gerekçesiyle para alması şikâyet konusu olmuştur. Ancak Subaşı Mihal bu hususlar dile getirilirken ortalıkta yoktur. Kadının şikâyeti olanların gelmesi için çağrıda bulunmasına rağmen hiç kimse şikâyette bulunmamıştır (s. 492, 501).

Bu defterde sancakbeyinin pek çok suçu tespit edilmiş ve merkeze rapor edilmiştir. Sancakbeyi devlet malını kendi menfaati için kullanmış, insanları akına sevk etmiştir. Halka birtakım angarya işler yüklemiş, çeşitli bahaneler üreterek veya birtakım suçlar isnat ederek insanlardan para koparma yoluna başvurmuştur. Bunlarla yetinmeyerek devletin yapılmasını yasakladığı hususlara uymamış, insanlara işkence etmiş ve subaşı ile iş birliği yaparak onları hapsedirip onlardan para koparmıştır. Ayrıca kadıyı şikâyete gelen gayrimüslimlere gözdağı vermek maksadıyla eziyet etmiştir. Sancakbeyinin adamlarının genel anlamdaki kabahatleri ise insanların gözlerini korkutarak onlardan para almalarıdır. Buradan üst rütbeli memurların daha alt kademedekilerle iş birliği yapıp onların da görevlerini kötüye kullanmalarını bir anlamda teşvik ettikleri çıkarımına varılabilir. Ayrıca bu defterde İslâmbol isminin oldukça erken bir örneğine rastlanması bu kullanımın II. Bâyezid devrine kadar indiğini göstermesi açısından önemlidir.

7 Zilhicce 906 (24 Haziran 1501) tarihli defterde İskenderiye Kalesi’ndeki devlete ait olan darı, sarnıç, değirmenler ve diğer hususlarla ilgili meseleler teftiş edildiğinde, dizdarın suistimalleri ortaya çıkmıştır. Burada kale erenlerinden birinin hanımının ve diğer kale erenlerinin dizdar hakkında merkeze aktardıkları bilgiler soruşturulmuştur. Kale erenlerinden Frenk Karaca’nın hanımı ve diğer kale erenleri Dizdar Alâeddin Ağa’yı darıyı değış tokuş ederken ilden para toplaması ve cariyeleri ile

hizmetkârları devlete ait olan ambara sürekli girip çıktıkları için ambarda zayıat olduğundan dolayı dava etmişlerdir. Üstelik bazı gayrimüslimlerin yeni darı getirmelerinden dolayı darı miktarının defterde kayıtlı olandan daha fazla olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Darıyı ambardan çıkarıp dökmek mümkün olmayıp ölçülemeyince darıyı önceden ölçen Bölükbaşı Arnavud Ali'den bilgi alınmıştır. Baldıran Köyü halkı pazardan darı satın almak için dizdara on hane için yüz akçe verdiklerini fakat pazarda darının on iki akçeden satılması üzerine meblağın kendilerine iade edildiğini söylemişlerdir. Böylece dizdara isnat edilen suç geçersiz hale gelmiştir. Dizdara atfedilen diğer suç ise merkezden gelen talimata uymayarak para alıp “kafirî sarnıcı” yıkıp yeniden inşa etmesi sonucu sarnıcın su tutmaz hale gelmesidir. Dizdar kendisinin Nova Kalesi'nde olduğu esnada sarnıcın yıkılarak tekrar inşa edilmeye başlandığını, toplanan paranın ise kadıda olduğunu söylemiştir. İskenderiyye'nin eski kadısı Muhyiddin ise mektup ve defter göndererek kendisinin tamir edilmesinden yana olup yeniden inşa edilmesine rıza göstermediğini ama mimarın kale ehli ile binayı yıkıp yenilediklerini, toplanan paranın kethüdaya emanet edildiğini belirtmiştir. Kadı defterine bakılınca akçenin fazlasıyla harç olunduğu tespit edilmiştir. Kadının mektubu okunduğu zaman mimar ve kale halkı kadıyı tasdik etmişlerdir. Buna ek olarak kethüda sarnıcın inşasına başlanılmadan önce dizdarın Nova Kalesi'nde hesap vermeye gittiğini, mimar ve ırgadın talebiyle sarnıcın duvarlarının yarılmış olması nedeniyle tamirinin yeterli görülmeyip yıkılıp yenilenmesinin uygun görüldüğünü söylemiştir. Sarnıcın su tutmamasının sebebi soruşturulduğunda ise sıvasının düştüğü ve tamiri için para gerektiği ortaya çıkmıştır (s. 496-497). Böylelikle eski kadının ve kethüdanın şahitlikleri neticesinde dizdarın bu konuda da herhangi bir kabahatinin bulunmadığı açıklığa kavuşmuştur.

Dizdara isnat edilen diğer kabahat ise devletin el değirmeni alması için kendisine para göndermesine rağmen değirmen almayıp gönderilen paraya el koymasındır. Dizdar ise değirmen taşının Venedik kaleleri yakınında bulunduğunu, “kâfir düşman”ın varlığı sebebiyle taş kestirmenin mümkün olmadığını ve akçelerin mührüyle durduğunu söylemiştir. Bunun üzerine dizdardaki para alınıp kethüdaya emanet edilerek değirmen siparişi verilmiştir. Diğer mesele ise 891 (1486) senesinde İskenderiyye Kalesi'ne şarap sokmak yasak olduğu halde dizdarın düğün edip ambara şarap koymasındır. Bu konuda soruşturma geçiren dizdar düğün ederken şarap getirdiğini ama padişahın hükmünden

habersiz olduğunu ileri sürmüştür. Bunlara ek olarak kale erenleri eskiden beri cuma günleri “uğru kapısı”na hisar eri konularak kapının açıldığını ama dizdarın vakitli vakitsiz kapıyı cariyesine açtırdığını iddia etmişlerdir. Dizdarın bu durumu inkâr etmesi üzerine kale erenlerinden iki kişi dizdarın cariyesinin “uğru kapısı”nı açıp hendekten ıspanak getirdiğine şahitlik etmişlerdir. Ancak dizdar onların kendisine düşman olduklarını ileri sürerek şahitliklerini geçersiz kılma yoluna başvurmuştur. Bunlarla da kalmayarak kale erenleri dizdarın devlete ait sarnıçlara gelen olukları kendi evi için kullandığını ileri sürmüşlerdir. Ayrıca dizdarın kadimden beri akşamları bir iki kere kule kapısını açarak nevbethaneleri devretmesi gerekirken sık sık açıp kapıyı deftersiz devretmesi şikâyete konu olmuştur. Dizdar ise karışıklık zamanlarında kalenin muhafazasına dikkat edilmesi gerektiği için özel tedbir alındığını belirtmiştir. Bu yüzden akşamdan sabaha kadar kaleyi devretmeyi adet haline getirdiğini söylemiştir. Dizdarın evinin yapımında devlete ait çivileri kullandığı ihbar edilince dizdar bunu da inkâr etmiştir. Çivileri tartmak mümkün olmadığından ve kale erenleri iddialarını belgeleyemediklerinden dizdar bu töhmetten kurtulmuştur. Devlet malı olan tahtaları kendi işi için kullandığı iddia edilince ise tahtaları sarnıç, zahîre ambarı, yük ambarı ve nevbethaneler için sarf ettiğine dair açıklamada bulunmuştur. Dizdarın bekçi yolundaki kırma taşlardan iki adet “yonma taşı” evinin duvarında kullandığı ihbar edildiği zaman taşların dizdardan alınarak yerine konulmasına karar verilmiştir. Kale erenlerinin dizdarın burgazdan kayın ağacı alıp evi için sarf ettiğini söylemeleri üzerine, dizdar ağacı burgazdan rüzgârın düşürdüğünü kendisinin de alıp evinde kullandığını doğrular. Bu kez dizdarın kale erenlerinden Ali ve Süleyman’ın vefatı üzerine yetimlerinden aldığı parayla gediğini verdiği iddia edilmiştir. Dizdar ise eskiden beri “ağırlık” alındığını belirterek parayı “ağırlık” olarak aldığını ifade eder. Ayrıca bir hisar erinin çatma ve toprağı kazarak ev yaptığı için top kuracak yer kalmamasının hisara zarar verdiğinden şikâyetçi olunmuştur (s. 497- 498- 499- 493- 494- 500).

Deferin sonundaki imzadan anlaşıldığı üzere bu meseleleri Priştine kadısı Hüsâm b. Mehmed soruşturmuştur. Yapılan teftişler sonucunda dizdar hakkında merkeze ihbar edilen suçların bazılarında dizdarın herhangi bir kabahatinin bulunmadığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte kalede zayıfın ortaya çıkmasına neden olması, hükümden habersiz olduğunu ileri sürerek merkezden gelen talimata aykırı tutumda bulunması, kendi özel

mülkiyeti için kamu malını kullanması, yemin etmeye yanaşmaması ve “ağırlık” adı altında yetimlerin parasına el sürmesi gibi pek çok suistimali açığa çıkmıştır.

Koyluç Kalesi’nin esbabının teftiş edildiği ve dizdarların suistimallerinin ortaya çıkarıldığı 5 Rebiülevvel 903 (1 Kasım 1497) tarihli defterdeki kayıtlar hayli ilginçtir. Kalede zayi olan sirkenin akıbeti hisar erenlerine sorulmuştur.¹¹⁶ Altı fiçinin dört buçuğunun Dizdar İbrahim’in bir buçuk fiçisinin da Dizdar Ali’nin sorumsuz tutumları yüzünden ziyan olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca her fiçide yirmi beşer müdre sirke olduğunu, her müdrenin kıymetinin on beş akçe olduğunu eklemişlerdir. Bu bilgidен yola çıkarak Dizdar İbrahim zamanında yüz on iki müdre sirkenin ziyan olup pahasının bin altı yüz seksen akçe olduğu, Dizdar Ali zamanında ise otuz yedi buçuk müdre sirkenin ziyan olduğu ve beş yüz altmış iki akçe değerinde olduğu hesaplanmıştır. Sonuçta ziyan olan sirkenin zararını karşılamak için gereken meblağın dizdarlardan alınması istenmiştir (s. 506). Defterde aynı muhtevada olan ancak bazı eklemelerin bulunduğu ve burada belirtilen rakamların tashihinin yapıp doğru meblağların verildiği başka bir kayıt daha yer almaktadır. Burada Dizdar İbrahim’in müdresi on beşer akçeden yüz on iki buçuk müdre sirkeyi ziyan ettiği ve bin altı yüz seksen yedi akçenin üzerinde kaldığı; Dizdar Ali’nin ise otuz yedi buçuk müdre sirkeyi ziyan ettiği ve beş yüz altmış iki akçenin zimmetinde kaldığı ve diğer kayıttan farklı olarak toplam iki bin iki yüz kırk dokuz akçenin dizdarlardan talep edilmesi gerektiği ortaya konulmuştur (s. 522).

Dizdar İbrahim’e atfedilen ikinci zayıat ise, Koyluç Kalesi inşa edilirken iki yüz elli müdd darı zahiresinin iki yüz yedi müddünü satıp devlete teslim etmesine rağmen kırk üç müdd darıyı eksik göstermesidir. Bu nedenle sattığı darıdan teslim edilmeyen üç yüz elli dokuz akçe ile eksik gelen darıdan iki bin beş yüz seksen akçenin dizdardan talep edilmesi emredilmiştir (s. 506). Burada tespit edilen rakamlar ve kazıyyenin muhtevası söz konusu diğer kayıtle birebir tutarlılık göstermiştir. Kazıyyenin devamında Dizdar İbrahim’den sirke akçesinden bin altı yüz seksen, darı akçesinden iki bin beş yüz seksen ve darı akçesinden arta kalan akçeden üç yüz elli dokuz akçenin toplamda dört bin altı yüz on bir akçenin alınması gerektiği belirtilmiştir. Ancak verilen rakamların toplamı dört

---

¹¹⁶ Koyluç Kalesi, Semendire livasının Braniçeva kazasında yer almaktadır. Bkz.: *MAD 506 Numaralı Semendire Livâsı İcmâl Tahrîr Defteri (937/1530)- Dizin ve Tıpkıbasım*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın Nu: 104, Defter-i Hâkânî Dizisi: XIV, 2009, s. 5.

bin altı yüz on dokuz akçeye tekâbül etmekte olup diğer kazıyyede rakamların toplamına temas edilmemiştir. Sonraki kısımda kalede kaybolan iki yüz on adet demir kürek, iki yüz adet kazma ve balta olduğu yazılıp toplam kıymetleri belirtilmekle yetinilmiştir (s. 523). Diğer kazıyyede ise üç tane baltanın kayıp olduğu belirtilmiş ve her malzeme beşer akçeden ayrı ayrı hesaplanarak toplam kıymetlerine yer verilmiştir (s. 507).

Kayıtların sonundaki imzadan anlaşılacağı gibi bu kazıyyeleri Braniçeva kadısı Osman teftiş etmiştir. Burada kaledeki sirkenin teftişiyle ilgili kayıtların üzerinden geçilerek yapılan tashihler ve ilaveler, merkezî devlet için kalede kaybolan ya da ziyan edilen malzemelerin teftişinin düzgün yapılmasının ve devlet görevlilerinin zimmetlerindeki paranın doğru hesaplanmasının ne kadar önemli olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Yukarıda kadılara ait suistimallerin yer aldığı kayıtlara değindiğimiz, İstanbul, Galata ve Hazreti Eyüb Ensârî bağlarının mukataa ve gümrük vergilerinin teftiş edildiği defterde Emin Ahmed tahvilinden borçları bulunan alımlardan, Eski Kadı Kasım Çelebi aracılığıyla devlet görevlisi Hayreddin'in topladığı akçelerden, toplamadıklarından ve aynı zamanda Emin Ahmed'den önce ümenâ tahvillerinde harap olmuş bağlardan ve dönümü olduğundan fazla gösterilenlerden gayrimüslim halk şikâyetçidir. Öncelikle Manul on altı dönümlük bağının beş dönümünün harap olmasına rağmen eski eminin harap olan bağını hesaba katarak üzerine altı dönüm daha ekleyerek yirmi iki dönüm üzerinden deftere kaydetmesinden yakınmıştır (s. 588). Çünkü fazladan vergi ödemek zorunda kalmıştır. Kâsım isimli bir şahıs ise tasarrufu altındaki bağı Perepolos isimli eminin gümrüğü alınmamak koşuluyla kendisine verdiği halde kendisinden gümrük vergisi istenildiğinden şikâyetçidir. Bu hususun emin defterine bakılarak teyit edilmesini talep etmiştir. Yani Filokılısfa bağının harap olan bölümü için gümrük vergisi talep edilmesinden şikâyetçi olmuştur. Yorgi Polyat ise bağının harap olup mezarlığa dönüştürülmesine rağmen gümrük vergisinin alınmaya devam edilmesinden yakınmıştır. Aynı şekilde bağının artık sipahi oğlanlarından Mahmud Bey'e ait olduğunu belirten Angelos bağının harap olduğunu ilgili merciye iletmiş olmasına rağmen "dâhil-i defter" kategorisinde olduğu için gümrük vergisi ödemeye devam etmek zorunda kaldığından muzdariptir (s. 590).

Bağlarıyla ilgili şikâyetle bulunanların diğer şikâyetleri ise Kadı Seyfullah tarafından harap olarak kaydedilen bağlardan gümrük vergisi alınmaması için talimat verilmiş olmasına rağmen, eminin bu emre aykırı bir şekilde gümrük bedelini istemekte ısrar etmesidir. Bu mağduriyetlerin bildirilmesi üzerine emin bağların harap olduğunu itiraf etmek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte harap olan bağlardan bazıları kadı tarafından deftere kaydedilirken sahipleri bizzat bulunmadıkları için kayda geçirilememiştir. Gayrimüslimlerden bazıları bağlarının fiilen harap durumda oldukları için onlardan herhangi bir ücret talep edilmesinin haksızlık olduğundan dert yanmışlardır. Bazıları ise önceki eminlerin bağlarını deftere fazladan kaydetmeleri nedeniyle haksızlığa uğradıklarını dile getirmişlerdir. İçlerinden bir kısmı da bağlarının Kadı Seyfullah deftere yazmadan önce mezarlık olduğu zamanki bedelinin alınmasının kendilerine zulüm olduğunu söylemişlerdir (s. 587).

Sonuç itibariyle Hayreddin'in bizzat bulunduğu bir ortamda gayrimüslimlerin dile getirdikleri şikâyetler ayrıntılı bir şekilde yazılmıştır. Bunun sonucunda gayrimüslimlerin bağlarının mukataasını ve gümrük vergisini kanuna uygun olarak vermedikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca bağların harap olan kısımlarının çoğunun mezarlığa çevrilmiş, bazı kısımlarının ise kullanılamaz hale gelmiş olmasına rağmen hesaba katıldıkları görülmüştür. Aynı şekilde hazır bulunanlardan kimisi ihraç olmuş, kimisi kaybolmuş olsa da deftere dahil edildikleri anlaşılmıştır. Bütün bunları rapor eden kadı, emin olduğu zamandan beri çok sayıda gayrimüslimin mukataalarını ve gümrük vergilerini ödemeye güç yetiremediklerinden dolayı ortalıktan kaybolduklarını belirtmiştir. Bu nedenle zamanında tahsil edilemeyip kalan vergilerin tahsili ve kazıyeyelerin tahsisi için Hayreddin isimli şahsın mübaşir olarak tayin edilmesi talebiyle sözlerini nihayete erdirmiştir (s. 594). Öyle anlaşılıyor ki halk fazladan vergi ödemek istememektedir. Eminler ise halktan fazla para toplamanın yollarını aramaktadır. Bu nedenle eminlerin harap olan ya da mezarlığa dönüşen bağları da hesaba dahil ederek bunlardan kanun dışı vergi talep etmeleri halkın tepkisine yol açmış olmalıdır. Diğer defterlerde merkeze uzak sayılabilecek mahallerde yaşanan problemlerin merkeze ulaşması ile başlayan bir teftiş süreci aktarılırken bu defterde merkezde yaşanan bir problemin şikâyetle konu olması ve kadı tarafından soruşturularak rapor edilmesi ile tespit edilen soruna yönelik bir karara varılması söz konusudur.

15 Safer 904 (10 Ekim 1498) tarihli kazıyye defterinde kalelerin cephanesi ve zahiresi teftiş edilmiştir. Güğercinlik Kalesi'nin dizdarı Hamza kendinden önce dizdar olan Hızır'ın suistimallerini ve hisar erenlerine yaptığı zulümleri merkeze bildirmiştir.¹¹⁷ Bunun üzerine kalenin zahiresinin ve mevcut silahlarının yoklanıp Hızır'ın zimmetinde kalan nesnelere tespit edilerek Dizdar Hamza'ya teslim edilmesi ve aldığı rüşvetlerin ve yaptığı zulümlerin soruşturulması için kadı ve merkezden yollanan Ali isimli biri görevlendirilmiştir (s. 614).

Soruşturma sonunda eski dizdarın insanlara zulmederek zimmetine geçirdiği ve buğday akçesinden üzerinde kaldığı tespit edilen para kendisinden alınarak Hamza'ya teslim edilmiştir. Bunun yanında Mehmed b. Yakub'dan ambar görevlisi olan atasının ölmesi üzerine tereke, demir ve enseri akçesinden aldığı para Hızır'dan alınıp Hamza'ya verilmiştir. Aynı şekilde kale ambarındaki eksik darıya, hazinedeki eksik oklara ve aldığı devlete ait demirin kıymetine karşılık gelen meblağ Hızır'dan tazmin edilmiştir. Bunlara ek olarak mahkemeye (meclis-i şer') gelen kale müstahfızlarının Hızır'ın birer günlük ulufelerini aldığını ve kale zemberekçilerinin ve kale erenlerinden altı kişinin kendilerinden rüşvet aldığını mahkeme huzurunda kanıtlamaları sonucunda hesaplanan meblağ kendilerine iade edilmiştir. Ayrıca Hızır'ın kale zemberekçilerinden sekiz kişiden rüşvet aldığını, Kale Zemberekçisi Biranoy'un gemisini batırarak zorla para aldığını, Kale Zemberekçisi Niko'ya "sarık" diye iftira atarak ondan para kopardığını, Kale Zemberekçisi Groban b. Radic'ten rüşvet alıp haksız yere ulufesini kestiğinin ortaya çıkması üzerine ilgili tutarı kendilerine geri vermesi söz konusu olmuştur. Ambar Görevlisi İlyas'ın ise bezir yağı akçesinden üzerinde kalan, zulümle elde ettiği tespit edilen ve kaybettiği bir zırh ile dokuz demir çubuğun (küşkü) bedeli olan meblağ kendisinden tazmin edilerek Dizdar Hamza'ya verilmiştir. Ayrıca kale erenlerinden Mehmed b. Hamza'nın Dizdar Hızır'a iletmesi için İlyas'a verdiği üç yüz akçe İlyas'tan alınarak kendisine iade edilmiştir. Güğercinlik Kalesi'nin zemberekçilerinden Radosav'un zulümle elde ettiği ve Hızır'a iletmek için hazineden aldığı bir kantar tahta enserisinin kıymeti kendisinden tazmin edilip Hamza'ya teslim edilmiştir (s. 614-618).

---

¹¹⁷ Güğercinlik Kalesi, Semendire livasının Braniçeva kazasında bulunmaktadır. Bkz.: *MAD 506 Numaralı Semendire Livâsı İcmâl Tahrîr Defteri (937/1530)*- Dizin ve Tıpkıbasım, s. 5.

Brançeva kadısı Osman'ın teftiş ettiği kazıyeleri içeren bu defterdeki kayıtlar eski devlet görevlilerinin suistimallerinin de devlete ihbar edildiğine ve yapılan soruşturmalar neticesinde gerekli görülen yaptırımın kendilerine uygulandığına örnek teşkil eder. Burada Güğercinlik Kalesi'nin eski dizdarı Hızır'ın devlete ait olan maldan zimmetine geçirdiği ve halktan alarak tasarruf ettiği meblağın, aldığı rüşvetlerin, keyfi olarak kestiği ulufelerin kendisinden tazmin edilmesi söz konusu olmuştur. Eski dizdarın suistimallerinin tespit edilmesi için gerçekleştirilen soruşturma sırasında kale zemberekçilerinin ve ambar görevlisinin de yolsuzlukları açığa çıkmıştır.

Selanik mukataalarının emininin soruşturulduğu kazâyâ defterinde ortaya çıkan hususlar da dikkat çekicidir. Defterin başında verilen bilgilere göre emin daha önce devlet malına el sürmemiş, Selanik'e geldiği zaman binmeye beygiri ve giymeye giysisi olmayan bir "ecnebi" kişidir. Fakat emin olduğu iki yıl zarfında görevini ihlâl ederek emanete hıyanette bulunmuştur. Öncelikle Selanik'teki çeşitli işletmelerin eminlerini kendisine tabi kılarak onlarla birlikte tuzla işletmesinden haksız kazanç elde etmiştir. Aynı şekilde merhum İbrahim Paşa'nın tasarrufu altındaki Çitroz haslarının vefatından sonra Selanik emanetine devredilmesi sonucu buradan elde edilen buğdayın yükünü deftere sattığından on beş akçe daha az kaydettirmiştir. Ayrıca tuz işçilerinin kendisine bağışladığını ileri sürdüğü tuzu satarak haksız kazanç elde etmiştir. Eskiden beri Selanik tuzlasında kadının adamı, bey emini ve amil eminleri vasıtasıyla iki ayrı yerde tuz satılmasına rağmen emin kimsenin haberi olmaksızın kendi adamını başka bir yerde daha tuz satması için görevlendirmiştir. Böylece tuzlanın bütün işlerini amil tarafından emin tayin edilen bir bölük "harâmî" kefillerine zapt ettirmiştir. Eminin suistimleri bunlarla sınırlı kalmamıştır. Selanik tuzlasında tuz akçesi toplamakla vazifelendirilen alımcılara verilmesi gereken ücreti de kendisi almıştır. Eskiden beri kervana tuzcular ve tuz reisleri vasıtasıyla tuz satılıp tuz pahasından tuzculara da hisse verilirken amil eminleriyle birlikte hareket ederek devlet malına verdikleri zarara vâkıf olmamaları için tuzcuları ve tuz reisini sürece dahil etmemiştir. Rençberler eskiden beri dükkanlarında kira vererek otururlarken, emin bir kâtibine dükkanları mukataaya vererek rençberlerden dükkanlarının ellerinden gitmemesi için fazladan kira parası alma yoluna gitmiştir. Bunların yanında üç tuzla reisinden ikisini gümrük amili, diğerini de oşr-i bağat amili tayin ederek kendi yolsuzluğuna ortak etmiştir. Bu nedenle reisler tuzla hizmetlerini

yapamadıkları için tuzladan elde edilen tuz miktarı azalarak devlet malına zarar gelmiştir. Tuz mühürçülerinden bir kişinin geceleyin mührü bozarak tuz sattığının ortaya çıkması üzerine rüşvet alarak mühürçüyü salıvermiştir. Selanik tuzlasında tuz hizmetinde bulunan yirmi kişiyi haksız yere işten çıkartıp Çitroz haslarından harâc-güzâr Hıristiyanlardan rüşvet alarak tuzcuların yerlerine onları getirmiştir. Selanik tuzlasında reis olan üç kişiyi önce sebepsiz yere çıkartıp sonra rüşvet alarak tekrar işe almıştır. Bütün bunların dışında Selanik'teki işleri artırmak isteyenlere çeşitli ithamlarda bulunması veya korkutarak onları engelleyip işlere kendi istediği kişileri getirtmesi ve yüz seksen bin akçe artıranı kaale almayıp on bin akçe artıran eski amilleri onlara tercih etmesi eminin şikâyete konu olan fiilleridir. Defterlere bakıldığında emine atfedilen bu suistimallerin kesinliği ortaya çıkınca diğer usulsüzlüklerinin ve devlet malını gasbetmesi hususunun teftiş edilmesi emredilmiştir (s. 668-671).

Bu kayıtlarda Selanik emininin rüşvet alarak, devlet malından hisse kaçırarak, topladığı paraları defterinde eksik kaydederek yolsuzluğa karıştığı görülmüştür. Ayrıca liyakat sahibi kişilerin göreve gelmesine engel olmak için onları “mülhid” veya “kallâb” olmakla ve peygambere dil uzatmakla itham edip istediği kişileri göreve getirerek adam kayırmacılığa meyletmiş, kendi kişisel menfaatleri uğruna resmî yetkilerini kötüye kullanmıştır.

Yukarıda temas edilen Filibe kadısı Mustafa b. Halil'in teftiş defterinde Yahya Paşa'nın suistimalleri de soruşturulmuştur. Paşanın Filibe'deki hayvanların salındığı otlağı (örü) kendi mülkü olduğunu ileri sürerek tasarruf ettiği ihbar edilmiştir. Teftiş boyunca elde edilen bilgilere göre, II. Murad zamanında sipahi olan Dulkadıroğlu Veysi Bey söz konusu yere elli nefer yunt ve elli su sığırı koyarak birkaç yıl orada ikamet etmiştir. II. Mehmed zamanına gelindiğinde ise su sığırları ve yuntlar halkın mahsulüne (tereke) zarar verdiği için şikâyet konusu olunca sattırılmış ve söz konusu yerler bir müddet boş kalmıştır. Daha sonra Filibe'ye subaşı olan İsmail Bey o muhitte ahırlar yapıp atları ve yuntları koyunca köylüler tekrar mezraalarının zarar gördüğünden ve reislerin çeltik ekemez olduklarından yakınmıştır. Subaşı İsmail Bey de ahırları yıktırıp yuntları ve davarları sattırıp çeltik ektirmiştir. Bir süre sonra ise Dulkadıroğlu Veysi Bey'in oğlu Şâdî Bey askerler gelip geçerken orada atlarını otlatmışsa da uzun bir süre boş kalmıştır. Daha sonra Yahya Paşa o yerleri mülk edinip tasarruf etmeye başlamıştır. Bir sipahinin

beyanına göre Yahya Paşa bu yeri mülk edinince kimse çeltik dahi ekemez hale gelmiştir. Hahlan köyünün halkı ise paşanın ekinliklerine el koyup çayır ettiğini, davalarının bazısını kovup bazısını çaldığını, çobanlarını dövdüğünü hatta içlerinden birisinin öldüğünü birisinin ise yaralı olduğunu söyleyerek paşadan şikâyetçi olmuştur. Fakir düştükleri için ispençe ve haraç vergisi ödemeye güç yetiremediklerini de ekleyip mezraalarının ve hayvanlarının salındığı otlığın paşanın elinden alınmasını talep etmişlerdir. Aynı şekilde otuz voynuk da ellerinden mezraaları alındığı için fakir düştükleri gerekçesiyle sefer hizmetinden geri kaldıklarından muzdariptir (s. 887).

Defterde yer alan diğer mesele ise Yahya Paşa'nın yuntlarının ve su sığırlarının olduğu yerdeki çeltik tarlasının reisi Mahmud ile paşanın adamlarının kavga etmeleridir. Kavgaya şahitlik eden sipahilerin ifadelerine göre Hızır Dede isimli bir dervişi dövüp kolunu ve başını yarmışlardır. Onları uyarmak için araya giren Yasakçı İbrahim Bey'e ise gözdağı vermişlerdir. Bunun üzerine Filibe kadısı Pîrî Çelebi Efendi'nin gönderdiği Yasakçı Ali Bey kendisinden önceki yasakçının başına gelenlerden dolayı çekişen paşa adamlarının aralarına girmekten çekindiğini söylemiştir. Hasan isimli bir müsellemler ise paşa adamlarının el koyup çeltik ekilmesine engel oldukları alanda bir müsellemler yeri olduğunu ama kendisinin bir araba ot biçmesine dahi müsaade etmediklerini söylemiştir. Paşanın tasarruf ettiği üç müsellemler yerden birisinin Hasan'a ait olduğu şahitlerce doğrulanmıştır. Ayrıca şahitler bu yerlerde müsellemlerin tarım işleriyle uğraşıp hububat ettikleri ve devlet için oldukça fazla miktarda çeltik elde edildiğini belirtmişlerdir. Fakat paşa bu yerlere el koyduktan sonra tarım yapılamayıp çeltik ekilemediğini ve su sığırlarından dolayı mahsul alamayan halkın civar köylere dağıldıklarını ifade etmişlerdir. Başka bir müsellemler ise yerlerinin on sekiz yıldır elinden alındığını, kendisini "ellici" yazdırdıklarını ve fakir düştüğü için sefere katılamayacak durumda olduğunu söylemiştir. Bazı müsellemler de ahır yapılıp su sığırları konulduğu için söz konusu üç müsellemler yerin muattal kaldığını belirtmişlerdir. Edirneli Bezirgan Hoca Rüstem ise Edirne'den çok sayıda kişiyle gelirken paşanın sığırlarının üzerlerine geldiklerini ve ancak atlarının iyi olması sayesinde kaçıp kurtulabildiklerini söylemiştir (s. 888).

Bütün bunlar Yahya Paşa'nın Filibe'deki hayvanların salındığı otlığı tasarruf etmeye başlamasının sonuçlarının köylüler açısından oldukça yıpratıcı olduğunu göstermiştir. Bu durum bölge halkının Osmanlı iktisadî hayatında önemli bir yeri olan

çeltik ziraatinden yoksun kaldıkları için fakir duruma düşmesine, içlerinden bazısının ispençe ve haraç vergilerini ödemeye güç yetirememesine, bazısının sefere gidemeyecek hale gelmesine, bazısının da bölgeyi terk ederek etraftaki köylere göç etmek zorunda kalmasına varacak kadar ciddi problemlere yol açmıştır.

Yukarıda değinilen pazar teftiş defterinde yer alan diğer kayıtlara göre İstanbul dışındaki şehirlerin pazarlarını tutmak eskiden beri uygulanan bir “kanun” olmasına rağmen, sancakbeyleri çok sayıda şehrin pazarlarının tutulmasına engel olarak başka kişilere satmışlardır. Yahya Paşa Niğbolu pazarının, Malkoçoğlu ise Silistre pazarının tutulmasına ve pazarcıların pirinç satmalarına izin vermemiştir. Ayrıca Çorlu yakınlarındaki Rodosçuk’un iskele olması sayesinde buradan bir yakadan diğerine gemiyle pirinç nakledilirken birkaç yıldır pazar kurulamaz olmuş ve pazarcılar pazarları eskisinden çok düşük fiyatlara almaya başlamışlardır. Bu kayıta Rodosçuk’un fesada uğraması dolayısıyla pazarların tutulmasını engelleyenlerin mansıplarının alınmasından başka çare kalmadığı merkeze iletilmiştir (s. 894).

Diğer mesele ise kadıların emanet olarak muhafaza ettikleri pirincin akçelerini yasakçılara ve emin adamlarına vermelerine rağmen akçelerin devlete iletilmemiş olmasıdır. Yasakçıların ve emin adamlarının eli boş dönmeleri nedeniyle geriye kalan kısmının da toplanamadığı belirtilmiştir. Sonraki kayıta ise kürekçilerden bazılarının devlete vermeleri gereken pirinci erkenden satmayı alışkanlık haline getirdikleri için eminlere pirinç vermedikleri ve bu nedenle devlet malına zarar geldiği ifade edilmiştir. Böyle davranan kürekçilerin “raiyyet” olarak yazılıp “raiyyet”ten onlar için bedel alınmasına hüküm verilmiştir (s. 906). Bu kayıtlar değerlendirildiğinde sancakbeylerinin, yasakçıların, emin adamlarının ve kürekçilerin pazarların tutulmasına engel oldukları, devlete ait pirinçleri sattıkları ve elde ettikleri kazancı devlete ulaştırmadıkları görülmüştür. Sonuçta devletin bu durumdan ekonomik yönden olumsuz etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur.

Yanbolu’da subaşılık yapan Lârî Hekim’in suistimallerinin yer aldığı defterdeki kayıtlara göre eskiden beri yerli pirinçten vergi (bac) alınmamasına rağmen, Lârî Hekim’in Yanbolu’da üretilen çeltiğin pazara sevkinden vergi alması şikâyete sebep olmuştur. Ayrıca kürekçilerin çift vergisi (resm-i çift) olarak yıllık altı akçe vermeleri gerekirken ve ellerinde çift vergisinden muaf olduklarını gösteren belgeleri olmasına

rağmen onlardan yıllık yirmi iki akçe vergi toplamıştır. Yanbolu'daki kürekçileri çeltik hizmetinden alıkoyup zorla ot biçtirerek taşıtmıştır. Bu durum çeltik tarlalarını temizleyecek hiç kimse kalmadığı için çeltiğin kurumasına ve çeltikçi köylünün tohumlarını bırakarak bölgeyi terk etmelerine yol açmıştır. Lârî Hekim'in kürekçilerden zorla aldığı çift vergisini kadı ondan alarak sahiplerine teslim edip ellerine hüccet vermiştir. Ancak kadı gittikten sonra akçeleri zorla geri almıştır. Bu nedenle çok sayıda kürekçi işini bırakmak zorunda kalmıştır. Bunların yanı sıra eskiden beri var olan kanuna göre kürekçilerin mirî hisse üzere ambara veya emin vasıtasıyla pazarcıya getirdiklerinden subaşılardan vergi almaması gerekirken bu kurala uymayarak onlardan vergi toplamıştır. Bunun sonucunda kürekçiler mirî hisselerini pazarcıya getirmekten vaz geçmiş ve devlet malına zarar gelmiştir. Ayrıca eskiden Filibe'de devlete ait ambardan satın alınan pirinçten subaşılardan vergi almazlarken yıllardır vergi alınması nedeniyle kimsenin anbar-ı âmireden pirinç almadığından şikâyet edilmiştir (s. 896, 944, 949). Yapılan teftişlerden anlaşılacağı üzere Hekim Lârî'nin Müslümanlardan ve kürekçilerden kanun dışı vergi almasının, kürekçilere ek işler yüklemesinin bir sonucu olarak çeltik ziraati olumsuz etkilenmiştir. Normalde vergiden muaf tutulan kürekçiler yani çeltik ekim alanlarını temizleyenler vergi ödemek zorunda bırakılınca ve üzerlerine ek hizmetler yüklenince işlerini bırakıp göç etmişler ve çeltik ekim sahaları boş kalmıştır.

Hram Kalesi'nde devlet malına verilen zararı konu edinen defterde ise dizdar, kapudan ve Naib Mehmed ile Şehir Subaşısı İskender'in padişahın hükmüne ve şerfata engel olduklarına dair kayıtlar yer almaktadır. Dizdar hisar erini, kapudan ise azabını ulufelerini kesmekle tehdit ederek devlet malının noksan çıkmasına neden olmuşlardır. Bu yüzden Semendire kadısı teftiş edildiği zaman beklenen miktardan daha az haksız kazanç elde ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca hisar için seçilen ve ücreti mâbeyn akçesinden verilen ikişer yelekli otuz bin okun yelekleri Naib Davud Fakih, Bölükbaşı Şehirköylü Hızır, Kethüda Sağ Hamza ve Ambarcı Macar İlyas tarafından soyulmuştur. Kalenin tamiri için ayrılan parayı ise hatip zimmetine geçirmiştir. Şehrin naipliğini ve vergisini para karşılığında satın alan il beyi İskender ise beş yıldır azap ulufesi aldığı ve kapudan atlarına hizmet eden iki nökerinin ulufelerine el koyduğu halde hisara hiçbir hizmette bulunmamıştır. İskender, Naib Mehmed ile suç ortaklığı yaparak Hıristiyan ve Müslümanlara zulmedip bazısını ayağından asmış, bazısının da eşlerini kaçırmıştır. Bu

nedenle eskiden elli Hıristiyan hanesi varken sadece on hane kalmıştır. Ayrıca naip İskender düşmana silahla kalkan satmıştır. Kalede cebelerin tamir edilmesi için ayrılan paraya ise dizdar sahip çıkamamış, Semendire kadısı teftiş için gelince de suçlu kethüdanın üzerine yıkarak sebepsiz yere azledilmesine yol açmıştır. İmam ve müezzin olan oğlu bir süredir kadı naipliği yaptıkları için mescit hizmetini tam manasıyla yerine getiremeyip Hıristiyan köylerinde gezerek Müslümanların haberlerini onlara (ihbariye) verip ribahorluk ve madrabazlık etmişlerdir. Kapudan Yakub yasak olmasına rağmen yirmi beş azabı yanına yoldaş edinip Tuna'nın öte yakasına akına (seğirdim) gitmiştir. Dizdar ise birkaç kul oğullarını da yanında götürüp üç gece Semendire'de kalmış ve yerine kethüdayı bırakmadığı için kalenin başboş kalmasına neden olmuştur (s. 938, 939,940, 953, 954). Burada devlet görevlilerinin yolsuzluğa karışarak devlet malının eksik çıkmasına yol açmaları, kendilerinden alt rütbedeki memurların maaşlarına el koymaları, devletten kamu hizmeti için tahsis edilen meblağın üzerine konmaları, insanlara zulmederek göç etmelerine neden olmaları, düşmana askerî teçhizat ve istihbarat sağlamaları ve kanuna aykırı hareket etmeleri gibi çeşitli suistimalleri teftiş konu olmuştur.

Bu bölümde II. Bâyezid dönemi kapsamında ehl-i örf sınıfından olan kişilerin suistimalleri, ehl-i örf ile halktan kişiler arasındaki problemler, köylülerin, çeltik ziraatiyle meşgul olanların ve maden ocağında çalışan işçilerin karşılaştıkları birtakım sıkıntılar ve bunların sosyo-ekonomik sonuçları hakkında fikir sahibi olmak mümkün olmuştur. Ehl-i örften kişilerin keyfi olarak ulufe kestikleri, rüşvet aldıkları, fazladan vergi topladıkları, devlet malından hisse kaçırdıkları, işkence yaparak ya da hapsedilmelerini sağlayarak insanlara gözdağı verip onlardan para koparmaya çalıştıkları ve topladıkları paraları defterlerinde eksik göstererek yolsuzluğa başvurdukları görülmüştür. Ayrıca halka angarya hizmet yükledikleri, insanları akına sevk ettikleri, merkezden gelen talimata ve var olan kanunlara aykırı davrandıkları ortaya konulmuştur. Burada merkezden bakılınca suistimal olarak nitelendirilen bazı durumların yerelden bakılınca halk açısından ya da devlet görevlileri açısından hayatta kalma ve işine devam etme mücadelesi ya da idare-i maslahat çareleri olarak değerlendirilmesi de söz konusu olabilir. Ancak burada merkezin bakış açısı sunularak devlet namına halk ile idareciler

arasındaki ihtilafın giderilmesinde teftiş ve kontrol müessesesinin işlevini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu nedenle çalışmanın genel çerçevesinin dışına çıkılamamıştır.

Ehl-i örfün suistimallerinin merkeze iletildiği zaman suçları tespit edildiği takdirde bazı müdahalelerin yapıldığı göze çarpmaktadır. Bu bölümde incelenen kazıyye örneklerinde suçlu olduğu ortaya çıkan görevlilerin gerekli görülen hallerde görevlerine son verildiğine, maaşlarının belli bir süreliğine kesildiğine, devlet malına ya da kişilere verdikleri maddî zararı karşılamalarının istendiğine rastlanılmıştır. Bununla birlikte bazı kayıtlarda merkeze ulaşan birtakım şikâyetlerin soruşturma sonucu asılsız çıktığı ve ehl-i örften kişilerin suçsuz oldukları da anlaşılmıştır. Ayrıca suistimale başvuran üst rütbedeki kişilerin alt rütbedeki kişileri etkileyebildikleri ve aralarında suç ortaklığına dayalı bir ilişki olabildiği de görülmüştür. Bu bölümde genel olarak merkeze uzak sayılabilecek mahallerde yaşanan problemler kayıtlara yansımışsa da merkezde gerçekleşen bir kazıyye örneği de mevcuttur. Bazı kayıtlarda ehl-i örf görevlilerin sesini duyabilmek ve kendilerine isnat edilen suçlar karşısında kendilerini nasıl savunduklarını ya da suistimal niteliğindeki fiillerini nasıl gerekçelendirdiklerini görebilmek de mümkün olmuştur. Ayrıca kendilerine gelen suçlamaları ya tamamen inkâr ettikleri ya başkalarının üzerine attıkları ya da suçlamaların bir kısmını kabul edip bir kısmını reddettikleri görülmüştür.

SONUÇ

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde yüksek mahkeme özelliği de taşıyan Divân-ı Hümâyûn'a sunulmak üzere kadılar tarafından bir nevî rapor şeklinde hazırlanan kazıyye defterleri gerek şekil gerekse içerik bakımından erken dönem Osmanlı bürokrasisinde meydana gelen değişimlerin bir yansıması olarak ele alınmıştır. Aynı zamanda içerisinde barındırdığı konu zenginliği ile öne çıkan kazıyye defterleri devlet mekanizmasının hukukî, idarî, sosyal ve ekonomik problemlere yaklaşım biçimini göstermesi açısından da değerlendirilmiştir. Bu araştırmaya konu olan kazıyye defterleri incelenirken merkez tarafından çeşitli meselelerin soruşturulması için müfettiş vasfıyla görevlendirilen kadıların merkez ile taşra irtibatının sağlanmasında oynadığı kilit role dikkat çekilmiştir. Defterlerde bulunan ve dönemin sosyal, ekonomik ve idarî problemlerini yansıtan kayıtlar incelendiğinde halk (reaya) ile otorite sahipleri (askerî) arasındaki sorunların çoğunlukla imparatorluk merkezinin dışında kalan mahallerde gerçekleşmiş olduğu görülmüştür. Halkın kadılardan şikâyetleri onların yolsuzluğa karışmaları, rüşvet almaları, fazla vergi toplamaları, çeşitli bahaneler üreterek köylülerden kanun dışı ve zorla para talep etmeleri, halka işkence etmeleri ve angarya işler yüklemeleri, çarşı-pazarın denetimi ve fiyatların belirlenmesi konusunda keyfî davranmaları ve çeşitli pozisyonlara kendilerine yakın adamları istihdam etmeleri konusunda yoğunlaşmıştır. Ehl-i örfün ise yolsuzlukları, rüşvet almaları, halkın gözünü korkutarak onlardan para koparmaya çalışmaları, halka eziyet ederek angarya hizmetler yüklemeleri gibi suistimalleri Divân-ı Hümâyûn'a şikâyet olarak ihbar edilmiştir. Sonuçta kadılar ve ehl-i örf mensubu sancakbeyi, subaşı, kale dizdarı, kethüda gibi görevlilerin idare edilenler üzerindeki nüfuzlarını genişletmenin yollarını aradıkları, merkezin ise bunu dizginlemek için çeşitli tedbirlere başvurduğu görülmüştür.

Kayıtlarda dikkat çeken bir başka husus devlet adına görev yapan yetkililerin görevlerini ihlallerinden merkezin haberdar olma şekli olmuştur. Söz konusu kayıtlarda kadıların ve diğer devlet görevlilerinin suistimallerini merkeze ihbar edenlerin sancakbeyi, naip, kale erenleri, dizdar gibi görevliler olduğuna dair örnekler rastlanmıştır. Bununla birlikte mülkî amir statüsünde olan kadıların da kanun dışı hareketlerini tespit ettikleri resmî görevliler hakkında mehâyif arz ettikleri görülmüştür.

Diğer taraftan halktan kişiler de gerek kadıların gerekse diğer devlet görevlilerinin yaptıkları haksızlıkları merkeze bildirmişlerdir. Ancak soruşturma geçiren resmî görevliler hakkında merkeze ulaşan şikâyet içerikli bilgilerin asılsız olabildiği de kayıtlara yansımıştır.

Bu çalışma çerçevesinde bürokratik geleneği henüz tam anlamıyla oturmamış olan erken Osmanlı döneminde devletin otoritesini temsil eden yetkililerin gerek kendi adına gerekse devlet adına tasarrufta bulunarak yaptıkları haksızlıkların önüne geçilmesi için nasıl bir yol izlediğini aşamalı olarak görmek mümkün olmuştur. Öyle anlaşılıyor ki bu dönemde haksızlığa uğradığını düşünenlerin istek ve şikâyetlerini en üst merciye ulaştırmalarına imkân tanınmıştı. Böylece imparatorluk merkezi idarî uygulamalardaki aksaklıklardan toplumsal problemlere, kanun dışı uygulamalardan ekonomik anlamdaki sorunlara kadar taşrada yaşanagelen her türlü kötüye gidişten şikâyet kanalını açık tutarak ve bu şekilde doğrudan mağduriyete uğrayanlarla iletişim kurarak haberdar olmuştur. Bu sayede yetkilerini kötüye kullanan devlet adamlarının otoritelerine karşı koyacak iktidarı elinde olmayan halktan kişiler de hiç değilse karşı karşıya kaldıkları sıkıntıları doğrudan merkeze iletme imkânı bulmuştur. Şikâyet mekanizması devletin istihbarat alma kanallarını genişletirken, halkın kendi sıkıntılarına çözüm arama teşebbüsünde bulunmasına da fırsat tanınmış oluyordu. Böylece şikâyetlerin merkeze ulaşması sürecin birinci ayağını oluşturuyordu.

İkinci aşamada ise merkeze yani Divân-ı Hümâyûn'a intikâl eden şikâyetlerle ilgileniliyor, şikâyetlerin gerçekliğini teyit etmek amacıyla teftiş mekanizması devreye sokuluyordu. Bu amaçla merkezden görevlendiren kadı ve beraberindekiler merkeze ulaşan meselelerin soruşturmasını gerçekleştiriyorlardı. Buradaki kayıtlarda bazı meselelerin teftişinde iki kadının birlikte görevlendirildiğine de rastlanmıştır. Soruşturmanın sıhhati için bazı kayıtların altında yer alan *şühudü'l-hâl* kısmından yola çıkılarak bazı kişilerin şahitliğine başvurulduğu da anlaşılmıştır. Öyle anlaşılıyor ki şahitlerin ifadeleri töhmet altında bırakılan görevlilerin gerçekten suçlu olup olmadıklarının tespit edilmesinde etkili oluyordu. Ardından teftiş neticesinde elde edilen bilgiler Divân-ı Hümâyûn'a sunulmak üzere müfettiş kadılar tarafından rapor şeklinde hazırlanıyordu. Son aşamada ise devletin karar alma mekanizması devreye sokularak teftişe konu olan meselelerin çözümlenmesi için yapılması gerekenlere ve suçu tespit

edilen kişilere uygulanacak yaptırımlara dair talimatlar gönderilmekte ve sürecin ön görüldüğü gibi işleyip işlemediğinin takibi gerçekleştirilmekteydi. Teftişler sonucunda suistimalde bulunduğu kesinlik kazanan görevlilerin yerine göre işlerine son verildiği, geçim kaynaklarının kesildiği ya da verdikleri maddî zararı karşılamalarının istendiği kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Sonuçta incelenen kazıyye defterlerindeki kayıtları şikâyet mekanizmasını kullanarak merkeze uzak sayılabilecek mahallerde dahi gerçekleşen çok çeşitli problemlerden doğrudan haberdar olan, teftiş ve kontrol mekanizmasına işlerlik kazandırarak söz konusu problemlerle birebir ilgilenen ve çözümlerine yönelik kararlar alarak birtakım yaptırımlarda bulunan Osmanlı Devleti'nin toplumsal düzeni ve adaleti tesis ve idame etmek için kamu yararı ile devletin menfaatlerini birleştiren bir anlayışla hareket etmesinin bir tezahürü olarak okumak mümkün olmaktadır. Bunun yanı sıra bu kayıtların yol göstericiliğinde Osmanlı Devleti'nin kendi içerisinde takip ettiği idarî işleyişin sistematığı görülmektedir. Üstelik söz konusu teftiş kayıtlarının bugüne ulaşan en eski tarihli belgeler olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir. II. Bâyezid dönemine ait bu belgeler Osmanlı hukuk müessesesinin yanı sıra bürokratik geleneğinin oluşma safhasında çalışma yapacak olan araştırmacılar için hiç şüphesiz önemli bir kaynak niteliğindedir.

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Bâb-ı Defterî Müteferrik Kalemi Defterleri (D.M.d)*. Nr. 36805.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Bâb-ı Defterî Müteferrik Kalemi Defterleri (D.M.d)*. Nr. 36806.

Yayımlanmış Arşiv Kaynakları

167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530) I: Dizin ve Tıpkıbasım. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2003.

167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530) II: Dizin ve Tıpkıbasım. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2004.

MAD 506 Numaralı Semendire Livâsı İcmâl Tahrîr Defteri (937/1530)- Dizin ve Tıpkıbasım. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın Nu:104, Defter-i Hâkânî Dizisi: XIV, 2009.

Araştırma ve İncelemeler

Afyoncu, Erhan. “Tanzimat Öncesi Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokrasi”. *Türkiye Günü* 58 (1999): 182-190.

Aksoy, Hasan. “Dursun Fakih”, *DİA*. X, 7-8.

Altunbay, Mustafa. “Osmanlı Döneminde Bir Maden İşletmesinin Tarihi Süreci: Sidrekapsi”. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2010.

Altunbay, Mustafa. “Klasik Dönemde Osmanlı’da Madencilik”. *Türkler* 10 (2002): 791-801.

Altundağ, Şinasi. “Osmanlılarda Kadıların Salâhiyet ve Vazifeleri Hakkında”. *VI. Türk Tarih Kongresi* 267 (1967): 342-354.

Anhegger, Robert ve Halil İnalçık. *Ķānūnnāme-i Sulţānī Ber Mūceb-i ‘Örf-i ‘Osmānī - II. Mehmed II. Bayezid Devirlerine Ait Yasaknāme ve Ķānūnnāmeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.

- Anıl, Yaşar Şahin. *Osmanlı'da Kadılık*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.
- Atçıl, Abdurrahman. "Procedure in the Ottoman Court and the Duties of Kadis". Yüksek Lisans Tezi. Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2002.
- Atçıl, Abdurrahman. "The Route to the Top in the Ottoman İlmiye Hierarchy of the Sixteenth Century". *Bulletin of School of Oriental and African Studies* 72-3 (2009): 489-512.
- Aydın, M. Akif. "İslam Hukuku'nun Osmanlı Devleti'nde Kanun Hukukuna Doğru Geçirdiği Evrim". *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 1 (2006): 11-21.
- Aydın, M. Akif. "Mahkeme", *DİA*. XXVII, 341-344.
- Aydın, M. Akif. "Osmanlılar Döneminde Hukuk (Osmanlı Hukuku)", *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: 2005, 69-108.
- Aydın, M. Akif. *Kadı Sicillerinde İstanbul*. Ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.
- Aydın, Yusuf Alperen. *Müteşebbis ve Devlet- 18. Yüzyılda Peksimetçibaşı Nurettin Ağa'nın Yükselişi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2016.
- Başar, Fahmettin. "Malkoçoğulları", *DİA*. XXVII, 537- 538.
- Baykara, Tuncer. "Kaza", *DİA*. XXV, 119-120.
- Beyazıt, Yasemin. *Osmanlı İlmiyye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Beyazıt, Yasemin. "Osmanlı İlmiyye Bürokrasisinde Şeyhülislamlığın Değişen Rolü ve Mülâzemet Sistemi". *Belleten* LXXIII (2009): 423-442.
- Bilge, Mustafa L. "Akkirman", *DİA*. II, 269-270.
- Dankoff, Robert. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*. Çev. Semih Tezcan. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları, 2004.
- David, Geza. "Böğürdelen", *DİA*. VI, 323-324.
- Dilçin, Cem. *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1983.
- Ekinci, Ekrem Buğra. "Osmanlı Devleti'nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3-5 (2005): 417-439.

- Ekinci, Ekrem Buğra. “Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)”. *Bellekten* LXV-244(2001): 959-1005.
- Emecen, Feridun M. “Ali’nin Ayn’ı: XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Bürokrasisinde Kâtib Rumuzları”, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan Devlet ve Toplum*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, 158-177.
- Emecen, Feridun M. “Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme, Ahkâm-ı Şikâyet”, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan Devlet ve Toplum*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, 111-157.
- Emecen, Feridun M. “Osmanlı Taşrasında Saray Bürokrasisi: Şehzade Selim’in Kazayâ Defteri”. *Osmanlı Araştırmaları* XLVI (2015): 213-301.
- Emecen, Feridun M. “Osmanlılarda Devlet, Toplum ve Mahkeme”, *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam*”. Ed. Tülay Artan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, 73-81.
- Emecen, Feridun M. “Taşra Bürokrasisinin Kaynakları Şehzâde Divan Defterleri, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan Devlet ve Toplum*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, 83-93.
- Fleischer, Cornell H. “Preliminaries to the Study of the Ottoman Bureaucracy”. *Raiyyet Rûsûmu: Essays Presented to Halil İnalçık on his Seventieth Birthday by his Colleagues and Students*, *Journal of Turkish Studies* X (1986): 135-141.
- Fleischer, Cornell H. *Tarihçi Mustafa Ali-Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*. Çev. Ayla Ortaç. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- Gökçe, Turan. “Anadolu Vilayetine Dair 919 (1513) Tarihli Bir Kadı Defteri”. *Tarih İncelemeleri Dergisi* IX (1994): 215-259.
- Gür, A. Refik. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadılık Müessesesi*. Haz. M. Nihat Aryol. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Halaçoğlu, Yusuf. *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991.
- Heyd, Uriel. “Eski Osmanlı Hukukunda Kanun ve Şeriat”. Çev. Selahaddin Eroğlu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (1983): 632-652.
- Heyd, Uriel. *Studies in Old Ottoman Criminal Law*. Ed. V. L. Ménage. Oxford: Clarendon Press, 1973.
- Hosking, Geoffrey, *Rusya ve Ruslar- Erken Dönemden 21. Yüzyıla*. Çev. Kezban Acar. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Huart, CI. “Kazasker”, *İA*. VI, 522.

İnalcık, Halil. “Adâlet ve Şikâyet Hakkı: Arz-i Hâl ve Arz-i Mahzarlar”, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000, 49-71.

İnalcık, Halil. “Adaletnâme”, *DİA*. I, 346-347.

İnalcık, Halil. “Adâletnâmeler”. *Belgeler II* (1965): 49-142.

İnalcık, Halil. “Kazasker Ruznamçe Defterlerine Göre Kadılık”, *Adâlet Kitabı*. Ed. Bülent Arı ve Selim Arslantaş, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2015, 133-153.

İnalcık, Halil. “Mahkeme”, *DİA*. VIII, 149-151.

İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. Çev. Ruşen Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.

İpşirli, Mehmet. “İlmiye Mensuplarının İmza ve Tasdik Formülleri”. *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri: Bildiriler I* (1988): 177-200.

İpşirli, Mehmet. “Ehl-i örf”, *DİA*, X, 519-520.

İpşirli, Mehmet. “Kazasker”, *DİA*. XXV, 140-143.

İpşirli, Mehmet. “Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülazemet Sisteminin Önemi ve Rumeli Kadıaskeri Mehmet Efendi Zamanına Ait Mülazemet Kayıtları”. *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 10-11 (1983): 221-231.

Jennings, Ronald C. “Limitation of the Judicial Powers of the Kadi in 17th century Ottoman Kayseri”. *Studia Islamica* 50 (1979): 151-184.

Kabrda, Josef. “*Poids et Mesures Employés dans les Sandjaks Balkaniques aux XVIe et XVIIe siècles*”. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity C, Řada historická* 22 (1973).

Karadeniz, Feriha. “Complaints Against the Kâdîs and Abuses of Their Authority”. Yüksek Lisans Tezi. Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 1996.

Kiel, Machiel ve Eleni Gara. “Karaferye”, *DİA*. XXIV, 391-394.

Kiel, Machiel. “Kesriye”, *DİA*. XXV, 311-312.

Kiel, Machiel. “Vidin”, *DİA*. XLIII, 103-106.

Kiel, Michael. “Berkofça”, *DİA*. V, 510-511.

Kütükoğlu, Mübahat S. *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983.

- Mardin, Ebül'ulâ. "Kadı", *İA*. VI, 42-46.
- Mumcu, Ahmet. *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet*. Ankara: İnkılâp Kitabevi, 1985.
- Mustafa Nihat Özön. *Türkçe Yabancı Kelimeler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1962.
- Nagy, Gy. Kaldy. "Kâdî'asker", *EF*². Leiden: E. J. Brill, IV, 375.
- Ortaylı, İlber. *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*. İstanbul: Kronik Kitap, 2017, s. 39.
- Ortaylı, İlber. "Kadı", *DİA*. XXIV, 69-73.
- Panayotidis, Yuvanaki. *Kamûs-i Rûmî- Rumaca'dan Türkçe'ye Lügat*. Dersaâdet: Panayotidis Matbaası, 1897.
- Redhouse, Sir James W. *A Turkish and English Lexicon: Shewing in English the Significations of the Turkish Terms*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978.
- Sahillioğlu, Halil. "Askerî", *DİA*. III, 488-489.
- Soyer, Emel. "XVII. Yüzyıl Osmanlı Divan Bürokrasisi'ndeki Değişimlerin Bir Örneği Olarak Mühimme Defterleri". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2007.
- Şahin, İlhan ve Feridun Emecen. *II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1994.
- Taş, Hülya. "Osmanlı Kadı Mahkemesindeki "Şühûdü'l-Hâl" Nasıl Değerlendirilebilir?". *Bilig* 44 (2008): 25-43.
- Tuğluca, Murat. *XVII. Yüzyıl Sonu Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Devlet- Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2016.
- Türk Dil Kurumu, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1977.
- Tyan, Emile. "Kâdî", *EF*². Leiden: E. J. Brill, IV, 373-375.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

Woodhead, Christine. "From Scribe to Litterateur: The Career of a Sixteenth-Century Ottoman Kâtib". *Bulletin of the British Society for Middle Eastern Studies* IX (1982): 55-74.

Yücel, Yaşar. "XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı İdare Yapısında Taşra Ümerasının Yerine Dair Düşünceler", *Bellekten* XL1 (1977): 495-506.

EKLER

Ek-1: Metin: BOA, D.M.d, nr. 36806.

I

(s. 6)

Sûret-i defter oldur ki

Âsitâne-i sa'âdetten bu kimesneye Akkirman dizdârı Ahmed'in ve kâdısı Mevlânâ Muhyiddîn'in ve kapudan Murâd'un teftîşi emr olunmuş idi. Hükmi-i hümâyûn mücebinece teftîş olunup her birinin kazâyâsı bunlardır ki zikr olunur.

Kazâyâ-yı dizdâr Ahmed ki müteveffâ-şüd

Kazıyye oldur ki

Akkirman dizdârı Ahmed için Akkirman hisârı erenlerinden yevmî beş akçe ulûfe tasarruf eyleyen Yakub nâm kimesneyi bî-günâh şer'an bir nesne sâbit olmadın döğüp iki gün yatup üçüncü gün fevt oldu deyü arz olunacak emri-i pâdişâhîye imtisâl edüp hükmi-i şâhîde mastûr olan Odabaşı Hamza'yı ve Akkirman kâdısı Mevlânâ Muhyiddîn'i ve Kapudan Murâd Çelebi'yi ve kal'anın vazî'in ve şerîfin ihzâr edüp cemâ'at-i müslimîn arasından teftîşe şürû' edecek Dizdâr Ahmed müteveffâ olmuş gâibâne teftîş olundu. Mezbûr Dizdâr Ahmed'ün Yakub nâm kimesneyi döğüp öldürdüğü vâki' midir değil midir dedikde cemâ'atten ba'zısı biz dahi eyle işitürüz dediler. Âhir ehl-i kal'adan Safâ b. Selâmet ve Debbağ Bâlî nâm iki Müslüman şehâdet edüp dediler ki mezbûr Dizdâr Ahmed[in] mezkûr Yakub nâm azabı döğdüğüne şahidüz dünden sonra iki gün geçüp üçüncü gün fevt oldu. Öldüğü vakit ol Yakub[u] biz yuduk döğenin darbından kalın etleri çürümüş idi ammâ neden öldüğü ma'lûmumuz değildir dizdârın döğdüğünden oldu deyü şehâdet edemeziz bunlardan gayrı bu vechile bilür kimesne dahi bulunmadı. Sâbıkâ zikr olan Yakub'un günâhı ne idüğü ma'lûm olmadı.

Kazıyye oldur ki

Mezbûr Yakub'dan gayrı bir rençber etmekçi arabı dahi bî-günâh döğüp bir gün yatup ikinci gün fevt oldu deyü arz olundu. Hâzır olan cemâ'at-i müslimînden bu kazıyyenin aslı nedir nice olmuştur diyecek şöyle cevâb verdiler ki bunu dahi eyle işittik ki Dizdâr

Ahmed dögmüş üçüncü gün fevt olmuş günâhı var mı deyü su'al oldukda arabun günâhı dâim hisâra şarâb getürmek ve şürb etmek ve dâim yaramazlıkta bulunmak idi hiçbir vakit terk eylemezdi. Niteki Dizdâr Ahmed men' edegördü men' olunmadı. Âhiri getürdüp dögmüş birkaç gün yatup fevt oldu. Dizdârun döğdüğünden öldüğüne kimesne şehâdet edüp şâhid bulunmadı.

Kazıyye oldur ki

Mezkûr dizdârın Ali nâm bir kaynı vardı yevmî beş akçe odabaşı ulûfesi tasarruf ederdi İstanbul'a kendü maslahatıyçün gönderdi dokuz ay İstanbul'da oldu. Beş akçe ulûfesin[i] mezkûr Dizdâr Ahmed zabt eyledi geldüğünde kendüye verdi. Dokuz ay kal'adan taşra oldu. Cemâ'at-i kesîre içinde bu kazıyye teftiş oldukda ehl-i kal'adan Nasuh b. Yusuf ve Şîrmerd b. Hamza ve Yusuf b. Abdullah şehâdet edüp dediler ki mezbûr Dizdâr Ahmed mezkûr kaynı Ali'nin ulûfesin[i] kendüsi zabt ederdi kaynı Ali İstanbul'da oldukça dâim Dizdâr Ahmed'e kâğıdı gelürdi ki bugün yarın varurın deyü ulûfemi hıfz eylen derdi ol sebebden Dizdâr Ahmed ulûfesin[i] zabt ederdi kaynı Ali kendü maslahatıyçün ve ağa maslahatıyçün Edirne'de (s. 7) ve gayrı yerlerde sekiz dokuz ay olurdu sonra kaynı Ali geldükde ulûfesin alur mıydı almaz mıydı bilmezüz dediler.

Mezkûr dizdâr kaynı Ali mezkûrun ne mikdâr ulûfesin[i] almış ise terekesinden alunup zabt oluna.

Kazıyye oldur ki

Üç def'a harâmîlik oldu hisâr erenlerinden mezkûr dizdâr elli altmış nefer kimesnelere destûr verdi kendü atlarını bile gönderdi deyü arz olundu. Bu kazıyye ehl-i kal'adan teftiş oldukda şöyle cevâb verdiler kim ol vakit ki harâmîlik at ve âdem gönderildi Rus kralının müteveffâ olması haberi şâyi' olmuşidi ol sebebden akına at ve âdem göndermek oldu hisâr erenlerine destûr vermek dedüğü gayr-ı vâki'dir hisâr erenlerinden hiç kimesne akına varmış yok mudur denüldükde Kasım nâm bir hisâr eri vardır amma azığa gitmiştir bunda değildir dediler.

Mezkûr Kasım nâm hisâr ereni kayd ve bendle bunda kendüye ulûfesi kat' ola.

Kazâyâ-yı Kapudan Murâd Çelebi

Kazıyye oldur ki

Kapudan Murâd Çelebi bir bahâneyle bî-günâh bir azabı azablıktan çıkarur ulûfesin[i] kat' eder gerü yerine mukarrer kılmağičün yüz akçe kendüsi ve otuz akçe kethudâsı Re'is Hâcî Hasan alur ve yirmi akçe dahi çavuş almayınca azab ulûfesinde mukarrer olmaz ve bir odabaşılığına dört yüz akçe alur verir deyü arz olundu. Bu kazıyye mezkûr Murâd Çelebi'den ve re'islerden ve hâzır olan azab ta'ifesinden teftîş oldukda Odabaşı Hamza yüzüne şöyle cevâb verüp dediler ki bu kazıyye gayr-ı vâki'dir ulûfe kat' oldukdan sonra gerü yazılmak az vâki' olur olduğı vakitte dahi akçe almak olmaz re'islerden veyâhud gayrı kimesnelerden dilek vechile olur ağırlık nesne alınmaz ve bir odabaşılığına dört yüz akçe alur dedikleri dahi vâki' değil.

Ma'zûl-şüd Murâd Çelebi-i kapudan-ı mezbûr

Kazıyye oldur ki

Üç def'a harâmîlik oldu Akkirman kâdısı ve dizdârı ma'rifetiyle hisâr re'islerinden Çil Musa ve Kara Sinan ve Dayı Re'is ve kayık re'islerinden Safâ Re'is ve otuz nefer beş akçe ulûfeciler ve yüz yirmi nefer dahi hisâr azablarından destûr vermişlerdi. Her bir harâmîlikte bu zikr olan kimesnelere birer filorilerin alup destûr vermişlerdir ve bu harâmîliğe gidenleri geçüde geçürmekičün kapudan elli azab ile geçüde inüp üç gece anda yatup anları öte geçürdi ve atların[1] harâmîliğe bile gönderdi ve hem hamr eyledi deyü bu kazıyye teftîş oldukda şöyle zâhir oldu ki Malkoçoğlu Bâlî Bey'ün oğlu Ali Çelebi Rus'a harâmîliğe gittüğü vakit Rus kralı mürd olup can-ber-cehennem haberi şâyi' ve münteşir olmuş imiş. Ol sebebden ehl-i kal'a akına at ve âdem göndermek eylemişler ve ba'zı hisâr erleri dahi bile gitmelü olacak dizdâr ve kâdı ve kapudan râzı olmayup ittifâkla kapudan[1] hisârdan giden halkun ardınca göndermişler kapudan dahi varup artlarından yetüp dönün gerü hisâra gelin akına varman diyecek Malkoçoğlu Ali Çelebi nizâ' edüp varmazam demiş ol aralıkta kapudan hayli cenk eylemiş hisârdan varan halkı döndürmüş atlarını ve âdemlerini akına göndermişler ve ba'zı halk kapudan sözüne mukayyed olmayup akına gitmişler akına giden azabların ulûfeleri kat' olunub kendüler[i] hisardan redd olmuşlar. Dizdâr ve kâdı ma'rifetiyle akına destûr verilüp birer filorileri alındı dedikleri şer'an sâbit olmadı ve akına varanlardan mevcûd hiç kimesne yok mudur

vâki'in diyen deyicek re'islerden Çil Musa ve Kara Sinan ve Dayı Re'is akına varmış bulundu. Mâ-vaka' deftere sebt olundu.

Mezkûr Çil Musa'nın ve Kara Sinan'ın ve Dayı Re'isin ulûfesi kat' olup merdûd kayd oluna.

(s. 8)

Kazıyye oldur ki

Kapudan kethudâsı Hâcî Hasan'un şirreti zâhir olup re'isliği âhara sadaka olunmuştu ve Hâcî Çavuş Böğürdelen kal'asın[1] kâfire verenlerden olduğun devlet eşiğine ma'lûm oldukda riyâset gayrıya verilmek buyurulup kendüsi kal'adan redd olmak emr olmuştu. Mezkûr kapudan emr-i sultânîye muhâlefet edüp bunların ikisin[i] dahi yanına alup birin[i] re'is ve birin[i] çavuş eylemiştir. Bu kazıyye azab ve hisâr erlerinden ve rencberlerden ve hâzır olan cemâ'atten teftîş olundu. Re'is Hâcî Hasan'un şirretin[i] ve fesâdın[1] bilmezüz dediler. Mezbûr Hâcî Hasan'dan kimesne dahi şikâyet dahi eylemedi şâkirüz rencîde olmuş kimesne dahi yoktur dediler. Mezbûr Hâcî Çavuş'a sen ne hâllü kimesnesin diyecek ezelden azab olagelmiş kimesne idim Böğürdelen kal'asın[1] kâfir aldıkda kal'ada idim yaralu yattım merhûm Sultan Mehmed -tâbe serâhu- benüm günâhımı afv eylemiştir deyü cevâb verdi. Mu'âfiyetine elinde hükm-i sultanî olmadığı sebepten hâzır olan Müslümanlardan tefîş olundu. Hiç kimesne bulunmadı ki bunun ahvâlinden haber vere kendü ikrârıyla günâhı Böğürdelen kal'asın[1] verenlerden olduğu zâhir oldu.

Mezbûr Hâcî çavuşun ulûfesi kat' olunup merdûd ola.

Kazıyye oldur ki

Akkirman kâdısı beylik akçeden otuz bin akçe azablara karz verdi sonra cem' edicek resm-i defter deyü bin akçelerin[i] aldı kendü tasarruf eyledi deyü arz olundu. Azab tâ'ifesinden bu kazıyye teftîş oldukda şöyle cevâb verüp dediler ki kâdından biz karz-ı akçe aldık ama bu kadar değildir. Asl-ı kazıyye bu ki ulûfe için devlet eşiğine âdem gönderdik âdemimiz eylendi gelmedi bizim dahi aramızda hayli fakîrimiz vardı kifâf-ı nefse kâdir değil idi. Mirâren kâdıya ve kapudana şikâyete varıldı ve ol sebepten dizdâr ve kâdı ve kapudan ma'rifetleriyle yüz akçe verilmek vech görüldü. Tâ ki kapudan

ulûfemiz gelicek gerü yerine kuluna kapuya arz edüp andan verilmek vech idi denildikde fakîrler ziyâde galebe eyledüğü ecilden ne arz verilmek ikdâm olundu ne mikdâr akçe verildi ola deyü teftîş oldukda altı re'ise yüz ellîşer akçe ve kırk dört azaba yüz on ikişer akçe ve iki azaba yüz yetmiş akçe bundan ziyâde nesne almadık dediler kâdı sizden nesne aldı mı bu akçeyi verdüğü vakit dedik hiç nesnemiz almadı kâdıya nesne vermedük dediler.

Hükm yazıla ki ba'de'l-yevm bi-icâzet kimesne karz cihetiyle veyâ ulûfe cihetiyle nesne vermeye eğer verecek olur ise günah add oluna.

Kazıyye oldur ki

Akkirman kâdısı zikr olan harâmîlik atların ve âdemlerin gönderdi âdemleri bir ban avratın[1] getirüp ve hayli dahi târâc ve kazanç getürdüler mezbûr ban avratın[a] Kapudan Murâd Çelebi dört bin akçe verip elinden aldı deyü arz olundu. Zikr olan kazıyye Akkirman kâdısı Mevlânâ Muhyiddîn'den teftîş oldukda şöyle cevâb verip dedi kim Süleyman nâm bir âdemim dört yıl vardır ki azad eylemiş imdir, akın kavgası olacak atlarımı çayırdan alup akına gitmiş ol akından bir avrat getürdüler. Ol avratı dahi Malkoçoğlu âdemîleri kâdıdan alup bir gayrı yere emânet komuşlar. Malkoçoğlu Bâlî Bey'in Ali nâm bir yarar yoldaşı Rus'da mahbûs imiş anımla istibdal oluna deyü kâdıya dört bin akçe verüp satun aldıkları gayr-ı vâki' bundan sonra devlet eşîğinden hükm-i cihan-mutâ' vârid olmuş ki (s. 9) ol Rus akınından çıkan avratı Rus kâfirlerine veresiz bir türlü dahi eylemeyesiz deyü emr-i pâdişâhî mücebince Hırşova kâdısı ma'rifetiyle sancakbeyi Bâlî Bey huzûrunda kapudan hüküm ile gelen Rus kâfirine teslîm olmuş hâzır olan cemâ'at-i müslimînden teftîş olunup kazıyye böylece vâki' oldu dediler.

Kazıyye oldur ki

İstanbul'a sürgün olanlardan bir nicesi kal'a-i mezbûreye akçe kuvvetiyle azablığa yazılıp ticaret ederler. Bu kazıyye teftîş olundukda re'is yeniçeri Musa bölüğünden Hâcî Mustafa cemâ'atinden Hâcî Mehmed b. Hasan Konya'dan İstanbul'a sürgün bulundu ve Dayı Re'is bölüğünden Hasan Neccâr cemâ'atinden Hüsam nâm bir sürgün bulundu tâ'ûndan hod marîz yatur bulunup ne yerden ve kimün oğlu idüğü ma'lûm olunmadı ve

bunlardan gayrı beş kişi İstanbullu bulundu azablık yazılmışlar ammâ sürgünlüğü zâhir olmadı.

Bu yedi kişiyi bulup kayd ve bendle bunda irsâl edeler.

Kazıyye oldur ki

Sürgün Yahûdî, Müslümân olup kal'anın ihtisâbın ve resm-i kapanın ve bozahânesin âmili Yanbolulu Bedreddin'den mukâta'aya tutup kânûn-i sultânîden haric rençberlere azîm hayflar ve te'addîler eyler bu kazıyye cemâ'at-i müslimîn arasında teftîş oldukda ol Yahûdîden Müslümân olan İsmail müfettiş geleceğ[i]n[i]n işiticek Boğdan iline ticârete giderin deyü çıkup gitmiş kal'a ehli cem' olup vazî' [ve] şerîf şöyle dediler ki ol İsmail deyan yeni Müslümân bize çok hayf eder ihtisab ve kapan ve bozahâne kânûn üzere değıldir belki hilâf-ı kânûn üzeredir her-kâh ki şikâyet oluna yine bildüğün işler âciz kaldık hâlimiz devlet eşiğine arz olunsun dediler.

Mezkûr Yahûdîden Müslümân olanı bulup kayd ü bendle bunda irsâl edesiz.

Kazıyye oldur ki

Kal'a-i Kili'nin kâdısiyla dizdârı ve kapudanı ma'rifetleriyle nâ-tüvân pîrlere ve ufak oğlancıklara kendülerün ecnebî hizmetkârlarına azab ulûfesi verilirmiş deyü arz olmuş. Emr-i pâdişâhîye imtisâl edüp bu kazıyye teftîş oldukda şöyle zâhir oldu ki kal'a-i Kili feth olduğu vakitte birkaç azab pîrleri azab ulûfesini ihtiyâr edüp azablık yazılmışlar ve ba'zı pîrlere dahi sonradan yazılmışlar. Bu sonradan yazılanların her birinin birer ikişer yarar oğulları var birer ulûfeyle ikişer azab kullanılır ve pîrlere dahi nâ-tüvân pîrlere değil hizmete kâdirler ve ufak oğlancıklar husûsu dahi teftîş oldukda on üç on dört yaşında mikdârı bir oğlan yazılmış azab ulûfesine timâr eri oğulcuğımı anası o kal'ada ere varmış yanınca iki âzadlu lâlâları var azab hizmetin[i] anlar edâ edermiş ve ecnebî hizmetkârlarına kâdı ve dizdâr ve kapudan ulûfe verilirmiş denüldüğü teftîş olunup iki azab bulundu ehl-i kal'a ve azab tâ'ifesi yarar yoldaştır pâdişâhın hizmetine dediler biri kâdıya ve biri dizdâra müte'allik imiş esâmîleriyle bunlardır ki zikr olunur:

Ahi b. Mustafa

an-nefs-i Kastamonı mahalle-i Kādızâde
Tahminen altmış yaşında var.
Evvelâ bir yılmış yazılalı dört ulûfe almış.

İsmail b. Abdullah
nefs-i Yenice Kızılağaç, rüzgâr-dide.
Bâli Bey'le Boğdan cenginde bile olduğu sebebdan yarar yoldaştır deyü şehâdet eyledi.
Beş yılmış yirmi ulûfe almış.

Kemal b. Resul
an-şehr-i Ankara mahalle-i Hocendi, beyaz rîş.
İki yılmış yazılalı sekiz ulûfe almış.

Hamza b. Abdullah
an-nefs-i Silistre mahalle-i Veled-i Habib
köhnerek kişi ammâ yarar oğlu var hizmetin[i] edâ eder.
Bir yılmış dört ulûfe almış.

(s. 10)

Mehmed b. Temürçi
an-nefs-i şehr-i Gelibolu mahalle-i Manyas
Beyaz rîş ammâ seri hizmete yarar iki oğlu var.
Bir ulûfe almış.

Yusuf b. Kasım
Oğlandır dediler.
İki ulûfe almış ammâ hizmetini edâ edecek yarar âdemi varmış tâ'ûndan gidüp kaçmış
yerine Mehmed b. İshak deftere sebt olmuş.

Mehmed Şah
Oğlandır dediler ammâ hizmetin[i] edâ edecek yarar âdemi varmış.
Bir ulûfe almış. Hızır b. Hamza yerine deftere sebt olundu.

Bu zikr olan yedi nefer kimesnelerün ve bunlardan gayrı kâdıya ve kapudana ve gayrı kimesnelere hizmet eder kimesne var ise ulûfeleri kat' olup min-ba'd bunun gibi kimesnelere ulûfe verilmeye deyü Akkirman ve Kili sancağı beyine ve kâdısına hüküm yazıla ve illâ ulûfeleri ziyâde tazmîn olunur deyü.

Kazıyye oldur ki

Akkirman kâdısı Mevlânâ Muhyiddîn Akkirman'a kendü emîn olduğu eyyâmında ne mikdâr azab yazılup ve ne mikdâr mâbeyn vâki' oldu deyü ehl-i kal'adan teftîş oldukda biz bilmezüz anı defter bilür deyü cevâb verdiler. Emîn defteri taleb olundu. Emîn defteri dahi bulunmadı. Her azab ne alur ulûfede ne mikdâr nesne verilür diyecek her azaba ulûfeden ulûfeye üç yüz otuz altı akçe verirlermiş her ulûfe hod üç yüz altmış akçe eder bunun yirmi dördü ne yerine sarf olunur diyecek her ayda yevmiyyenin nısfî Hızâne-i Âmire'de kalur üç ayda altı akçe ana gider ve bir günlük dahi ulûfeye varup gelene verilür ve üç günlük kapudanla kâdıya gider. Cem'an yirmi iki akçe olur ammâ iki akçemüz nice olur bilmeziz bu kazıyyenin aslı nedir deyü kâdıdan teftîş edecek şöyle cevâb verdi ki bizden evvel gelen emînler şöyle ederlermiş biz dahi ol uslûb edüp iki akçesin[i] mâbeyne cem' edüp muhâsebemüzle devlet eşiğine teslîm ederiz deyicek mezkûr azab ta'ifesi bizim bu kazıyyemizi devlet eşiğine arz ediverün dedikleri sebebden arz olundu.

II

(s. 133)

Filibe kâdısı Sarâczâde Mevlânâ Muslihiddîn[‘in] Karaferye kâdısın[ı] teftîş ettüğü defterdir.

(s.134)

Sûret-i hükm-i pâdişâhîdir

İftihârü’l-kudât ve’l-hükkâm mine’ş-şerâyi‘ ve’l-ahkâm Mevlânâ Üsküp kâdısı -dâme fazlulu- tevkî‘-i refî‘-i hümâyûn vâsıl olacak ma‘lûm ola ki hâliyâ Serfice’nin evvelki nâibi olan Mehemmed kapuma gelüp Davûd Paşa hayatta iken Serfice ze‘âmetine mute‘allik ba‘zı kurâların şıraları kesilüp kabz olunmamış idi. El-ân ol şıralarun üç bin yedi yüz yetmiş iki müdresi zimem-i keferede bâkîdür ve Serfice tevâbi‘nde merhûmun ze‘âmetine mute‘allik bâ‘zı kurâlar dahi buğdayı ve arpası ve sa’ir hubûbât kesilüp kabz olunmamıştır tahmînen iki bin ve üç bin yük mikdârı vardır bunlar dahi zimem-i keferede bâkîdir bu yıl paşa oğlunun âdemîsi ba‘zı yükün on altışar üzere akçesin[i] kâdı ma‘rifetiyle cem‘ edüp almıştır ve Karaferye kâdısı olan Karaferye kâdılığından hayli zinde kâfirleri mürdedir deyü ihrâc ettirdi ve ihrâc olunan kefereden ziyâde akçeler almıştır ve mürde olanlardan ihrâc etmek için on beşer ve yirmişer akçe almıştır ve nevyafte harâcların vaz‘ ettikde ba‘zısına seksen ve ba‘zısına yüzer akçe vaz‘ edüp vaz‘ olunan harâcınızın varın nisfin[ı] bana getirün deyüp getürdüp akçelerin[i] alup harâcları zabt etmiştir ve ihrâc olunan zinde kâfirlerin iki yüz ve üç yüz mikdârını nefsi-i Serfice’den ba‘zı eşirrä şehâdet edip şehâdetlerin kabûl edip mürde deyü ihrâc etti ve bundan evvel Çitroz merhûm İbrahim Paşa’ya hâs iken Fireoğlu ri‘âyet edip ihtimâm üzere yazmayup ihmâl etmiş idi. Bu yıl nevyâftelere harâc vaz‘ ettikde merhûm İbrahim Paşa’nın sâlârlarından ve kâtiblerinden ispençe defterinin sûretin[i] alup Çitroz’a tâbi‘ olan köylerden ispençe defteri üzere harâc vaz‘ ederin deyü köyden köye ikişer üçer bin akçe salup akçelerin[i] almıştır ve Moton seferiyçün Karaferye kâdılığına beş bin sekiz yüz hâneye nüzûl için avâriz emr olunup hâne defteriyle amel etmeyüp harâc defteriyle amel edüp avâriz aldı Karaferye kâdılığının âlâda dokuzar bin mikdârı harâcı vardır ve Moton kal‘ası meremmetiyçün emr olunan ırgad ve neccâr ve arabacılar husûsuyçün re‘âyâdan mübâlağa akçeler almıştır ve yazılan ırgadları ve neccârları ve arabacıları

hâlleri üzere komayup rüşvetlerin alup anları ihrâc edip yerlerine gayrılarını[1] yazmıştır kâfir vardır ki üç dört def'a tebdîl ve tagyîr olunmuş ve merhûm İbrahim Paşa hâslarından Katrancı nâm karye mâbeyninde dahi hayli akçe bel' ve ketm etmiştir. (s. 317) Der-i devletten ta'yîn olunup gönderilen mahlûl timârlar husûsunda dahi istikâmet üzere olmayup hayli akçe bel' ve ketm etmiştir ve köprü meremmetine dahi sürmemek için halktan akçe almıştır ve Ahmed nâm kâtib nüzûl için beş bin beş yüz akçe cem' edip emânet komuştu kâdı aldı ve Serfice kâfirleri kapuma gelüp her-kâh ki harâc gelse âdet idi ki bir koyun ve bir yük arpa ve ekmek ve tavuk iletürdük şimdi evvelden nice edegeldik ise yine ol vechile hizmet ederiz kabûl etmeyüp bizi habs ettiler tamâm üç dört bin akçemiz almayınca harâcımızı almadılar sonradan yine bir bir habs edip her kişiden on beşer ve yirmişer akçemiz alup tamâm memleketten elli bin akçe ve yüz arşun bürüncük ve beş yük keten aldılar ve mürdelerümüz defterden ihrâc edecek yirmi akçemiz aldılar ve hem kâdı bizden bir kız istedi vermediğimiz için harâcî ile ittifâk edip ve harâcımız iletüğümüz vakit bu akçe yufkadır deyü beğenmez gayrı akçe verürüz ol akçeyi ve ol yufka akçeyi aldılar on beş gün bizi habs ettiler harâcımız hâzır edip iletük kabûl etmedi ve cebrile bizi ava çıkarttı ava hâzır olmayanın harâcını yüz akçe etti deyü bildirdiler. Eyle olsa ol vilâyetin harâcîleri anda gönderildi buyurdum ki kâdı ve harâccıları ihzâr edip şehirde ve köylerde nidâ ettirip kâdının ve nâiblerinin ve âdemlerinin ve harâccıların ve âdemîlerinin harâc husûsunda ve avâriz ve nüzûl bâbında fi'l-cümle mâluma mute'allik olan mesâlihte vâki' olan gadrlerin ve taksîrâtın ve ahzların ve bu bâbda re'âyâyâ ve harâc-güzârlara ettüğü te'addilerin ve hayfların ve mürde ihrâcıyçün ve nev-yâfte için aldığı akçeleri ve irtişâyı ve harâccıların ve âdemîlerinin ettikleri te'addilerin ve mürde için ve nev-yâfte için ilden aldıkları akçeleri ve hedâyâyı ve her ne derlerse umûmen cemî'sin teftîş ve tefahhus edip göresin kâdı ve âdemîleri ve nâibleri ve harâccılar ve âdemîleri ve il ve köy kethudâları üzerlerine avâriz ve nüzûl akçesinden ve irtişâdan ve hedâyâdan ve mürde ihrâc etmek için ve nev-yâfteler için hilâf-ı kânûn aldıkları akçeden cüz'î ve küllî ne zâhir olursa erbâb-ı hukûka hükm edip aliveresiz üzerlerinde bir akçelerin ve bir habbelerin bâkî komayasız ve avâriz akçesinden ve nüzûl akçesinden ve mâbeyn akçesinden ve sâ'ir kapuma a'id olur mâldan kâdı ve nâibleri ve âdemîleri ve kefer ve il üzerlerinde kalil ve kesîr ne zâhir olursa alup ve mufassal defter edip akçeyi kulum Karagöz ile kapuma gönderesiz üzerlerinde bir akçe ve bir habbe bâkî komayasız edâsına kâdir olmayanların (s. 318) rızıklarından ve

mülklerinden sattırasız ve kazâyâ ne vech üzerine cârî olursa ferden ferda mufassal ve meşrûh yazıp arz edesin bir kazıyye mestûr ve mahfî komayasız ve hükm-i hümâyûnumda kayd olunmuş değildir demeyüp harâcda ve gayrinde mâluma mute'allik denilen kazâyânın ve re'âyâyâya mute'allikin küllîsin istimâ' edip fasl edesin. Arz ve teftîşe mevkûf kazıyye komayasın ve mezkûr nâib-i kâdı bize nüzûlle gönderdikde bana üç bin akçe vermişti gerü aldı dedi. İmdi nâibin kelimâtından avâriz bâbında fevka'l-hadd bel'ıyyât ve zâyî'ât fehm olundu. Bâb-ı teftîş tamâm istiksâ edesin. Dakîka fevt etmeyesin ve sâbıkâ Serfice nâibi olan Abdi kapuma mektub gönderip Davûd Paşa'nın Serfice'de ba'zı mâbeyn şırası vardır ba'zı kimesneler nizâ' eder zabt olunmaz deyü devlet âsitânesine İskender nâm kul ile hükm gönderilüp nizâ'suz olan şırayı satup akçesin[i] kapuma gönderesin deyü emr olunmuş emr-i âliye imtisâl edip teftîş olunup yedi bin dört yüz yirmi üç müdre şıra bulundu nakid akçe ile alur kimesne bulunmaz alan dahi müdresin[i] üç akçeye isterler kânûn bu vilâyette iki ay on gün manopoli tutmaktır dörder akçeye ilde saldığı üzere manopolide tutuldu deyü arz ettüğüyçün akçe göndermek için hükm-i hümâyûn gönderilmiş idi. Mâlüm gelüp şimdiye değin teslîm olunmaduğu ecilden buyurdum ki kulum vusûl buldukda kendü nefsinle Serfice'ye varıp ol nâib ihzâr edip ol şırayı nice etmiştir ve kimlere sattırmıştır sorup göresin mâlümün yerlerin[i] gösterürse yerlü yerinden alup gönderesin yerleri bulunmazsa veyahûd mâlüm zâyî' olmuş ise şıranın müdresin[i] dörder akçe hesâbı üzere yirmi dokuz bin altı yüz akçe nâibden alup gönderesin gadr ve bahâne ettirmeyesin ta'allül edip vermeyenlerin rızıklarından ve mülklerinden sattırasın izhâra acz edenleri kuluma koşup kapuma gönderesin bir türlü etmeyesin ve zikr olunan şırayı sâbıkâ mezbûr Nâib Abdi birer akçe eksüğe sattuğuyçün ol birer akçeyi Abdi'den alup gönderesin deyü hükm gönderilmiştir ol birer akçe alınmamış ise anı dahi alup kulum ile kapuma gönderesin bir türlü etmeyesin. Şöyle bilesin alâmet-i şerîfe i'timâd kılasın.

(s. 338)

Kazıyye oldur ki

Merhûm Davud Paşa hayatta iken Serfice ze'âmetine müte'allik kurânın şıraları ve buğday ve sâ'ir hubûbatı kesülüp kabz olunmayup zimem keferede bâkîdir deyü arz olunup der-i devletten tahsîl olunması emr olunup müfredât defteri Davud Paşa oğlundan taleb olunmak için hükm-i şerîf irsâl olunmuş idi. Vârid olan hükm-i şerîf Davud Paşa

oğluna irsâl olunup defter taleb olundukdan sonra tekr[ar] mektûb ve âdem irsâl olunup taleb olundu defter irsâl olunmadı ama mezkûr paşa oğluna defter taleb ede. Hük-m-i şerîf ve âdem ve mektûb gönderilüp defter gelmesine tevakkuf olunup gelmesi umulduğu eyyâmnda Serfice kâdısı ma‘rifetiyle ba‘zı kurâ keferesinden i‘tirâf ettikleri üzere bir mikdâr şıradan ve hubûbâtta narh-ı cârî üzere akçesi alınup Dergâh-ı mu‘allâya irsâl olundu. Eğer sûret-i defter irsâl olunsa hayli akçe cem‘ olunur idi. Re‘âyâda şıradan ve hubûbâtta hayli bâkî var idüğü ma‘lûm oldu deftersiz cem‘ olunmak ile mâl zâyi‘ ola deyü cür’et olunmadı. Serfice kâdısı ma‘rifetiyle cem‘ olan akçelerin müfredât defteri mühürlenüp Serfice kâdısında konuldu ve cümle sûret-i defteri budur ki zikr olunur.

Defter gönderüp tekrâr teftîş oluna.

Arz oluna.

Defter gelmediğı sebebden bu husûs aslıyla teftîş olunmamış. Arz oluna.

An-karye-i Kalyani

şıra	gendüm	şa'ir	burçak
fî	1 himl	1 himl	1 himl
4	fî	fî	fî
müdre	16	12	16
1161	himl	himl	himl
kıymet	152	27	5
4644	kıymet	kıymet	kile
	2438	324	3
			kıymet
			96

mercimek	çavdar ma'a daru
fî	1 himl
11	fî
keyl	12
3	himl
kıymet	5
33	keyl
	3
	kıymet
	6

an-niyâbet-i nefis-i Serfice an-yed-i Dimo Çukuri ve Zisto Zakosta Engide

kıymet

541

Karye-i Radovişte

Karye-i Paraskeva

Karye-i Velijde

gendüm

gendüm

gendüm

1 himl

1 himl

fî

fî

fî

12

16

16

himl

himl

himl

26

16

12

keyl

keyl

keyl

3,5

3,5

3

kıymet

kıymet

kıymet

430

206

204

(s. 339)

Karye-i Vaniçe

gendüm	şa'ir
fî	himl
16	6,5
himl	fî
95	12
keyl	kıymet
3,5	78
kıymet	
1534	
Meblağ	
11941	
Yekûn	

an-şıra	an-gendüm	an-cev	an-burçak	an-adese
müdre	himl	himl	himl	keyl
1161	382	36	5	3
kıymet	keyl	kıymet	keyl	kıymet
4644	3	432	(—)	33
	kıymet		kıymet	
	6124		92	

an-çavdar ve daru

himl
5
leyl
3
kıymet
69

an-niyâbet-i Serfice

kıymet
521

Cem'an mâl cüz-i kiraye-i esb

80

46554

Hızâne-i âmireye irsâl olundu

Rûz-nâmeden görüle.

(s. 340)

Arz oluna.

Kazıyye oldur ki

Sâbıkâ Serfice nâibi Abdi, Davud Paşa'nın Serfice'de ba'zı mâbeyn şırası vardır ba'zı kimesneler nizâ' ederler zabt olunmaz deyü der-i devlete arz edicek nizâ'sız olan şırayı satup akçesin[i] Dergâh-ı mu'allâya irsâl edesiz deyü emr olundukda sâniyen mezkûr nâib tefîş edip yedi bin dört yüz yirmi üç müdre şıra bulundu nakid akçe ile alur kimesne bulunmaz el-ân müdresi üçer akçeye isterler kânûn bu vilâyette iki ay on gün manopoliye tutmaktır dörder akçeye ilden satıldığı üzere manopoliye tutuldu deyü arz ettüğüçün akçeyi göndermek için hükm-i hümâyûn gönderilmiş idi. Mâlım şimdiye değin teslîm olunmadığı ecilden ol şırayı nice etmiştir ve kimlere sattırmıştır göresin. Mâlımın yerlerin gösterirse yerlü yerinden alup gönderesin. Eğer yeri bulunmaz ise veyâ zâyi' olmuş ise şıranın müdresin dörder akçe üzere yirmi dokuz bin akçe mezbûr Nâib Abdi'den alup gönderesin ve mezbûr nâib şırayı birer akçe eksüğe sattığı için ol birer akçeyi Nâib Abdi'den alup gönderesin deyü hükm-i şerîfte kayd olunmuş ol mahalle varilup mezbûr Nâib Abdi anda bulunmayup kandalığı istifsâr olundukda hâliyâ Bosna'da İskender Paşa yanında olur ana hizmet eder dediler ama sâbıkâ Karaferye kâdısı olan Mevlânâ Mü'min ol şıranın akçesini ulûfeciler zümresinden Çerkez Ali oğlu Mustafa birle hükm-i şerîf vârid oldukda der-i devlete irsâl eyledi deyü sikâ kimesneler haber verdiler hakikat-i hâl mevlânâ-yı mezbûrdan istifsâr oluna. Bâkî fermân Dergâh-ı mu'allânındır.

Arz oluna.

Bu husûsa mübâşeret eden Nâib Abdi gaybet ettiği sebebden bu kazıyyenin hakikati ma'lûm olmamış ve ba'zı akçe der-i devlete irsâl olundu deyü haber vermişler rûz-nâmede görüle.

Arz oluna.

Kazıyye oldur ki

Merhûm İbrahim Paşa hâslarından Filorina nâhiyesinden Katrancı nâm karye mâbeyninden dahi hayli akçe bel‘ ve ketm olunmuştur deyü arz olunduğu husûs teftîş olundukda Karaferye kâdısı Süleyman cevâb verip benden evvel kâdı olan Mevlânâ Mü‘min zikr olan Katrancı nâm karyenin üzerine Çitroz Nâibi Mehmed’i irsâl edip hâsılın[1] zabt ettirip bir mikdâr akçeyi der-i devlete irsâl eylemiş imiş fakîr dahi gelicek zikr olan karye üzerine varıp teftîş eyledim mezbûr nâibte dört bin akçe bulup aldım bir mikdâr akçeyi dahi re‘âyâdan cem‘ edip on altı bin üç yüz otuz üç akçeyi der-i devlete irsâl eyledim dedi. Kâdıdan ve nâibten defter tâleb olundukda bir muhabbit(?) evrâk verüp mu‘temedün-bih defter verilmedüğü ecilden teftîş olundu. Bâkî fermân Dergâh-ı mu‘allânındır.

Müfettiş kendü teftîş eylemek gerek idi.

Arz oluna.

Teftîş olunmamış müfettiş dahi teftîş eylememiş etmek gerek idi.

(s. 343)

Kazıyye

Der-i devletten ta’yîn olunup gönderilen mahlûl timârlar husûsunda istikâmet üzere olmayup hayli akçe bel‘ olmuştur denildiği kazıyye teftîş olundukda mezkûr Karaferye kâdısı Süleyman cevâb verip Silâhdâr Mahmud ze‘âmetinden üç bin dokuz yüz beş akçe cem‘ edip âdemimle sene seb‘ ve tis‘a-mi’e Rebi‘ül-evvelinin evâilinde (14-23 Eylül 1501) Dergâh-ı mu‘allâya irsâl eyledim dedi. Hızâne-i Âmire defterine nazar oluna ve sa’ir timârlar husûsunu İlyas nâm kul ile vilâyet kâdısına hükm-i şerîf vârid olduğu ecilden teftîş olunmadı. Bâkî fermân Dergâh-ı mu‘allânındır.

Rûz-nâmeye nazar oluna.

Arz oluna.

Âsitâne-i sa‘âdete mahfî olmaya ki Mahmûd Çelebi yazduğu defterden ihrâc olunan mürde ve girihte bâbında ziyâde ifrât olunup mâl-i pâdişâhîye gadr olunmuştur deyü ol

vilâyette mütemekkin olan sikâ kimesneler haber verdiler fi'l-cümle bu dâ'îye dahi ilm hâsıl oldu ammâ keferre envâ' hile ile setr ederler keşf olduğuna râzı değüllerdir zirâ anların talepleriyle ihrâc olunmuştur eğer ol vilâyetlerde olan subaşılardan ve sipâhîlerden ispençe defterleri alınup her birisine re'âyâsı getürtülüp tefîş olundu ihrâc olunmuş ziyâde kâfir bulundu birkaç sipâhîden ispençe defteri talep olundu hükm-i şerîfde ispençe defteri veresiz deyü kayd olunmuş değildir deyüp mukayyed olmadılar. Bâkî fermân Dergâh-ı mu'allânındır. Ve'd-duâ.

Mustafa el-fakîrû'l- hakîr
el-müvellâ bi-Filibi.

III

(s. 143)

Teftîş-i Malkara kâdısı defteridir.

(s. 144)

Ba‘de takbîli‘l-atebeti‘l-ulyâ ve gıbba vaz‘i‘l-vech ale‘l-gabrâ¹¹⁸ ma‘rûz-ı bendegî budur ki Dergâh-ı ma‘delet-penâhdan hükm-i hümâyûn vârid olup mazmûn-ı şerîfînde sefer-i hümâyûnum mesâlihiyçün ile salman azab ve kürekçi ve nüzûl salgını husûsunda envâ‘-ı zulm ve te‘addî olup varan emînler ve kullar ve tevabi‘leri ve nâibler ve kethudâlar aralarında ziyâde mâl zâyi‘ oldu deyü istimâ‘ olunduğu ecilden senin kemâl-i emânetine i‘timâd edüp buyurdum ki şol emînler ve kullar ve tevabi‘leri ki kendülerü yâhud vekilleri varup teftîş olunalar anlarun kazıyyelerin[i] yüzlerine teftîş edüp ve şol emînler ve kullar ve tevabi‘leri ki kendüler[i] varmayup vekillerini dahi göndermeyeler veyâhud vefât etmiş olalar ol asıl kimesnelerün kazıyyelerin şâhidler dinleyip gâibâne teftîş edüp üzerlerine şer‘le müteveccih olan nesnelere mufassal yazup arz edesin. Karaca nâm kul bile mübâşir ola deyü emr olunmuş imtisâlen li-emri‘l-âlî Edirne ve Filibe ve Tatar-bâzârı ve Samakov ve Dimetoka ve Ferecik ve İpsala ve Keşan ve gayrı kâdılıklar emr-i hümâyûn mücebince teftîş olunup azab girihtesi husûsunda merhûm Azab Ağası Kemal Ağa muhâsebede yirmi bir nefer girihte göstermiş ki hükm-i şâhî mücebince akçeleri altı bin altı yüz seksen altı akçe olurdu. Sonra teftîşte yirmi dört nefer girihtenün emirden ziyâde akçesin aldığı ma‘lûm olup cem‘an on bin yüz on dört akçe imiş beş bin on dört akçesi alındı ve beş bin yüz akçesi üzerinde kaldı ve girihte azab teftîşine varan kâtib İlyas muhâsebede yüz altmış sekiz nefer girihte azab göstermiş ki hükm-i şâhî mücebince (s. 157) akçeleri seksen dört bin yirmi akçe olurdu sonra teftîşte ma‘lûm oldu iki yüz yetmiş üç nefer girihte akçelerin almış ki yüz yirmi iki bin elli üç akçe olur yetmiş üç bin altı yüz yirmi dört akçesi ve iki yüz altmış filorisi ve dokuz eşrefisi alınup bâkîsi üzerine kaldı ve Samakov kâdısının nâibi Moton‘da müteveffâ olup nüzûl bâkîsi defterin[i] getürmüşler defteri mücebince galle bahâ ve kirâ bahâ on üç bin beş yüz yetmiş iki akçe olur bin sekiz yüz akçesi kâdı âdemîyle kul üstünde kaldı ve on bir bin yedi yüz yetmiş

---

¹¹⁸ “Yüksek eşiği öptükten sonra ve yüzü yere koyduktan sonra” anlamına gelmektedir.

iki akçesi yerlü yerinde cem‘ olundu ve Tatar-bâzârı kâdısı nâibi nâ-bedîd olup nüzûlde teslîmleri nedir ve bâkîleri nedir bilmeğe mecâl olmayup bâ‘zı ehl-i kurâ ikrarlarıyla yedi yüz otuz yedi akçe cem‘ olundu ve Filibe kâdısı âdemi defter ibrâz edüp yetmiş dört müdd on sekiz kile bâkî gösterdi defteri mûcebince galle bahâ ve kirâ bahâ yetmiş beş bin iki yüz on iki akçe olur beş bin doksan akçesi bu hizmete varan Mustafa nâm kul üzerine kaldı ve seksen akçesi il üzerinde kalmış kâdı âdeminden taleb oluna ve yetmiş bin kırk akçesi cem‘ olundu ve zikr olunan üç kâdılıkta nüzûl vermeyen altı pâre köyden hükm-i şâhî mûcebince dört bin üç yüz akçe cem‘ olundu. Cem‘an iki yüz yirmi beş bin dokuz yüz seksen sekiz akçe olur. Bu cümleden urgan ve keçe ve İslambol’a varınca kirâ harcına yüz elli akçe verildi ve yüz elli dokuz bin altı yüz otuz yedi akçe ve iki yüz altmış filori ve dokuz eşrefi mühürlenüp Âsitâne-i âlem-penâha irsâl olundu kul sefer görünür deyüp acele ile gittiği sebebden bâkîsinin mufassal defterleri ve meşrûh arzı akabince âdemümüz ile Âsitâne-i sa‘âdet-me‘âba irsâl oluna. Bâkî himmet Âsitâne-i devlet-aşiyân erbâb-ı hâcât ve maksâd-ı ashâb-ı münâcât bab-ibâd(?) bi-n-nebi âlihi’l-emcâd.

El-abdü’l-fakîr Ahmed
el-müvellâ bî-Malkara.

Edirne kâdısına hükm yazıla ağa metrûkâtından alup getüre.

Müfettiş kâdı mufassal defterinde bâkîsini İlyas’tan taleb ettik bâkîsin yedim çürüttüm dedi deyü yazar.

IV

(s. 293)

Defter-i Mevlânâ Mehmed kâdı-yı Yenice-i Vardar be-cihet-i teftîş mevlânâ kâdı-yı Kesriye¹¹⁹ tahrîren fi 19 Rebi‘ü’l-evvel sene semân ve tis‘a-mi’e (22 Eylül 1502).

(s. 294)

Âsitâne-i sa‘âdetten bu fakîre hükm-i şerîf ve kul vârid olup mazmûn-ı şerîfnde bundan evvel Moton seferi için Kesterye kâdılığından dört bin üç yüz on altı kantar peksimâd salınmış idi kâdı üç bin yedi yüz yetmiş beş kantar peksimâd gönderip vârid oldukda altı yüz yetmiş iki kantar peksimâd kesîr geldiği için Samakov kâdısını teftîş etmek için hükm-i hümâyûn gönderilmiş idi. Mevlânâ-yı mezbûr dahi defter gönderüp kesîr gelen peksimâdın akçesin bahâsı için kirâcılardan otuz üç bin yedi yüz akçe alındı deyü bildirmiş idi. El-hâletü hazihi Kesterye kâfirleri kapuma gelüp kesîr gelen peksimâdın akçesin[i] kâdı kirâcılardan almadı bizden aldı deyü şikâyet edip ve teftîşe gönderilen kul dahi mezkûrları tasdik ettiğü için buyurdum ki hükm-i hümâyûnum ile kulum Âlagöz vusûl buldukda kendü nefsin ile Kesterye’ye varıp kâdı ve kirâcıları ve sa’ir mübâşirleri getürdüp onat vechile teftîş ve tefahhus edip göresin kesîr gelen peksimâdın akçesinden kâdı ve âdemîleri üzerlerinde ve sa’ir mübâşirler ve kirâcılar üzerlerinde şer‘le ne sâbit ve zâhir olursa bî-kusûr her kantarına ellîşer akçe hesâbı üzere akçelerin[i] alup akçeleri alınan kâfirlere bî-kusûr teslîm edesin. Bir türlü etmeyesin deyü emr olunmuş imtisâlen il’l-emri’l-âmir ve ker’an(?) li-zülâl-i hizmetihî’l-kâmil ve iltimasen kavs mifzâlî’l-hâkan a’tâhü’llahü teâlâ bi-lütfihî min nesl-i Osmane ve gad tayyeb’e’llahu ırk ve’l-uda mev‘ûd bi’l adl min kıbeli’r-rahman fi’l-makami’l-Mahmûd ve inkıyâden lehü¹²⁰ nefsi Kesriye’ye gelündükde Mevlânâ Kesterye kâdısı efendi ihzâr olup Kesriye’nin

---

¹¹⁹Yunanca “kunduzların yaşadığı yer” anlamındaki Kastoria, Osmanlı’ya Kesriye, Kesterye, Kestorya ve Kösteriye gibi değişiklik şekillerde intikâl etmiştir. Bu defterde bazen “Kesriye” bazen ise “Kesterye” şeklinde yazılmıştır. Bu kısımda metne herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır.

¹²⁰ “Amirin emrine uyarak kâmil hizmetinin saf suyunu içmek için çok lütuf sahibi hakanın kavsına yapışarak Yüce Allah lütfuyla ona Osman’ın neslinden bir nesil versin. Allah onun ırkını ve soyunu güzel eylesin. Rahman tarafından adaleti gereği vadedilen, övülen makama erdirilsin ve ona boyun eğerek” diye devam eden bir dua ifadesidir.

a'yânları huzûrunda defterün getir kesîr gelen peksimâda cevâb ver kande kesîr gelmiştir denüldükde ol eyitti ki harâc defteri ile cevâb verürin deyüp sonra cevâba kâdir olmayup lec edip mübâşirlerden kimesneyi ortaya getürmeyüp cevâba kâdir değülüm ile arz ettirdikde tekrâr tekrâr defterin isteyecek defterim[i] Samakov kâdısı aldı gitti dedikde mehmâ-emken cevâb gerek deyü su'al olundu ne denlü peksimâd aldın deyücek cevâb verip eyitti ki hükümde mezbûr olan üç bin yedi yüz yetmiş beş kantar peksimâdı aldım gönderdim dedikde mezkûrûn Kesterye halkı eyittiler ki seksen iki kişiden Ellişer akçe aldın peksimâd vermediler deyüp ba'zısının esâmilerin[i] tezekkür edip da'vâ ettiklerinde nice kişiler geldiler dediler ki vâki' biz Ellişer akçe verdik peksimâd vermedik amâ sonra Samakov kâdısı geldikde Ellişer dahi aldılar bunun ile muvâza'a ettiler bize hayf oldu dediler mezkûr Kesterye kâdısı ikrâr eyledi ki Samakov kâdısı gelücek Ellişer akçeleri alındı ama evvel peksimâd çıktığu vakitte ba'zısından kul almış ben dahi kulun iltizâmın[1] defterimde kayd etmiş idim dedikde kazıyye kazıyye defter olup Âsitâne-i murâd-bahşa arz olundu ki vâki'-i hâldir.

Kazıyye oldur ki

Kesterye halkınun şehir ve kurâsı kâfirlerinden büyük ve küçük bi-esrihim cem' olup ziyâde şikâyet edip eyittiler ki bize peksimâd husûsunda iki def'a salgın oldu dediler kâdı-yı mezbûra su'al olundu çünkü defterin yok her hânedan ne aldın deyücek cevâb verip eyitti ki hânedan hâneye yirmi beşer akçe aldım harâc defteri mücebince yirmi ikişerin yine verdim kırk vukıyye peksimâd yirmi iki akçeye oldu pişirmesiyle ve kirâsıyla dedi. Cümle üç bin yedi yüz yetmiş kantar peksimâd aldım irsâl ettim deyücek mümkün olduğu kadar hesâb olundu her hâneye kırk vukıyye üzere dört bin seksen üç hânedan yirmi beşer akçe olup yirmi ikişer akçesi yine verilmiş.

Cem'an

meblağ

102075

minhâ harc-ı peksimâd

89826

el-bâkî

12249

Ba‘zı irsâl olunmuş peksimâd ile
12000

Ve ba‘zı ahârın meblağ
249

Bu mezkûr bakıyyeden Samakov kâdısı benden aldı deyü mezkûr Kesriye kâdısı cevâb verdi hatta iki yüz elli aldı dedi.

(s. 311)

Kazıyye oldur ki

Mezkûr Kesterye kâdısı efendiden su‘al olundukda Samakov kâdısı Âsitâne-i devlete otuz bin yedi yüz akçe ki kirâcılardan alındı deyü bildirdi yerin göster deyücek cevâbında eyitti ki ba‘zı benden aldı dediği zikr olundu ve ba‘zı Dirhova nâm karyeden dokuz yüz yirmi akçe alınmış idi peksimâd pişmedüğü sebebden dizdârda emânet idi andan aldı dedi ve ba‘zı Kırşova nâm köyden emânet beş yüz akçe vardı andan aldı dedi ve Kolina nâhiyesinden iki bin üç yüz ve İskaç’tan bin ve Kırşova nâm derbendden altı yüz akçe Nâib Sinan elinden vâsıl oldu deyücek hüccet dahi ibrâz eylediler ve ba‘zı akçe dahi Birekoyunu derbendi ahâlisinden alındı deyücek bular mezbûr Kesterye kâdısından talep eylediler muvâza‘a eyledik amâ sen aldın dediler.

Kazıyye oldur ki

Nefs-i Kesterye’de mütemekkin olan müsellemler ve rençberler cem‘ olup takrîr-i da‘vâ kılup eyittiler ki şimdiye dek pâdişâhımız e‘azze’l-lâhü ensâruhû biz du‘âcılardan avâriz teklîf olup nesne emr etmemiş idi. Emr olsa dahi mutî‘üz amâ peksimâd çıktığı vakitte teklîf olunmadı. Sonra Samakov kâdısı geldiği vakitte muvâza‘a edip bizi yazdın yirmi beşer akçemiz aldın dediklerinde kâdı-yı mezbûr inkâr ile cevâb verip eyitti ki ben almadım müfettiş aldı deyücek mezkûr müsellemlerden alâ-vefki’ d-da‘vâ beyyîne talep olundukda da‘vâsı olmayanlardan ve udûl-i müslimînden Ali b. Ali ve Yunus b. Halil ve Yusuf Fakîh b. Ali ve Ahmed b. Abdullah meclis-i şer‘-i şerîf hâzırûn olup şehâdet-i şer‘iyye kılup eyittiler ki biz şâhidleriz şehâdet dahi ederiz ki mezkûrûn müsellemlerün

yirmi beşer akçesin[i] mezbûr Kesterye kâdısı efendi aldı deyü muvâcehe şehâdet eylediler şâhidûn-ı mezbûrûnun şehâdet-i mezkûreleri ba‘de’t-tezkiye hayyiz-i kabûlde vâki‘ olup mezkûrûn müsellemlerün akçesi ki 1550 hükm olunup kime verdi ise kendü defter eyledi bu fakîr dahi akçesi değenlerün esâmilerin[i] müfredÂt ile kayd edip meblağlarının mikdârın[1] arz ettim. Ve ilâh.

el-bâkî

36020

min-zalik

el-bâkî

tazmîn

29500

Nefsi'l-bâkî

6520

Kazıyye oldur ki

Bratov nâm kâfir tâcir eyitti ki kâdı efendiye peksimâd için elli akçe verdim dedi. Benden peksimâd almadun dedi.

Kazıyye oldur ki

Nefs-i Kesterye'den Andon veled-i Pop Boğdan takrîr-i da‘vâ kılup eyitti ki kâdı efendi bana kırk vukıyye peksimâd saldı ve ama ben(?) elli akçe verdim efendiye peksimâd almadı sonra Samakov kâdısı geldi elli dahi aldı dedi mezkûr Kesterye kâdısı kendü aldığını inkâr eyledi.

(s. 312)

Kazıyye oldur ki

Kesterye'nin yarar papasları ve bâzergânları eyittiler ki biz seksen iki nefer kişileriz ki sen bizden ellişer akçe aldun peksimâd almadun deyü kâdı-yı mezbûr muvâcehesinde peksimâd nice kesîr gelmesin ân[1] tamâm yazun deyücek cevâb verüp eyitti ki ba‘zısından kul almış hatta defterimde iltizâma kayd etmiş idim ol aldı dedi ve mezkûrun papaslar ve bâzergânlar eyittiler ki Samakov kâdısı geldikde muvâza‘a tarîkiyle bizden

ellişer akçe dahi aldın dediler mezkûr Kesterye kâdısı cevâbında eyitti ki ânı Samakov kâdısı aldı dedi.

Kazıyye oldur ki

Mezkûrûn Kesterye kâfirleri cem‘-i kesîr takrîr-i da‘vâ edip eyittiler ki Samakov kâdısı geldüğü vakitte hâneden hâneye sekizer akçe saldun muvâza‘a tarîkiyle niçün böyle demedin deyücek inkâra mecâl olmayup eyitti ki kirâcılarunuzu bulun deyü Samakov kâdısı saldı dedi.

Kazıyye oldur ki

Kesîr gelen peksimâda cevâb deyüverin, göster bahâsı alınsun yoldaverilsün deyü kâdını mezbûre su‘al olundukda mübâşirlerinden kirâcılarında kimesne getirmeyüp ve kimesne vardır demeyüp kesre cevâb vermeğe kâdir olmayup ve cevâba kâdir değülin dedüğü ecilden yirmi dokuz bin beş yüz akçe tazmîn olunup sekizer akçe salgun mukâbelesinden ve ellişer akçe seksen iki hâneden salgun mukâbelesinde mezkûr Hüdâvendigâr kulu Alagöz’e teslîm olundu. Bi-emr-i halîfe-i zamân ezadallâhu ömrühu ilâ-âhir ilâ-evkât ve ilâ-zamân.

V

(s. 320)

Sûret-i defter

Âsitâne-i devletten Karaferye keferesi kethudâsı Papa Koçaçık ber-mûceb-i emr-i şerîf mâl-ı pâdişâhîye ve re'âyâyâ mute'allik te'addîsi teffîş olundukda vâki' ve zâhir olan kazâyâsın[1] zikr eder.

Kazıyye budur ki

Nefs-i Karaferye'den Manul Kalamidyon nâm kâfir, Kethudâ Papas Kobac mahzarında şöyle takrîr-i da'vâ kılup dedi ki mezbûr Papa Kobac mahalle başı iken kethudâ olmazdan esbak beni emîn defter-i şâhîye sebt etmeksizin hâric-ez-defter iken bir yıllık kırk iki akçe harâcım aldı dedikde mezbûr kethudâ papas inkâr edecek mezbûr Manol Kalamidyon da'vâsın[1] bi-hasebi'ş-şer' isbât etti. Pes meblağ-ı mezbûr cizye-i şer'iyeden olduğu sebebden Kethudâ Papas Kobac'a tazmîn olunup Hızâne-i Âmireye teslim için zabt olundu.

Ba'dehu mezbûr Kethudâ Papas Kobac Yorgi Lâbu nâm hâric-ez-defter kâfirün iki yıl kırk altışar akçe harâcın[1] alup defter-i şâhîde mastûr olup Selânik'te mütemekkin olan Manul Lâbu nâm kâfirün adına verdirmiş ve mezbûr Manul Lâbu'nun iki yıl kırk altışar akçe üzere harâcını kendü alup mezbûr Yorgi Lâbu'nun iki yıl kırk altışar akçe harâcın aldığı[1] bi-hasebi'ş-şer' isbât etti ve Manul Lâbu dahi iki yıl harâcın papasa verdiği Selânik kâdisının nakl-i şer'iyesiyle sâbit oldu. Meblağ-ı mezbûr cizye-i şer'iyeden olup Hızâne-i Âmireye teslim için zabt olundu.

Ba'dehu Yorgi Gabitnar nâm zımmî mestûr Papas Kobac mahzarında şöyle takrîr-i da'vâ etti ki beni emîn defter-i şâhîye sebt etmezden esbak mezbûr kethudâ bir yıllık kırk yedi akçe harâcım aldı dedikde mezbûr inkâr etti. Mezbûr Yorgi Gabitnar da'vâsın[1] bi-hasebi'ş-şer' isbât ettikten sonra meblağ-ı mezbûr cizye-i şer'iyeden olup Hızâne-i Âmireye teslim için zabt olundu.

(s. 341)

Ba'dehu Yânî Haftini nâm zımmî mezkûr Papas Kobac mahzarında şöyle takrîr-i da'vâ etti ki beni emîn defter-i şâhîye sebt etmezden esbak üç yıl kırk ikişer akçe harâcım alurdu dedikde mastûr Yânî Haftini bir yıllık harâcımı aldığımı bi-hasebi'ş-şer' isbât edip cizye-i şer'iyeden olduğu sebebden Hızâne-i Âmire'ye teslîm için zabt olundu.

Ba'dehu Mesbak Destuzilye Pilakoti nâm kâfir, Papas Kobac mahzarında şöyle takrîr-i da'vâ etti ki ben defter-i şâhîye sebt olmazdan esbak bir yıllık on dokuzar akçe harâcım aldı dedikde mezbûr Kethudâ Papa Kobac inkâr ettikde mezbûr da'vâsını bi-hasebi'ş-şer' isbât ettikten sonra meblağ-ı mezbûr Hızâne-i Âmire'ye teslîm için zabt olundu.

Ba'dehu Moton seferinde emr olunan nüzûl husûsunda nefsi-i Karaferye'den Todor Ramol Mahallesi'nden üç bârgir kirâsından Kethudâ Papas Kobac altı yüz akçe aldığı kendünün ikrârıyla sâbit olup ber-mûceb-i hükm-i hümâyûn Hızâne-i Âmire'ye teslîm için zabt olundu.

Ba'dehu mezbûr Papas Kobac kendü mahallesinden nüzûl husûsunda beş yüz akçe irtişâ' kâdı için âdemi Fâik'e verdüm dedikde kâdının âdemisi Fâik inkâr edüp mezbûr Papas Kobac beyyîneden âciz olup Fâik'e yemîn müteveccih olup tahlîf olunduktan sonra ber-mûceb-i hükm-i hümâyûn meblağ-ı mezbûr mezbûr kethudâya tazmîn olup Hızâne-i Âmire'ye teslîm için zabt olundu.

Ba'dehu nefsi-i Karaferye'den Papas Dimitri nam kâfir mezbûr Papas Kobac mahzarında şöyle takrîr-i da'vâ etti ki nefsi-i şehrin harâc defterinin tashih-i esâmîsi için sana yüz verdüm tashih-i esâmî etmedün meblağ-ı mezbûru talep ederiz dedikde mezbûr Kethudâ Papas Kobac'a tayi'ani'tirâf kıldıkdan sonra tazmîn olundu.

Ba'dehu Manul Koloyo nâm zımmî mastûr Kethudâ Papas Kobac İnebahtı seferinde seni kürekci yazdırmayayım deyü elli akçemi aldı dedikde mezbûr kethudâ inkâr edecek mezbûr Manul Koloyo da'vâsını bi-hasebi'ş-şer' isbât edüp mezbûr kethudâya tazmîn olundu.

(s. 342)

Ba'dehu nefsi-i Karaferye'den Vedanit nâm kâfir mezbûr Papas Kobac mahzarında şöyle takrîr-i da'vâ etti ki mülk bağımın bir yıllık hâsılın gasben alup tasarruf etti dedikde mezbûr kethudâ mukâbelesinde cevâb verip dedi ki zikr olan bağın hâsılın mezbûrenin oğlundan anası kibelinden vekâletle kırk beş akçeye satun aldum dedikde beyyîneden âciz olup mezbûre yemîn müteveccih olup tahlîf bi'l-İncil olunduktan sonra zikr olan bağın hâsılı kırk beş akçe mezbûr Kobac'a tazmîn olundu.

Ba'dehu Simo Kalotilot ve Manul Melazino nâm zimmîler mezbûr Kethudâ Papas Kobac mahzarında şöyle takrîr-i da'vâ etti ki biz manopoliyeyi mukâta'aya tutarken bizüm rızâmız yoğiken sen gasben elli müdre hamr sattun kanûn üzere bize yüz akçe vermen gerektir dedikde mezbûr otuz müdre sattım deyü i'tirâf ettikde ber-mûceb-i kanûn altmış akçe tazmîn olundu.

Ba'dehu nefsi-i şehrûn harâcı cem' olunurken her biri harâcın edâ ettüğüne harâccılardan tezkire alurlarmış ol tezkirelere mezkûr Kethudâ Papas Kobac dahi kendü adın yazup nişân edermiş ve Kiryako nâm güveygüsi dahi ol uslûb yazup nişân edermiş bir nice tezkireleri zâhir oldu.

Mustafa el-fakîrû'l-hakîr

el-müvellâ bi-Filibe el-mahrûse(?)

VI

(s. 430)

Atebe-i aliyye-i lâ-zâlet-i aliyyeti gubârından iktimâl(?) edüp arz-ı bendeyân-ı kemterân oldur kim Âsitâne-i cihân-mutâ‘dan hükm-i vâcibü’l-inkıyâd vârid oldu mazmûn-ı şerîf budur kim Vidin sancağını yazmağa varan Yusuf ve Semendire kâdısı tevkî‘-i hümâyûn vâsil olacak ma‘lûm ola kim bundan evvel Vidin kâdılığından Koyluç kal‘asına araba ve Kili kal‘asına balvan emr olunup sonra kâfirler gelüp mezkûr kâdından şikâyet edip emre muhâlif bize hayf etti deyü arz edüp ben dahi ol kazıyye teftîş olunmasın emr edüp ol husûs için Niş kâdısına bundan hükm-i şerîf ve kul göndermiş idim. Hâliyâ mezkûr kâdi dahi teftîş edip bir defter eyleyüp mühürleyüp Dergâh-ı mu‘allâma gönderip ve mesfûr kâdi dahi gelüp mezkûr müfettiş için bana hayli zulm ve hayf etti ve bi-gayrı emrin tutup habs etti ve üzerime su döktürdü ve direk aşurı bağlattı ve esbâbımdan hayli nesne az bahâyâ sattırdı ve deftere yazılan nesnelere dahi ekserî gayr-ı vâki‘dir iftirâdır ri‘âyet-i hak etmedi deyüp tahkîk-i hak için bunun emri tekrâr teftîşe muhtâc olup ben dahi bunun tekrâr teftîş olunmasını emr edip mezkûr kâdi gönderdüğü defterin sûretini naklettirip mühürleyüp kulumla size gönderip sizin emânetünüze ve istikâmetünüze i‘timâd edip buyurdum ki varacak husamâsını ihzâr edip varan defterin mührünü açup ol (s. 431) defterde yazılan kazâyâyı ibtidâ‘dan teftîş edip ve her husûsun gavırına yetişüp ve hakîkat-i hâle tamâm vâkıf ve muttali‘ olup telbîsten ve iftirâdan muhteriz olup varan defterde yazılan kazâyâların her birisi sizin katunuzda ne vechile zâhir olursa siz dahi yazıp defter edip ve mezkûr kâdının ve varan kulun hayfindan ve te‘addîsinden dahi her ne olmuş ise teftîş ile anı dahi tahkîk edip yazıp mufassal defter eyleyüp iki defterini dahi mühürleyüp Dergâh-ı mu‘allâma gönderesiz ammâ hak üzere olasız ve her ne yazar isenüz hak üzere edesiz işte bu maslahat için kulum Şîrmerd’i kul ta‘yîn olunup gönderildi. Teftîş olduktan sonra defteri ve mezkûr kâdıyı mezkûr kulum ile Dergâh-ı mu‘allâma gönderesiz deyü emr-i şerîfe imtisâl olundu. Mezkûr Vidin kâdısı hâzır olup takrîr-i da‘vâ kılup teftîş kâdısı Acem kâdi ve Mehmed nâm kul ayaklaruma bukağı vurup habs ettiler ve direk aşurı astılar altıma zemher günlerinde su döktürdüler deyü da‘vâsına mutâbık beyyîne taleb olundu. Seyyid Mehmed b. Seyyid Ali şâhidin ve şehâdet ederin Niş kâdısı Acem Vidin kâdısın[1] teftîş ettüğü hinde hâzır idüm. Pâdişâh kulu Mehmed buyurdu var Vidin kâdısın[1] habs eyle deyü ve Mevlânâ İmâm İshâk b. Adil ve Derviş Cerrah

Mehemmed şâhidüz ve şehâdet ederiz (s. 432) Mehemmed nâm kul üzerinde hâzır iken kâdıyı habs için bukağuda gördük deyü ve Kebkebir İbrahim b. Abdullah ve Etmekçi Mehmed b. Mahmud ve Bâyezîd b. Ahmed şâhidüz ve şehâdet ederiz kul odasında kul üzerinde hâzır iken kâdının ayağında bukağu direk aşırı ayaklarından asılı dururdu gördük ve bir defa' dahi gördük kul üzerinde hâzır iki kâfire kâdının altına su döktürdü deyü ve Çizmeci Hasan b. Abdullah ve Kasım b. Abdullah ve Eynebeyi b. Abdullah ve Mustafa b. Ali ve Mehmed b. İlyas ve Kılıççı İshâk b. Abdullah şâhidiz ve şehâdet dahi ederiz kul odasında kul üzerinde hâzır kâdının ayağında bukağu direk aşırı ayaklarından asılı durur gördük deyü ve İbrahim b. Sabuncı Yusuf şâhidim ve şehâdet dahi ederim kâdının ayaklarında bukağu direk aşırı ayaklarından asılı dururdu gördüm ve bir defa' gördüm kâdının ayaklarında bukağu kul üzerinde hâzır durur iki kâfire altına su döktürür ve hem işittüm su döken kâfirler kula eydürler çıplak idün andan su dökölüm deyü ve İskender b. Abdullah şâhidin ve şehâdet ederim kâdının ayaklarında bukağu direk aşırı ayaklarından asılıdurur gördüm kul değnekle vurdu ve bir defa' gördüm kâdının ayaklarında bukağu kul üzerinde hâzır iki kâfire altına su dökdürür kâdı gönelenecek deyü.

(s. 434)

Sûret-i defter oldur kim

Atebe-i ulyâdan Koyluç kal'ası hizmeti için Vidin kâdısına hükm-i hümâyûn vârid olup isnâ ve tis'in ve semân-mi'e yılında mezkûr kâdılıktan hânedan hâneye yirmi dörder akçe cem' edesin ol vilâyetten hizmete varan arabacıların ulûfeleri için ayda yüz ellişer akçe üzere dörder aylık ulûfelerin[i] veresin deyü emr olundukda mezkûr kâdıya vârid olan hükm-i hümâyûn mücebince

hâne	meblağ
6350	152400
fî	
24	

Mezbûr kâdı tefîş olundukda bu cümleden kendü ikrârı ile atebe-i ulyâyaya teslîm ettüm dedüğü

hâne	1367
------	------

meblağ

32800

el-bâkî

kendüye vârid olan hükm-i hümâyûn mücebince

hâne

4983

meblağ

fî

119600

24

Mezbûr vilâyetin keferesi der-i devlete varıp kâdılarından şikâyet edüp Mehmed nâm kul ile tefîş için bu fakîre hükm-i hümâyûn îrâd (s. 435) edüp hîn-i tefîşte mezkûr kâdı vilâyet-i mezkûreden hânedan hâneye altışar akçe cem‘ edüp cem‘an otuz iki bin sekiz yüz akçe olup atebe-i ulyâya teslîm eyledüm sana hod yirmi dörder akçe cem‘ edüp kirâcılara veresin hilâf-ı me‘mûr etmişsin denildükde cevâba kâdir olmayup ve re‘âyâların kimisi yirmi dörder kimisi on yedişer kimisi yirmi altışar akçe bizden alup kirâcılarımıza dahi vermeyüp bize zulm oldu diyecek mezbûr kâdıdan cem‘ ettüğü defter taleb olunup temerrüd edüp cem‘ ettüğü defteri göstermeyüp kuluna i‘timâd olunmayup re‘âyâ talebiyle yazılıp Dergâh-ı mu‘allâya arz olundu.

Yirmi beş eve bir araba emr olundukda il birbiriyle baylu yohsullu çalıştılar kimi araba ve kimi öküz ve kimi akçe ve kimi un verdi. Eğer az ve eğer çok il birbirine ne verdi ise verdi. Sancakbeyi ve kâdı karışmadı. Niş kâdısı yüz on dokuz bin altı yüz akçe bâkî yazduğunun aslı yoktur zirâ ile sancakbeyi ve Vidin kâdısı dörder aylık ulûfeyle varun hizmet eylen demişler ve Niş kâdısı yüz on dokuz bin altı yüz akçe bâkî yazduğı ırgad ücretidir. Vidin kâdısının üzerine bâkî yazmanın aslı yoğidi.

Sûret-i defter budur ki

Mezbûr kâdı akçe cem‘ ettüğü defteri gizleyüp defterim zayi‘ oldu ammâ bir târih nâma‘lûm harâc defteri getürüp mezkûr defterde mastûr olan bu kim

Nefs-i Vidin

hâne

Nâhiye-i Zagoriye	Nâhiye-i Timok	Nâhiye-i Belgrad
hâne	hâne	hâne
1847	1518	818

Mezkûr Vidin kâdısından kaç hânedan cem' ettün deyü su'âl olundu. Altı bin yüz altmış sekiz hânedan pâdişâh hükmi geldükten sonra bir aylık akçe cem' ettüm. Baylu yohsullu hâllü hâline göre ba'zı kefereden beşer ve ba'zı kefereden dörder ve ba'zı kefereden altışar ve ba'zı kefereden ki araba çıkarmamışlar anlardan birer mikdâr meblağ aldum. Cem'an otuz dokuz bin yüz on beş akçe bu cümleden otuz iki bin sekiz yüz akçe kapuya teslim ettüm altı bin dört yüz on beş akçe hizmete giden arabacıların ba'zısının ücretleri tamâm vâsıl olmadığı sebepten anlara verildi dedi kefereden teftîş olundu bu tarîk ikrâr ettiler kâdının defteriyle ve kâdının yemîni ile ve keferenin ikrârıyla her kazıyye ma'lûm olup sebt olundu.

(s. 436)

Nâhiye-i Çerne-Raka	Nâhiye-i Venişeniçe
hâne	hâne
447	718

Nâhiye-i Keluye	Nâhiye-i Vernice
hâne	hâne
614	229

Cem'an

Zikr olunan harâc defteri mücebince

hâne

2397

Mezbûr kâdı nâhiye-i Vernice avârızından Berkofça'ya tâbi'dir ve Zagoriye nâhiyesinden Gamarofa nâm karye sınırın ağzında olduğu için avârıza katılmaz deyü

Nâhiye-i Vernice	Karye-i Gamarofa
hâne	hâne
229	176

bu hâneler cümle hânedan tarh olunup

el-bâkî

hâne

fi

meblağ

6

35952

5992

Mevlânâ Niş kâdısı cümle hâneyi alınan ve alınmayan bir tarîk hesâb etmiş kâdı üzerine bir meblağ-ı mukarrer zâ'id deyü cerîme izhâr edip tazmîn ettirmiş bunun aslı yoktur zirâ pâdişâh hazretleri Allah yaşun uzun eylesün baylu yohsullu buyurmuştur ba'zı hânelerden altışar tamâm alınmadı ve ba'zı hâneler nâ-bedîdler ve girihteler ve ba'zı hâneler sınırın mukâbelesinde ve kurbündedir ve ba'zı hâneler derbend muhâfazasını ederler kâdı anlardan akçe almamıştır ve ba'zı karyelerden kâdı maktû' birer mikdâr akçe almış anlardan evden eve altışar akçe almamış idi. Cümle hâneye katup altışar akçe tazmîn ettirmiş ol maktû' aldıkların[ı] dahi tamâm tamâm tazmîn ettirmiş mezkûr kâdıya buna mukadder Acem kâdının bu makamda defterine nazar olsa defterden zâhir olur.

(s. 437)

Bu cümle hânedan mezbûr kâdı kul mücebince teslîm ettüm dedüğü

hâne	meblağ
5467	32800

el-bâkî

mukarrer zâ'id

hâne	meblağ
525	3152

Mezbûr kâdı üzerine sâbit olup bu fakîre gelen hükm-i şâhî mücebince tazmîn edüp mezkûr kâdı elinden karye-be-karye sâhiblerine teslim olundu.

Nâhiye-i Timok'tan karye hânedan hâneye mezbûr kâdı sekizer akçe cem' ettiğü yıl cem' edenlerün şehâdetiyle ve sâbıkâ kendü dahi i'tirâf edüp üzerine zâhir olup

hâne	meblağ
1510	3020
fî	
2	

İşbu zâ'idün aslı yoktur altışar akçe tamâm hânedan hâneye alınmamıştır ve maktû' alınan bu hesâbta dâhil değildir. Nâ-bedîd ve girihte ve mu'âflar dahi bu hesâbta dâhil olmamak gerek zirâ nesne alınmamıştır.

(s. 438)

Mezbûr kâdı alıp üzerine sâbit olup kuluna i'timad olmayup bu fakîre gelen hükm-i şâhî mücebince tazmîn edüp mezkûr kâdı elinden karye-be-karye sâhiblerine teslim olundu.

Bu tazmînün dahi aslı yoktur zirâ otuz dokuz bin yüz on beş akçe kâdı halktan cem' edüp kapuya otuz iki bin sekiz yüz akçe teslim ettim dediğünden gayrı altı bin dört yüz on beş akçe ücret değmeyen arabacılara verilmiştir. Arabacılardan gelüp ikrâr ettiler.

Nâhiye-i Keluye'den mezkûr kâdı hânedan hâneye yedişer akçe cem' eylediğü üzerine sâbit olup

hâne	meblağ
587	587
fî	
1	

Hükm-i âlî-şân emriyle tazmîn olunup sâhiblerine teslîm olundu.

Bu tazmînün dahi aslı yoktur zikr olan cevâbta ma'lûm oldu.

Cem'an
mezbûr kâdı üzerine sâbit emr-i âlî ile tazmîn olunan
meblağ
6759

Bu tazmînün dahi aslı yoktur zikr olan cevâbta ma'lûm oldu.

Ve bundan gayri mezkûr kâdı Koyluç hizmetiyçün araba emr olunmakta karyeler apulayup arabaların[1] çıkarmayup hilâf-ı me'mûr akçelerin[i] alup re'âyâ gelüp şikâyet edüp emir eri ile sâbit olup

(s. 439)

Nâhiye-i Zagoriye

an-karye-i İstrezişte

hâne

47

meblağ

700

an-karye-i Terahova

hâne

24

meblağ

700

Bu karyeler ol karyelerdir ki altışardan hisse aldılar ve hâneleri altında yazılan meblağları tamâm tamâm aldılar.

an-karye-i Galodniçe

hâne

10

meblağ

200

an-karye-i Maloşoniçe

hâne

22

meblağ

320

Bu karyeniün arabası çıktı akçesini hesâb verdi.

İşbu karye keferesi kâdı bizden iki yüz akçe aldı ne arabamızı ve ne balvan harcın verdi kendüde kaldı Acem kâdı bize kâdıdan alıverdi şimdi bizden yine taleb eder kâdı inkâr eyledi almadum deyü kefereden beyyîne taleb olundu beyyîneden âciz oldular. Kâdı yemîne müteveccih oldu yemînden nükül etti.

Nâhiye-i Timok

an-karye-i Trgovişte

hâne

29

meblağ

200

an-karye-i Gorna-Petruşa

hâne

17

meblağ

146

an-karye-i Bele-Bradiçe

hâne

10

meblağ

20

an-karye-i Mahninçe

hâne

21

meblağ

70

an-karye-i Gorna-Drenofça

hâne

13

meblağ

100

Bu haneler ol hanelerdir ki altışardan hisse aldılar ve hâneleri altında yazılan meblağları tamâm tamâm aldılar.

(s. 440)

Nâhiye-i Venişeniçe
an-karye İyoratarniçe

hâne	meblağ
41	700

Cem'an

hâne	meblağ
234	3196

Ve re'âyâ gelüp şikâyet edüp bu fakîre gelen hükm-i vâcibü'l-inkiyâd mûcebince mezbûr kâdiya tazmîn edüp kendü elinden sâhiblerine teslîm edüp kazıyye sebt olunup Dergâh-ı mu'allâya arz olundu.

Sûret-i defter oldur kim

Mezkûr kâdı hilâf-ı me'mûr sâbıkâ karyeniz mevkûf oldu idi deyü.

an-karye Bilaŝoniçe	an-karye Dolna-Balyoniç
meblağ	meblağ
700	175

Alup bel' edüp kefere gelüp şikâyet eyleyüp ikrârıyla üzerine sâbit olup tazmîn edüp kendü elinden sâhiblerine teslîm olundu.

Sene hamse ve semânîn ve semân-mi'eden sonra üç yıl tamâm olunca Vidin mevkûfâtın kista tutan uzun ŝirmerd tahvîlinde Bilaŝofça nâm karye sipâhîsi fevt olmuş sonra Sovuklar oğlu Mustafa Çelebi mevkûfât tahsîl[i] için Vidin'e gelüp karye-i mezkûre hânelerinde mevkûf idüğü sâbit olmuş mahsûlât ehl-i karye üzerinde zâhir olmuş Mustafa Çelebi Vidin kâdısına ısmarlamış Vidin kâdısınun dahi elinde mevkûfât tahsîl[i] için

hüküm bulunmuş kâdı karye-i mezbûre ehlinden yedi yüz akçe alup Mustafa Çelebi 'ye ve pâdişâh kuluna dahi teslîm ettim deyü cevâb verdi karye keferesinden dahi su'âl olundu sipâhimiz ol hinde fevt oldu Mustafa Çelebi bey kulu ile gelüp üzerünüzde mevkûf hâsıl var deyü hüküm etti kâdıya ısmarladı kâdı aldı şimdiki hinde Acem kâdı Vidin kâdısından bize hüküm etti aldük dediler.

(s. 441)

Sûret-i defter budur ki

Vidin'de mütemekkin olan kefere gelüp mezbûr kâdı Koyluç akçesi için iki yüz on dört hânemizden beş bin yüz otuz altı akçemiz alup arabacılarumuza vermeyüp üzerinde kaldı deyü şekvâ edüp mezkûr kâdı iki bin akçeden gayrı almadım deyü sekiz yüzünü arabacılara verüp ve bin iki yüzünü kapuya teslîm eyledim bundan ziyâde nesnelerin[i] almadım dedükten sonra mezbûrûn kefereye altı yüz akçe verüp bâkîsine kudretim yoktur dedüğüne kefere râzı olmayup mezbûr kâdıya ne defteriyle saldun ve ne defteriyle aldun getir denilüp defterim yoktur zâyî' oldu deyü cevâb verip kuluna i'timâd olmayup re'âyâ talebiyle keyfiyet-i hâl sebt olunup atebe-i ulyâya arz olundu.

Mezkûr keferenin da'vâlarından sonra kâdı inkâr etti. Kefereden beyyîne taleb olundu beyyîneden âciz oldular nice gün tevakkuf olundu beyyîne bulamadılar acz-i tâmm gösterdiler. Sefer kâdısı yemîne müteveccih oldu. Yemîne mültezim olup mushâf-ı kerîm üzerine elini komağa teveccüh ettiğü hinde kefere yemîn ettirmediler.

Sûret-i defter oldur ki

Vilâyet keferesi gelüp Koyluç hizmeti emr olundukda kâdımız olan kimesne hilâf-ı me'mûr arabalarumuzu apulayup akçemiz aldı deyü şikâyet ettüklerini beyân eder.

Nâhiye-i Zagoriye

Draganiçe nâm karye halkı gelüp mezbûr kâdı karyemizden

hâne

meblağ

32

600

Vidin kâdısı ırgâda gelen Mahmûd nâm pâdişâh kuluna ağırlık eylen araba vermen dedüm deyü ikrâr eyledi ammâ kula ne verdüklerini bilmezim dedi.

(s. 442)

Hilâf-ı me'mûr arabamızı apulayup akçemiz alup bel' eyledi dedükde mezbûr kâdı apuladım sipâhîsine verdim ammâ nesnelere almadım dedüğüne i'timâd olunmayup re'âyâ talebiyle atebe-i ulyâyâ arz olundu.

İşbu karyeyi evvelden kâdılar apulayugelmişler ben dahi apuladım deyü Vidin kâdısı ikrâr eyledi. Müslimâniye nâm karyesi için köy kâfirleri dahi gelüp eyittiler kâdı bizden nesne almadı dediler.

an-karye-i Müslimâniye timâr-ı kâdı-yı mezkûr

hâne meblağ

20 360

an-karye-i Serçinçe(?) timâr-ı kâdı-yı mezkur

hâne meblağ

26 200

Bu iki yüz akçe kapuya teslîm olunan otuz iki bin sekiz yüz akçenin içindedir.

Hilâf-ı me'mûr arabalarumuz[u] apulayup hem akçemiz alup ve hem tahılın biçtük deyü karye halkı şikâyet edüp mezbûr kâdı apuladım arabaların çıkarmadım ammâ akçelerin almadım dedüğüne i'timâd olunmayup re'âyâ talebiyle sebt olunup atebe-i ulyâyâ arz olundu.

an-karye-i Kotika

hâne

10

Mezbûr kâdı apuladım bir kimesneyi kapuya gönderdüm ana hizmet etsünler deyü ikrâr ettüğü için sebt olunup atebe-i ulyâyâ arz olundu.

Pâdişâh maslahatı için bir kimesne kapuya gönderdim ana hizmet etsünler deyü Vidin kâdısı fakîr bizüm katımızda ikrâr eyledi.

(s. 443)

Sûret-i defter oldur kim

Mezbûr kâdı düğün edüp feseke ile kefere cem' edüp havlîsi içinde olan ahurda şürb-i hamr ile sohbet olunduğu şuhûd-ı udûl ile sâbit olup ve Mariye nâm kâfirenin on üç müdre şirasın ikişer akçeden alup yirmi altı akçe üzerine sâbit olup tazmîn olunup mezbûra teslîm olundu.

Mezkûr Vidin kâdısı oğlunu sünnet etmiş il düğüne gelmiş yemek yemişler kâdı ve dahi sâ'ir azîzler evlerine gittükten sonra at ahurunda edeb ve hayâ bilmez yiğit pelek şarâb içmişler ammâ kâdı hakkında kimesne şarâb içer deyü ta'n ve töhmet eylemediler ol töhmetten berîdür.

Sûret-i defter budur ki

Nefs-i Vidin'de mütemekkin olan re'âyâ gelüp bu vilâyete sene selâse ve tis'în ve semân-mi'ede Kili mesâlihi için balvan emr olundukda mezbûr kâdı bize hilâf-ı me'mûr balvandan bedel kütük kestürüp sal düzüp yedi yüz akçemiz[i] dahi alup bel' eyledi. Mezbûr kâdı dahi kullarını tasdîk ettüğüçün emr-i şâhî mücebince tazmîn edüp kendü elinden sâhiblerine teslîm olundu.

Bu husûs için kâdı bizim katımızda dahi yedi yüz akçe aldum deyü ikrâr etti. Sürgün hizmeti için gelen kula yüz akçe verdüm ve Kaynar nâm kula yüz altmış akçe verdüm ve dört yüz kırk akçe Kili'ye kazuk iletmek için gemi binâ edenlere yemeklik verdüm deyü cevâb verüp defterin gösterdi gılâz-ı şidâdile yemîn billâh etti. Zikr olan yedi yüz akçeyi hünkâr maslahatıçün gemiye sarf ettüm deyü ammâ bu cümleden yetmiş akçede nizâ' göründü.

(s. 444)

Ve bundan gayrı mezbûr kâdıya sene ihdâ ve tis'în'de Kili hizmetiyçün on üç bennâ ve neccâr çıkarup üçer aylık ulûfeleri için nefsi Vidin'den akçe alup teslim edüp varup itmâm-ı hizmet edeler deyü emr olundukda mezbûr kâdı ikrârıyla kazıyye-i mezbûrdan aldığı meblağ 4120

Bennâ ve neccârlara ikrârıyla teslimi ayda yüzerden üçer aylık ulûfeleri için meblağ 3900

el-bâkî
tesliminden zâ'id
meblağ
220

Bu iki yüz yirmi akçenin tazmîni nâ-haktır zîrâ Vidin kâdısının üzerine sâbit olmadı. Zikr olan meblağı halk kendüleri çıkardılar ben karışmadum deyü yemîn etti.

Mezbûr kâdı üzerine sâbit olup emr-i şâhî mücebince tazmîn olunup kendü elinden sâhiblerine teslim olundu.

Vidin keferesi hâzırûn olup kâdı şehrümüzden dört bin yüz yirmi akçe cem' etti. Üç bin dokuz yüz akçe bennâlara ve neccârlara verdi. İki yüz yirmi akçe kendüde kaldı dedüklerinden sonra kâdı inkâr etti. Pâdişâh hükmi mücebince bennâ ve neccâr emr ettüm çıkarttum, bir akçelerin ve bir habbelerin almadum, karışmadum dedükten sonra kefereden beyyîne talep olundu. Bu husûs için kâdıya akçe verdiklerine beyyineden âciz oldular kâdıya yemîn müteveccih oldu. Yemîn etmeğe mültezim oldu yemîn ettirmediler arz eylen dediler.

(s. 445)

Ve bundan gayrı mezkûr kâdıya sene selâse ve tis'în'de balvan emr olundukda

an-karye-i Serniçe tâbi'-i Zagoriye

hâne	meblâğ
26	78

an-karye-i Rusi tâbi'-i Zagoriye

hâne	meblâğ
7	40

an-karye-i İstafino tâbi'-i İsfelik

hâne	meblâğ
16	32

Cem'an

hâne	meblağ
49	150

Mezkûr kâdı hilâf-ı me'mûr hânelerin apulayup akçelerin[i] alup ikrâr ile üzerine sâbit olup emr-i hümâyûn mücebince tazmîn edüp kendü elinden sâhiblerine teslîm olundu.

Cem'an

meblağ

1070

Mezbûr kâdı ikrâr ile üzerine sâbit olup kendü elinden sâhiblerine teslîm olundu.

İşbu üç karye keferesinden teftîş olundu. Kâdı bizi apulamadı apula deyü akçe vermedük dediler. Mezkûr karye-i Serniçe araba çıkarmış balvan akçesini vermemiş vermedük deyü ikrâr ettiler lâkin Acem kâdı yetmiş sekiz akçe tazmîn ettirmiş nâ-haktır ve karye-i İstafino araba ve balvan akçesin[i] vermemiş ve karye-i Rusi araba çıkarmış balvan akçesin[i] vermemiş teftîş olundu. Bu makâmda kâdı üzerine bin yetmiş akçe kayd edüp tazmîn

ettürdüğünün aslı yoktur nâ-ma 'kūldür. Yukarusuna rabt-ı rast gelmez. Kādı yemîn dahi etti bin yetmiş akçe almadum üzerimde yoktur deyü.

(s. 446)

Sûret-i defter oldur ki

Sene selâse ve tis'inde Kili kal'asının mesâlihi için Vidin vilâyetine balvan ve tahta ve kazık emr olundukda mezbûr kâdı i'tirâfiyla vilâyet-i mezkûrdan hânedan hâneye üçer akçe tevzî' edüp aldum dedüğünü beyân eder.

Nâhiye-i Zagoriye

hâne

1320

fî

3

meblağ

3960

Nâhiye-i Timok

hâne

1186

fî

3

meblağ

3558

Nâhiye-i Belgrad

hâne

351

fî

3

meblağ

1053

Nâhiye-i Venişnice(?)

hâne

459

fî

3

meblağ

1377

Nâhiye-i Çerne-Raka

hâne	meblağ
119	357
fî	
3	

Nâhiye-i Keluye

hâne	meblağ
308	924
fî	
3	

Hassa-i Verniçe

hâne	meblağ
157	471
fî	
3	

Kili'ye emr olunan balvan için ırgâda hâcet oldukda dokuz bin dokuz yüz otuz akçe halktan cem' ettüm deyü Vidin kâdısı ikrâr etti. Biz dahi karye-be-karye teftîş ettük ikrârına mutâbık bulundu. Kili'ye giden ırgâdlar ki balvan ve kazuk ve tahta alanlardır ve gemilere hizmet edenlerdir.

nefer	meblağ
135	5805
fî	
43	

nefer	meblağ
140	980
fî	
7	

nefer	meblağ
160	1120
fî	
7	

nefer	meblağ
4	315

nefer	meblağ
4	450

nefer	meblağ
14	400

kurâ	ücret
2	800

Cem'an

ırgâd

79

Yekûn

harc

meblağ

9875

el-bâkî

65

(s. 447)

Ve kendü getürdüğü dahi defteri mücebince bâkî

hâne	meblağ
2090	6270

Bundan nesnelere almam deyü cevâb verdi kuluna i'timâd etmeyüp re'âyâ talebiyle atebe-i ulyâyâ arz olundu.

Cem'an

mezkûr kâdı ikrârı mûcebince

hâne

meblağ

30903

11706

min-hâ

an-meblağ-ı mezkûr harc be-cihet-i ulûfe-i kürekciyân an-kul

kâdı-yı mezbûr

edâ

meblağ

43

3875

el-bâkî

meblağ

7836

(s. 448)

Mezbûr kâdı ikrârı ile üzerine sâbit olup yerini göstermeyüp bâkî kaldığı için bu fakîre gelen hükm-i hümayûn mûcebince tazmîn edüp kendü elinden karye-be-karye sâhiblerine teslim olundu.

Ve bundan evvel mezbûr kâdı kul mûcebince kürekçiler ulûfesi için mahrec olunan meblağda vilâyet keferesi nizâ' edüp Kili'ye emr olunan balvânı voynuklar ile martoloslar alup gittiler deyü cemâ'at-i müslimîn şehâdet edüp mezkûr kâdı ırgad tutup gönderdiğünü isbât edemeyüp ve edâ-yı acz gösterüp re'âyâ talebiyle kazıyye sebt olunup Âsitâne-i sa'âdete arz olundu.

Bu husûs için Kili'ye ırgâd varduğu katımızda sâbit oldu ırgadların kendü ikrârlarıyla ve şühûd-ı udûlla ve kâdının yemîni ile voynuklar dahi varmışlar lâkin voynuklar kifâyet

etmediği sebebden kâdı yetmiş dokuz nefer ırgâd tutup zikr olan salları ve kazukları ve gemileri göndermiş ma'lûm oldu.

(s. 449)

Sûret-i defter oldur kim

Sene ihdâ ve tis'inde Kili kal'asının mesâlihi için Vidin kâdılığından bâlvân emr olundukda mezkûr kâdı hilâf-ı me'mûr hâneden hâneye üçer akçe cem' edüp emr olunan bâlvânı biz iletüp teslîm etdük cem' olunan meblağı bel' edüp ırgâdlarumuza vermedi bize hayf oldu deyü re'âyâ gelüp şikâyet edüp mezbûr kâdı akçe cem' olunup ırgad verildi deyüp ne hükm ile cem' ettün ve ne defteriyle aldun ve ne defteriyle verdün getür deyü tâleb olunup hükmüm ve defterüm zâyi' oldu deyü göstermeyüp kuluna i'timâd olunmayup re'âyâ talebiyle kazıyye sebt olunup Âsitâne-i sa'âdete arz olundu.

Mezkûr Vidin kâdısı bâlvânı pâdişâh emriyle halka saldum evvel ve âhirin bir akçeye ve bir habbeye karışmadum kendüler[i] çıkardı ve gönderdi diyecek. Kâdıya akçe verdüklerine kefereden beyyîne tâleb olundu. Beyyîneden âciz olduklarından sonra kâdıya yemîn müteveccih oldu. Yemîn ettirmediler.

VII

(s. 454)

Tafsîl-i defter oldur ki

Berkofça ma‘den teftîş etmek için Ali nâm kulla Kratova Kādısı Mevlânâ Hüsâmeddîn ile bu fakîre hükm-i şerîf vârid olup teftîş olacak vâki‘ kazâyâyı beyân eder. Fî evâsıt-ı evvelü’r-rebi‘un sene 2 tis‘a-mi’e (17-26 Kasım 1496).

Kazıyye oldur ki

Berkofça ma‘deninde beylik bir lağım var imiş ma‘denin cümle-i mahsûlünden tûs‘ alurlar imiş. Kādıya ve emîne ısmarlanmış anlar tasarruf ederler imiş ba‘de’t- teftîş şöyle zâhir oldu ki kuyulardan çıkan cevheri ücretle potoga girüp yurlar imiş yuyan rençberlere ve tahtalarına ve çapalarına ve üzerlerine duran şafarlarına hayli akçe harc olur imiş andan sonra cevheri teslîm edüp tis‘îni beylik için alup bâkîsini rençberler alurlar imiş harcı dahi ol uslûbca verirler imiş beylik cevher yerinde iken halka satarlar imiş. Ba‘zı vakitte nakidde ve ba‘zı vakitte cevheri işleyünce va‘de ile satarlar imiş. Mezkûr iştolnanun hesâbın[1] görmek için kâdından ve emînden ve ma‘den âmil emîninden ve kalhâne ve potok kâtiblerinden defter talep olacak kâdı ve emîn ve kalhâne kâtibi ve âmil emîni biz yazmaduk defterimiz yoktur hesâb veremezüz dediler Ma‘den Kâtibi Emrullâh ve Potok Kâtibi Gore Goriçe bir dahi üzerine durup yazmazın amâ il câniblerinden potoga kâtib olanlardan sûret-i defter aldık deyü ol defter ile hesâb verdüklerinde an-gurre-i Zi‘hicce sene tis‘a-mi’e (25 Ağustos 1495) ilâ gâyet-i evvellü’r-rebi‘un sene 2 tis‘a-mi’e (6 Aralık 1496) üç yüz on beş bin iki yüz on bir akçe hesâb gösterüp zikr olan meblağdan Hızâne-i Âmire’ye Ece nâm kula elli bir bin yetmiş dokuz akçe teslîm olunup yirmi bir bin dört yüz kırk akçe harcına gidüp 222.252 akçe bâkî kalup talep olacak kiseden bir akçe nakid bulunmadı il üzerinde bulundu sermâye edüp işletirlerimiş kâdıya ve emîne ve Potok Kâtibi Celâl’e ve Gore’ye ve ma‘den kâtibine ne için akçe kisesi cem‘ edüp mühürleyüp Dergâh-ı mu‘allâya irsâl yâhud arz etmediniz yâhud bir emîn yerde komadınız diyecek Kâtib Emrullâh benim hizmetim yazmaktur akçeyi emîn bilür dedi kâdı-yı mezkûr emîne mirâren akçeyi getir mühürleyeyüm dedim amâ eslemedi vir bana niçün medyûnları tutup akçeyi almadun diyecek benden şikâyet edüp üzerime müfettiş götürülür deyü havf ettüm deyü cevâb verdi. Ol sebebden arz olundu.

Kazıyye oldur ki

Mezkûr iştolnadan iki bin sekiz yüz elli yedi buçuk kıbil cevher hâsıl olup üç yüz on üç bin beş yüz dokuz akçeye satmışlar her kıbil yüz dokuzar akçe beşer puldan iki yüz on yedi akçe ziyâdesi var biz varmazdan evvel kendüler hâşır tutup kırk yük cevherden dört bin yedi yüz yirmi biner dirhem hâlis gümüş etmişler altı yüz yetmiş beş dirhem sîm ihrâc olunup dört bin elli üç dirhem kalmış üçer akçeden on iki bin yüz elli dokuz akçe olur bin otuz akçe harcı için hatt olunup on bir bin yüz yirmi dokuz akçe kaldı. Kırk yük ki seksen kıbıldır her kıbil yüz otuz sekizer akçeye düştü beylik cevherün her kıbilinde yirmi dokuz akçe üç pul kesîr vardır ki cem'an noksânı seksen üç bin sekiz yüz yetmiş dört akçe olur rençberlere emekleri için her kıbılda on birer akçe hatt olunduktan sonra 52.474 akçe zâyî' olmuş ol sebebeden arz olundu.

(s. 455)

Kazıyye oldur ki

Berkofça Âmili Radvan Dergâh-ı mu'allâya varup potoktan çarhlara giden cevheri onat ölçmezler bir gün varup birkaç yük cevher tuttum ölçtürdüm dört yükü beş yük bulundu sâhiblerine niçün böyle edersiniz diyecek evvelden böyle edegeldük dediler ikrâr edüp sicillâta kayd ettürdüm deyü arz etmiş sicillâta nazar olundu vakı'â Petri Koşar nâm kâfirün dört yükü beş yük bulunmuş ve Voye nâm kâfirün beş yükü altı yük bulunmuş ve Petko nâm kâfirün üç buçuk yükü dört buçuk yük bulunmuş sâhiblerinden su'al olacak cevher üç nev'dir biri hasdır ikisi ednâdır birine çagla ve birine pireçagla derler hâs cevheri silme ölçtüklerine çagla ve pireçaglayı doruklu(?) ölçtük has cevheri dahi kıbıla yüksekte döküp fetti(?) ölçmüştük sonra birbirine halt edüp ahengil ile silme ölçtükleri ecilden ziyâde geldi deyüp Kâdı Hüsâmeddîn ve Rmîn Ahmed ve kâtibleri Emrullâh ve Celâl ve ahâlî-i ma'den bu mezkûrları tasdîk edüp ma'den-i mezkûr zuhûr bulalıdan berü işbû vech üzere amel edegeldiler deyü ammâ bundan evvel Âmil Radvan zikr olan cevheri tekrar ölçtürüp asıldan ziyâde bulup sicillâta kaydettirdükde mezkûrûn Emîn Ahmed ve Kâtib Celâl ve Emrullâh ve Âmil Emîni Hüseyin cevher potoktan çarhlara gitmelü olacak silme ölçülüp iki kıbil bir yük ola deyü Dergâh-ı mu'allâdan hükm-i şerîf vârid olmuştu vatrokolar ol hükm-i şerîfe itâ'at etmediler deyü nizâ' edüp sicillâta kayd ettirmişler imiş ol vakit olan gelmeyenler ile şimdiki gelmeyenleri arasında tamâm muhâlifleri zâhir oldu.

Ol husûs için gelen hükm-i şerîfin mazmûnunda silme kıbıl ile ölçüp iki kıbıl bir yük ola deyü emr olunmuş ol takdirce her on kıbılda iki kıbılcevher artuk gitmiş ki cem'an beş yüz yetmiş bir kıbıl cevher gerekti yirmi kıbıl ümenâ defterlerinde bulundu beş yüz elli bir kıbıl bulunmadı kendü defterleri uslûbunca yüz dokuzar akçeden altmış bin elli dokuz akçe cevher bahâsından dört yüz beş akçe yük bâcından cem'an 60.464 akçe zâyi' görünüp arz olundu.

Şühûd:

Musa es-sipâhî ve Ali es-sipâhî ve Kasım es-sipâhî ve Mehmed veled-i İbrahim.

Kazıyye oldur ki

Berkofça ma'deninde hâsıl olan cevher potoktan çarhlara gitmelü olacak Potok Kâtibi Gore ve Ma'den Kâtibi Emrullâh ve Âmil Emîni Hüseyin hükm-i şerîfe muhâlefet edüp üzerine varmayup keyfiyete külli muttali' olmamışlar hâricden durup hemân yoldan geçen yükü yazmışlar vatroklar kendü murâdınca ölçmüşler ale'l-husûs ki bundan evvel ma'âdin kâdılarına hükm-i şerîf vârid olup mazmûn-ı dürer-bârında potok kâtiblerinin yanına bir mu'temed ehl-i kalem konulsa ki potoga gelen cevher kimündür ve kaç yüküdür ve kangı ma'dendir yazup defter edeler deyü emr olunmuştur mezkûrân kâdı ve emîn hükm-i şerîfe imtisâl etmedükleri ecilden cevherden ve yük bâcından hayli nesne zâyi' olmuş ol sebebden arz olundu.

Kazıyye oldur ki

Âmil Radvan Berkofça ma'denin kalhânesin ve ihtisâbını ve bâc-ı şâhî dört aylık monopolyasıyla Kâdı Hüsâm ve Emîn Ahmed sene ihdâ ve tis'a-mi'e Muharrem guresinden (21 Eylül 1495) sene isnâ ve tis'a-mi'e Recebi'nin on beşine (19 Mart 1497) varınca Neli ve Dimitri nâm kâfirler otuz altı bin akçeye mukâta'aya verüp üzerlerine bir kâtib koydular ki yazup (s. 456) defter edüp işün mikdârını ma'lûm ede yetmiş seksen bin akçelik işi yaru bahâsına verdiler deyü da'vâ eyledi. Mezkûrân kâdı ve emîn zikr olan maslahâtı mezkûrân Neli ve Dimitri'ye sen kendü rızânla verdün deyüp âmil inkâr edüp mezkûrân Neli ve Dimitri ellerinde âmil ağzından kâdı-yı mezkûrun hücceti bulundu zeylinde olan şâhidler ihzâr olunup teftîş olucak bizüm bu hüccetten haberimiz yoktur dediklerinde Kâdı Hüsâm âmilün satmağa rızâsı yoktur me'kel edinmek ister deyüp

hüccetini tezkîp eyledi ya niçün üzerine âdem komadun diyecek mâla kefil almuştuk ol sebebden üzerine âdem komadık dediler kefil almak mukâta‘aya zâyi‘ olmak içündür mikdârın[1] tekmîl için üzerinde kâtib gerekti denilecek Emîn Ahmed üzerine âdem kodum Emîn Ahmed mukayyed olmadı deyüp evvelki sözüne muhâlif cevâb verdi Emîn Ahmed’den su‘âl olacak gerçi kâdı bana âdem kodu amâ ulûfesin[i] kendü yanundan eyle dedi harc-ı âmilden ulûfe vermeğe râzı olmadı ol sebebden âdem komadum dedi mezbûrân Neli ve Dimitri’nin ibtidâ’î tahvîllerinden sene isnâ ve tis‘a-mi’e Rebi’ül-evvel gâyetine (6 Aralık 1496) varınca ki bir yıl üç ay olur hesâbları görülecek isrâflarından ve bel‘iyyâtlarından gayrı otuz bin yüz otuzakçe tahsîl etmişler ileride dahi iki aylık manopoliye ve üç buçuk aylık bâc ve kalhâneve ihtisâb vardır şimdiye değin geçen şühûr hesâbı üzere on dört bin akçe göresiz ki cem‘an 44.130 akçe olur husûsan ki ekser mahsûlât-ı kalhâne remâd ve deşt(?) idi kânûn üzere deşt(?) ve remâd bir yere cem‘ olunup işleyince mühriyle durmağidi mezbûrân Neli ve Dimitri mühürlemeyüp bir yere dökmüşler bir nicesi zâyi‘ oldu deyü ikrâr edüp sen aldun deyü birbirinden tutarlar meblağ-ı mezkûrdan harc için 1.130 akçe hatt olunacak 6.000 akçe fazla görünür eğer üzerlerine kâtib konulsa remâdları vedeştleri(?)ber-kânûn zabt olunsa ve âmil ma‘rifeti bile olsa hayli akçe ziyâde olmak görünür. Eyle olsa mâvaka‘ arz olundu.

Şühûd:

Celâl kâtib, Emrullâh kâtib, Kâsım es-sipâhî, ve Ali es-sipâhî, ve Mehmed veled-i İbrahim.

Kazıyye oldur ki

Hükm-i sultânîde ma‘den ahvâlin[i] teftîş edüp göresiz ki terakkîde midir veyahûd tedennîde midir bunlara sebep olan kimlerdir deyü emr olunmuş imtisâlen-li[’l-emr] Kâdı Hüsâm ve Emîn Ahmed ve Ma‘den Kâtibi Emrullah ve Kalhâne Kâtibi Celal ve Âmil Emîni Hüseyin ve Potok Kâtibi Gore ve ahâl-i ma‘den ihzâr olunup ma‘denin terakkîsinden ve tedennîsinden su‘al olacak el-ân ma‘den cevherde ve pavunda tedennîde idüğüne bu cümleinin ittifâkları olup sebebinden teftîş olacak birkaç cevâb verdiler bunlardır ki zikr olunur.

Cevâb-ı kâdı-yı mezkûr, şol kuyular ki cevherleri vardı cevherleri munkati‘ oldu şol kuyular ki pavunda idi üzerlerine Kara Hoca ve Şîrmerd nâm şafarlar nasb etmişüm Kassab Hızır nâm kimesne der-i devlete varup kâdı kendüye müte‘allik âdemleri şafar nasb eyledi ol şafarlar bize güç eylediler deyü şikâyet edüp ol sebebdan mezkûrân şafarlar koyup gittiler ma‘den tedennî etti dedi niçün yerlerine gayrı şafar nasb etmedün ve kassab Hızır’ı ber-mûceb-i şer‘ ve örf te’dîb etmedün yahûd arz etmedün denilecek etmedüm deyü cevâb verdüğü ecilden taksîrâtı zâhir olup arz olundu.

(s. 457)

Cevâb-ı diğêr

Sebeb-i tedennî kuyuculardan su’âl olacak kuyularumuzun cevheri tamâm munkati‘ olmadı bir tarafında munkati‘ olursa sa’ir tarafında cevher vardı Dübine(?) ve Kovaç(?) nâm kuyuları kırk kişi altı ay va‘de ile lemeşte almıştuk kâdı-yı mezkûr her birümüze âdem başına cebren birer hüccet verüp henüz va‘demiz tamâm olmadın ol kuyuları elümüzden alup gayrı kimesnelere verdi ol sebebdan kuyucılar ferâgat edüp ma‘den tedennî etti deyüp kırk hüccet izhâr eylediler vâkı‘a cümlesi ol iki kuyu hakkında bir günde yazılmış henüz va‘deleri tamâm olmadın yine ellerinden alınmış kânûn üzere iki hüccet vefâ ederdi otuz sekizi hilâf-ı kânûn yazılmış kâdı-yı mezkûr ol kimesneler taleb ettükleri sebebdan kırk hüccet verdim deyü ikrâr edüp ikâmet-i beyyîne etmek ister kesîre hüccet ve mahal-i karîne olup kânûna muhâlif olduğı ecilden arz olundu.

Cevâb-ı diğêr

Sebeb-i tedennî varaklardan su’âl olacak Dübine ve Kovaç nâm kuyunun sâhibleri Yava ve Yene ve Yako ve Leke nâm kâfirler kuyularda işleyen bârgîrlerimiz durmak ve ma‘den esbâbın[1] hıfz etmek için kramlar ya’ni evler yapmıştuk kâdı-yı mezkûr gelüp cebrile yıktırdı kış tûfânlarında ve yaz ısılarında ve yağmurlu günlerde kendümüz ve atlarımız ve ma‘den için aldığımız esbâblarımız duracak yerlerimiz olmadığı ecilden ferâgat ettük ol kuyular tedennî etti dediler ma‘denin dahi varlığı hemân ol iki kuyudur gayrısında sehil nesne vardur kâdıdan su’âl olacak kuyular üzerinde olan evlerden ve atları duracak evlerinden gayrı zâ’idini yıktırmak için Dergâh-ı mu‘allâdan hükm-i şerîf vârid olmuş idi ol sebebdan yıktırdum deyü ikrâr eyledüğü sebebdan üzerine varup teftîş olacak ol yıkılan evler ma‘den bârgîrleri ve esbâbları ve sâhibleri durmak

içün mühimm olup kâdı-yı mezkûr[un] hilâf-ı kânûn zulmen yıktuğı zâhir oldu. Tahmînen iki üç yüz mikdârı ma'den ehli meclise gelüp kâdı-yı mezkûr min-ba'd dahi aramızda kâdı olacak olursa kuyulardan değıl evden barktan vâz gelüp perâkende oluruz bizüm hâlimizi Âsitâne-i devlete arz eylen dedükleri sebebden arz olundu.

Şühûd:

Ali es-sipâhî, Mehmed veled-i İbrahim, Emrullah el-kâtib, Hüsâmeddin el-kâtib, Sinan Çelebi el-ulûfeci.

Cevâb-ı diğeri

Varaklar kâdı-yı mezkûr, emîn deyü kuyular üzerine şafar nasb ettüğü Şîrmerd'ün kuyularda hisseleri vardır işçilere ücretlerin[i] vermez talep edecek let eder Dübine(?) ve Kovaç(?) nâm kuyulardan dahi cebrile on iki yük cevherimiz aldı kâdı âdemisi olduğu ecilden nesne demeziz gördük olmaz ferâgat ettük ma'den dahi tedennî etti dediler mezkûr Şîrmerd dahi Çetlib ve Nukobaç nâm kuyulardadır müfettiş varduğunu ikrâr edüp ücretlerin[i] kesmedüm deyü inkâr eyledi husûsan şafarlara dahi hisse tasarruf etmek memnû' idi zikr olan on iki yük cevheri dahi zikr olan kuyuların sâhibleri pâdişâh kulu Hayreddîn'e ve Âmil Radvan'a ve bana (s. 458) bağışlamışlardı ben dahi alup Âmil Radvan'a verdüm dedi. Âmil-i mezkûr kimesne bize cevher bağışlamadı ammâ Şîrmerd bana üç yüz akçeye dört yük cevher satup akçesin[i] tamâm aldı dedi. Şîrmerd bey'ini inkâr edüp âmil bana elli akçe bağışladı dedikde Yusuf b. Abdullah ve Mustafa b. Abdullah âmilün da'vâsına muvâfık şehâdet ettiler mezbûrân kuyu sâhibleri Petri Koşar ve Leke mezkûr Şîrmerd'e cevher bağışlamaduk deyü inkâr edüp Şîrmerd beyyîneden âciz olup mezbûrân Petri Koşar ve Leke yemîn billâh ettüklerinden sonra mâvaka' arz olundu.

Ammâ ücret verdiğı dahi zâhir olmadı.

Cevâb-ı diğeri

Mezbûrân Dübine ve Kovaç nâm kuyuların sâhibleri Kassab Hızır, Yava Anderye ve Neli Zikove gayruhum meclise gelüp Kalevir nâm kuyu [sahipleri] ile delüşüp(?) aramızda münâza'a-i kesîre vâki' olup Novaberi ve Kratova urbarları gelüp aramızda

ölçü çeküp proboy ya'ni delüştüğümüz(?) mahal bizüm sınırumuzda vâki' olup bize hükm olunduktan sonra mezkûr Kalevir'in sâhibleri Mehmedî ve Hızır ve Hâcı ve gayruhum zulmen tahmînen iki yüz bin akçelik cevherümüz aldılar ma'den işletmeğe iktidârımız kalmadığı sebebden ferâgat ettük ma'den dahi tedennî etti dediler zikr olan urbararlardan teftîş olacak Novaberi urbararı İsloga zikr olan kuyulara ölçü çekmek için vardukda Berkofça kâdısı Hüsâm yoldaşlarumu reddedüp bana dahi muhkem let edüp Kalevir kuyusuna tâbi' birkaç hutmanlar koştı varup ölçücek hutmanlar ölçüde hâzer ettiler tamâm ölçmedüm dedi Kratova urbararları Rapçin ve Neli ve Radosav biz dahi zikr olan kuyulara varup ölçü çektük proboy mezbûrân Dübine(?) ve Kovaç(?) sınırlarında vâki' olmuştu dediler mezkûr Kalevir sâhipleri Mehmedî ve Hızır ve Hâcı ve gayruhum gerçi Kratova ve Novaberi urbararları gelüp aramızda ölçü çektiler proboy bizüm sınırumuzda zâhir olduktan sonra aramızda musâlaha etmiştik deyüp Dübine ve Kovaç sâhibleri dahi musâlahayı i'tirâf ettükten sonra tarafeynden kendü ihbârları ve rızâları ile sulhu fesh edüp tekrâr ölçü talep ettükleri sebebden zikr olan Kratova ve Novaberi urbararları ve dört nefer mu'temed hutmanlar tekrâr ölçtüklerinde zikr olan proboyu mezbûrân Dübine(?) ve Kovaç(?) sınırlarında zâhir oldu Kalevir sâhibleri anların sınırlarından ne mikdâr cevher aldılar ise ba'de ihrâcî'l-harc Dübine(?) ve Kovaç(?) sâhiblerini de reddetmelerine hükm olunup hesâbları görülecek kendü ikrârları ve ümenâ defterleriyle on iki osmiçeye on dokuzar bin elli dörder akçe müteveccih alup bu husûsun teftîşine gelen Ali nâm kula havâle edüp arz olundu.

Kazıyye

Vech-i tezkîre oldur ki

Berkofça Âmili Radvan Dergâh-ı mu'allâya gelüp mezbûr ma'dene âmil olduğumda hâsıl ve harc yazmak için kendü yerüme Gore nâm bir kâtib nasb etmişüm kâdı ve emîn olan ol kâtibî gönderüp yerine bir gayrı kimesneyi nasb edüp kuyularda ve çarhlarda ve potoga kendülere mute'allik şafarlar nasb edüp bildüklerin[i] ederler kat'â benüm medhalim ve ittilâ'im yoktur deyü arz etmiş. Ma'den Kâdısı Mevlânâ Hüsâm ve Emîn Ahmed ve kâtibleri Emrullâh ve Celâl ve ahâlî-i ma'den ihzâr olup teftîş olundukda âmil-i mezkûr, mezkûr Gore'yi hâsıl ve harc yazmak için kâtib nasb etmişti kâdı ve emîn beni reddedüp yerümi Hüseyin nâm bir kimesneye verdiler dedi kâdı ve emîn inkâr ettiler ammâ mezkûr Hüseyin elinde âmil ağzından kâdının hücceti bulundu âmil inkâr edüp hüccetin zeylinde

kayd olan şühûddan istihbâr olacak ba‘zı bizüm haberimiz yoktur deyüp ba‘zı âharı âmil benim anlar ile husûmetim vardır anlardan hesâb taleb ederin deyü cerh ettüğü sebebden arz olundu.

Kazıyye oldur ki

Çarhlar üzerinde olan şafarlar teftîş olacak Yusuf ve Neli Zuban nâm iki şafar bulundu kâdı nasb edüp ellerine hüccet vermiş mezkûr Yusuf sene 1 tis‘a-mi’e Saferinin guresinden (21 Ekim 1495) sene 2 tis‘a-mi’e Rebi‘ü’l-evvel gâyetine (6 Aralık 1596) varınca yevmî beşer akçeden iki bin yüz akçe ulûfe almış husûsan hatt bilmez hesâba kâdir değil iki def‘a Dergâh-ı mu‘allâya varup üç ay anda eylendi ve bunda şafarlara ulûfesin[i] hilâf-ı şer‘ olduğunu ikrâr ettüğü sebebden üç aylık ulûfesi tazmîn olunup mezkûr Neli Zuban an gurre-i Safer sene 2 tis‘a-mi’e (9 Ekim 1496) ilâ gâyet-i evveli’r-rebi‘un sene-i mezkûre (6 Aralık 1496) yevmî dörder akçeden iki yüz akçe ulûfe almış hesap için taleb olacak gelüp hesap vermeyüp gaybet ettüğü sebebden ulûfe tazmîn olundu. Âmil Radvan, mezkûr Yusuf Kâdı Hüsâm’ın kendü âdemidir el-ân evinde bile ve hizmetinde olur dedi. Kâdı-yı mezkûr Yusuf gerçi benüm âdemim değil ammâ benümle bile olur bir garipdir ana yemin dahi ben verürin dedüğü sebebden arz olundu.

Şühûd:

Mehmed b. İbrahim ve Ali Bey ve Hüsâm kâtib-i Zaplana ve Şeyh el-havâle ve Celâl kâtib.

Kazıyye oldur ki

Kuyular üzerinde olan şafarlar teftîş olacak Yusuf ve Hamza ve Kosta nâm üç şafar bulundu. Kâdı ve emîn mezkûrûn şafarlar il cânibinden bizüm ma‘rifetimiz ile konulmuştur âmil tarafından kuyular üzerine şafar komak evvelden âdet olunmamış deyü ikrâr ettiler. Ma‘a-hâzâ cemî‘ ma‘âdinde olan şafarlar âmil tarafındandır âmil tarafından şafar olmayınca maslahat ilerü varmadığı dahi zâhirdir ol sebebden ma‘den dahi tedennî olmuştur. Eyle olsa arz olundu.

Kazıyye oldur ki

Plakaniçede olan şafarlar tefahhus olundukda sene tis'a-mi'e Rebi'ü'l-ahir guresinden (30 Kasım 1494) ilâ gayet-i Zi'l-hicce sene 1 tis'a-mi'e (8 Eylül 1496) kalhâne kâtibi olan Celâl an-gurre-i Muharrem sene-i mezkûr ilâ gâyet-i evvelü'r-rebi'un sene-i mezkûre Gore Vasil (s. 460) nâm kimesneler tasarruf ederler imiş kâdı ve emîn nasb etmişler âmilin ma'rifeti kayd olmamış mezbûrân kâdıyı ve emîni ne için âmil ma'rifetsiz potok ve plakaniçe üzerlerine âdem nasb eyledünüz denecek bu husûs için vârid olan hükm-i şerîfde âmilin ma'rifeti bile kayd olunmamış idi ol sebebden âmil ma'rifetiyle konulmadı deyü cevâb verdiler bu asıl hükm cemî' ma'âdin kâdılarına gelmiştir ol âmil cânibinden potokta kâtib olunduktan sonra yanına bir âdem darrabhâne ve bir âdem ma'den âmili taraflarından nasb oluna deyü emr olunmuş potokta, plakaniçede ve kuyularda ve çarhlarda ve gayrıda âmilin bir âdemi bulunmadı ve hâsıl olan akçeden kiseye bir akçe girmemiş ve âmilin ma'rifeti mu'teallik olmamış. Eyle olsa mâvaka' sebt olunup arz olundu.

Kazıyye oldur ki

Kassab Hızır ve Yava Anderye ve Boya Veritar ve Petri Koşar nâm kimesneler Berkofça Kâdısı Hüsâmeddîn ve Emîni Şemseddîn potoga emîn nasb ettikleri İsmail ve Veli nâm kimesneler beş kıbil cevher ısmarlamıştuk taleb olacak bilmeziz derler deyüp mezkûrân İsmail ve Veli'den su'al olunacak ve iki kıbılı inkâr üç kıbılın[1] ikrâr edüp birini varaklara verdük deyüp ikisini bilmeziz dedükleri zamâna hükm olundu.

Kazıyye oldur ki

Âmil Radvan benüm ma'denimde hâsıl olan cevheri alup hâricde olan çarhlara iletüp işlerler bana zarardır deyü arz edüp teftiş olundukda vâkı'â ma'den-i mezkûr hâsırlarında civarda on üç pâre çarh ma'den-i mezkûrun cevherine tamâm vefâ ederken bunda işlemeyüp hâricde olan çarhlara iletüp işledükleri ma'lûm ve zâhir olduğu sebebden arz olundu.

Kazıyye oldur ki

Dergâh-ı mu'allâdan vârid olan hükm-i şerîfde Berkofça ma'denin ibtidâ'î tahvilden müfredât defterleri ile hesâbların[1] göresiz deyü emr olunmuş imtisâlen li'l-emr-i me'mûra şürû' olundukda şöyle zâhir oldu ki ibtidâ'î tahvildeki sene 899 Recebi

guresinden (7 Nisan 1494) ilâ 16 evvelü'r-rebi'un sene tis'a-mi'e (15 Aralık 1494) Priştine'nin eski kâdısı Mevlânâ Sinân ve Novâberi emîni olan Sâ'dî tasarruf etmişler. Mezkûr Rebi'ül-evvelin on yedisinden (16 Aralık 1494) ilâ tamâm ilâ gâyet-i Zi'l-ka'de sene tis'a-mi'e (22 Ağustos 1495) Emîn Bâyezîd ve Kâtib Emrullâh tasarruf etmişler ne kendülerü ne hod defterleri bulunmadı ammâ el-ân Priştine kâdısı Mevlânâ Hüsâmeddîn ben anlardan hesâb aluyürürin deyü muhâsebesüz yazıp verdi sene-i mezbûre Zi'l-hiccesinin guresinden (23 Ağustos 1495) ilâ gâyet-i evvelü'r-rebi'un sene 2 tis'a-mi'e (6 Aralık 1496) hesâbları görölüp sûret-i muhâsebeleri ihrâc olunup kâdı-yı mezkûra verdüğü muhâsebeler ile Dergâh-ı ma'delet-penâha irsâl olunup mâvaka' arz olundu.

(s. 461)

Kazıyye oldur ki

Berkofça ma'deninde potok kâtibi olan Gore b. Vasil ve âmil emîni olan Hüseyin nâm kimesneler cevher potoktan çarha gitmelü olup ölçülecek üzerine varmayup hâricde durup yoldan geçen yükleri saydum deyü ikrâr edüp bi-hasebi's-şer' ücrete müstehak olmadıkları sebebden yevmî beşer ve dörder akçeden iki aylık ücret verilmeyüp arz olundu.

Hurrire ma-fih —

— fakîr Ahmed b.

Mehmed el-müvellâ bî-Zaplana

VIII

(s. 469)

Kratova kâdısı Zaplana kâdısı ile gördükleri kazâyâ defteridir taleble gönderdi.

(s. 472)

Sûret-i defter oldur ki

Pâdişâh-ı âlem-penâh e‘azze’l-lâhü ensâruhû ve za‘îf-i ale’l-âlemîn iktidâruhu hizmetlerinin¹²¹ emr-i âlîsi mücebince imtisâl edüban Berkofça nâm ma‘denin bu za‘if ile Zaplana Kâdısı Mevlânâ Şemseddîn ve Ali nâm kulla umûmen teftîşine varıldıkda kudret-i nâkîsa yetiştüğü mikdâr ki tefahhus olundu. Ol esnâ-i teftîşte vâki‘ olan kazâyâ cüz’i ve küllî her ne ise emr-i âlî mücebince imtisâl edüban bunlardır ki cârî olduğu üzere takrîr ve tahrîr olundu. Hurrire fî evâsıt-ı Rebi‘ü’l-evvel min âm sene isnâ ve tis‘a-mi’e (17-26 Kasım 1496).

Kazıyye oldur ki

Vârid olan hükm-i şâhîde mezkûr ma‘den ne hâldedir terakkîde midir veyâhûd tedennîde midir ve bunlara sebep nedir ve ba‘is olan kimlerdir aslı ile teftîş ettikten sonra vukû‘ı üzere i‘lâm edesiz deyü emr-i âlî olduğuyçün emr-i âlî-şânı sem‘an ve tâ‘aten deyüban mezbûr ma‘den kâdısı olan Mevlânâ Hüsâm ile emîni olan Ahmed ve kâtibi olan Emrullâh ve Kalhâne Kâtibi Celâl ve sa‘ir ahâlî-i ma‘den kadr-i bâ-mümkün ihzâr olunup mezkûr ma‘denin terakkîsinden ve tedennîsinden su‘al olacak hâliyâ ma‘den cevher husûsunda ve pavun etmek bâbında tedennîde idüğüne cümlesi ittifâk edüban şehâdet ettiklerinden sonra sebebinden istifisâr olacak mezkûr kâdı mukâbelede şöyle cevâb verdi ki şol çah ki cevherlü idi anun cevheri münkatı‘ oldu ve şol çahlar ki pavunda idi ol çahlar üzerine Kara Hoca ve Şîrmerd nâm kimesneleri şafar nasb etmiştim. Ma‘den ehlinden Kassâb Hızır nâm kimesne ba‘zı varaklar ile Âsitâne-i devlete varubân ma‘den üzerinde kâdı kendüye mute‘allik âdemler koyuban bize zulmetti deyü şikâyet ettikleri için ol şafarlar koyuban gitmiş ve ben dahi yedi sekiz ay mikdârı İshâk Çelebi ile Novaberde ile Kratova ma‘denleri teftîşinde idim halk dahi biraz tekâsül etmişler ol sebebden ma‘den

---

¹²¹ Burada “hazretlerinin” yerine “hizmetlerinin” denilmesi dikkat çekmektedir.

tedennî etti deyücek ol şafarlar gittilerse anların yerlerine gayrı şafarlar buluban nasb etmek gerek idi ve ehl-i ma‘deni dahi tahvîf edüban tekâsül ettirmemek gerek idi. Zirâ ol esnâ-i teftîşte kâdılığına ve ma‘dene birkaç def‘a gelüp gitmişsin deyücek mukabelede verdiği cevâbta igen şifâ gözükmedi (s. 473) ve bu husûs-ı tedennînün hükmi ahâlî-i ma‘denden dahi istintâk olundukda Yava Anderye ve Yene Zerger ve Yako Zerger ve Lika nâm zimmîler şöyle dediler ki çahlarda atlarımız durmak için ve çahlarımız maslahatı için alduğumuz deri ve yağ ve urgan ve sâ‘ir havâyic için evler yapmış idük kâdı gelüban ol krâmlarımızı bî-vech yere ta‘assub edüban yıktırdı kış tufanlarında ve yaz ısılarında ve yağmurlu günlerde ma‘dende sığınacak yerümüz kalmadı. Ol sebebden biz dahi ma‘denden sovuyuban ferâgat eder idük anuñün tedennî etti deyücek kâdıdan bu husûs istifsâr olundukda od vehminden ve ma‘dende krâmlar içinde meyhâne olmasından ve cevher uğurlanmasından ki bu husûs vâki‘ dahi oldu ihtiyât edüban kuyu evinden ve kifâyet edecek mikdârı atlar evinden gayrısın[ı] yıkmak için ba‘de‘l-arz deri devletten hükmi-i şerîf vârid olmuş idi ve hem her bir kişiye müstakillen krâmı olmak neden birbiriyle şerîk olsun deyü ba‘zısını yıktırdım ve ba‘zısını dahi yapılırken men‘ edüban yaptırmadım deyücek zikr olan zimmiyyûn mukâbelede şöyle dediler ki senün musâhiblerinde ve hevâdârlarında dahi bizim krâmumuz emsâli krâmlar var idi anları ya niçün yıkmadun garazın hemân bize îzâ edüban bizi perâkende etmektir ki ma‘den müstakil ol musâhiblerine kala anlar dahi ne vechle maksûd ederlerse ma‘dende tasarruf edeler deyücek ahâlî-i ma‘den ile bu husûstan ötürü ma‘den üzerine varuyın nazar olundukda takrîr ettikleri gibi kendülerin krâmları emsâli olan krâmlar dahi yıkılmamış bulundu.

Ve’s-selâm fî —

Ve takrîben iki yüz mikdârı kuyucular bu kâdı mâdamki ortamuzda ola[n] ma‘denden değül evden ve barktan vâz gelüban müteferrik oluruz deyü bir uğurdan feryâd u figân ettükleri talebleriyle tesvîd olundu.

Ve bundan gayrı Marko Hâcısı nâm müzevvir dahi içümüzden gitmeyince bu ma‘den sûrete gelübân terakkî etmez zirâ anun envâ‘ türlü fitnessi ve hilesi ucundan ortamuzda çok zulümler oldu ma‘den nice tedennî etmesün deyü ba‘zı ahâlî-i ma‘den ve kuyucular

şikâyet edüban hâlimizi Âsitâne-i ma‘delet-penâha i‘lâm ediverün deyü tazarru‘ ettikleri cihetten tesvîd olundu (s. 474) ve ba‘zı ahâlî-i ma‘den dahi bir sebep-i tedennî dahi budur ki bir kuyunun bir tarafında cevher münkatı‘ olursa sâ‘ir tarafında münkatı‘ olmaz cevher yine işlenür ammâ kuyu sâhipleri bir kuyuyu kânûn üzere ortakçılara zapse(?) verseler ol husûs için kâdından hemân bir hüccet alınurdu âdet bu idi. Dünibe(?) ve Kovaç(?) nâm çahları seksen nefer kimesneye ortakçılara altı ay va‘de ile zapse(?) etmiştik mezkûr kâdı ol seksen nefer kimesnenün her birine alâ-haddihi birer hüccet alun deyü ibrâm ettiğünden sonra bi‘l-âhire iki kişiye birer hüccet vermeğe râzı oluban kırk hüccet verüban bin akçeden ziyâde akçe aldı bundan sonra va‘deleri tamam olmadın zikr olan kuyuları yine gayrı kimesnelere verüp ol seksen nefer kimesneleri çıkaruben kodu. Ol sebebden kuyucılar dahi ma‘denden usanuban tedennî etti deyüp ol kırk hücceti alan kimesneleri meclis-i şer‘e götürüban ol hüccetleri ibrâz ettiler nazar olundukda dedikleri gibi bulundu ve va‘deleri tamâm olmadın telbis edüban kuyuları ellerinden alınmış dahi bulundu vâkı‘â kânûn üzre ol hüccetün biri veyâhûd ikisi kifâyet ederdi bâkîsi müstedrik fi nef‘ olacak kâdından bu husûs dahi su‘al olundukda mukâbelede şöyle dedi ki zikr olan zapselerün(?) içinde iki üç nefer kimseneler re‘isleri ve metbû‘ları idi ol zapseler(?) biz zahmet çeküben cevhere yetüştüğümüz vakitte bu metbû‘larımız bize hile edüban kuyudan çıkarup yerümüze birkaç ırgâd kâfirlerin[i] getüre deyü ihtiyât ederiz deyü müte‘addid hüccet taleb edüban ilhah ettikleri cihetten ol mikdârı hüccet yazıldı deyü cevâb verüban kuluna mutâbık Mustafa b. Hasan ve Yusuf b. Abdullâh es-sofyevî ve Emrullâh el-kâtib ve Celâl el-kâtib şehâdet edecek husemâ-yı mezbûre bunlar kâdının gece ve gündüz musâhibleri oluben ortalarında mu‘âmele bi-nihâyedir bunların şehâdetleri mesmû‘ olacak şehâdet değildir hüccet için aldığı akçemüzi yine alıverin deyü taleb ettikleri iltimâslarıyla tesvîd olundu.

(s. 475)

Ve hâliyâ ma‘den âmili olan Radvan, kâdı ma‘dende hilâf-ı emr hufyeten pâylar tutup harcını vermedüğü sebebden ma‘den tedennî etti deyücek bu husûsu kâdı inkâr edüp âmilden beyyîne taleb olundukda kâdı yüzüne kâdı iken kim şehâdet edebilür ammâ Peşniçe nâm çahta Petri Koşar’dan kâdının olan hissesin[i] tefîş edün deyü mezkûr zimmîden istifsâr olundukda bu husûsu inkâr edüben yemîn teklîf olundukda yemîn etmeyüben kâdı için Dimitri nâm kâfire mezkûr kuyudan iki hisse satup akçesin[i] aldum

diyecek kâdı-yı mezbûr Dimitri bana nesne vermedi deyü yemîn edecek Dimitri dahi taleb olunup ele girmede ve ba'zı kimesne dahi müslimînden kâdı bu ma'dende pây tutmaz deyü yemîn edecek mezbûr âmil kâdının hufyeten pây tuttuğu vâki'dir ammâ yüzüne karşı gelüp şehâdet edemezler ve bunlar dahi kendünün hevâdârlarıdır deyü dahl ü ta'arruz ettüğü tesvîd olundu.

Kazıyye

Mezkûr ma'den âmili olan Radvan, kâdı ile emîn benüm ma'rifetimsüz çahlar üzerinde ve plakaniçede şafarlar nasb etmiştir teftîş ediverün deyü taleb ettikde hîn-i teftîşte çahlar üzerinde Yusuf ve Hamza ve Kosta nâm kimesneler şafar bulundu. Bu şafarlar âmil ma'rifetiyle nasb oluben âmil cânibinden midir deyü kâdı ile emînden istifsâr olundukda il cânibindendir âmil kibelinden bu ma'den zuhûr bulalıdan berü şafar nasb olunmamıştır deyü cevâb verdiler ammâ cemî' ma'âdinde kânûn-ı mukarrer budur ki çahlar üzerinde olan şafar âmil kibelinden oluban ahâlî-i ma'deni kendü ihtiyârlarına komayuben gece ve gündüz işletirler ve kendüler kibelinden olacak ihmâlden ve tekâsülden hâlî olmazlar milkimizdir elimizden kimesne almaz deyü yegince işleyüben ma'den tedennî etmeğe mü'eddî olduğuyçün bu husûs dahi mezkûr âmil talebiyle tesvîd olundu (s. 476) ve plakaniçede dahi Kalhâne Kâtibi Celâl bir mikdâr müddet ve Gore Vasil nâm zimmî dahi bir nice müddet kâdı ve emîn ma'rifetiyle şafarlık hizmeti etmişler mezkûr âmil bunlardan dahi benüm ma'rifetim yoktur deyücek potokta ve plakaniçede şafar nasb edesin deyü vârid olan hükümde ma'rifet-i âmil mukayyed değıl idi deyü cevâb verdiler bâ-vücûd cemî' ma'âdinde bunun emsâli husûsta kânûn-ı mukarrer cemî' şafarlar ma'rifet-i âmil ile konulmadı ve ahkâm dahi dâimâ ma'rifet-i âmil ile ola deyü vârid olur taleb-i âmil ile bu kazıyye dahi tesvîd olundu.

Kazıyye

Berkofça nâm ma'dende beylik bir lağım var imiş ma'denün cümle mahsûlünden lağım resmi deyü tis'in alurmuş kâdıya ve emîne ismarlanduğu için anlar tasarruf ve zabt ederlermiş ba'de't-tefahhus şöyle zâhir oldu ki kuyulardan çıkan cevheri ücretle potoga getirüp yurlarmış yuyan ecîrlere ve tahtalarına ve çapalarına ve üzerlerinde duran şafarlara hayli harc olurmuş andan sonra cevheri taksîm edüp tis'in beylik için aluben bâkîsin[i] ahâlî-i ma'den alurmuş harcı dahi ol uslûbca verilürmüş zikr olan beylik cevheri

yerinde iken halka satarlarmış târeten nakde ve âharı nisbeye cevher işlenince va‘de ile ve cevher çarha gitmelü olacak iki silme kıbıl bir yük oluben her yükden bir buçuk akçe bâc alınmış mezkûr mahsûl için bulunan defter mücebince muhâsbesi görüldükde sene tis‘a-mi‘e Zi‘l-hiccesi gurresinden (23 Ağustos 1495) ilâ gâyet-i evvelü‘r-rebi‘un sene isnâ ve tis‘a-mi‘e (6 Aralık 1496) üç yüz on beş bin iki yüz doksan beş akçe hâsıl bulundu. Zikr olan meblağdan Hazîne-i Âmire‘ye Ece nâm kul ile elli bir bin yetmiş dokuz akçe teslîm oluban yirmi bir bin dört yüz kırk akçe dahi harcına gidüp mâ-bâkî iki yüz yirmi iki bin iki yüz elli iki akçe kanı deyü kâdîdan ve emînden istifsâr olundukda kîsede bir akçe ve bir habbe nakid bulunmayup il üzerindedir deyü cevâb verdiler zikr olan akçeyi ol tarîhten berü il üzerinde koyuban âmme-i nâss beylik akçe ile sermâye edüban yürümenün vechi yoğidi varduk inkâra dahi mü‘eddî oluban mâl-ı şâhîye noksan târî olur. (s. 477) Hatta ba‘zı mâdde de bizüm huzûrumuzda defter mücebince taleb olundukda inkâr dahi vâki‘ oldu niçün cem‘ edüben kîseye koyup der-i devlete îsâl etmedinüz veyâhûd va‘desi çoktan tamâm olmuş müte‘addid havâlât kılâ‘ var gece ve gündüz feryâd edüben yaturalar bunlara cem‘ edüben ya niçün vermedinüz deyü su‘al olacak kâdî her-kâh ki ben emîne akçeyi cem‘ edüben getür deyü emr ettüğümce beni va‘deye salup ister bugün ister yarın cem‘ edin deyü cem‘ etmeyüp beni eslemezdi ve ben dahi ma‘den tefîşinde idüm deyü cevâb verdi ol seni eslemedüğü takdîrce emîni veyâhûd medyûnları tutuben akçeyi cem‘ etsen idi veyâhûd emînin bu asıl hareketin[i]ve sana adem-i ita‘âtin[i] arz etsenidi deyücek arz ettüm deyü cevâb verdi. Âsitâne-i devlete bu cevâbun alâ-takdîri‘l-vukû‘ kabûlini ve bu nizâ‘ın mâddesini hâsimdir. Bâkî fermân fi‘l-yedi‘l-aliyye.

Ve zikr olan meblağdan emîn defteri mücebince Ali nâm kulla ve ma‘rifet-i emîn ile ba‘zı ponçikler(?) huzûrunda anda tefîşte olduğumuz mikdâr ve ba‘zı dahi sonra cem‘ olup hâsıl olan akçenün mikdârı mezkûr kul ile ve arz-dâşt ile izzu huzurunuzda bundan akdem irsâl olunmuştur.

Kazıyye

Mezkûr Âmil Radvan Âsitâne-i keyvân-rif‘ate varubân ahâlî-i ma‘den cevheri onat ölçmezler hem bâcı ve hem hâsılı ziyân olur potoga giderken yolda birkaç yük cevher tuttum ölçtüreceğ dört yükü beş bulundu sâhibleri niçün böyle edersiz diyecek evvelden

böyle edegeldük deyü ikrârlarını sicillâta kaydettirdim deyü arz etmiş ber-mûceb-i emr-i âlî bu husûs teftîş oluban sicillâta nazar olundukda vakı'â Petri Koşar nâm zımmînün dört yükü beş bulunmuş Voyer nâm zımmînün dahi beş yükü altı bulunmuş ve Petko nâm kâfirün dahi üç buçuk yükü dört buçuk yük bulunmuş deyü sicillâta kayd olunmuş bulundu sâhiblerinden su'âl olundukda cevher üç nev'dir. (s. 478) Birisi hâs ve âlâ cevherdir ikisi ednâdır birine caglina ve birine pirecaglina derler ol hâs cevheri silme kıbıl ile ölçüp ednâlarını doruklama(?) kıbıl ile ölçeriz ve hîn-i teftîşimde evvel def'ada cevheri hayli yüksecükten döküben katıca ölçülür hisseler ta'yîn olunup bir dahi ölçülecek aheste aheste ölçülür ol sebebden zikr olan ednâ cevheri âlâyâ halt edüban bile yükletüp çarha alup gittüğümüz için bu mikdâr tefâvüt etti deyü cevâb verdiler ve bu husûs kâdından ve emînden ve ma'den ve kalhâne kâtiblerinden ve Âmil Emîni Hüseyin'den ve mecliste hâzır olan ahâlî-i ma'denden ve cevher ölçücü olan Marko ve Voyer nâm zımmîlerden teftîş olundukda bu ma'den zuhûr bulalıdan berü ahâlî-i ma'den bu tarîk üzere amel edegelmişlerdir ve bundan akdem Malkara kâdısı olan Mevlânâ Şemseddîn dahi bunda teftîşe geldikde bu husûsu ol dahi bu uslûb üzere vâz' ettikten sonra hüküm dahi gelmiştir deyü cevâb verdiklerinde ol hüküm taleb oluban nazar olundukda mazmûn-ı mutâ'atta bulunmuş cevher çarha gitmelü olacak silme kıbıl ile ölçülüp iki kıbıl bir yük ola ziyâde olmaya deyü kayd olmuş ammâ âlâ cevher silme kıbıl ile ölçülüp ednâları dahi toruklama(?) kıbıl ile ölçüle deyü tasrîh ve ta'yîn olmayuben itlâkıyla konulmuş itlâkı cihetinden esnaf cevhere âlâ eğer ednâ bu husûs mütenâvildir deyü buyurulursa ahâlî-i ma'den sâbıkâ i'tirâflarına binâen emr-i âlî-şâna imtisâl etmemek gözükübân mücrimînden ma'dud olurlar ve illâ fermân yed-i âliyyenin.

Ve sicillât-ı kâdıda dahi varaklar emr-i şerîfe itâ'at etmediler deyü kayd olunmuş.

Ve zikr olan cevher ki keyfiyyet-i kısmetinden ve keyli husûsundan istifsâr olundukda mukâbelede şöyle cevâb verdiler ki çahlardan hâsıl olan cevher gelüp potokta yunduğundan sonra ol cevherler havli içinde olan krâmlara koyulup sonra krâmlar içinden çıkaruban mezkûr havli içinde dokuz (s. 479) yerde döküldükten sonra kur'a saluben cihet-i beylik için lağım resmi deyü aluban ta'yîn ederiz ammâ bu husûs taksîmde cevheri kıbılı yüksecükten döküben katıca ölçmek vâki' olur sonra erbâb-ı hısâs her biri hisselerin birbirinden temyîz edüben yükletip havludan çıkaruban çarha alup gitmelü olacak

ahestelik ile ölçülür. Ol sebepten evvelki keyl ile sonraki keyl ortasında nev'an tefâvüt olur ve her cümleden birer buçuk akçe bâc alındığı için ol zâyi' olmasun deyü ol havlinün kapusunda oturuban kâtibler çıkanyükleri yazarlar ol tefâvüt eden keyl lağım mahsûlünden bu mikdâr keyl oldu deyü vakt-i muhâsebede hesâbın gösterdiler.

Bâkî ve'l-alem înde allâmü'l-guyub

Ve Zaplana kâdısı Mevlânâ Şemseddîn sâbıkâ zikr olan zımmîlerün mukaddemâ takrîr ve tahrîr olunan keyillerine binâen beylik için alınan dokuz âdeminin dahi tefâvütleri on keyl on iki olmasın binâen bu mikdâr olmak gerek idi deyü ettüğü şubhenün vurûdî ponçik(?) iken zâhir olmadığı sebepten tesvîd olunmakta ikdâm olunmadığı ma'lûm buyurula.

Ve kalhâne ve ihtisâb ve bâc-ı siyâh dört aylık manopolya ile Yene ve Dimitri nâm zımmîler kâdıyla emîn otuz altı bin akçe mukâta'aya vermişler şimdiye değin olan hâsıllarına göre müddetleri tamâm olunca mahsûlât ki böyle böyle vâki' ola ibtidâ'î müddetten anlarun üzerine beylik tarafından bir kâtib konulsa isrâf etmeyüben mahsûlât onat vechile hıfz olunsa hayli akçe hâsıl olurdu deyü mukerreri'z-zikr Mevlânâ Şemseddîn defterinde tahrîr ettüğü husûs ve âmil Radvan dahi zikr olaniş yaru bahâsına satılmıştır deyü davâ ettüğü müşârün-ileyh Mevlânâ Şemseddîn beylik iştolnadan hâsıl olan cevher ki (s. 480) rencberlere satılmış her kıbıl yüz otuz beş akçe olduçaşnî üzerine tahmîn ettüğü nice rencberân ve her revîşinin dahi harcı bin otuz akçe olur dedüğüne binâen ki ehl-i ma'den ol mikdâr harc ile olmasına ka'il değüllerdir ol beylik cevheri alan rencberlere emekleriyçün bu mikdâr fâ'ide verince yeterdi ziyâde fâ'ide ettirmek ne lâzım idi. Bâ-vücûd rencberler bu çaşnîden ednâ olan çaşnîlerden igen fâ'ide etmemişler belki ziyân dahi etmişler beylik için olmak gerek idi. Bâkî ribh deyü defterinde tahrîr ettüğü husûsun dahi cevâbı igen hafî olmaduğuyçün ponçiginiz(?) ol husûslarun tesvîdine dahi ikdâm edemedüğüm ma'lûm buyurula.

Amâ ba'zı mahsûl-i kalhâne ki remâddan ve deştten(?) olur ol remâdla deşt(?) mahfûz yerde belki mühürle hıfz olunmak gerekidi. Bu vechile hıfz olunmayup kalhâne içinde

bir bucakta dökülüp ve ba‘zı dahi uğrulanuban zâyi‘ olduğuna mübâşiriniz i‘tirâf ettikleri tahrîr olundu.

Kazıyye

Mezkûr âmil Radvan mezbûr ma‘dene âmil olduğumda hâsıl ve harc yazmak için kendü yerüme Göre nâm zımmîyi kâtib nasb etmişim. Kādı ve emîn olan ben Âsitâne-i devlette iken ol kâtibi giderüp yerine gayrı kimesne nasb etmişler cemî‘ husûslarda mezbûrân kādı ve emîn kendü bildiklerin[i] benüm ma‘rifetümsüz ederler deyü şikâyet ettikde mezkûr Göre’yi ihzâr edüp ol hizmetten seni kim giderdi diyecek ol dahi kādı ile emîn gidüban yerüme Hüseyin nâm kimesneyi kodılar diyecek kādı ile emîn bu husûsu inkâr edüp Hüseyin elinde âmil ağzından âmil ma‘rifetiyle nasb olduğuna kâdnun ve Novabiri kâdısınun bilehüccetleri bulundu. Âmil benüm bunlardan haberüm yoktur bu hüccetler hile ile yazılmıştır diyecek zeylinde olan şühûddan istihbâr olundukda ba‘zı bizim bu husûstan haberimüz yoktur ve şehâdet dahi etmeziz deyüben (s. 481) ba‘zı âharı şehâdet edecek mesfûr âmil benüm bunlarınla muhâsebe husûsundan ötürü münâza‘am olmuştur şehâdetlerin tutmazın dedüğü talebiyle tahrîr olundu.

Kazıyye

Mezkûr âmil benüm tahvîlimde ma‘dende hâsıl olan cevheri ahâlî-i ma‘den yakın çarhlara iletmeyüben uzak yerlerde olan çarhlara alup gittükleri için ortadan hayli gümüş zâyi‘ oluben bana hayli zararı oldu diyecek bu husûs tefahhus olundukda mezbûr âmil takrîr ettüğü gibi ba‘zı ahâlî-i ma‘den cevheri uzak çarhlara alup gitmiş bulundu kifâyet eder yakın çarhlar var iken husûsan ki bu husûs için Âsitâne-i devletten ma‘âdine ahkâm vârid oluben men‘ dahi olunmuştur min-ba‘d yine men‘ olunmasıçün ol ma‘dene hükm gönderilmek savab idüğü ma‘lûm buyurula.

Kazıyye

Çarhlar üzerinde olan şafarlar âmil talebiyle teftiş olundukda Yusuf ve Yene Jupan nâm iki şafar bulundu. Kādı hüccetiyle mezkûr Yusuf sene ihdâ ve tis‘a-mi’e Saferinün guresinden (21 Ekim 1495) sene isnâ ve tis‘a-mi’e Rebi‘ü’l-evveli gâyetine (6 Aralık 1496) varınca yevmî beş akçeden iki bin yüz akçe ulûfe almış bulundu ammâ hatt bilmez

ve hesâba dahi kâdir değil ve iki def`a kapuya varuben üç ay mikdârı anda eylenüp yerine âdem komaduğıyçün mezkûr âmil anun ulûfesini tecvîz etmezin ve hem kâdının âdemisidir evinde bile olur kendü hizmetindedir ol iki def`a devlet eşiğine varduğuna ba`is dahi kâdıdan ba`zı kimesne ahâl-i ma`denden der-i devlete şikâyete gittilerdi kâdı dahi anları devlet eşiğine gamz edüban ardlarınca irsâl ettüği arz-nâmeysi aldı gitti deyücek vakı`â mezkûr Yusuf'un yemesi ve içmesi kâdı yanından olduğuna bir garîbtir deyü kâdı i`tirâf ettüği ve devlet eşiğine dahi birinde muhâsebe defterin ilette ve birinde dahi beylik iştolna husûsuyçün arz-dâşt eyledi deyü cevâb verdüği tesvîd olundu.

(s. 482)

Vâkı`â şafar olanlar kâdı takrîr ettüği husûslar içün alâ-takdîri`l-vukû` Âsitâne-i devlete varmaları ma`denlerden olagelmiştir. Bâkî fermân cenâb-ı refi`ndir.

Ve mezkûr Yene Jupan dahi an-gurre-i Safer sene isnâ ve tis`a-mi'e (9 Ekim 1496) ilâ-gâyet-i evveli`r-rebi`un sene-i mezbûr (6 Aralık 1496) yevmî dört akçeden iki yüz akçe ulûfe almış bulundu. Muhâsebe içün taleb olunduğunda bulunmayup muhâsebesi görölmediğiyçün merkûm âmil ol ulûfeyi tecvîz etmezin dedüği tesvîd olundu ve emr fi

— —
Hurire bi-ma`rifeti Hüseyin b. Mehmed
el-müvellâ bî-Kratova.

IX

(s. 490)

Vech-i defter oldur ki

Dergâh-ı mu'allâdan bu fakîre Mustafa nâm gulâm şâhiyle hükm-i vâcibü'l-kabûl vârid olup mazmûn-ı şerîfnde münderic olan budur ki sâbıkâ fevt olan Midillü Sancağı Beyi İbrahim, Midillü Kādısı Mevlânâ Hibe(?) hakkında ba'zı kazâyâ yazup göndermiş ve mevlânâ-yı mezbûr dahi sancakbeyi ve âdemleri husûsunda hayli mehâyif arz eylemiş ma'lûm oldu buyurdum ki hükm-i şerîfim vusûl buldukda kendü nefsinle Midillü'ye varup kâdı ile cem' olup bu kazâyâyı teftîş edüp gönderesin zâhir olanların mufassal defter edüp mühürleyüp arz edesin sonra ne vechile emr ederim eyle ola deyü fermân olunmuş emre imtisâl olunup nefsi Midillü'ye varilup sancakbeyinin ve âdemlerinin üzerlerine sâbit olan mehâyif budur ki zikr olunur.

Kazıyye

Sancakbeyi kendü bir mülk kayığını Saru Ahmed nâm kimesneye verüp donatup harâmîliğe gönderüp içine beylik yarıktan bir kese top otu bin ok sancakbeyi buyurdu beylikten aldılar deyü Mustafa b. Abdullah ve Saruca b. Abdullah ve Sefer Şah b. Hamza ve Mustafa b. Abdullah şehâdet ettiler.

Kazıyye

Sancakbeyi cebren zulümle ağaç kestirüp deniz kenarına getürdüp devlet eşiğinden hisâra beylik ağaç kestiresin deyü hükm-i şâhî geldükde zulümle kestirdüğü beşer altışar akçelik ağacı yirmi beşer yirmi altışar akçeye satup avâriz verdiler deyü Topcibaşı İlyas ve Müslihiddîn şehâdet ettiler.

Kazıyye

Hüdâvendigâr kullarından Hamza nâm kimesne fevt olup vâris kalmadıkda bir câriyesin[i] hayatında âzad ettükten sonra sancakbeyi azâdsuzdur deyü bin altı yüz akçeyi alup ba'zı mezbûr Hamza'nın deynine verdi ve ba'zı nice olduğu ma'lûm olmadı zikr olan câriyeyi mezkûr Hamza hayatında âzad edüp durur idi deyü derzi Mahmud b. İlyas ve Mustafa b. İbrahim şehâdet ettiler.

Kazıyye

Sancakbeyi cebren zulümle atlarına ot biçtürüp ve hâcet oldukça zulümle odun kestirüp deniz kenârına getürdüp kenardan evine döğe döğe taşıttı deyü Topcı İlyas ve Kethudâ Mustafa şehâdet ettiler.

Kazıyye

Mihal nâm kâfir avrat[1] Zekene ile subaşıdan kâdıyı şikâyet ettükde subaşıdan kâdıyı şikâyet edenin hâli budur deyü sancakbeyi başlarına karın geçüp tablhâne ile şehri nidâ edüp gezdirdi deyü Hasan Fakih b. Hâcı Ahmed ve Düzbeyi nâm kimesneler şehâdet ettiler.

Kazıyye

Sancakbeyi beylik gemi, beylik yarak ve azab ile denize gönderüp mezkûr gemi varup yedi levend gemisi alup yedi geminin ikisin[i] iki oğluna verdi birin[i] diğere reise ve birin[i] sâhibine verdi ve birin[i] Aşağı-hisâr dizdârı Ömer'e sattı ve birin[i] Ali nâm kimesneye sattı ve birisi el-ân mevcûddur deyü Seydî Ali Reis ve Azab Ağası Hasan şehâdet ettiler.

(s. 491)

Kazıyye

Mehmed ve Bâlî nâm at gemisi re'isleri Anadolu yakasına keçi geçirmek yasak iken sancakbeyi bize ikişer yük sekiz yüz mikdârı keçi geçirtti dediler Müslümânlardan istifsâr olundukda Mehmed ve Seydî b. Ali nâm kimesneler şehâdet ettüklerinden sonra gümrük defterin[i] getürdüp nazar olundukda yüz seksen keçi altı yüz kuzu sekiz öküz geçürttüğü defterde mevcûd bulundu.

Kazıyye

Sancakbeyi tuzla âmili borçlu oldukda Mehmed nâm sipâhîye mezkûr âmîlün tuzun tarh ediver dedi husûsan ki tuz tarha getürülmüş idi deyü Yusuf b. Abdullah ve Müslihiddîn nâm kimesneler şehâdet ettiler mezkûr sipâhî dahi tarh ettüm dedi.

Kazıyye

Sancakbeyi İslâmbol'a gittükde iki kayığun birine yirmi dört kürekçi ve birine kırk dört kürekçi tutup zikr olan kürekçilere karyelerden zulümle salgun salup kürekçi başına seksener akçe ve birer kile un devşirtti ve mezkûr kayıklara bir kise top otu sancakbeyi buyurdu evvelki dizdârdan vardım aldım dedi topcıbaşı ve sipâhîlerden istifsâr olundukda bize köyümüzden akçe devşirtti dediler.

Kazıyye

Sakız'dan bir tâcir gögesi İslâmbol'a gider iken Midillü cezâresinde helâk oldukda sancakbeyi kapuya arz edüp der-i devletten sana hâcet olanların alup iste bahâsın[1] veresin mâ-bâkîsin[i] Midillü mahzenine koyasın deyü hük-m-i şâhî geldükde sancakbeyi hük-m-i mezbûr izhâr etmeyüp mahzende koyasın denilen esbâb ki dört prangı ve dört lenger ve dört urgan zikr olanlardan dört prangıyı Saru Ahmed nâm kimesneye verdi dört lengerün birin[i] Demirhân nâm kimesneye ve birin[i] Iskala nâm kimesneye sattı ikisi nâ-ma'lûm ve dört urganın birini Azab Ağası Hasan'a üç yüz akçeye sattı akçesin Hasan subaşıya teslîm etti deyü Nacak Bâlî ve Bâyezîd ve Topcıbaşı İlyas şehâdet ettiler üçü nâ-ma'lûm.

(s. 492)

Kazıyye

Hasan nâm subaşı Tabak Hüseyin nâm kimesneye kıl sattun deyü tutup bî-şer' kırk dört akçesin[i] aldı deyü Hamza ve Mehmed nâm kimesneler şehâdet ettiler amâ mezkûr Hasan subaşı gâib idi.

Kazıyye

İlyas nâm subaşı, Hasan Fakîh nâm kimesneyi oğlunu avrat ile tuttum deyü bî-şer' habs edüp yüz otuz akçesin[i] aldı deyü Ömer Ağa ve Bölükbaşı İsmail şehâdet ettiler amâ mezkûr İlyas subaşı gâib idi.

Kazıyye

Mezkûr Hasan subaşı, Papa Yorgi nâm kâfir[i] tutup baban zinâ etti deyü bî-şer' habs edüp bin beş yüz akçesini aldı deyü sipâhîlerden Yusuf b. Abdullah ve Cafer b. Hamza

şehâdet ettiler amâ mezkûr Hasan subaşı gâib idi. Hük-m-i şâhîde sancakbeyi âdemlerin kâdıyı harâc emrine dahl ettirmedikleri vâki‘ midir değil midir anı dahi mufassal yazup arz edesin deyü buyurulduğı sebebden husûs-ı mezbûr teftîş olundukda mevlânâ-yı mezbûr cevâb verüp eyitti ki harâccılar ile emr-i şâhî üzere harâc devşirip defter eder iken sancakbeyi tarafından âdem gelüp biz dahi defter ederiz deyicek ben şöyle dedüm harâc emrine gelen hük-m-i şâhîde sancakbeyi dahi defter eder deyü kayd olunmuş mudur dedüm mezkûr sancakbeyinin âdemi hemân kalkup gitti ayrık kimesne gelmedi deyü cevâb verdiler

Kazıyye

Manoli Mihal ve Yorgi Manola nâm kâfirleri barça aldıkda sancakbeyi, Subaşı Mihal’i tutup bî-şer‘ habs edüp ikisinden üç yüz yirmi akçe aldı deyü Yâni Mihal Lâzarat Anastapoli nâm kâfirler şehâdet ettiler.

(s. 501)

Kazıyye

Sancakbeyi kâfirler harâcın edâ ettükten sonra mürde için deyü iki yıl beşer akçelerin aldı dediler kâfirler dahi cem‘ olup şöyle cevâb verdiler ki mürde için kusûr deyü iki yıl beşer akçemiz aldılar harâcımız edâ ettükten sonra ve bu yıl ikişer akçemiz aldılar dediler.

Kazıyye

Kosto b. Arfonya nâm kâfirin Çan nâm kızını sancakbeyi, Subaşı Mihal’i erile tutuldu deyü tutup beş yüz akçesin[i] aldı deyü Manoli Rumya Yorgi Dirile şehâdet ettiler.

Kazıyye

Mezkûr Mihal subaşı zimmî Deri Orfine’yisen de mezkûr Can nâm kız erile tutulduğı köydensin deyü yedi yüz akçesin[i] aldı deyü Suri Senden, Manoli Rumya kâfirler şehâdet ettiler.

Kazıyye

Mezkûr Mihal subaşıdan Anaşdesin Manul nâm kâfir gelüp sen de ol kız köyündensin deyü benim bî-şer‘ yüz altmış dört akçemi aldı dedi Aneşdesin Manul zımmi Deri Medine nâm kâfirler şehâdet ettiler.

Amâ mezkûr Mihal subaşı zıkr olan husûslarda gâib idi.

Amâ mevlânâ-yı mezbûr âmmeten nidâ ettirip kimün şikâyeti var ise gelsün denildikde Müslümândan ve kefereden kimesne gelüp şikâyet etmedi.

El-abdü’l- hakîr İbrahim

el-Mevlânâ(?)

Midüllü kâdısı

X

(s. 496)

Sûret-i defter oldur ki

Hâliyâ kal‘a-i İskenderiyye erenlerinden Frenk Karaca nâm kimesne avratı ile Dergâh-ı mu‘allâdan kal‘a-i İskenderiyye’de vâki‘ olan beylik daru ve sarnıc ve değirmen husûsları için ve sâ’ir kazâyânın tefîşi için Ali nâm kul ile hüküm-i cihân-mutâ‘ ___ allah ___ ilâ-yevmü’l-inkita îrâd edüp hîn-i tefîşte vâki‘ olan kazâyâ bunlardır ki zikr olunur. Tahrîren fi’l-yevmü’s- sâbi‘ min şehri Zilhicce sene sitte ve tis’a-mi’e (24 Haziran 1501).

Kazıyye

Mezkûr Karaca avratı ile ve sâ’ir kal‘a erenleri kal‘a-i İskenderiyye dizdârı Alâeddîn Ağa daruyu istibdâl ettüğünde ilden akçe cem‘ etti ve cevârîsi ve huddâmı beylik anbara girerler çıkarlar ol sebebden hayli zâyî‘at vardır deyü zannederiz deyü da‘vâ ettiklerinden dizdâr-ı mezbûr dahi vâki‘â anbara hizmetkârlarım girür çıkar kapan emînîm hıyânet töhmetinden ihtiyât ederim emr-i pâdişâhi mücebince daru ölçülsün görülsün eğer kesîr gelürse noksânın yerine koyayın deyü cevâb verdi. Kemîne bende dahi anbarda vâki‘ olan daruyu ölçüp gördüm ki kal‘a erenlerine teklîf edüp ikdâm olundukda kal‘a erenleri daru defterde mastûr olandan ziyâde olduğu tamâm ma‘lûmumuzdur zirâ hîn-i istibdâlde ba‘zı kâfir yeni daruyı getirüp teslim ederdi eski daru menfa‘ate yaramaz olmağın almaz idi. Mesfûr dizdâr tevâbi‘ ve levâhık ile anbara girüp çıktığından nev‘ân şübhemiz olmuş idi. Beş yüz altmış müdd darudur ölçülmeğe kâbil değüldür zirâ zikr olan daru mukâbelesinde bir anbardan çıkarıp dökmeğe anın emsâli tekrâr anbar yoktur taşra çıkarmağa yağmurdan ihtiyât ederiz hem dahi bu eyyâmlarda kal‘aya ırgâd girmek vech görülmemeğın ölçülmek müyesser olmadı ve hîn-i istibdâlde daru için akçeyi kim cem‘ etti deyü tefîş olundukda Arnavud Ali nâm bölükbaşı pâdişâhımız e‘azze’l-lâhü ensâruhû hazretlerinin hasslarından Baldıran nâm karye kâfirleri darumuz yoktur deyü bâzârdan daru satun almak için on hâneye daru getirüp bana yüz akçe verdiler. Bâzârdan daru on ikişer akçeye çıkmağın alınmak müyesser olmayup meblağ-ı mezbûr girü karye-i mesfûr ahâlîsine teslim olundu deyü cevâb verdi. Hâliyâ karye-i mezkûre yağı olup pes edâsına gitmedi ve sa’ir memleket halkından kimesneden bir akçe ve bir habbe aldığı ma‘lûm ve zâhir olmadı.

Kazıyye

Mezkûrûn kal'a erenleri bir kâfirî sarnıc var idi meremmet için der-i devletten hükm nâzil olup hilâf-ı emr yirmi bin dört akçe harc edüp kâfirî sarnıcı bozup yeniden binâ etti ma'a-hâzâ sarnıc-ı mezbûr bi'l-fi'l su dahi tutmaz deyü da'vâ ettiklerinden dizdâr-ı mezbûr mi'mar ve ırgâd gelüp sarnıcı bozup tecdîdine şürû' ettiklerinde ben kal'a-i Nova'ya hesâb vermeğe varmış idim kal'a-i Nova'dan geldiğimde yıkılıp binâsına şürû' (s. 497) olunmuş buldum ve akçeye dahi ben mutasarıf olmadım akçe kâdıda dururdu mücedded ben mu'temedlik eder idim deyicek sâbıkâ İskenderiyye kâdısı olan Mevlânâ Muhyiddîn ki el-ân İpek kâdısıdır mektûb gönderilüp sarnıc kazıyyesi nicedir yazın eyyâm-ı kazânızda ne vâki' olmuştur ne vech üzere ma'lûmunuzdur denildikde mevlânâ-yı mezbûr dahi mektûb ve defter gönderüp mektûbunda sâbıkâ dizdâr olan İskender zamânında sarnıc için kal'a ahâlîsi zulm ile mezkûr dizdâr ile bizim cânibimizden erkân-ı devlete arz yazılıp ol arz mukâbelesinde el-ân dizdâr olan Ali zamânında meremmete hükm nâzil olup ehl-i kal'a gulüvv edüp tecdîd olunmak gerektir elbette deyüp bu fakîr hükm-i meremmettir yeni binâ olunmağa ben rızâ vermezim deyü gittüğümden sonra mi'mar ehl-i kal'a ile eski binâyı yıkup tecdîdine şürû' etmişler fe-emmâ nefsi-i emrde akçe kal'ada kethudâya emânet konulup hafta başlarında mahkemede cemm-i gafîr huzûrlarında ırgâda taksîm olunurdu. Sarnıc-ı mezbûr tamâm olduktan sonra harc ne vâki' olur ise bi-tafsîliha defter olunup Dergâh-ı mu'allâya irsâl kılunup arz olundu. Defterim dahi el-ân dergâh-ı âlem-penâhdadır demiş kemîne bendeye îsâl ettüğü deftere nazar olunup görüldükde hesâbında akçe ma'a-ziyâde harc olunmuş bulundu. Kâdı-yı mezbûrun mektûbu ahâlî-yi kal'a mahzarlarında okundukda sarnıca mi'mar olan Mustafa ve kal'a halkı fi'l- vâki' kâdı-yı mezbûr kat'â tecdîd etmeğe izin vermedi gitti deyü bi-esrihim mevlânâ-yı mezbûrun cevâbın[1] tasdîk ettiler fe-emmâ Bilanda kethudâsı İsmail nâm bölükbaşı sarnıc binâ olunmağa şürû' olmazdan evvel dizdâr-ı mezbûr Nova'ya hesâb vermeğe gitmelü olacak beni kendü yerine mu'temed nasb etti henüz Nova'da iken mi'mar ve ırgâd gelüp iş talep ettikleri ecilden sarnıcın meremmete ihtiyâcı olan yerleri nazar olunup görüldükde birkaç yerde dîvârı yarılmış bulunup mi'mar bu meremmete kâbil değüldür tecdîdine izin var ise şürû' ederim ve illâ el urmazım diyecek kal'a erenleri elbette bize sarnıc gerektir demeğin şürû' olundu eyle olsa mi'mara ve sa'ir binâ ehline sarnıcın su tutmaduğuna bâ'is nedir deyü su'âl olundukda sıvası kopmuştur deyü cevâb

verdiler meremmeti ne mikdâr akçe ile hâsıl olur denildikte on bin akçe ancak vefâ eder dediler. Bâkî emr ü fermân dergâh-ı âlem-penâhındır.

Meremmet-i sarnıca on bin akçe hâcettir.

Kazıyye

Mezkûrûn kal‘a erenleri kal‘a maslahatı için el değirmeni alınmağa Âsitâne-i devletten dizdâra beş bin akçe verildi idi değirmen alınmayup akçe bel‘ etti deyü da‘vâ ettiklerinde dizdâr-ı mezbûr dahi bu vilâyetlerde değirmen taşı Venedik kal‘aları kurbinde bulunur kâfir yağı olup taş kestirmek müyesser olmadı üste akçe mühri ile durur deyüp akçeyi meclise getürecek istihdâmına tama‘ etti dediler.

Hisara değirmen almak için beş bin akçe verilmiş vilâyet yağı olup değirmen alınmadığı ecilden mezkûr akçe emânettir.

(s. 498)

Dizdâr-ı mezbûr istihdâm dahi ettirmedim deyü cevâb verdi fi‘l-vaki‘ taş kesildiği yer yağdır bu eyyâmlarda andan taş kesilmek mümkün değildir ve akçeyi ribâyaya verdüğü dahi sübût bulmadı. Şimdiki hâlde meblağ-ı mezbûr, mesfûr dizdârdan alınup kal‘a-i mesfûr kethudâsında emânet konulur değirmen alınmak sipariş oldu.

Kazıyye

Mezkûrûn kal‘a erenleri sene ihdâ ve tis‘în ve semân-mi‘ede kal‘a-i İskenderiyye’ye hamr girmemek için dergâh-ı ulyâ-yı izzet-diyârdan hükm-i vâcibü’l-ittibâ‘ vârid olmuş idi dizdâr düğün eyleyüp hilâf-ı emr-i pâdişâhî anbara hamr koydu dediklerinde dizdâr-ı mezbûr ile el-ân kal‘ada düğün olduğunca hamr getirigeldikleri ecilden ben dahi düğün ettiğimde hamr getürdüm fe-emmâ zikr olan hükmün geldiğünden beni âgâh etmediler gâfil idim şimdi gördüm deyü ikrâr etti.

Kal‘aya hamr götürdüğünü ikrâr etti ammâ düğün ecliğün getürdüm hükümden haberim yoğdu deyü cevâb vermiş.

Kazıyye

Mezkûrûn kal‘a erenleri kadîmden âdetimiz budur ki yevm-i cum‘ada uğru kapusunda hisâr eri konup kapu açılıp kal‘ada süpürülen süpürüntü taşınıp ol kapudan taşra çıkarılır idi bu dizdâr vakitlü vakitsüz hafta ortalarında mezkûr kapuyu câriyesine açtırıp hendekten ıspanak getürdür ma‘a-hâzâ ki kapuya hisâr eri dahi komaz deyü davâ ettiklerinden dizdâr-ı mezbûr yevm-i cum‘adan gayrı vakitte uğru kapusın açturmadum deyü inkâr edüp kal‘a-i mezbûr erenlerinden Varsak Yusuf ve Geyikli İsmail nâm kimesneler dizdârı bir kırıl-gîr câriyesi gelüp zikr olan uğru kapusın açup hendekden ıspanak cem‘ ettüğünü gördük deyü şehâdet edüp yemîn dahi ettiler mesfûr dizdâr şâhidler hisâr erenleridir anlar bana husemâdır dedi lâ-büdd ihtiyâten arz oldu.

Kal‘ada uğru kapu haftada bir kere açılır imiş. Dizdâr ne vakit murâd eder ise açar deyü da‘vâ edecek dizdâr inkâr etmiş. Ba‘de‘l-inkâr hisâr erenlerinden şehâdet etmişler. Dizdâr şâhidler hisâr erenlerindedir şehâdetlerin kabûl etmezim deyü cevâb vermiş.

(s. 499)

Kazıyye-yi mîr-âb

Mezkûrun kal‘a erenleri beylik sarnıclara gelen olukları dizdâr alup evine harc etti deyü da‘vâ ettiler. Dizdâr-ı mezbûr inkâr etti fe-emmâ sübût bulmadı.

Kazıyye

Mezkûr kal‘ada pâsbânlar yürüdüğü burc üzerinde vâki‘ olan yolda kimi kâfir zâmanında ve kimi eyyâm-ı İslâmdan binâ olunmuş evler vardır ol kâfir zâmanında binâ olunan evler uğru kapusunın dairesinde vâki‘ olmuştur kal‘a erenleri eyittiler ki gâyet mahall-i ihtiyâttir eğer bir kul veya bir câriye hıyânete kasd edecek olursa bir gecenin içinde bir ferdin haberi olmaz sabaha değin dört beş bin kâfir çeküp hisara koyulmağa kâbildir deyü i‘lâm ettikleri ecilden teftîş olunup eyyâm-ı İslâmda ihdâs olunan evler kal‘a olup yol açılıp ve uğru kapuları taş ile yapıp kâfir zamânında yapılan evler erkân-ı sa‘âdet-nişâna arz olunmak vech görölmeğin te‘hir olundu. Ol kâfirî evler bâbında ve kapu husûsunda emri i‘lâm-mutâ‘ ne vechile cârî olursa hükm-i ali-şâna sadık oluna tâ ki ana göre amel oluna.

Hâdis olup kal‘ olunan evler bunlardır ki zikr olunur:

hâne

Yusuf veled-i dizdâr

hâne

Kurt merdüm-i kal‘a

hâne

Kâsım Bosna

hâne

Mîr Mehmed el-imâm

hâne

Ahmed ser-bölük

Ve kâfirî evler bunlardır ki henüz yerlü yerlerinde mukarrer dururlar.

hâne

Hamza Darsuzî

hâne

Hamza Bâzergân

hâne

Hemşin Mehmed veled-i kul

hâne

Hamza Avrethisarî

hâne

Mehmed Germen

hâne

Hamza Gürz

hâne

Yusuf Bosna

hâne

Ahmed Musa

hâne

Yusuf Manastırî

Bu zikr olunan evler burc üzerinde pasbânlar ve dizdâr kal'ayı devr ettiğü yolun üzerinde vâki' olmuştur şimdi dizdâr ve pasbânlar bi'z-zarurî mahalle içinden devr ederler hisâr dîvârları üzerinden devr etmezler.

Bu zarar gelecek evleri yıkup gidermeğe hükm yazıla amma ki ihtiyât oluna ki zararı muhakkak olanı giderile zararsuz olana el urulmaya.

Mezkûr kal'ada burc üzerinde ba'zı kâfirî ve ba'zı sonradan hâdis olmuş ev vardır ki hisara zararı vardır gece ile hisâra yağı kâfir çekmeğe kâbildir mahall-i vehimdir emr-âli hükm-i cihân-mu'tâ i'lâm oluna tâ ki ana göre tedârik oluna.

(s. 493)

Kazıyye

Kule kapısı mezbûrûn kal'a erenleri kadîmden âdetimiz bu idi ki ahşamdan bir iki def'a dizdâr olanlar kule kapusın[1] açup nevbet-hâneleri devr ederdi bu dizdâr ol âdeti terk edüp kerrât ile açup ve kapuyu deftersüz devr eder dediklerinden dizdâr-ı mezbûr eyyâm-ı feterâttr kal'anın muhâfazatında nev'an taksîr vâki' ola deyü ihtiyât olunduğu ecilden ahşamdan sabaha değin kal'ayı devr etmeği âdet edindim deyü cevâb verdi.

Kazıyye

Mezkûrûn kal'a erenleri dizdâr beylik yeğseri ile evin yaptı deyü da'vâ ettiler dizdâr-ı mezbûr inkâr edüp kantara urulup görülsün eğer kesîr gelürse noksânın yerine koyayın deyü cevâb verdikde yeğseri-i mezbûrun tartılmasına emînler konulup ikdâm olundukda anda dahi ma'lûmumuzdur ki yeğseri tartıdan ziyâde gelür zirâ kal'ada bir meremmet vâki' olsa anbardan ölçülüp çıkar meremmetten bâkî kalan yeğseri gerü anbara dökülür ol dahi ırgâdsuz hâsıl olmak mutasavver değüldür deyü tartmağa kâbil olmadılar. Bu vechile ilm müyesser olmayacak bî-hasebi's-şer' dizdâr beylik yeğserimiz[i] kendü maslahatına sarf ettiğüne kal'a-i mezbûre erenlerinden beyyîne tâleb olundu beyyînenen âciz olup mezkûr dizdâr yemîne müteveccih olup yemînden nükül etti.

Mezkûr dizdâr kal'ada olan mesâmirden ev yaptı deyü da'vâ ettiler. Dizdâr mismâr vezn olsun eğer kesîr gelürse tazmîn edeyim deyü cevâb verecek hakkım vezne kâbil olmayup hakkımdan beyyîne taleb edecek beyyîneden âciz olacak dizdâr yemîne müteveccih olacak yemînden nükûl etti.

Kazıyye

Mezkûrûn bin sekiz yüz aded beylik tahta var idi dizdâr ol tahtaları kendü maslahatına sarf etti deyü da'vâ ettiklerinden dizdâr-ı mezbûr kendü maslahatına sarf etmedim kimi sarnic maslahatına sarf olundu ve kimisi ile zahîre anbarı meremmet olundu ve kimisi ile ok yelekleri için yük anbârı binâ olundu ve kimi nevbet-hânelere harc olundu deyü cevâb verdi.

(s. 494)

Kazıyye

Nerdebân taşı mezbûrûn kal'a erenleri pâsbân yolunda konulan kırma taşlarından dizdâr iki aded yonma taşı alup evini yaptı deyü evi dîvârında yapulu iki aded taş gösterdiler ki ol iki taş bunlardır deyü dizdâr dahi ol iki taş bunlar olduktan sonra yıkup yine yerine koyasın deyü cevâb verdi.

Hisârda olan yonma taşlardan alup evin yaptı deyü da'vâ edip dizdârın dîvârında iki yonma taşı bulundu. Dizdâr dahi eğer bu taş beylik taşlardan ise alup yerine kona deyü cevâb vermiş.

Kazıyye

Mezkûrûn kal'a erenleri mesfûr dizdâr için burgozdan kayın ağacı alup evin yaptı deyü da'vâ ettiklerinden dizdâr-ı mezbûr vâkı'â burgozdan yel bir ağaç düşürdü idi aldım evime binâ ettim borcumdur edâ ederim deyü cevâb verdi.

Dizdâr burgozdan kayın ağacı alup evini yaptı deyü da'vâ ettiler. Dizdâr vâkı'ân yel burgozdan bir ağaç düşümüş idi alup evime sarf ettim bir ağaç borcumdur vereyim deyü cevâb vermiş.

Kazıyye

Mezkûrûn kal'a erenleri Ali nâm bir hisâr eri müteveffâ olup mezbûr dizdâr yetimlerinden üç yüz akçe alup gedüğün andan verdi deyü da'vâ ettiklerinde mezbûr dizdâr dahi kadîmden ağırlık almak âdetimizdir iki yüz seksen akçesin[i] ağırlık aldım deyü cevâb verdi.

Ali nâm bir hisâr eri fevt olup oğullarından üç yüz akçe alup gedüğün andan verdi deyü da'vâ edecek dizdâr-ı mezkûr kadîmden ağırlık almak âdet olmağın iki yüz seksen akçe ağırlık aldım deyü cevâb vermiş.

Kazıyye

Mezkûrun kal'a erenleri Süleyman nâm bir hisâr eri müteveffâ olup dizdâr-ı mezbûr oğlundan yüz elli akçe alup gedüğün andan verdi deyü da'vâ ettiklerinde mesfûr dizdâr dahi kadîmden olagelen âdetimiz üzerine meblağ-ı mezbûru ağırlık aldım deyü cevâb verdi.

Kal'a erenlerinden Süleyman nâm hisâr eri fevt olup ağırlık tarîkiyle dizdâr oğullarından yüz elli akçe almış.

(s. 500)

Kazıyye

Kal'a-i mezbûreye imâm olan Mevlânâ Pîr Mehmed'in evi kanlu kulenin kurbinde vâki' olmuştur ol yer sâbıkâ çatma ile evveline değın dolma idi. Bir hisâr eri anda ev yapup vâki' olan çatma ve toprağı kazup giderüp hile etmiştir şimdi ol yerde top kuracak yer kalmadı kal'aya zarardır deyü topçılar i'lâm ettikleri ecilden mâ-vaka' Dergâh-ı mu'allâya arz olundu.

Hükm yazıla. Ol hisâr erine ettiğı zararı def' ettirüp evvelki gibi ettireler.

Kanlu kulenin dibi evveline değın dolma idi bir hisâr eri ev yapup vâki' olan çatmayı ve toprağı kazup gidermişdir el-ân ol yerde top komağa kâbiliyyet yoktur hisara hayli zararı vardır deyü topçılar i'lâm ettiğı ecilden i'lâm olundu.

Ez'afü'l-ibâd Firûz el- hakîr

Hurrire haze'l-mecra(?) ve ene'l-fakîr

Hüsâm b. Mehmed el-müvellâ

bi-Priştine.

bi-ma'rifeti — —

bî-kazâ-i İskenderiyye el-atîk(?)

XI

(s. 506)

Kazıyye oldur kim

Koyluç kal'asında altı fuçî sirke varmış zâyi' olmuş nice olmuştur deyü hisâr erenlerinden su'âl olundukda sâbıkâ kal'a-i mezbûre dizdârı İbrahim nâm zamânında dört buçuk fuçî sirke dizdâr mukayyed olmayup zâyi' oldu sonra Ali nâm dizdâr zamânında bir buçuk fuçî sirke dahi zâyi' oldu dizdârlar tekâsül edip ol sebebden zâyi' oldu deyü cevâb verdiler. Her fuçıda ne mikdâr sirke vardı denildikde her fuçıda yirmi beşer müdre idi dediler. Her müdrenin bahâsı ol zamân niceye idi denildikde on beşer akçeye idi deyü cevâb verdiler. Eyle olsa bu takdîrce yüz on iki müdre sirke Dizdâr İbrahim zamânında zâyi' olmuş bulundu. Her müdre on beşer akçeye bahâsı bin altı yüz seksen akçe olur. İbrahim dizdârdan zikr olan bin altı yüz seksen akçe taleb oluna. Otuz yedi buçuk müdre sirke Ali dizdâr zamânında zâyi' oldu deyü cevâb verdiler bahâsı beş yüz altmış iki akçe olur. Ali dizdârdan taleb oluna. İbrahim dizdâr Bosna sancağında Maglay Kal'asında olurmuş ve Ali dizdâr Niğbolu sancağında Holavnik kal'asında olur bahâsu ki cem'an iki bin iki yüz kırk iki akçe olur bin altı yüz seksen akçesi İbrahim dizdârdan taleb oluna. Beş yüz altmış iki akçesi Ali dizdârdan taleb oluna.

Kazıyye oldur kim

Koyluç kal'ası binâ olduğu vakit iki yüz elli müdd darı zahîresi varmış sonra İbrahim dizdâr zamânında zikr olan zahîre devlet eşiğinden satmak emr olunmuş iki yüz yedi müdd darıyı satup akçesin[i] zabt edüp bâb-ı sa'âdetten kal'a-yı mezbûrenün azab ulûfesine verilmiş kırk üç müdd darıyı kesîr gösterdiler nice oldu deyü su'âl olundukda Dizdâr İbrahim zamânında olmuştur anı dahi ol bilür deyü cevâb verdiler ol vakitte darunun bahâsı müddü altmışar akçeye satılmış ol takdîrce kırk üç müdd darı iki bin beş yüz seksen akçe olur İbrahim dizdârdan taleb oluna. Satılup akçesi zabt olan daru akçesinden dahi üç yüz elli dokuz akçe teslim olmamış. (s. 523) İbrahim dizdâr üzerinde kalmış defterlerinde bu vechile bulunup hisâr erenleri dahi bu vechile cevâb verdiler zikr olan üç yüz elli dokuz akçe dahi İbrahim dizdârdan taleb oluna. Mezkûr İbrahim dizdâr üzerinde sirke akçesinden bin altı yüz seksen akçe darı akçesinden iki bin beş yüz seksen

akçe darı akçesinden ziyâde kalan akçeden üç yüz elli dokuz akçe cem'an dört bin altı yüz on bir akçe olur.

Kazıyye oldur kim

Koyluç hisârının esbâbı teftîş olundukda beyân-ı vâki' olan budur ki zâyi' olmuştur.

kürek-i demür

aded

210

kazma

aded

200

balta

aded

23

fî

5

kıymet

2165

Kal'a-i mezbûr dizdârı İshak'dan meblağ-ı mesfûr taleb oluna.

Ve zâlike cerâ ve hurrîre fî minhû evâil-i şehri Rebi'ü'l-evvel sene selâse ve tis'a-mi'e (28 Ekim-6 Kasım 1497).

Mine'd-da'î el-fakîr

Osman el-müvellâ bî-Braniçeva.

(s. 522)

Kazıyye oldur ki

Koyluç kal'asında altı fuçı sirke varmış zâyi' olmuş hisâr erenlerinden nice olmuştur deyü su'âl olundukda sâbıkâ kal'a-i mezbûr dizdârı İbrahim zamânında mezkûr altı fuçı

sirkenün dört buçuğu mukayyed olmayup zâyi' oldu ba'dehu Ali dizdâr zamânında bir buçuk fuçî sirke dahi zâyi' oldu dizdârlar tekâsül edip ol sebebden zâyi' oldu deyü cevâb verdiler her fuçîda ne mikdâr sirke vardı denildikde yirmi beşer müdre idi dediler. Her müdrenin bahâsı ol zamânda niceye idi denildikde on beşer akçeye idi deyü cevâb verdiler. Bu takdîrce yüz on iki buçuk müdre sirke Dizdâr İbrahim zamânında zâyi' olmuş bulundu her müdre on beşer akçe üzere bin altı yüz seksen yedi akçe olur. İbrahim dizdâr Bosna sancağında Maglay Kal'asında olurmuş meblağ-ı mezkûr İbrahim-i mezbûrdan bîkusûr taleb oluna. Otuz yedi buçuk müdre sirke Ali dizdâr zamânında zâyi' oldu. Her müdresi on beşer akçe hesâbı üzere beş yüz altmış iki akçe olur ve Ali dizdâr Niğbolu sancağında Holavnik kal'asında olur meblağ-ı mezkûr dizdâr-ı mezbûrdan taleb oluna. Cem'an bahâ-i sirke iki bin iki yüz kırk dokuz akçe olur.

Kazıyye oldur ki

Koyluç kal'ası binâ olduğu vakit iki yüz elli müdd darı zahîresi varmış sonra İbrahim dizdâr zamânında zikr olan zahîre der-i devletten satmak emr olmuş iki yüz yedi müdd darıyı satup akçesin[i] hükm-i şerîf mûcebince kal'a-i mezbûrenin azabları ulûfesine verilmiş mezkûr daru bahâsından İbrahim dizdâr zimmetinde üç yüz elli dokuz akçe bâkî kalup teslîm kılmamış meblağ-ı mezkûr İbrahim-i mezbûrdan taleb oluna ve ba'dehu iki yüz elli müdd darudan dahi kırk üç müdd daru kesîr gösterdiler nice oldu denildikde İbrahim dizdâr zamânında olmuştur deyü cevâb (s. 507) verdiler ol zamânda darunun her müddü altmış akçeye satılmış ol takdîrce kırk üç müdd darunun bahâsı iki bin beş yüz seksen akçe olur meblağ-ı mezkûr İbrahim-i mezbûrdan taleb oluna.

Kazıyye oldur ki

Koyluç hisârının esbâbı teftîş olundukda beyân-ı vâki' olan budur ki zâyi' olmuştur iki yüz on demir kürek beşer akçeden bin elli akçe iki yüz aded kazma beşer akçeden bin akçe yirmi üç aded balta beşer akçeden yüz on beş akçe cem'an iki bin yüz altmış beş akçe olur meblağ-ı mezkûr İshak dizdârdan taleb oluna.

İbrahim dizdâr zimmetinde sirke ve daru bahâsından ve bahâ-i bakıyye-i darudan dört bin altı yüz yirmi altı akçe Ali dizdâr zimmetinde sirke bahâsından beş yüz altmış iki akçe Nasûh dizdâr zimmetinde esbâb bahâsından iki bin yüz altmış beş akçe cem'an yedi bin

üç yüz elli üç akçe olur. Semendire kal'asının âlât-ı harbı teftîş olundukda âlât-ı harb defteri taleb olundukda defteri yoktur deyü cevâb verdiği ecilden nâkısı ma'lûm olmayup mevcûdâtı ale't-tafsîl yazılıp Âsitâne-i devlete irsâl olundu ve ba'dehu Gürölce kal'asının ve Sokol kal'asının ve Uzitce kal'asının ve Sifrice kal'asının ve Maglic kal'asının ve Hram kal'asının ve Güğercinlik kal'asının ve Reseva kal'asının âlât-ı harbı teftîş olundukda tamâmı bî-kusûr mevcûd bulundu.

XII

(s. 588)

Sûret-i kazâyâ budur ki

İstanbul ve Galata ve Hazreti Eyüb Ensârî bağlarının mukâta‘atını ve gümrüğünü Emîn Ahmed tahvîlinden zimemi vâki‘ olan alımlardan bende-i saltanat-penâh Hayreddîn elinden mahrûse-i mezbûrenin bundan evvel kâdısı Mevlânâ Kasım Çelebi ma‘rifetiyle cem‘ olunan akçelerden ve olunmayanlardan emîn-i mezbûrdan akdem ümenâ tahvîllerinde harâb olmuş bağların ve asılda olmayup dönüm adedinden ziyâde hesâb olunanlardan şikâyet eden keferelerün mukâta‘ası ve gümrüğü alınanlar ve alınmayanlardır ki bâ-esâmî bî-tarîki’t-tafsîl zikr olunur.

Mahalle-i Bâb-ı Çob

Manul

Küçük neccâr

22 dönüm

Mezkûr Manul, Hazreti Eyüb Ensârî tarafından mukâta‘amız alınur bağum asılda on altı dönüm idi ve hem ol üzere mukâta‘a verürdüm sonra teftîş olunup bağumın beş dönümü harâb çıktuğında aşağı varılup on bir üzere mukâta‘a edâ ederdim bundan evvel emîn olan nisbet edüp altı dönüm dahi kayd ettüğü ile sonradan harâb çıkan üzere hesâb edüp dâhil-i defter olduğu sebebden taleb edüp aldılar bana be-gâyet zülm ve hayfır deyü cevâp verür.

(s. 589)

Tetimme-i mahalle-i mezbûr

Dimitri Bostancı ma‘a Zen el-mezbûr

Bağ iki kıta on üç dönüm

Mezkûr defterde bâkî olup taleb olundukda merhûm Mevlânâ Kâsım Çelebi ma‘rifetiyle iki yıllık gümrüğün edâ ettüm ammâ yirmi yıl vardır ki bağum harâbtır deyü cevâb verür bir yıllık gümrüğü dahi bâkîdir.

Mahalle-i K ng z

Yani Meymila

On sekiz dönüm

Dört nişan

Mezk r bağın Selman oğlundan berü on iki dönüm bağın har b yazup on altı dönüm üzere gümrüğü alınurdu h liy  merh m Mevl n  K sım  elebi ma'rifetiyle k llyien akçeyi ed  ett m amm  mezk r bağın Selman oğlu yazduğu har btan gayrısı dahi bi'l-k ll  har btır bana be-g yet zulm ve hayftır deyü cev b ver r.

Yani Krasno

Otuz beş dönüm ve iki nişan

Mezk r bağın muk ta'asın ve gümrüğün d hil-i defter olduğu sebebden mevl n -yı mezb r ma'rifetiyle ed  ett m amm  k llyien har btır deyü cev b ver r.

Manul Krasno

Bağ beş dönüm

Mezk r bağın ber-vech-i k n n muk ta'asın ve gümrüğün d hil-i defter olduğu sebebden mevl n -yı mezk r ma'rifetiyle ed  ett m amm  küllisi har btır deyü cev b ver r.

(s. 590)

Mahalle-i Eksil porta

K sım Kiremitçi

bağ

1

dönüm

4,5

Gümrük el-mezb r fi sel se-s nin(?)

189

minhâ

resid

sene tis‘a-mi’e

63

el-bâkî

fi sînin

126

resid an-yed-i Hayreddîn el-mezbûr

Mezkûr Kâsım bağıçün şöyle cevâb verür ki asılda bu bağı bana Perepolos nâm emîn gümrüğü alınmamak üzere şart edüp vermiştir emîn-i mezkûrun defterinde görüle deyü cevâb verür.

Yani Filokılısfa

bağ

4 kıta

dönüm

24,5

Mezkûr bağın yirmi dört buçuk dönüm üzere benden gümrük ve mukâta‘a talep ettüklerinde cümle ne mikdâr akçe olur ise külliye edâ ettüm dedi ve hem deftere dahi nazar olup muvâfık çıktı ammâ mezkûr bağın sekiz dönüm mikdârını[n] Selman oğlu zamânında harâb olduğu sebebden çıkup alınması gerek idi. Hâliyâ sekiz dönüm bile mahsûb olup aldılar bana hayftır deyü cevâb verür.

Yorgi Polyat

bağ

1 kıta

dönüm

3

Mezkûr bağ harâb olup makbere olduğu sebebden akçesinin nısfın[1] papasdan ve nısfın[1] Todor avratından almışlar deyü cevâb verdiler.

Angelos an-Midillü

bağ

1

dönüm

3

nişan

1

Mezkûr bağ harâb idüğün bundan evvel Seyfi Efendi'ye dahi söyleyüp harâblar çıktukda çıkardum deyü cevâb verilmiş hâliyâ dâhil-i defter olduğu sebebden akçesi alınmış amâ mezkûr bağ el-ân yeniçerilerden çıkmış sipâhî oğlanlarından Mahmûd Bey nâm şahıstadır.

(s. 591)

Mahalle-i Paterpah

tâbi'-i Eyüb Ensârî

Anderiniko

bennâ

1

bağ

8

dönüm

2,5

nişan

Mezkûr bağın iki yıllık gümrüğü defterde olmayup bir yıllığı Hayreddîn elinden alınup defterde var mı yok mu görüle.

Yani
Petro Miyoga
5 dönüm
318
nişan
3,5

On beş yıldan berü harâbtır ammâ dâhil-i defter olduğu sebebden her zamânda taleb edüp alurlar deyü cevâb verdi. Üç yıllık gümrüğün[ü] ve mukâta'asın[ı] merhûm Mevlânâ Kâsım Çelebi almıştır derler ammâ mezkûr Yani Petro Miyoga gâ'ib olup meblağ-ı mezbûr kızından alınmış.

(s. 587)

Nevâhi-i Kostantiniyye'de olan bağlar müteşekkîlerinün bir şikâyetleri budur ki Kâdı Seyfullah emr ile harâb yazdığıında yazıldığı günden berüsi alınmamak buyuruldu ma'hâzâ ki nice zamânidi ki harâb idi ol eyyâmın hakkın emîn bizden taleb eder nesne götürmedik harâbdır andan ötürü bizden nesne taleb olunmak hayftur derler vâkı'a mukaddemâ dahi harâb idüğüne emîn mu'teriftir ve ba'zıları Seyfullah yazdığıında hâzır bulunmamağla harâb bağ kimlerin idiği ma'lûm olmamağla yazılmamış imiş bi'l-fi'ide harâblardır anlardan nesne taleb ederler bize hayftur derler emîn de mu'terif harâb idiğine ol vakit mezâda çıkarıldı kimesne hâzır bulunup gelmediler harâbları yazılmadı şimdi almak hayftur derler ve ba'zıları Ahmed'den evvel emîn olanlar Anderye arzla bize yeri ziyâde yazmıştır ölçek görün ziyândır hayftur derler.

Vakı'â bir yeri olanların dahi Seyfullâh yazdığı tarihten önürdü mekâbir olduğu eyyâmın bizden hakkın almak hayftur veremezüz derler.

(s. 594)

Husûs-ı mezkûr emr olduğu târihindin Hayreddîn ile dâhil-i defter olunan keferi ihzâr olunup şikâyetleri ale'l-infirâd mufassal yazıldı ve bundan gayrılarının dahi kazıyyeleri vech-i mesfûr üzeredir ve Müslümânlar elinden ki kefereden alınan bağların gümrüğün[ü] ve mukâta'asın[ı] kâfirler kânûn üzere veremezüz derler ve nicesi dahi harâb

olup yerleri mekâbir olmuşlardır ve hâlî yerler dahi vardır ki mu‘attal yatup defterde anların gibilerde bile mahsûbtur ol hinde hâzır olanlardan ba‘zı ihrâc oldu ve gâ’ib olanların gerü dâhil-i defterdirve fakîr emîn olduğum târihten nice kâfirler vardır ki edâsına kâdir olmadıkları sebebden ilâ-yevminâya deĝin gerü dahi gâ’iblerdir ümidir ki sultânımdan himmet olunup gerü mezkûr bâkayânın tahsîli için ve zikr olunan kazıyyelerün tashihi için Hayreddîn bendeniz mübâşir oluna ki maslahat bervech-i ihtimâm itmâm ola. Bâkî fermân sultânımıdır.

XIII

(s. 614)

Sûret-i defter oldur ki

Dergâh-ı gerdûn-iktirândan Ali nâm kul ile hükm-i cihân-mutâ‘ vârid olup mazmûn-ı şerîfnde münderic olan bu ki bundan evvel memâlik-i mahrûsemde vâki‘ olan kılâ‘ın yarakların[1] ve zahîrelerin[i] teftîş etmek için hükm-i hümâyûn gönderilmiş idi. Hâliyâ Güğercinlik kal‘ası dizdârı Hamza kapuma mektûb ve defter gönderip evvelki dizdâr olan Hızır‘ın envâ‘ bel‘iyyâtın[1] ve hisâr erenlerine zulmlerin[i] ve alduğu irtişâların[1] yazıp arz ettüğü ecilden mezbûr dizdâr kulum Ali‘ye teslîm olunup anda gönderildi ve kal‘a-i mezbûre yarağının sûret-i defteri ve dizdâr gönderdüğü defteriyle gönderildi buyurdum ki vusûl buldukda kendü nefsinle üzerine varup bi‘l-fi‘l dizdâr olan Hamza‘yı ihzâr edüp kal‘a-i mezbûrenin yarağın[1] ve zahîresin[i] yoklayup göresin. Dizdâr-ı atîk üzerinde nesne zâhir olursa alup dizdâr-ı cedîde teslîm edüp bildiresin ve alduğu irtişâların ve hayfların dahi sorup göresin. Halkın hukûkundan üzerinde ne kadar nesneleri sâbit ve zâhir olursa sen hükmedesin kulum alıvere ve hakîkat-i hâl ne vech üzere vâki‘ olursa mufassal yazıp bildiresin deyü emr olunmuş emr-i âlîye imtisâl edüp kal‘a-i mezbûreye varılup bi-hasebi‘ş-şer‘ teftîş olunup şöyle ki vâki‘-i hâldir arz olundu.

Tahrîren fî 15 Safer sene 904 (2 Ekim 1498).

Kazıyye oldur ki

Kal‘a-i Güğercinlik anbârdâr[1] İlyas‘ta bezir yağı akçesinden kırk akçe bulunup ahz olunup dizdâr-ı cedîd Hamza‘ya teslîm olundu.

Kazıyye oldur ki

Güğercinlik kal‘ası dizdârı Hamza meclis-i şer‘ hâzır olup Eski Dizdâr Hızır ihzâr edüp takrîr-i da‘vâ edip eyitti ki sâbıkâ Dizdâr Hızır kal‘a-i mezbûreden üç yüz yetmiş kile buğday ve kırk kile daru cem‘an dört yüz on kile olur Edirne kilesiyle her sekiz kileye ıstılâhlarında bir lukna derler elli bir lukna iki kile olur. Her luknası seksen dörder akçeye sattı diyecek inde’s-su‘al Dizdâr Hızır tâyi‘ân ikrâr ve i‘tirâf edip eyitti ki üç yüz yetmiş kile buğday ve kırk kile daru dört yüz on kile tereke her kilesi altışar akçe altışar pula sattım semeni iki bin yedi yüz altmış yedi buçuk akçe olur bin yirmi akçesine buğday

alup hazîneye teslîm ettim dedüğünden sonra hesâb olunup zikr olan buğday akçesinden Dizdâr Hızır üzerinde bâkî kalmış bin yedi yüz kırk yedi buçuk akçe ikrârlarıyla sâbit ve zâhir olup Dizdâr Hızır'dan meblağ-ı mezbûr bin yedi yüz kırk yedi buçuk akçe ahz olunup dizdâr-ı cedîd Hamza'ya teslîm olundu.

Kazıyye oldur ki

Kal'a-i Güğercinlik eski dizdârı Hızır bel'ıyyâtından beş bin sekiz yüz kırk bir buçuk akçe Anbarcı İlyas'dan doksan akçe ve Radosav nâm kâfirden yüz akçe cem'an altı bin otuz bir buçuk akçe olur. Bi'l-fi'l kal'a-i mezbûrda dizdâr olan Hamza'ya mühürlenüp teslîm olundu.

(s. 615)

Kazıyye oldur ki

Kal'a-i Güğercinlik dizdârı Hamza meclis-i şer' hâzır olup Mehmed b. Yakub ihzâr edüp mezkûr Dizdâr Hamza takrîr-i da'vâ edip eyitti ki sâbıkâ atan kal'a-i mezbûrda anbardâr iken on altışar akçeye yetmiş kile beylik tereke sattı dedüğünde inde's-su'al mezkûr Mehmedî bu kazıyyeden bî-haberin dedüğünden sonra kal'a-i mezbûre erenlerinden Bölükbaşı Kara Balaban ve Bölükbaşı Şîrmerd nâm kimesneler şehâdet için hâzırân olup edâ-i şehâdet edip eyittiler ki mezkûr Mehmed'ün atası Yakub hisâr kapusunda akçe sayar idi. Bu akçe nedir dedük yetmiş kile beylik tereke sattım her kilesi on altışar akçeye bin yüz yirmi akçe ol beylik tereke akçesidir deyü ikrâr eyledi. İkrârına şâhidlerüz şehâdet ederüz dediler. Ba'de't-tezkiyyeti's-şer'ıyyeti's-sâdet ve't-tahlîfi'l-âdî şâhidân-ı mezkûrânın şehâdetleri hayyiz-i kabûlde vâki' olduğundan sonra mârrü'z-zikr Mehmed atam fevt olduğundan sonra dizdâr Hızır hazîneyi açup bir ak kise ile bir mikdâr akçe aldı dedi. Atmaca b. Abdullah ve Mustafa b. Abdullah dahi mezkûrun cevâbı üzere tasdîk ettiler. Dizdâr Hızır ihzâr edip su'al olundukda tâyi'ân ikrâr edüp bin yüz yirmi akçe zikr olunan yetmiş kile tereke akçesinden ve yüz seksen akçe demür ile enseri akçesinden cem'an bin üç yüz akçe mezkûrun ikrâr ile sâbit ve zâhir olup Dizdâr Hızır'dan hükm olunup tazmîn ettürölüp ahz olunup dizdâr-ı cedîd Hamza'ya teslîm olundu.

Kazıyye oldur ki

Kal'a-i Güğercinlik anbârında mevcûd olan darusı ölçülüp dizdâr-ı cedîd Hamza'ya teslim olundukda evvelden dört yüz elli dört buçuk müdd daru var imiş ölçülüp Edirne kilesiyle otuz yedi müdd daru kesîr gelüp her müdd elli beşer akçeye tutulup cem'an iki bin otuz beş akçe dizdâr-ı atîkden tazmîn ettürölüp dizdâr-ı cedîd Hamza'ya teslim olundu.

Kazıyye oldur ki

Kal'a-i Güğercinlik hazînesinde mevcûd bulunan ok asılda iki yüz bin ok imiş sayılıp dizdâr-ı cedîde teslim olundukda dört bin beş yüz ok kesîr geldüğü sebebden Dizdâr Hızır'dan beş yüz elli akçe tazmîn ettürölüp ahz olunup dizdâr-ı cedîd Hamza'ya teslim olundu.

Kazıyye oldur ki

Kal'a-i Güğercinlik dizdârı Hızır sâbıkâ dizdâr iken beylik demürden üç çubuk demür almış ikrârıyla sâbit ve zâhir olup def'a bir çubuk demür beş bin demür enseri dahi ikrârlarıyla sâbit ve zâhir oldukdan sonra kıymeti yüz altmış dokuz akçe tazmîn ettürölüp ahz olunup dizdâr-ı cedîd Hamza'ya teslim olundu.

(s. 616)

Kazıyye oldur ki

Kal'a-i Güğercinlik anbârcısı İlyas bir zırh zâyi' ettüğü ecilden mezkûr anbârcıdan üç yüz akçe tazmîn ettürölüp yerine bir zırh aldırdup dizdâr-ı cedîde teslim olundu ve dokuz demür küskü zâyi' ettüğü sebebden doksan akçe mezkûr anbârcıdan tazmîn ettürölüp dizdâr-ı cedîd Hamza'ya teslim olundu.

Kazıyye oldur ki

Kal'a-i Güğercinlik zenberekçilerinden Radosav sâbıkâ Dizdâr Hızır'a hizmet eder iken hazîneden bir kantar tahta enserisin[i] Dizdâr Hızır'un evine ilettüm dedüğüne kal'a-i mezbûr erenlerinden topçu Yusuf ve Mustafa nâm kimesneler Radosav ikrârıyla şehâdet ettüklerinden sonra sâbit olup enseri kıymetin Radosav'dan yüz akçe hükm olunup tazmîn ettürölüp dizdâr-ı cedîd Hamza'ya teslim olundu.

Kazıyye oldur ki

Kal'a-i Güğercinlik mustahfızları bi-ecmâihim meclis-i şer'a hâzırûn olup Dizdâr Hızır ihzâr edip mezkûr (boşluk) takrîr-i da'vâ edip dediler ki dizdâr bizden birer günlük ulûfemiz beş yüz akçe aldı dediklerinden sonra inde's-su'al beş yüz akçelerin[i] aldım deyü ikrâr eyledi. İkrâr ile sâbit ve zâhir olduğundan sonra Dizdâr Hızır'dan beş yüz akçe hükm olunup tazmîn ettürülüp sâhiblerine teslîm olundu.

Kazıyye oldur ki

Kal'a-i Güğercinlik zenberekçileri bi-ecmâihim meclis-i şer'a hâzırûn olup Dizdâr Hızır ihzâr edip takrîr-i da'vâ edip eyittiler ki mezkûr Dizdâr Hızır bi-gayrı hakkın iki yüz akçe rüşvetimiz aldı dedüklerinden sonra inde's-su'al aldım deyü ikrâr eyledi. İkrârıyla sâbit olup Dizdâr Hızır'dan iki yüz akçe hükm olunup tazmîn ettürülüp sâhiblerine teslîm olundu.

Kazıyye oldur ki

Kal'a-i Güğercinlik erenlerinden Süleyman nâm kimesne meclis-i şer'a hâzır olup Dizdâr Hızır ihzâr edip takrîr-i da'vâ edip eyittiler ki Dizdâr Hızır bi-gayrı hakkın üç yüz akçe rüşvetim aldı dedüğünden inde's-su'al Dizdâr Hızır aldım deyü ikrâr eyledi. İkrârıyla sâbit ve zâhir olup üç yüz akçe Dizdâr Hızır'dan hükm olunup tazmîn ettürülüp sâhibine teslîm olundu.

(s. 617)

Kazıyye oldur ki

Kal'a-i Güğercinlik erenlerinden İlyas b. Hızır meclis-i şer'a hâzır olup Dizdâr Hızır ihzâr edip takrîr-i da'vâ edip eyitti ki Dizdâr Hızır bi-gayrı hakkın beş filori rüşvetim aldı dedüğünde inde's-su'al Dizdâr Hızır aldım deyü ikrâr eyledi. İkrârıyla sâbit ve zâhir olup Dizdâr Hızır'dan beş filori İlyas'a hükm olunup tazmîn ettürülüp sâhibine teslîm olundu.

Kazıyye oldur ki

Kal'a-i Güğercinlik erenlerinden Bayramlı meclis-i şer'a hâzır olup Dizdâr Hızır ihzâr edip takrîr-i da'vâ edip eyitti ki Dizdâr Hızır bi-gayrı hakkın beş yüz akçe rüşvetim aldı dedüğünde inde's-su'al Dizdâr Hızır aldım deyü ikrâr eyledi. İkrârıyla sâbit olup Dizdâr

Hızır'dan beş yüz akçe Bayramlı'ya hükm olunup tazmîn ettürölüp sâhibine teslîm olundu.

Kazıyye oldur ki

Kal'a-i Güğercinlik zenberekçilerinden sekiz nefer kâfir meclis-i şer'a hâzırın olup Dizdâr Hızır ihzâr edip takrîr-i da'vâ kılup eyittiler ki Dizdâr Hızır bi-gayrı hakkın iki yüz kırk akçe rüşvetimiz aldı dediler inde's-su'al Dizdâr Hızır aldım deyü ikrâr eyledi. İkrârıyla sâbit ve zâhir olup Dizdâr Hızır'dan iki yüz kırk akçe tazmîn ettürölüp mezkûrun kâfirlere teslîm olundu.

Kazıyye oldur ki

Kal'a-i Güğercinlik zenberekçileri başı Biranoy meclis-i şer'a hâzır olup Dizdâr Hızır ihzâr edip takrîr-i da'vâ kılup eyitti ki Dizdâr Hızır bir gemüm baturdun deyü zulm ile üç yüz akçem aldı dediğinde inde's-su'al Dizdâr Hızır aldım deyü ikrâr eyledi. İkrârıyla sâbit olup Dizdâr Hızır'dan üç yüz akçe hükm olunup tazmîn ettürölüp mezkûr Biranoy'a teslîm olundu.

Kazıyye oldur ki

Kal'a-i Güğercinlik erenlerinden Kurt b. İsmail meclis-i şer'a hâzır olup Dizdâr Hızır ihzâr edip takrîr-i da'vâ kılup eyitti ki dizdâr Hızır bi-gayrı hakkın üç yüz akçe rüşvetim aldı dedüğünden sonra Dizdâr Hızır'dan su'al olundukda aldım deyü ikrâr eyledi. İkrârıyla sâbit olup Dizdâr Hızır'dan üç yüz akçe Kurd'a hükm olunup tazmîn ettürölüp sâhibine teslîm olundu.

(s. 618)

Kazıyye oldur ki

Kal'a-i Güğercinlik zenberekçilerinden Niko meclis-i şer'a hâzır olup Dizdâr Hızır ihzâr edip takrîr-i da'vâ kılup eyitti ki Dizdâr Hızır bana iftirâ edip sâriksin deyü bi-gayrı hakkın iki filorim aldı taleb ederim dediğinde inde's-su'al Dizdâr Hızır aldım deyü ikrâr eyledi. İkrârıyla sâbit olup hükm olunup tazmîn ettürölüp sâhibine teslîm olundu.

Kazıyye oldur ki

Kal'a-i Güğercinlik zenberekçilerinden Groban b. Radiç meclis-i şer'a hâzır olup Dizdâr Hızır ihzâr edip takrîr-i da'vâ kılup eyitti ki Dizdâr Hızır ulûfen[i] kat' ederin deyü bi-gayrı hakkın iki yüz akçe rüşvetim alup sonra bi-günâh ulûfem[i] kat' etti dedüğünde inde's-su'al Dizdâr Hızır aldım deyü ikrâr eyledi. İkrârıyla sâbit olup dizdârdan iki yüz akçe Groban'a hükm olunup tazmîn ettürölüp sâhibine teslîm olundu.

Kazıyye oldur ki

Kal'a-i Güğercinlik zenberekçilerinden Radosav b. Radiç meclis-i şer'a hâzır olup Dizdâr Hızır ihzâr edip takrîr-i da'vâ edip eyitti ki Dizdâr Hızır bi-gayrı hakkın iki yüz akçe rüşvetim aldı dedüğünde inde's-su'al dizdâr Hızır aldım deyü ikrâr eyledi. İkrârıyla sâbit olup Dizdâr Hızır'dan iki yüz akçe Radosav'a hükm olunup tazmîn ettürölüp Radosav'a teslîm olundu.

Kazıyye oldur ki

Kal'a-i Güğercinlik zenberekçilerinden Radovan b. Mihal meclis-i şer'a hâzır olup Dizdâr Hızır ihzâr edip takrîr-i da'vâ edip eyitti ki Dizdâr Hızır bi-gayrı hakkın yüz elli akçe rüşvetim aldı dediğünde Dizdâr Hızır'dan su'al olundukda aldım deyü ikrâr eyledi. İkrârıyla sâbit ve zâhir olup hükm olunup tazmîn ettürölüp sâhibine teslîm olundu.

Kazıyye oldur ki

Kal'a-i Güğercinlik erenlerinden Mehmed b. Hamza meclis-i şer'a hâzır olup Anbârcı İlyas ihzâr edip takrîr-i da'vâ edip eyitti ki Anbârcı İlyas'a üç yüz akçe verdim ki Dizdâr Hızır'a ver deyü vermemiş taleb ederim dediğünde inde's-su'al Anbârcı İlyas verürüm bendedir deyü ikrâr eyledi. İkrârıyla sâbit olup hükm olunup tazmîn ettirilip sâhibine teslîm olundu.

Mine'd-dâî el-fakîr

Osman el-müvellâ Brançova.

XIV

(s. 624)

A'lâllâhü teâlâ şânehu ve evzâha ale'l-âlemîne burhânehu

Ba'de takbîli'l-atebeti'l-ulyâ ve gıbba vaz'i'l-vech ale'l-gabrâ ma'rûz ed-dâî el-fakîrû'l-hakîr oldur ki Kavala ve ana tabi' ma'âdin âmili olan Ahmed bu zerre-yi bî-mikdâra gelüp Drama kâdıılığında olan ma'âdinden Kürecik nâm mevzi'de olan ma'den için vatrok ve kömürçi ta'yîn olunan Vuluk(?) nâm karye kâfirleri hizmetlerini edâ eylemezler ma'a-hâzâ karye-i mefkûre kâfirleri hizmetlerini mü'eddî kılmak için Divân-ı Hümâyûn'dan ahkâm-ı şerîfe vârid olmuştur deyü ba'zı ahkâm-ı şerîfe gösterecek karye-i mezbûre kâfirleri ihzâr olunup zikr olan ahkâm-ı şerîfenin mazmûn-ı meymûnları i'lâm olacak keferi dahi ba'zı ahkâm-ı şerîfe gösterip bir hükm-i şerîfde Drama'nın kâdı-yı sâbıkı Mevlânâ Lokman ile hâliyâ Nevrekop kâdıısı olan Mevlânâ Abdüsselâm ma'iyyetle husûs-ı mezbûru teftîş eylemek emr olunmuş imiş. Eyle olsa, bu da'î-i fakîr-i mezkûr Mevlânâ Abdüsselâm hizmetlerine mektûp gönderip zikr olan karyenin ve ma'denin üzerine varalım emr-i hümâyûn mücebince bu kazıyye görülsün denilüp mevlânâ-yı mezbûr ile üzerine varup mezkûr Âmil Ahmed dahi hâzır olup alâ-vechi'l-ihitimâm teftîş olunacak şöyle zâhir oldu ki Drama kâdıılığında Vubliç nâm karyeden ba'zı kâfirler gelüp mezbûr Vuluk'a (?) varıp mürûr-ı eyyâm ile büyük köy olmuş mezbûr Vubliç nâm karye ile ikisine bir timâr eri mutasarrıf imiş takrîben on üç yıl var imiş mezkûr Kürecik ma'deni zâhir olacak Drama kâdıılığında ve gayrı kâdıılıklardan Müslümânlardan ve kâfirlerden nice kimesneler ma'denciliğe heves edip sonra gerü fariğ olmuşlar ve zikr olan Vuluk (?) nâm karyeye ma'den-i mezbûre hâss kılup yirmi neferini vatrok bâkîsini kömürçi ta'yîn eyleyüp zikr olan köyün baş harâcları ve bağ harâcları ve âdet-i ağnamları beyliğe zabt olunup (s. 625) ve ispenceleri ve senevî hâsıllarını âmil zabt eder imiş. Şimdi ispence dahi beylik olup âmil hemân senevî hâsıl zabt edermiş ammâ mezbûr karye kâfirleri takrîr-i hâl edip ma'den-i mezbûr köyümüzden ba'id yerde olup ve yolunda su'ûbet olup ve ma'den ehli olduğumuz ecilden ma'denden mu'tâdun-bih nesne hâsıl edemediğimiz sebebden işlemeğe hevesimiz ve rızamız olmayup köyümüz üzerine kefali olan kimesnelerin âdet-i mukarrereleri bu idi ki iki haftada bir gelüp dört nefer vatroktan yüz akçe isteyüp siz ma'den ehli değülsüz sehil nesne hâsıl edersiz biz varalum Kürecik'te

olan sırf kâfirlerine bu akçeyi verelim anlar nevbete çıkarıp kâlhaneyle iledülüp sizin adınıza yazdıralım derler idi. Biz dahi yüz akçe verir idik. Hâsıl olan gümüşü bizim adımıza kalhâne yazdırırlar idi biz varıp sa'ir ma'den halkı gibi kalhâneye gümüş iletip öşrünü verip bâkîsini sarrafa satıp akçe almaz idik ve altunlu gümüş olacak kezalik akçe almaz idik ve kömürcü olanlarımız dahi kömürü iletip satıp akçe almaz idik. Ağacı kesüp mezbûr Kürecik ma'deninde olan sırf kâfirleriyle yakıp sırf kâfirlerine kömür sizin olsun der idik. Köyümüz dağ yerdir her mevsim münâsib ağaç ve tahta kesüp ve çıra iletip bâzârda satıp sebep-i ma'aş eyler idik. Tâ hoca Şîrmerd'in şimdiki üçüncü yıl tahvîlinin evvel yılı tamâm olunca hâl bu vechile idi. İki yıldan berü âmil cânibinden ve bizim tarafımızdan Dergâh-ı mu'allâya varılıp ahkâm-ı şerîfe alınur vatrokluk ve kömürcülük eylemedik ve üzerimizde kefali konmadı. Zikr olan iki haftada bir dört vatroktan yüz akçe almak vâki' olmayup rüsûm-ı şer'iyeye ve hukûk-ı örfiyeye ne ise bi't-tamâm edâ eyleriz hâlimiz mechûl bertaraf olmadı. Siroz ve Zihne'ye ve Drama'ya ilettiğimiz tahtayı ve ağacı ve çirayı kesüp ve yakup ve bizi döğüp ve söğüp burnumuza kıl geçirüp ve da'im cerim deyü bî-nihâye akçemiz alurlar ve köyümüz üzerine kefali konduğu zamân da murâdımızca ekin ektirmeyip sabanlarımızı ufadıp ve kayışlarımızı keserler idi dediler hatta bir kâfiri İsmail nâm kefali zevcim tereke ektiği için sabanını ufadıp ve kayışını kesüp ve kendüyi depmeyle urup döğüp öldürdü dedi. Mezbûr İsmail katl-i nefis eylediğine ve kefali olduğu zamânda vatroklardan iki haftada bir yüz akçe alınmak husûsunda inkâr eyler. Mezbûr Âmil Ahmed ve mezkûr kefali ehl-i karyeden şâhidler (s. 626) taleb eylerler. Kefere bir sene dağ dorusunda bir Müslümân bize zulm eyleyüp ve nâ-hakk bir nesnemiz aldığında Müslümân şâhid kande bulunur derler. Bâkî kefalilerin ba'zısı müteveffâ ve ba'zısı gâ'ib Kâsım nâm bir kefali dahi var imiş ol dahi hâzır bulunmadı bulunsa ol dahi Müslümân şâhidler taleb eyler kefaliler akçe almak bâbında ve mezbûr İsmail'e töhmet olunan katl-i nefis husûsunda emr-i şerîf ne vechile nâzil olursa ana göre amel oluna. Muhassal-ı kelâm Kürecik ma'deninde vâfir ve nefis cevher olup Demürhisâr kâdılığında Sengel nâm ma'dene hayli zamândan berü cevher taşınup iledilip anda işlendiği zâhir ve mezbûr Kürecik'te on dört nefer sâkin sırf kâfirleri etraftan gelmiş levend kâfirler ile mümkün olduğu kadar ma'den-i mezbûrda işleyüp gümüş çıkardıkları rûşen hatta mezbûr Ahmed üç pâre gümüş gösterdi vezn olacak iki pâresi yüz on beşer dirhem ve bir pâresi seksen altı dirhem çıkup yüz on beşer dirhem olan pâreler dörder yük cevherden seksen altı dirhem çıkan pâre üç yük cevherdendir deyüp mezkûrun sırf

kâfirleri mezkûr Ahmed'i tasdîk edip eyledir dediler ammâ üzerlerine şafar olmadığı ecilden yılda ne mikdâr gümüş hâsıl olup hâsıl olan gümüş tamâm kalhâneye varduğu nâ-ma'lûm mezkûrûn sırf kâfirlerinin üzerlerine tutulup(?) ne mikdâr gümüş hâsıl olur ve hâsıl olan gümüş nice olur deyü su'al olunmak mebâdâ müteferrik olalar dahi sebab-i itâb ola deyü ihtiyât olundu. Lâkin mezbûr Âmil Ahmed'e su'al olunup niçün ma'den-i mezbûr üzerine şafar konmadı bâ-vücûd ki sene isnâ ve tis'a-mi'e Cemâziyü'l-evvelisinde ma'den-i mezbûr üzerine yarar emîni şafar konmak için ve Vuluk(?) kâfirlerine hizmetleri ta'yîn olunmak için hükm-i şerîf vârid olmuş ol târihten berü bir yıldır adem-i imtisâle sebab nedir diyecek mezkûr Âmil Ahmed cevâb verip mezkûr Vuluk(?) kâfirleri vatrokluk ve kömürcülük eylemeğe râzı olmadılar sırf kâfirleri işlediği üzere hâsıl harca vefâ eylemez idi şafara yevmî üç akçe gerek idi. Ol sebebden şafar konmayup mezkûrûn sırf kâfirleri mümkün olduğu mikdâr işlediklerini kalhâneye götürüp oşrlerini verip bâkîsini sarrafa satarlar dedi. Ammâ mezbûr Ahmed'in zikr olan gösterdiği üç pâre gümüşler bu verdiği cevâba muhâlif olup mezbûr Ahmed'e gerü su'al olunup sen hod üç pâre gümüşün gösterip yüz on beşer dirhem olan pâreler (s. 627) dörder yük cevherden ve seksen altı dirhem olan pâre üç yük cevherdendir dedin mezbûr Kürecik'te hod dört ma'mur mevcûd çarh vardır bir yılda eyyâm-ı şitâda don olup eyyâm-ı sayfda kurak olmağla nihâyet dört ay battal ola sekiz ay ki dört çarh işleye haftada her bir çarhta bir nevbet gümüş çıkar dörder yük cevherden yüz on beşer dirhem gümüş hâsıl olmak değül eğer yüzer dirhem gümüş hâsıl olsa dahi bir haftada dört yüz dirhem bir ayda bin altı yüz dirhem gümüş hâsıl ola hâsıl harca vefâ eylemez demek ve muhâsebede ma'den-i mezbûrdan bir yıl altı yüz kırk dörder akçe ve bir yıl üç yüz doksan akçe hesâb vermek nice rast gelür diyecek Vuluk(?) kâfirleri işletmezler mezkûr Kürecik kâfirleri ise dört adet çarhı muttasıl işletmeğe yetişmezler zikr olan üç pâre gümüşü dahi bir ayda hâsıl eylediler dedi. Ammâ Kürecik kâfirleri bir ayda ancak hemân mezbûr Ahmed'in dediği kadar gümüş çıkarmak nâ-ma'kûldür cidden müsteb'ad ve kizb-i sarihtir bir bölük cimri levend müflis kâfirler kolaylarında bir dağda ne işlediklerini üzerlerine mu'temed ve mü'temen şafar olmayınca kim bilür mezkûr Vuluk(?) kâfirlerine emr-i şerîf mücebince hizmetinizi mü'eddî kılınız diyecek şimdiye dek biz sa'ir ma'âdin halkı gibi ale'd-devâm ma'den işleyügelüp san'at edinmiş değülüz dâ'imâ bize tehdîdât ve teşdîdât olunup siyâset ederiz dedikleri ecilden mâ-melekimiz alınuyürür idi. Hüdâvendigâr hazretleri bize siyâsâttan her ne siyâset buyurursa râzıyız ve sürülüp

celâ-yı vatan eylemeğe kâ'iliz ma'den-i mezbûra varıp işlemeğe hiç vechile rızâmız yoktur. Eğer cebren ve kahren işlemek buyrulursa müteferrik olmamız müte'ayyindir dediler. İmdi ma'den-i mezbûr ise ittifâk-ı ârâ cevherinin eyülügüner işlenmesi lâzım ve lâ-büddür ammâ mezbûr Vuluk(?) nâm karyeden ma'den-i mezbûra varacak yol begâyet sa'b ve mesâfe mahrûse-i İstanbul'dan tahmînen Küçük Çekmece kadar var ola eğer zikr olan Vuluk(?) kâfirleri müteferrik olurlarsa olsunlar elbette işlemek gerek deyü buyrulursa işte tarafeynde Divân-ı Hümâyûn'dan verilen ahkâm-ı şerîfeden ele giren beş adeddir mühürlenip bile irsâl olundu anda alıkonup emr-i şerîfe mukarrer ne ise mufassal yazılıp irsâl oluna. Ammâ şöyle buyrula ki min-ba'd tarafeynden bu husûs için bu hükm-i şerîfe muhâlif hükm-i hümâyûn eyledilerse dahi bu hükm-i hümâyûn ile (s. 628) amel oluna denile ve zikr olan ma'den için alâ-haddihi bir yasakçı irsâl olunmak lâzımdır üzerlerine hâzır ve nâzır ola ve el-ân ma'den-i mezbûrdan ne kadar gümüş hâsıl olup ve hâsıl olan gümüş nice olduğu ilâ-yevminâ-hazâ ne vechile nâ-ma'lûm ise gerü ol minvâl üzere olmak lâzım olur mâl-ı pâdişâhî olduğu ecilden itnaba ikdâm olundu. Bâkî emr u fermân Dergâh-ı ma'delet-penâhînerdir.

Tahrîren fî evâil-i şuhûr-ı Cemâziyel-evvel sene selâse ve tis'a-mi'e (26 Aralık-4 Ocak 1497).

Emin Mahmud hâsıl harca vefâ etmediği için âmil şafar komaz dedi.

Karye-i Vuluk(?) kâfirlerinin takrîri üzere Hüdâvendigârlığa a'id olan hâsıllar

cizye

16200

cizye-i bagat

1200

âdet-i ağnâm

6100

ispence

3575

Yekûn

27075

Karye-i mezkûrenin âmili verdiği senevî hâsıl kendüler takrîrinca ve âmîl ikrârınca

öşr-i kovan

300

öşr-i hubûbât

6050

öşr-i şıra

550

resm-i tahta ve çapa

300

resm-i kiyah

50

bâc

200

Yekûn

7450

Cem'an

23525

Efkârü'l(?) -abd el- hakîr Yusuf b. Ahmed
el-kâdı bî-Drama.

E'zafü'l-ibâd Abdüsselâm b. Dede Hoca
el-müvellâ(?) bî-kazâ-i Nevrekop.

(s. 668)

Kazıyye oldur ki

Şimdiki hâlde Selânik emîni olan kimesne hâricden bir kişi olup hiç vechile evvelden pâdişâh dirlüğünü yememiş ve kul oğlu dahi değil kolayından bir ecnebî kimesnedir. Eski Defterdâr Hüseyin Çelebi koltuğunu alup telbis ile devletlü hünkâra arz edip yirmi beş bin akçe timâr ile Selânik emânetine alıverdi. Selânik'e geldiği vakitten binecek bârgîri ve arkasında giyecek nesnesi yoğidi. İki yıldır ki anda emîndir nesi varduğun[u] bilmez devletlü pâdişâhın mâlına yüzün yaturup yemektedir. Geleliden berü emânete ettiği hıyânetlerin ba'zısı bunlardır ki zikr olunur.

Kazıyye-i evvel budur ki

Selânik işlerinde ne kadar ummâl varsa anların tarafından olan emînleri kendüye tâbi' ve mensûb kimesneler edip anlarınla ittifâk eyleyüp mâl-i pâdişâhîyi bel' edip yerler hatta bir def'a memlehadan yüz yirmi bin akçe ikrâz edip hisseleşirler bir cüz'i nesne ile âmilin ağrın tutup bâkîsin[i] kendüsü âmil emînleriyle hisseleşürler. Eğer bu zikr olan kazıyye tefîş olunup şar¹²² ile zâhir olmayacak olur ise ol akçe bizden alına.

Kazıyye birisi dahi budur ki

Selânik kurbinde Çitroz hasları vardır merhûm İbrahim Paşa tasarruf ederdi vefât ettikten sonra hâs olup Selânik emânetine ilhâk olunmuştır. Hâsıl olan buğdayın yükünü otuz ikişer akçeye satup her yükünden on beşer akçesi bel' ve ketm edip on yedişer akçe üzerine satıldı deyü sicillâta kayd ettirmişlerdir ki sonra bir kimesne ziyâde etmelü olur ise hesâbı on yedişer akçe üzere vereler aynıyle otuz ikişer akçe üzere kime sattıkları ma'lûmdur zikr olan hâslardan dahi bu tahvilde bel' ve ketm olunmuş elli bin mikdârı mâl-ı pâdişâhi vardır. Hîn-i tefîşte zâhir olmaz ise ol dahi bizden alınup hakkımızdan gelinsün.

---

¹²² Defterde şer' kelimesi bozuk imlâ ile yazılmıştır.

Kazıyye oldur ki

Emîn mezbûr memlehânın bir mevsiminde bin müzur mikdâr tuzu ayru yığdırıp tuz işçileri bana bağışladı deyü aşikâre sattırıp on altı bin akçeyi kendüsi alup kabz etti. Bâvücûd kadîmden işçilerden ve gayrıdan bu tarikle emîn tuz alup benümdir deyü satmak vâki‘ olmamıştır.

(s. 669)

Kazıyye oldur ki

Selânik memlehâsında kadîmden âdet ve kânûn-ı pâdişâhî bu idi ki iki yerde tuz satılıp kâdı âdemisi ve bey emîni ve âmil emînleri ma‘rifetiyle defter olunup mâl-i pâdişâhî zabt olunurdu. Şimdiki hâlde mezkûr emîn iki yerden gayrı bir yerde dahi tuz satmak ihdâs edip hemân kendü âdemîsin[i] koyup sattırır kâdı âdemisi ve âmil âdemisi yok bel‘ıyyâtına muttali‘ olmasunlar deyü.

Kazıyye oldur ki

Şimdiki hâlde Selânik tuzlasının âmillerine altı kimesne yirmişer bin akçeye mâla kefil olmuşlardır yine anlara altışar akçe ulûfe edip âmil tarafından emîn nasb edip mâl-ı pâdişâhîyi âmilin bir bölük harâmî kefillerine zabt ettirir hatta şimdiki hinde cemî‘ maslahatı anlara ısmarlayup gitmiştir. Kendünün kat‘a bir âdemîsin[i] komamıştır ki devletlü pâdişâhın hâlini defter edip yaza. Mâl-ı pâdişâhî bir bölük harâmîler arasında bel‘ ve ketm olmaktadır.

Kazıyye oldur ki

Selânik tuzlasından nesne ile satılan tuzun akçesin cem‘ etmek için alımcılar çıkardukda anlara verecek ücreti emîn kendüsi alup size ilden poçkay(?) deyü aldığınız rüşvet yeter deyü anlara nesne vermez.

Kazıyye oldur ki

Cemî‘ memlehalarda âdet ve kânûn budur ki bey emînleri ve âmil emînleri tuzcılar işleyüp hâsıl ettikleri tuzu kârbâna satmalu olduklarında tuzcılar ve tuz re’isleri ma‘rifetleriyle satılugelmiştir. Zirâ satılan tuzun bahâsından tuzcılarun dahi emr-i pâdişâhî üzerine bir mikdâr hisseleri vardır anı bilmek için elbette tuzcılar tarafından

re'isleri ve bir emîn olmak kânündür kadîmden bu vechile olıgelmiştir. Şimdiki hâlde mezkûr emîn âmil emînleriyle ittifâk etti mâl-ı pâdişâhîyi bel' ettiklerine tuzcular ve tuz re'isleri vâkıf olmasunlar deyü men' eylemiştir.

Kazıyye oldur ki

Şehrün dükkânlarında rencberler kadîmden birer mikdâr kirâyla oturup rencberlik ederlerdi. Şimdiki hâlde emîn-i mezbûr kendünün bir kâtibine mezkûr dükkânları mukâta'aya verip ortak edinmiştir evvelden verügeldikleri kirâdan beşer akçe ziyâde verürseniz oturun vermezseniz çıkun deyü rencberlere te'addî etti anlar dahi kadîmden oturup rencberlik edegeldikleri dükkâncukları ellerinden gitmesün deyü zarûrî olup beşer akçe ziyâde kirâların alup bel' etti.

(s. 670)

Kazıyye oldur ki

Tuzla re'islerinden üç re'is kendünün ketmiyyâtına ve bel'ıyyâtına tâbi' oldukları için ikisini gümrük âmilin edip ve birin[i] dahi öşr-i bâgat âmiline verüp ortak edinmiştir hatta mezkûr re'isler tuzladan hizmetlerinde olmayup âmil oldukları sebebden birinin ocağından kırk bin müzur tuz hâsıl olurdu bu yıl yirmi iki bin müzur tuz oldu on sekiz bin müzur tuz kesîr vâki' oldu ve birisünün ocağından dahi on bin müzur tuz hâsıl olurdu bu yıl üç bin müzur hâsıl oldu. Âmil olup hizmetlerinde olmadıkları cihetten mâl-ı pâdişâhîye bunca noksân lâzım geldi.

Kazıyye oldur ki

Tuz mühürcilerinden birisi gece ile mühür bozup bir mikdâr tuz satup zâhir olacak ol mühürcüyü tutup dokuz bin akçe rüşvetin[i] alup koyverdi.

Kazıyye oldur ki

Selânik tuzlasında kadîmden tuz hizmetin[i] edegelmiş tuzcularından bî-günâh yirmi neferin çıkarup Çitroz hâsırlarından harâc-güzâr kâfirlerden anlarun yerlerine yüz yirmişer akçe rüşvetlerin[i] alup yazdı hâseki dahi hâsılına zarar etti.

Kazıyye oldur ki

Selânik tuzlasında kadîmden üç re'isleri bilâ-sebebe çıkarup birer mikdâr rüşvetlerin[i] alup yine verdi.

Kazıyye oldur ki

Selânik'te olan işleri bir kimesne emîn-i mezbûrdan varup arturmak istese hainsin hâşâ sebb-i nebi ettün veyâhud mülhidsin veyâhud kallâbsın deyü iftirâ edip ol eşhâs ki kendünün bel'ıyyâtında ve ketmiyyâtında ortakları olup âmil cânibinden emînlikler vermiştir anları şâhid getürüp yaygara ile ve korkutmağile def' edip işleri kendü istediği kimesnelerde kor, iş artup ileri götürmek murâdı değıldir hatta ki ben memlehayı yüz seksen bin akçe ziyâde edip her çend ki mezkûr emîne arz eyle deyü ilhah ederdim. Emîn-i mezbûr ol âmil ile ve emînler ile ittifâkı olduğı ecilden kapuya arz etmedi. Ben dahi zarûrî olup kâdının ve Selânik beyinin mektûplarıyla devlet eşiğine âdem gönderüp işi aldıktan sonra hesâbı ve kitâbı görölmeden mezkûr emîn yine eski âmillerine on bin akçe dahi ziyâde ettirip ellerine arz-nâme verdi yine işi eski âmillerinin üzerlerine mukarrer etti. Yüz seksen bin akçe arturana niçün arz-nâme vermeye eski ortağı âmillere on bin akçe arturdup arz vere bundan ziyâde hıyânet mi olur gerü ben varıp (s. 671) doksan bin akçe dahi dedim mümkün olup arz eylemedi. Üşte Hızâne-i Âmire defterlerinde mukayyedir ki yüz seksen bin akçe ziyâde olundukda emîn arzı olmayup kâdıyla bey arz eylediğı on bin akçe ziyâde olundukda emînin arzıyla olduğı defterlere nazar olunacak ma'lûm olunur ve bunlardan gayrı dahi nice noksânı ve ketmiyyâtı vardır ki kâbil-i tahrîr değıl teftiş olunup hesâbı göröldükde ne mikdâr mâl-ı pâdişâhî bel' olunmuştur ma'lûm oluna.

XVI

(s. 874)

Kazıyye

Serfice'ye varılup teftiŕe ŕurû' olundukda kâdı-yı mezbûr kazâ-i mesfûrenin mürdesin[i] ihrâc edüp ve ba'zı karyelerin ellerinde mu'âf hükmü olup anları dahi ihrâc ettikten sonra defter-i harâc mücebince dört bin hâne kalmıŕ her on hâneye bir bârgîr takdîr edüp dört yüz bargîr salmıŕ ve sekiz bârgîrin dört bârgîrini Kumuz nâm derbend kâfirleri ve dört bârgîrini kazâ-i merkûmeye tâbi' Sarugöl Müslümânları getürmediler deyü cem'an üç yüz doksan iki bârgîr ihrâc edüp ordu-yı hümâyûna irsâl etmiŕ sonra nüzûl ref' olup her hâne-i avârıza yirmiŕer akçe emr olundukda kâdı-yı mezbûr avârız-ı me'mûreden elli beŕ bin sekiz yüz akçe cem' edüp kapuya teslîm etmiŕ ve zimem-i nâssda bâkî on beŕ bin akçe vardır deyü cemî'ne bu fakîre mustakil hüküm irâd eyledi. Ahâlî-i memleket hâzırûn olup dört yüz bargîrin ikiŕer yüz akçesini biz bu kiŕiye teslîm ettük dediklerinde kâdı defterden ihrâc edip iŕbu defterimde ne mikdâr bârgîrin akçesi resîd olunmuŕ ise ikiŕer yüz akçelerin aldım bâkîsi sizün zimmetinizdedir bir akçe almadım diyecek defterinde resîdi muhâsebe olundukda iki yüz yetmiŕ altı bârgîr resîd kayd olunmuŕ cem'an ikiŕer yüzden elli beŕ bin iki yüz akçe olur. Sonra kazâ-i mezbûrenin Müslümânlarından nesne almadun mu deyü istifsâr olunacak i'tirâf edüp yedi yüz doksan akçe aldım dedi ammâ defterinde nâ-resîddir. Bu takdîrce cem'an alduğu akçe elli beŕ bin dokuz yüz doksan akçe olur yüz doksan akçe teslîminden zâ'id ikrâr edecek kâdıdan alınup mîrî için zabt olundu.

(s. 875)

Kazıyye

Kâdı-yı mezbûr nüzûl emr olundukda ba'zı kurânın ikiŕer üçer akçeleri zâ'id gelecek akçelerini alurmuŕ her köyden ne mikdâr akçe alduğunun defteri bulunup cemî' kurâdan iki bin iki yüz iki akçe almıŕ kendüsi alduğunu i'tirâf edecek kul kâdıdan aldı.

Kazıyye

Mürde ihrâcında ehl-i memleket sekizer dokuzar onar akçemiz alup mürdemizi ihrâc ederdi deyüp taleb ettiklerinde kâdı ikişer akçe aldığını i'tirâf edüp cümle iki yüz seksen altı mürdeden beş yüz yetmiş iki akçe almış kâdıdan alındı.

Kazıyye

Ehl-i memlekette biz sizün için nüzûl ref'ine gelen ulağa beş yüz akçe müjde-gânî verdim deyü her bârgîrün akçesin[i] alacak zâ'id ikişer akçelerini müjde-gânî deyü alurmuş ikrârı mücebince cem'ân altı yüz sekiz akçe aldığı zâhir olacak kâdıdan alındı.

Kazıyye

Ehl-i memlekette mezbûr ikişer yüz akçeyi alacak kendü kisesinden gâyet ayrı akçe çıkarup vezn edüp cümle aldığı akçeyi anunla vezn edüp aldığını i'tirâf edüp ammâ ehl-i memleket akçemizi evritilme(?) vezn ile al dediler ilhâh ettiler dedüğünde ehl-i memleket inkâr edüp bizim akçemizi cebren vezn edüp alurdu dedüklerinde kâdıdan kâfirlerin ilhâhına şahid taleb olunacak izhâr-ı şühûddan acz izhâr edüp hasımlarından yemîn taleb edecek ehl-i memleket yemîn etmek kasd ettiklerinde yine kâdı aynı afv edüp husemâyla musâlaha taleb ettüğünde ve ehl-i memleket her veznde yedişer sekizer onar akçemiz ziyâde alındı deyüp kâdıyla her veznde beş akçeyi musâlaha ettüklerinde kâdının ikrârı mücebince iki yüz yetmiş altı bârgîrde beşer akçeden bin üç yüz seksen akçe olup kul kâdıdan aldı.

(s. 876)

Kazıyye

Mürdeden ve bakâyâ-yı nüzûlden ve müjde-gânî akçesi deyü olduğundan ve vezni husûsunda ziyâde olduğundan ve dahi ba'zı kurâda defteri mücebince yirmişerden ziyâde almış muhâsebe olundukda beş yüz elli beş akçe zâhir oldu kul kâdıdan aldı cem'ân kâdıdan ve karındâşından ve âdemi İsa'dan beş bin üç yüz altmış yedi akçe alındı işbu meblağın ba'zı kâdı huzûrunda alâ-ru'ûsu'l-işhâd ehl-i kurâyâ teslim olundu ba'zı dahi kâdı mahzarında teslim olunsun deyü tevakkuf olunmuştu kâdı ibâkat edecek kulda kaldı.

Kazıyye

Kādı-yı mezbûr Kalyani nâm karyeden on yük buğday ve on dört yük arpa almış ehl-i karye gelüp taleb ettiklerinde buğdayı bana hibe ettiler ammâ arpayı seleme aldım dedi şâhid ihzâr edemeyüp ehl-i karyeden yemîn taleb edecek kefere-i karye kâdıdan seleme akçe almadıklarına yemîn edüp kâdı tereke-yi mezbûreyi ehl-i karyeye istîfâ etti.

Ba'zı yemîn vermekle alduğun zulümdür denmeye.

Kazıyye

Büyük Vaniçe nâm karyeden altı yük buğdayı dört yük almış ehl-i karye gelüp taleb ettüklerinde i'tirâf edecek istîfâya hükm olunup sâhiblerine edâ etti.

Kazıyye

Karye-i Kalyani kâfirleri gelüp altı yüz akçemizi bi-tarîkı'l-irtişâ aldun deyü taleb ettüklerinde altı yüz akçenizi almadum üç yüz akçenüzü aldım deyü i'tirâf edüp bana ayak deri verdünüz dedüğünde kâfirler biz seni gelüp karyemize alup gitmedük nice ayak deri verürüz dedüklerinde kâdı da'vâsına muvâfık şühûda acz izhâr edüp kefereden yemîn taleb ettüğünde kefere yemîn edecek teftîş-i âmme me'mûr olmadığımız ecilden istîfâya hükm etmedük. Kâdının zimmetinde kaldı.

Görüle ki el-hâsılı ve talebiyle defterdâr üç yüz akçe aldım ___

(s. 877)

Kazıyye

Ba'dehu bu fakîr kâdı-yı mezbûra eyittim sen ahali-i memlekette defterün mücebince üç yüz doksan iki bârgîrden elli beş bin sekiz yüz akçe teslîm etmişsin ve ihrâc ettiğün hükm-i hümâyûn muktezâsınca zimemde on beş bin akçe bâkî vardır dersin üç yüz doksan iki bârgîrün hod ikişer yüzden meblağı yetmiş sekiz bin dört yüz akçe olur senün teslîmin beyân ettiğün bâkî ile cem'an yetmiş bin sekiz yüz akçe olur ya bu meblağın yedi bin altı yüz akçesi kanı dedim. Bâkî artuktur ben hatâ' etmişin dedi.

Kazıyye

Ba‘dehu ahâlî-i memlekette kâdının defterinde resîdinden zâ‘id verdük üzerimizde bir akçe ve bir habbe kalmadı dedüklerine şuhûd taleb olundukda keferi-yi nefsi Serfice kâdı defterinde yedi bârgîrin akçesin[i] nâ-resîd görecek biz bu yedi bârgîrin akçesini bi‘t-tamâm kâdıya teslîm ettük deyü dört şâhid ikâmet ettiler ammâ kâdı şuhûdun ba‘zısına sebep-i cerh beyân edüp ve ba‘zısının bi-hasebi‘ş-şer‘ adem-i liyâkat olduğı ecilden istimâ‘ olunmadı. Ehl-i memleket gulüvv edüp biz şimdiye değin eğer harâcımız ve eğer avârızımız şuhûdla veregelmedük ale‘l-husûs bu kişi her mahkemesine varan kimesneye dil-âzârlık edüp söğerdî ol sebebden mahkemeye kimesne gelmezdi şâhid kande bulalım bize hayftır ve hem biz avârızımız kâdıya teslîm ettiğümüzde İsa nâm âdemi ba‘zın resîd ederdi anun dahi defterini görün dediklerinde İsa‘nın defteri ihzâr olunacak kâdı defterinden zâ‘id ba‘zı mebalîğ alınıp resîd olunmuş bulundu. Kâdı evvelâ defter-i mezbûreyi kabûl edüp hatta ol defter mücebince altı yüz seksen akçe edâ etti kâdıdan alınıp mîrî için zabt olundu sonra yedi yüz seksen akçe dahi zâhir olacak ben bu defteri kabûl etmezim İsa nice resîd ettiyse cevâbın versün dedi İsa dahi ben akçe almazdım mahzâ senün aldığını deftere kayd ederdim akçeyi sen aldun diyecek kâdı inkâra musırr olacak mezbûr yedi yüz seksen akçe İsa‘dan alınıp zabt olundu.

Ehl-i memleket geldi __

(s. 878)

Kazıyye

Kâdı-yı mezbûr kazâ-i mezkûreye müte‘allik Sarugöl Müslümânlarından karındaşım beş yüz akçe getürdü artuk nesne almadım dedi. Mezbûrûn Müslümânların ba‘zı gelecek her karye ne mikdâr akçe verdüğün[ü] beyân edüp kâdının karındaşı aldığını i‘tirâf edecek muhâsebe olundu beş yüz kırk akçe almış kâdının ikrârından zâ‘id kırk akçe zâhir olacak kâdı karındaşından alınıp mîrîye zabt olundu ammâ mezbûr Sarugöl‘ün sa‘ir Müslümânları dahi edâ-yı avârız ettükleri muhakkak oldu ammâ kâdı karındaşı ne mikdâr alunduğunu bilmezim deyüp mezbûrûn Müslümânlar dahi gelmedikleri sebebden ne mikdâr alunduğı zâhir olmadı ve kâdı karındaşı mezbûr Sarugöl Müslümânlarının her hânesinden yirmi ikişer akçe aldığını i‘tirâf edecek yine ikişer akçeleri kâdı karındaşından alınıp sâhiblerine teslîm olundu ve on ikişer avârızdan üç yüz doksan iki

akçe kâdıya kalup Dergâh-ı mu'allâya teslîm etmedüğüne ikrâr edecek kâdıdan alınup zabt olundu. Hâliyâ mezbûr kâdıdan ve karındaşından ve âdemisi İsa'dan bin sekiz yüz doksan dört akçe alınup zabt olundu.

Kazıyye

Kâdı-yı mezbûr Küçük Vaniçe nâm karyenin yirmişer avârızından cemî' akçesin[i] aldım dedi sonra defterinde üç yüz akçe nâ-resîd bulundu. İşbu meblağ mîrîdir henüz zimmette bâkîdir ibâkat ettüğü sebebden alınmadı.

Kazıyye

Kâdı-yı mezbûr Maçkohor nâm karye yirmişer avârızında avârızımız için birer akçeye duta yüz kırk yük odun ve onar akçe kıymetlü iki büyük sandıklar ve altışar akçe kıymetlü iki kiçerek sandıklar getürdün dediler. Kâdı odunun ba'zısını ve dört sandığı i'tirâf eyledi ammâ henüz kazıyye ale't-ta'yîn faysala erişmemiştir ammâ kâdı defterinde ikrâr ettüğü odunun ve sandıklarun akçesini resîd etmemiştir (s. 879) ammâ teftîş-i âmme olsa çok muhâlif zâhir olurdu. Hâliyâ kazıyye bu mertebeye erişecek ittifâk-ı âdet-i ağnamın cemî' husûsuna ehemmiyet kazıyye vâki' olup kâdı-yı mezbûr ile ehl-i memleket ile müşâvere edüp beş altı günde bervech-i isti'câl varup çıkmak kâdının defterlerini mühürleyüp bir emîn bir de emânet koyup ve kâdı karındaşına ve nâibine kefil verüp ol maslahat gittüğüm günün ertesi ibâkat etmiş ve nev-yâfte husûsun[u] teftîş etmeğe kâdının ma'rifetiyle me'mûr olmuş idük kâdı ibâkat etmeğin ol kazıyye dahi kaldı ammâ eyyâm-ı teftîşte dâ'imâ ol kazıyye anıldığında nihâyet beş altı nev-yâfte arz ederdi. Hâliyâ ehl-i memleket cem' olup eyittiler işte kâdının defterinin ve ikrârının ahvâli katunda zâhir oldu ve bunca cerâ'imi ma'lûm oldu hâlimizi arz ediver biz cemî' akçeyi ana bî-kusûr teslîm ettük dedüklerinde Dergâh-ı mu'allâya arz olundu.

el-bâkî

kâdıdan alınan meblağ-ı mîrî

der-zimmet-i kâdı ber-mûceb-i hükm ki

7461

bi-hod averd

7600

cem'ân

cem'ân

halka edâ ettüğü tereke

himl
34
el-bâkî

der-zimmet-i o an-mîrî
meblağ
30

XVII

(s. 886)

Kazıyye oldur ki

Udûl-i Müslîminden cemm-i gaffir ile Kırçime ve ana tâbi' köylerün üzerine varup fermân-ı şerîf-i âli-şân mücebince teftîş olundukda etrafında olan kurâdan Hasan Fakîh ve Bekir Fakîh el-imâm ve anlardan gayrı udûl-i Müslîminden cemâ'at-i kesîre eyittiler ki sâbıkân Filibe kâdısı olan Ahmed Çelebi Kırçime nâm karyenin ve cevânibinde olan kurânın üzerlerine varup Tekfûr-pınarı'nın sınuru budur deyü ta'yîn olunduktan sonraları ol sınuru koyup Tekfûr-pınarı cânibinden hayli yerler alup hudûd-ı âhar vaz' edip Kırçime'ye zamm eyledi cevânibinde vâki' olan köyler ol vakitte ettüğü sınırın içinde mûnderic oldu. Ma'a-hazâ Kırçime'nin ve ol cevânibde vâki' olan köylerün kadîmden sınırları olmayup cümlesi ra'ıyyetlü ra'ıyyetin ölçerler idi ve anda olan Müslümânların cemî'si asıldan sınır olmayup ra'ıyyetlü ra'ıyyetlerin ölçtükleri vâki'dir deyü şehâdet ettiler lâkin elli iki yıldan müverrah mülk-nâme ibrâz eylediler anda tayîn-i hudûd olunmamış ammâ temlik olunmazdan evvel bervech-i timâr tasarruf olundukda hudûdunu ta'yîn eder kimesne yok hemân ra'ıyyetlü ra'ıyyetin ölçerler idi dediler ve bir tecdîd-nâme dahi ibrâz eylediler ki anun dahi târihi elli iki yıldan yazılmış anda ta'yîn-i hudûd olunmuş lâkin sonra ibrâz eylediklerinin tevkî'i evvelki gibi değil bu zamânda verilen tevkî'-i hümâyûna benzer ve içinde hutût-ı muhtelif dahi yazılmış ba'dehu çeltük öşrin[i] dahi mâ-tekaddemden beyliğe alurlar mıydı deyü cemm-i gaffirden istifsâr olundukda dediler ki mâ-tekaddemden ilâ-yevminâ hâzâ pâdişâh için ümenâ ve ummâl zabt ederlerdi. On altı yıldır ki paşa sınırundadır deyü bu zamâna gelince paşa için zabt ederler imiş ve hayli kimesneler Beke ve Kulağuzlu nâm karyeleri timâr erenleri tasarruf ederler idi sonradan paşa zabt eyledi ve İstine nâm karye ki kıdvetü'l-ulemâ'i'l-muhakkikîn kâdı-asker efendi timâridir öşrinin ba'zısın[1] paşa alup ve ba'zısın[1] kâdı-asker efendi alur ve ispencesini dahi kâdı-asker efendi alur imiş ve Kozarska nâm karye ki el-ân karlu oğlu timâridir paşa sınırundadır deyü ta'sîr edermiş ve Derviş Ali Mahallesi ve Aydın Bey Köyü nâm karyeler paşa kâdı-asker iken bervech-i timâr tasarruf olunur idi. El-ân paşa için ta'sîr ederler dediler ve İzderinçeke(?) nâm karyede dört

kimesne timâr tasarruf edip ispencesinin ba‘zısın[1] paşa ve ba‘zısın[1] timâr erleri alurlar ammâ paşa sınırum içindedir deyü ta‘şîr eder deyü bu cümleye şuhûd-ı udûl şehâdet eylediler. Paşa âdemlerinden ba‘zısı tasdik eyledi ve zikr olan köylerin halkından kâfirlerden ve Müslümânlardan paşanın âdemîleri hayli rusûm alurlar imiş mezkûr paşa âdemleri defterlerinde dahi bulundu.

Şuhûdu’l-hâl:

an-karye-i Kulağuzlu

Bekir Fakih el-imâm, Hasan veled-i Evrenos, Ali b. Süleyman, Hâcî veled-i Paşa Yiğit, Abdî veled-i Paşa Yiğit, Mustafa veled-i Şücâ‘, Ali veled-i Mustafa, Salih veled-i Kuş Ali, Ömer veled-i Murad Benli, İdris, İsa veled-i Murad, Ali birader-i O.

an-karye-i Aydın Bey

Mustafa veled-i İlyas, Hızır veled-i İlyas, Ali veled-i Mehmed, Ebri veled-i İsmail, Umûr veled-i İlyas, Ali Denkçi.

an-karye-i Çoban Cuma

Hasan Halife, Ömer veled-i Davud, Mahmud veled-i Ahmed, Yusuf veled-i Kasım.

an-karye-i Sinan subaşı

İskender Bey, Ahmed subaşı, Mahmud veled-i Abdullah, Sufî veled-i Murad Binbaşı, Murad veled-i İbrahim.

(s. 887)

Kazıyye

Filibi şehrinin davarı örüsünü ki emîrû’l-ümerâ’i’l-kirâm Yahya Paşa mülkümdür deyü tasarruf edip almış kadîmî ve mu‘temed kimesnelere istifsâr olundukda ba‘zı kimesnelere eyittiler ki Sultân Murâd Hân -tâbe serâhû- zamânında Dulkadıroğlu Veysi Bey nâm sipâhî zikr olunan yere konup bir alacuk kurup ol yerde elli nefer yund ve elli mikdârı su sığırı koyup birkaç yıl anda mütemekkin oldu. Ba‘dehu merhûm Sultân Mehmed Hân -aleyhi’r-rahmetü’r-rahmân- zamânı oldukda zikr olan su sığırları ve yundlar halkın terekesin[i] yıkup zarar ve ziyân ettikleri sebepten halk varıp şikâyet

edecek merhûm Sultân Mehmed Hân -tâbe serâhû- yıkturup yundların ve su sığırının satturup ve ol yerler nice zamân hâlî kalup ekinlikler olup ve çeltükler zirâ‘at olundu ve sonra merhûm İsmail Bey Filibe‘ye subaşı oldukda yine ol yerde ol dahi âhurlar yapup atlar ve yundları koyup yine halk mezra‘alarımız yıkıldı deyüp ve re‘isler dahi çeltük ekmez olup zulm oldu deyü kendüye şikâyet ettiklerinde İsmail Bey dahi âhurların yıkup yundların ve davarların satup bir nice zamân yine hâlî kalup ekinliklere çeltükler ekilüp ta‘mir olundu ba‘dehu bir vakitte Filibe‘ye çeri gelüp geçer iken Dulkadroğlu Veysi Bey oğlu Şâdî Bey asâkir gelüp geçince birkaç gün ol yerlerde atların otarup kalkup gidüp ve bundan sonra bir nice zamân dahi ol yerler hâlî kalup yine halkın mezra‘aları ol çeltükleri olup şehrin ve köylerün davarları örüsü olup ve zikr olunan beylerden hiçbir âhad ol yerlerde saban kurup mezra‘a etmek vâki‘ olmamış ol zamândan berü Yahya Paşa zikr olunan yerlerün adına çiftlik ve mülk tutup mâlikâne tasarruf eder Filibe‘ye çağırup paşadan havf edip şehirlüden ve köylüden kimesne gelmedi. Hemân şehirden bir sipâhî geldi ve hâzır olanlar ile üzerine varılıp görüldü. Vâkı‘â ol yerlerde arklar ve tirler ve lekler bulunduğu zamân ol yılda çeltük ekerler imiş ve Yahya Paşa ol yere geleliden berü kimesne ekin ekmeüp ve çeltük dahi ekilmemiş paşanın atları ve yundları örüsü imiş ve davarlarından ziyâde gelen otları biçtürüp satarlar imiş ba‘zı şehirlü gelüp ot alurken üzerine varıldı ve ol çayırın civârında Hahlan nâm karyenin kâfirleri cümle gelüp feryâd [u] figân edip ağlaşır ki Yahya Paşa bu diyâra geleliden elümüzden ekinliklerümüzü alup çayır edip bizim davarlarımızı kovup kimisini çalup ve çobanlarımızı döğüp birisin[i] öldürdüler ve birisi dahi mecrûhtur ölmesi karîbtir pâdişâh -medde zillehû- bizim mezra‘alarımızı ve davarlarımız örüsün[ü] alıversün biz dahi ispenceye ve harâca kâdir olalum ve illâ bizi her kande sürer ise râzıyuz sürsün fakîr olduk ispenceye ve harâca iktidârımız yoktur gayrı sınâ‘at dahi bilmeziz hâlimiz be-gâyet mükedderdür ve içerde otuz mikdâr voynuk vardır her yıl pâdişâha sefer hizmetin[i] ederler. Ellerinden mezra‘aları gidüp fakîr oldukları cihetden el-ân seferden kalduk deyü feryâd ettiler.

Filibe kâdısını teftîş edüp kendi i‘lâm etmeğe hüküm yazıla.

(s. 888)

Kazıyye oldur ki

Muşârun-ileyh Yahya Paşa'nın yundları ve su sığırları olduğu yerde olan nehrin re'isi Mahmûd ile paşa âdemleri kavga ettiklerinden ber-mûceb-i emr-i âlî nehr-i mezbûrun üzerine varılıp paşanın subaşı ve re'isi Mahmûd ihzâr olunup istifsâr olundukda Müslümânlardan Çeribaşı Murad ve İskender Bey nâm sipâhîler eyittiler ki biz varmazdan evvel mezkûr Re'is Mahmûd ırgadları ile paşanın âdemleri çayırdaki cenk etmişler biz üzerlerine vardık şunu gördük ki Hızır Dede nâm dervişi muhkem döğüp kolin ve başın yarmışlar kanın aktı gelüp kendi ve re'isiyle Yasak Kulu İbrahim Bey üzerlerine varıp niçün böyle edersiz dediklerinde yasak kuluna ağayı çeküp üzerimize gelme yohsa seni dahi harâb ederiz dediler biz dahi gördük ki arada fesâd olur aralarına girdik yasak kuluyla paşa âdemlerini birbirinden ayırtladık eğer biz üzerlerinde hâzır olmasavız çok fesâd olurdu dediler ve sonra varan Yasak Kulu Ali Bey eyitti ki beni Filibe kâdısı Pîrî Çelebi Efendi gönderip ol cenk eden âdemîlerin taleb eyledi benden evvel varan yasak kulunu döğmek isteyüp halk hâzır bulunup alıkodukları sebebden vehm edüp ben varmadım dedi ve paşa âdemleri koruyup çeltük ekilmesini men' ettikleri yer için Hasan nâm müsellemler eyitti el-ân bu mezârî' olunan yerler benüm müsellemler yerüm idi. Ben pâdişâhın seferini eşüp hizmet ederim ammâ bu yerlerden bana kat'â yer tasarruf ettirmezler ve bir araba ot biçmeğe dahi komazlar ne zehrim vardır ki bir araba ot biçme deyü feryâd [u] figân eyledi ve anda olan Müslümânlar eyittiler vâkı'â bu yerler ki paşa alup tasarruf etmiştir üç müsellemler yerlerün birisi bu feryâd eden müsellemdir ve bu şimdi çayır olunup odun biçtikleri yerler evvelden müsellemler zirâ'at edüp hububât eküp müsellemlere hayli oşr hâsıl olurdu ve pâdişâh -medde zillehu- için çeltük ekilüp beyliğe mübâlağa çeltük hâsıl olur idi. Paşa bu yerleri alup mutasarrıf olduktan sonra çayırlar edip otunu biçer ol sebebden kimesne ne zirâ'at eder ve ne beyliğe çeltük ekilür dediler içine girüp görüldü vâkı'â çeltük yerleri imiş arklar ve tirlere bulunup çeltük yerleri idüğü tamâm zâhir oldu ve halktan ol yerde ne mikdâr su sığırı vardır deyü su'al eyledük dört yüzden ziyâde vardır dediler ve paşanın su sığırlarından terekelerümüz alınmayup cevânibde olan köylere dağılıp kaçmalu olduk deyü feryâd [u] figân ettiler ve müsellemlerin birisi dahi gelüp eyitti ki on sekiz yıldır ki elümden yerlerim alup beni kovup çıkarup beni ellici yazdurdular müsellemler yerleri elümüzden alındığı sebebden sefer eşmez olduk dedi ve ol yerleri dahi evvelden çeltük ekilügelmiş yerler imiş arklar ve tirlere ve lekler bulundu ve ba'zı müsellemler evvelde burada dahi kâh hububât zirâ'at olunup ve kâh çeltükler ekilür idi, paşanın davarları bunda geleliden çayırlar

olduğu sebebden zirâ‘at olunmayup intifâ‘dan kaldı dediler ve bi‘l-cümle paşanın ahurı yerleri cümleten kadîmden çeltük ekilüp pâdişâha mübâlağa çeltük hâsıl olur imiş el-ân ahur yapı olup su sığırları durup çayırlar ettikleri sebebden mu‘attal kalup çeltükler ekilmez olmuş ve zikr olunan su sığırlarınız olup ol yolları kesüp kimesne geçürmez olmuşlar hatta Edirnelü Bâzergân Hoca Rüstem eyitti ki biz bir nice kişiler ile Edirne‘den gelür iken paşanın bir cumhur su sığırları ıraktan bizi görüp üzerimize hücum ettiler atlarımız yüğrük idi kaçup kurtulduk dedi ve nice Müslümânlar dahi tasdik eylediler.

Bu kere kezâlik Filibe kâdısına hükm yazıla.

(s. 889)

Kazıyye oldur ki

Bârgâh-ı a‘lâdan mahrûse-i Filibe vilâyetinde olan emlâk ve evkâf ve doğancılar ve müsellemler olup tasarruf ettikleri öşrü ve Kırçime nâm köyün sınırın teftîş etmek için hükm-i şerîf ile Mevlânâ İzzeddîn el-Muvakkıt ve kul gelüp ber-mûceb-i fermân-ı şerîf-i âlişân biz dahi âdem koşup gönderdikde Tatar-bâzârı nâhiyesinde varıp teftîşe şurû‘ edip eylenmeyüp yine gelüp Yasak Kulu Ali Bey ve el-ân bu kazâyânın teftîşine gelen Sinan Bey şöyle takrîr edip eyitti ki ol kâdılıkta hırâset olunan enhârun re‘isleri ve kürekçileri ve mukâta‘acıları cümleten gulüvv-i âmm edip gelüp Mevlânâ Muhyiddîn el-Muvakkıt’e eyittiler ki sen bu enhârı bize mukâta‘aya ki verdün biz dahi işimizde meşgul olup âhir sene içümüzden gittikten sonra sen vaz‘ ve tertîb ettüğün maktû‘âtı ve kânûnu Bazarcık kâdısı bozmak kasd edip alâniyyen bize eyitti ki niçün bu enhârı mukâta‘aya alurdunuz size kim güç edip verdi bir harâmî ve bir hırsuz İstanbul‘dan gelüp bir bölük hırsuzlar ve harâmîler ile ittifâk edip bir kânûn vaz‘ edip mâl-ı pâdişâhiyi bel‘ ve ketm etmiş deyü sana ve bize bu asıl mühmelâtlar söyler yok nesne için kimimizü döğör ve kimimizün ırzın yıkup kürekçi ta‘ifesi cümleten hırsuz ve harâmîdir ve kâfirdir şehâdetleri makbûl değildir deyü bizim dâimâ ırzımız ve nâmûsumuz yıkup şehâdetlerimiz dinlemez dînimiz ve dünyamız imdi muhtel oldu. Bizim aramızda vâki‘ olan kazâyaya gayrı memleketten kimesne gelüp şehâdet edecekleri havf yoktur Müslümânlarınız ehl-i destâr ve ehl-i ırzız içümüzde nice ehl-i ilm ve nice sufiler ve halifeler vardır arpa ve buğday eken rencberlerün şehâdetleri kâdımız katında mesmû‘dur ammâ çeltük eküp pâdişâha mâl veren Müslümânların şehâdetleri mesmû‘ değildir eğer günâhımız rencberlik edip

pâdişâha mâl verdüğümüz ise bilmiş olun min-ba'd biz cemî'miz çeltük ekmeziz pâdişâh bizi gerek Moton ve Koron'a ve gerek gayrı memlekete sürsün cemî'miz râziyuz bu kâdı bunda kâdı iken biz çeltük ekmeziz arklarınızı alun timâr edin deyü ellerinde olan berâtlarını ve hüccetlerini gösterüp üzerine bırakmışlar ol dahi alup kabûl kılmamış ba'dehu Muvakkit Mevlânâ Muhyiddîn dahi kullara ba'zı ahkâm verüp kâdıya gönderüp eyitmiş ki niçün böyle eder mesâlih-i nâss ana ısmarlanur ise çeltük maslahatın Filibe kâdısı ile bana ısmarlanmıştır altı yıldan berü bin belâ ve zahmetle görülüp mukarrer olmuş emri yıkmak murâd edinmesün eğer bu ahkâmı okuyup bu ehl-i nâ-şâyeste hareketten vaz geçüp çeltük mesâlihinden el çekmezse bize cevâb versün biz dahi arz edelüm deyüp kullar varıp bu kelimâtı nakl edip ahkâmı eline vermişler mümkün olup ahkâmdan hiç birin[i] alup okumayup elinin arkasıyla hükümleri yine kulların üzerlerine atıvermiş çeltük maslahatından el çekmezim varsun elinden ne gelürse anı eylesün deyü kullara boğazından asılacak ahiryânlar deyü muhmelât söyleyüp kazâdan nefsini azl edip mahkemedan kalkup gitmiş kullar gittikten sonra yine varıp mahkemeye oturmuş mezbûrûn kullar gelüp mahkemede bu uslûb (s. 890) üzerine takrîr ettiler. Ba'dehu re'isler ve kürekçiler ve mukâta'acılar gelüp mahkemede bizim hâlimiz bu uslûb üzerine zikr olunandan ziyâdedir memleketten gitmeğe râziyuz deyü feryâd [u] figân edip ağlaşup berâtların[i] ve hüccetlerin[i] mahkemede bırakup min-ba'd biz çeltük ekmeziz deyüp varıp gittiler biz dahi alup kabûl etmeyüp bir kimesnede emânet koduk.

Bu kere kezâlik Filibe kâdısına hüküm yazıla.

Kazıyye oldur ki

Kürekci ta'ifesinden ba'zı cimriler vardır ki medyûn u müstağrak olup ribâhorlar ile muvâza'a edip hâsılların satarlar imiş hisse-i mirî almadan ümenâ bir mertebede âcizlerdir ki kâbil-i vâsf değil emr olurnursa hüküm-i cihân-mutâ' sadaka oluna ki anun gibi cimrilerin yerine re'âyâdan yarar kimesneler yazılma ki mâl-ı pâdişâhî noksân gelmeye ve ol defterden ihrâc olunan kimesneler varıp ra'ıyyet olup kânûn üzere resimlerin vereler.

Kazıyye oldur ki

Sâbıkâ çeltüğe kürekci yazıldukda haymanadan bulunan yetmeyüp tamâm ihtiyât olduğundan re‘âyâdan dahi ba‘zı kürekci yazılmak lâ-büdd olmuş idi. Rızâ göstermedikleri sebebden biz fakîrler sizi sa’ir çeltükçiler gibi resm-i çiftten ihrâc edelüm deyü siyânet olunup yazılmışlar idi. Hâliyâ mezkûrlara sa’ir re‘âyâ gibi resm-i çift teklîf olunur imiş mütehammil olmayup gelüp ellerinde olan tohumlarından ferâgat etmek ister bâ-vücûd ki ol yazılan ile dahi yetmez kürekciye ziyâde ihtiyâc vardır.

Kazıyye oldur ki

Emlâk ve evkâf kazâyâsı teftîş olunup kimesnenin mu‘temedin-bih temessükleri yok bârgâh-ı a‘lâdan fermân-ı şerîf ne vech üzere cârî olursa imtisâl edüp amel oluna.

Hurrîre el-fakîr

Mustafa b. Halil

el-kâdı bi-Filibe ___

XVIII

(s. 894)

Kazıyye

Mecmû' memleket pâdişâhındır tahttan gayrı şehirlerin bâzârları tutulmak kânûn-ı kadîmdir. El-ân nice şehirlerin bâzârları tutulmayup sancakbeyleri mâni' olup tutturmayup kendüleri bir nicelere satarlar cümlesinden bu nefis-i Niğbolu bâzârıdır ki Yahya Paşa hazretleri tamâm mâni' olup ne pirinc iletürüp ve ne sattırıp hemân kendü pirincini satarmış Eflâk'la Boğdan ağızıdır bâzârı tutulacak çok pirinc sürülür mâ-tekaddemden tutulagelmiştir birkaç yıl imiş ki anları men'i sebebinden tutulmazmış. Cevâbı dahi bu imiş ki araba varan şehrin bâzârı tutula deyü ne te'alluk bâzâr tutan kişi pirincini gerek arabayla ve gerek davar arkasıyla ve gerek gemiyle iletün neylerse eylesün pirincini iledüp satup tek pâdişâhın pirinci sürülsün ve Malkoçoğlu dahi Silistre bâzârına mâni' olup bâzârcısına tamâmca pirincini sattırmaz imiş. Ol sebebden bir def'a ol bâzârı tutan kimesne ayruk ol bâzâra gelüp istemez ve bâzâr mu'attal kalur ve Çorlu kurbinde Rodosçuk nâm bir yerin sâbıkâ bâzârı tutulur imiş birkaç yıl olmuş ki tutulmazmış ve hem Rodosçuk iskelede öte yakadan berü yakaya gemiyle çokluk pirinc getirüp beri yakada olan bâzârları mu'attal eder imiş ol sebebden ol civârda olan yerlerin bâzârcıları bâzârları mâ-tekaddemden olagelenden çok eksüğe alurlar imiş Rodosçuk ifsâd ettiği sebebden bu zikr olan yerlerin esâmîleriyle başka başka hükm çıka ki mâni' olanın mansıbı alınur deyü ve illâ bundan gayrı çâre yoktur.

Kazıyye

Ve çeltüğe davar girüp ıssı benim değildir dediği arz oluna. Issı bulunmayan davar beylik oluna deyü hükm çıkmazsa halk beklemez.

Kazıyye

Filib'e'de beylik akçe saklayacak yer yoktur bezzâzhâne beklenmez virândır eğer mâl zâyi' olursa sonra müşkil olur bir ta'accül(?) veyâ bir cihet gerektir ki beklene.

(s. 905)

Kazıyye

Geçen yıl Yanbolu bâzârı 14 akçeye tutulup bu yıl 12 akçeye tutulmuş kâdı narh husûsunda hile ettiği sebebden.

Kazıyye

Niğbolu ve Tırnovi bâzârı bu yıl 14 akçeye tutulduktan sonra kâdı indirip 12 akçeye tutmuş Filibe kâdısiyla fakîr mektûb ve hükm gönderdik eslemeyüp narhı kaldırmadı. Bâzârı indirdüğüne bizde mektûb vardır bu husûs hemân bâzârcı kuluyla ma'lûmumuz olmadı.

Kazıyye

Bir emr-i âlî Filibe kâdısiyla fakîr kürekci yazduğumuzda ba'zı enhârda vâki' oldu ki kürekçilerin evlâdından ve ensâbından ve haymanasından kimesne bulunmayup bi'z-zarûrî ra'ıyyetün haymanasından ve haymana bulunmayacak ra'ıyyetten kürekci yazılıp çift resmi alınmasun denildi andan sonra yazılmağa rızâ verdiler yazıldı. El-ân anlardan timâr erenleri çift resmini talep ederler ol sebebden anlar dahi tohumların bırakup feragât etmek isterler. Eğer şimdiden arz olunur cevâb olmazsa gelecek yıl hayli tohm ekilmeyüp enhârın mukâta'atları bozulup harâba müteveccih olur zirâ mukâta'acılar ekilen tohumların hisse-i mîrîlerini mukâta'aya almışlardır tohumlar ekilmeyecek maktû'at bozulur.

(s. 906)

Kazıyye

Ve kürekçilerden ba'zı kimesneler vardır ki âdet edinmişlerdir beyliğe verecek pirinçlerin erkenden yerler ve kimisi henüz tarlada dururken satar idi. Sonra ümenâ pirinç istediklerinde alacak nesnelerin bulmayıp mâl-ı pâdişâhîye çok zarar olur. Eğer emr olursa anlarun gibi kimesneleri ra'ıyyet yazıp ve ra'ıyyetten anlara bedel alına ve böyle olmaktan timârlarına kat'â zarar yoktur zirâ ra'ıyyet ve gayr-ı rai'yyet elbette öşr alınur.

(s. 943)

Her imârete bâzâr eyyâmında ne kadar pirinc hâcet olursa mütevellisi emînlere mektûb ve âdem gönderüp emînler ol mikdâr pirinci göndereler ve bâzâr tamâm olduktan sonra her kişi pirinci nicediler ise eyle ede.

Hükm verile.

Kazıyye

Kādılar bervech-i emânet zabt ettikleri pirinlerin akçelerini yasak kullarına ve emînler âdemîlerine verdiler ve der-i devlete dahi göndermezler bakâyâ cem‘ olmadığına bir sebebi dahi budur yasaklu hükümler vardır gönderürüz amel etmezler. Yasak kulları ve emînler âdemîleri varıp tehî-dest yine gelürler.

Hükm verile.

Kazıyye

Bâzâr akçesinden Babaeski kâdısı üzerinde emînler defterleri mücebince bir mikdâr akçe vardır alun kâdı fevt olmuştur ol akçeyi nâib ta‘allül edip vermez ana başka hükm sadaka oluna ki kâdının metrûkâtından alına deyü.

Hükm verile.

Kazıyye

Yanbolu kâdılığına tâbi‘ olan kâdılıklar ki Aydos ve Karinovası ve Ahyolu ve Prevadi ve Uluskesri(?) ve Madra ve Şumnu ve Varna ve Silistre kâdılıklarıdır ol yerler ki kâdıları ve subaşları ve mühtesibleri kânûn üzere bâzâr tutulduğu hinde varan bâzârcıdan ağırlık ve rüşvet vâfir pirinlerin almayınca bâzâr tutturmazlar def‘atle ahkâm-ı şerîfeleriyle yasak kulların gönderürüz eslemezler pâdişâhın pirincini kânûna muhâlif rencberler mellahiyesine(?) satarlar ise ana sattın deyüp kânûn üzerine kilede ikişer akçe ziyâdelik üzerine sattırmazlar eğer bâzârcılar anlara pirinc vermezlerse bâzâr tutturmazlar ol sebebeden ol kâdılıklarda olan bâzârlara kimesne tâlib olmayup bi’l-fi‘l tedennî etmiştir.

XIX

(s. 896)

Kazıyye

Mâ-tekaddemden kânûn budur ki hâricden şehre gelen pirincden bâc alına ammâ yerlü pirincden bâc alınmaya. Meselâ Yanbolu nâhiyesinde hırâset olunan enhârın pirinci bâzâra salınsa pâdişâh için bâzâr tutulduğu eyyâmda andan bâc alınmaz ve ammâ Yanbolu'nun pirinci bâzâra vefâ etmeyüp Filibe'den bâzârcı pirinc alup gelse ol asıl pirincden bâc alınur. Bu yıl Lârî Hekim Yanbolu'ya subaşı olup ol nâhiyede hırâset olunan enhârın pirincini emîn bâzâra salup bâzâra çekildikde hilâf-ı kânûn andan bâc almış ve hem beş müdd pirinci bir araba tutup bu arabaya sekiz akçe bâc alınur mezbûr Hekim Lârî her üç müdd pirinci bir araba tutup her arabadan sekiz akçe bâc almış Müslümânlara zulm ve te'addî eylemiş. Eğer Müslümânlardan bu zulm def' olmazsa min-ba'd Yanbolu bâzârın kimesne tutmayup bâzâr mu'attal kalur.

Yahya Fakîh teftîşe hükm yazıla.

Kazıyye

Yanbolu'da olan enhârın kadîmi kürekcilerinden ve sonradan emirle yazılan kürekcilerden Yanbolu kâdısı Hekim Lârî'ye çift resmi ki yılda 22 akçedir cümlesinden hükm edip alıvermiş. Mâ-tekaddemden kürekciler olanlar 6 akçe vermek kânûndur ve ellerinde çift resmini vermeyeler deyü hükmleri dahi vardır tezvîrdir deyü dinlememiş eğer bu zulm dahi anlardan def' olmazsa mukâta'at bozulmağa sebep olur.

(s. 944)

Kazıyye

Hekim Lârî Yanbolu'da olan kürekciler tâ'ifesine ziyâde zulm edip çeltüğün suvarılmasında ve biçilmesinde ve sa'ir mühimmâtında çeltükçi benim ra'ıyyetimdir deyü cebrile kürekcileri çeltük hizmetinden avk edip ot biçtirip ve ot taşıtır ve çeltüğü timâr eder kimesne olmadığı sebebden çeltük kuruyup helâk olur anın zulmünden bu yıl hayli kimesneler terk-i diyâr edip tohumların bırakmışlardır.

Hükm verilüp tağliz oluna.

Kazıyye

Hekim Lârî sâbıkâ kürekci ta'ifesinden zulümle çift resmini alup sonradan arz olunup eski kâdısına hükm-i şerîf ve kul gönderilip anın zulmünü kâdı def^ç edip altışar akçeden mâ'adâsını yine halka Lârî'den aliverip hükümle zulm def^ç olduğuna kürekçilerin ellerine hüccet dahi verüp kâdı gittikten sonra Hekim Lârî halkı zincire çeküp ol kâdı alıverdiği akçeleri halktan yine almıştır. Anın bu asıl zulmü sebebinden çok kürekci tohumunu bırakıp nâ-bedîd olmuştur. Muhassal-ı kelâmü'z ___

Hekim Lârî'yle çeltük bu yerde cem' olmaz ya Hekim Lârî'ye veyâ çeltüğe ihtiyât etmek gerektir.

El-ân hüccet-i kâdı hûzûrdadır.

Kazıyye

Kânûn-ı kadîm budur ki kürekci ta'ifesi hisse-i mîrî üzere anbâra veyâ emîn ma'rifetiyle bâzârcıya getürdüklerinde subaşılar bâc almazlar zirâ hisse-i mîrîdir andan bâc alınmaz kürekci hâsılı değildir ki bâc alına. Yanbolu'da olan enhârın hisse-i mîrî üzere kürekci ta'ifesi emîn defteriyle bâzârcıya getürdüklerinde Hekim Lârî hisse-i mîrîden bâc alur ve hem bâc bi't-tamâm arabadan alınur ammâ Lârî bu arabaya gerek on kile ve gerek artık ve gerek eksük her araba başına (s. 949) sekiz akçe bâc alur ol sebebden kürekci ta'ifesi hisse-i mîrîlerini emîn ma'rifetiyle bâzârcıya getürmeyüp ve bâzârda satacak pirinci bulunmadığı sebebden Yanbolu nâhiyesinde ve ana tâbi'olan bâzârlara kimesne tâlib olmayup mâl-ı pâdişâhîye çok zarar ve ziyân olur.

Filibe kâdısı teftîş eyleye. Arz oluna.

Kazıyye

Biz fakîrler Filibe mesâlihine varınca pâdişâhın anbârından satılup çıkan pirincden subaşılar bâc almazlar imiş bir nice yıldır ki anbâr-ı amîreden satılup çıkan pirincden subaşıları bâc alurlar ol sebebden anbârdan kimesne gelüp pirinc almaz oldu pirinc sürülmeyüp anbârda kalur bu husûsda kânûn-ı kadîm mücebince amel edesiz deyü hükm

sadaka oluna Filibe’de tefîş oluna. Eğer mâ-tekaddemden alıgelderse yine alalar ve illâ men’ edip der-i devlete arz edeler.

Filibe kâdısı tefîş edüp arz oluna.

Kazıyye

Bu yıl Rum-ili askeri Filibe’ye gelüp hayli arklara zulm ve te’addî edip hâsıllarına zarar ettiler. Pâdişâh kulunu döğdüler kürekciler kande kaldı hatta cümle enhârdan bir nehrin kırk müdd tohumu olup yüz on beş müdd mukâta’aya verdik idi üzerine çeri konup yedürüp gittikten sonra emîn varıp ölçüp hemân beş müdd tohum çıktı. Otuz beş müdd tohumu zâyi’ oldu yine yeni baştan tohum verildi. Mukâta’a ol rencberin üzerinden ref’ olmak gerektir ve ol sebebden asker konduğu cânibin arklarının mukâta’alarına kimesne tâlib olmaz sâ’ir arklar satılup anlar kalmıştır.

Mukayyed olunmaya.

XX

(s. 938)

Defter sûreti budur ki

Hram kal'asında devletlü pâdişâhımızun mâlın taksîrâtın beyân eder
Dizdâr ve kapudan ve kâdı yerine duran Mehmed ve şehir subaşı İskender devletlü
pâdişâhımızun hükmüne mâni' olup şerî'ata münkir oldular bu bendenüz devlet eşiğinden
hüküm getürüp Semendire kâdısını teftîş ettirdüm. Pâdişâhun mâbeynden ve gayrıdan
bel' olan mâlını on bin akçeye şer'[an] isbât ettim çıkardım. Dizdâr ve kapudan ve kâdı
yerine duran Mehmed pâdişâh hükmüne mâni' olup şerî'ata münkir olmasalar yirmi beş
bin akçe çıkarırdum. Dizdâr hisâr erine yasak etti kapudan azabına yasak etti gelüp
şehâdet etmeyeler kim ki gelüp şâhid olursa ulûfesin[i] keserim deyü dizdâr kapudan bu
vechile edecek pâdişâhımız hükmüne münkir değildir bir def'a dahi kalbinüz kıra,
sancaktan kâdı ve kul duâcınız himmet olursa nazar edesiz pâdişâh mâlını ve kal'a
hakkında ne kadar taksîrât vardır dizdâr ile kapudan ve kâdınınun. Bâkî ve's-selâm.

Hisârın yüz elli bin oku vardı otuz bin ok seçtiler ikişer yekeklü pâdişâhımız mâlından
mâbeyn akçesinden üç yüz elli akçe ücret verdiler. Ol okların ikişer yekeğin dahi soydular
beş yıldır ol otuz bin yekeksüz yatayürür devletlü pâdişâhın altmış bin yeke azabâna
kestiriyürler bu zikr olan taksîrâtı eden kâdı yerine duran Dâvûd Fakîh'tir, birisi dahi
Bölükbaşı Şehirköylü Hızır'dır, birisi dahi Kethudâ Sağ Hamza'dır, birisi dahi anbârdâr
olan Macar İlyas'tur. Eğer hüküm emr olunursa hükümde bunlardan talep etmek gerektir.
Ve's-selâm.

(s. 939)

Hram kal'asının cemî'sini meremmet etmeğe dört bin akçe emr olunmuş idi. Kal'anun
hatibine kâdı ve dizdâr tarafından emîn kodular ne ki harc olsa yazardı dört bin akçeden
dört yüz yetmiş akçeyü hatib kendüzi yemiş. Dülger İbrahim ve Dülger Ahmed ve Dülger
Hasan Braniçeva kâdısı ve Semendire kâdısı huzûrlarında eyle şehâdet ettiler. Hükümde
hatibten talep etmek gerektir. Ve's-selâm.

Ve ba‘dehû şehrûn nâibliğini ve bâcını il beyinden İskender nâm kimesne beş bin akçeye satun almıştır gece gündüz ana kulluk eder hiç hisâr yöresine uğramaz beş akçe dahi azab ulûfesi yer beş yıldır azab ulûfesi hizmetiyçün bir gece yahûd bir gün hisara hizmet etmiş değildir. İl beyine dayanur ma‘rifet ulûfe yer pâdişâhımız tarafından câiz tutulur mu eğer câ’iz tutulmazsa hükümde anı dahi beyân oluna.

Kapudanın iki nökerini atlarına atına hizmet eder dörder akçe ulûfesi vardır. Ulûfelerini kapudan kendüye zabt eder bir gün bir gece hisâra hizmet etmezler ve hisârda yatmazlar devletlü pâdişâhımız tarafından câ’iz buyurulmazsa anı dahi hükümde kayd oluna. Bâkî ve’s-selâm.

Ve ba‘dehû Hram’un elli azabı vardır şer‘î teftîş edün görün Semendire ve Güğercinlik’ün ve Koyluç kal‘alarının kânûn üzere mi beklerler yohsa kânûna hilâf mı ederler anlar ettüğü hizmetle devletlü pâdişâhımızdan yedikleri sadaka helâl olur mu hem dizdârın kapudanun ne kadar eminliği vardır pâdişâhımız ve kal‘asını hem hisârı dışardan mı beklemek câ’izdir içinde mi beklemek câ’izdir hükümde beyân oluna. Bâkî ve’s-selâm.

(s. 940)

Ve ba‘dehu şehrûn nâibliğini tutan İskender kâdı nâibi olan Mehmed’le şerîk olup kâfir Müslümân anlardan ve anların zulmünden acüz ve derd-mend kalmışlardır. Şehrümüzde elli kâfir evi vardı şimdi on ev kalmadı. Kimini ayağından astılar ba‘zusunun avretin çektiler. Bunların zulmüne doymayup yağı kâfir hisârlarına vardılar avratları oğlancıkları şehirde ağlaşıp oturuyürürler devletlü pâdişâhımızın yoğsullarına inâyet himmet olunursa hayfleri sorula. Hükümde beyân oluna.

Ve ba‘dehu iç ilden bunlara kalkan gelür gönderler gelür mecmû’sunu nâib İskender alur mağazaya koyar Tuna’nun öte yakasından yağı kâfirler gelür mecmû’sunu anlara satarlar yağı kâfir hisârların kalkanla yarağıyla doldurdular yağı kâfirlere yarak satmak devletlü pâdişâhımız câ’iz görmezse hükümde beyân oluna.

Bir hisarda iki emîn olur birisi dizdârdur birisi kapudan bu iki emîn birbirine değnek salmak yahûd birbirinün avratına geçüp adâvetler olmak devletlü pâdişâhımızun hisârında câ'iz midir câ'iz değil midir eğer câ'iz olmazsa hükümde eyle kayd oluna.

(s. 953)

Ve ba'dehu kal'ada cebeler meremmetiyçün Semendire İskelesi'nden dört bin akçe emr olunmuş idi. Dizdâr cebeler meremmetine mukayyed olmayup âhirü'l-emr hisâr erlerine harçlık vermişidi. Ulûfeleri gelecek neye devşürüp yerine koyam deyü ulûfe gelmeden Semendire kâdısı teftîşe gelüp ol dört bin akçeyü dizdâr elinde hâzır bulunmaduğuyçün mezkûr dizdâr inkâr eyledi kethudâ üleştirdi deyü kendü suçunu kethudâ üzerine bırakıp kethudâ bendenüzün ocağına su koyup azl ettirdi.

Ve ba'dehu kal'a imâm[1] oğlu müezzindir yevm[i] dört akçeye bir iki yıldır babasıyla kâdı nâibliğin[i] ederler mescid hizmetini tamâm edâ edemezler varırlar kâfir köylerinde gezerler kâfirlere şer'i at keserler ve bu dâr-ı memleketi yıkıpyürürler mescid hizmetine kâ'il olmazlar hem Müslümânların nesnelerin(?) alurlar kâfirlere ihbâriye verirler ribâhorluk, madrabâzlık ederler. Ribâhorluk eden imâmın şer'i imâmlığı câ'iz midir eğer devletlü pâdişâhun emrinde imâmlar kâdı nâibi olsun hem imâmlık etsün mescidümün tamâm hizmetin etmezse olur deyü emr olunmazsa hükm ile kayd oluna.

(s. 954)

Ve kapudan olan Yakub devletlü pâdişâhımızun yasağına ve emrine muti' olmayup azab halkından yirmi beş yoldaş çıkarıp Tuna'nun öte yakasına geçip seğirdim saldı devletlü pâdişâhımız pâdişâhluğunu ve yasağı bozdu pâdişâhımız emrine münkir oldu dizdârumuz ma'rifet bileydi.

Dizdârumuz birkaç kul oğullarını uydurdu gemiler Semendire'ye vardı üç gün üç gece Semendire'de yattı yerine kethudâsını dahi komadı. Pâdişâhun kal'ası ıssuz kaldı. Semendire kâdısı huzûrunda isbât olundu. Bâkî ve's-selâm.

Bir yarar kulla bir emîn kâdı himmet oluna. Eğer benüm defterde zikr olan[1] kâdıları mecmû'unu isbât edemezse mecmû' hisârlara bu bendenüzü bile yasak edesiz devletlü

pâdişâhımız doğruluk eminlik gösterdüğüm için dizdâr olan kimesne ulûfeciğim kestirdi.
Şöyle ma‘lûm oluna.

Ek-2: Sözlük

A

ağırlık [ET] Karşılık, bedel.

alacuk [ET] Göçebe çadırı.

apıla- [ET apula-] Gönlünü hoş etmek.

B

bac [Far. Baj] Vergi, resim, cizye, haraç.

balvan [Mac. bálvány] 1. Kalas, kazık. 2. Büyük ağaç, direk.

ban [ET] Ulu, büyük, ileri gelen, bey.

bukağu [ET bukagu, bukagi] 1. Kaçmalarını, çifte atmalarını önlemek için atların ayağına vurulan demir halkalı köstek 2. Eskiden mahkumların ayaklarına takılan ve ucuna pranga bağlanan demir halka, künde.

burgaz [Yun. purgos] Kule anlamına gelen kelime bugün bazı yer adlarında yaşamaktadır. Bergos, bergus şekillerinde de kullanılmıştır.

C-Ç

cevher [Ar. cevher < Far. gevher] Herhangi bir muamele görmemiş, işlenmemiş maden.

çah [Far. çah > çeh] Kuyu, çukur.

çarh Kuyudan çıkarılan maden cevherinin taş ve topraktan ayrılarak arıtmadan geçirildiği tasfiyehane anlamına gelmektedir. Su gücüyle hareket eden çarhlar körükler aracılığıyla çalıştırılırdı.

D

devlet eşiği [ET] Hükümet, saray, saltanat yönetimi.

E

esle- [ET] Dinlemek, kabul etmek, baş eğmek.

G

girihte [Far.] Kaçkın, firârî.

göğe Yirmi altı çift kürekle çekilen, iki katlı, baştardadan daha büyük bir çeşit eski savaş gemisi.

gönel- [ET gönül-, gönül-] Yönelmek, yüzünü döndürmek, teveccüh etmek.

H

hâşır Haşreden, cem eden, toplayan.

haymana At, eşek gibi hayvanların salıverildiği çayırılık yer.

hutman [Sırp. hetman] Lider anlamına gelmekte olup madencilik sektöründe “baş ustabaşı” statüsünde kuyularda görevli olan işçilere nezaret ederek onların sürdürdükleri işleri denetlemekle görevlidir. Hutmanlar Alman madenciliğindeki “urbarerler” ile aynı fonksiyona sahiptirler.

I-İ

ıssı [ET] Sahip, mâlik.

iğen [ET igen, igende, iğende, iğın] Çok, gayet, pek, ziyade, daha ziyade.

iştolna Almanca “Stollen”, Slavca “Štolna” şeklinde yazılmakta olup Osmanlı kanunnamelerine “İştolna” şeklinde girmiş ve sadece Bosna, Sırbistan ve Kosova’daki ocaklarda kullanılmıştır. İştolna kabaca lağım anlamına gelmekte olup modern anlamda maden kuyularındaki cevher damarları izlenerek kazılan galerilere denilmektedir.

K

kefali [Rum.] Baş, ser, birinci, reis, kumandan, emir vb. anlamlara gelmektedir.

kıbil Balkanlarda kullanılan bir ağırlık ölçüsüdür. Maden ve tahıl ölçmek için kullanılmıştır.

kazıyye [Ar.] 1. İş, husus, madde, mesele, dava. 2. Yan cümle, cümlecik. 3. Teklif, önerme.

kazâyâ [Ar.] Kazıyyeler, önermeler.

L

lec (etmek) Tartışmak, dövüşmek, çekişmek.

lek Küçük tarla, evlek.

lemeş [lemşad] Kuyuyu vade ile birkaç kişiye işletmeye vermek.

lukna [lokna] Balkanlarda kullanılan tahıl ölçüsüdür. Semendire’de (Smederova) 140 veya 144 okka (7 İstanbul kilesi), Braniçevo’da 72 okka, Sırbistan’da 72 okka (4 Edirne kilesi).

M

müdd Hububat ölçüsüdür. Miktarı bölgelere göre değişmekteydi. Resmî müdd ise her biri dörder şinikten oluşan 20 kileye denirdi.

müjde-gâni [Far.] Müjde verene, müjde getirene verilen armağan, bahşış, müjdelik.

müzur Tuz ve hububat için kullanılan bir ölçüdür. Kullanım yeri genellikle Balkanlar olan bu ölçünün miktarı değişkenlik göstermektedir.

N

nişan Dönümün onda biridir.

O-Ö

onat [ET onad, unat] Doğru, uygun, layıkıyla, tamam.

otar- [ET] Otlatmak.

önürdi [ET önürdü] Önce, ilk önce, daha önce, ileri.

örü [ET öri, ürü] Otlak, mera, çayır.

P

pasban [Far.] Gece bekçisi, bekçi, gözetici.

pavun Almanca “*Bau*” ve Slavca “*Paun*” kelimelerinden Osmanlı terminolojisine giren “*pavun*” terimi, maden kuyularında işlenebilecek durumda olan cevherin tahminî rezervinin ölçülmesi işlemidir.

proboy [poroboy, porboy, pereboy] Kuyuya giden yol ağzı.

S-Ş

salgun [ET salgın, salkı] Salma yoluyla alınan vergi, keyfi vergi.

sefere eşmek Savaşa gitmek

segirdim 1. Akın, hücum. 2. Koşma, koşuş.

şafar Almanca “Schafar” ve Slavca “Šafar” şeklinde yazılan kelime usta madenciler için kullanılmaktadır. Şafarlar maden ocaklarında kuyu sorumlusu veya kuyu mühendisi sıfatıyla kuyularda yürütülen faaliyetlerin ön denetimini gerçekleştirmek üzere istihdam edilirdi.

T

tehî-dest Eli boş, fakir, züğürt.

tereke [ET] Mahsul, ürün.

tir 1. Küçük parçalara ayrılmış toprak, evlek. 2. Ekin sulamak için tarlada açılan ark. 3. Göl çevresine yığılan toprak, set. 4. Deniz kıyısı, yalı. 5. Tarla kıyılarını belirlemek için yapılmış toprak set. 6. İki tarla arasında sınır olan ince yol.

tüs‘ Dokuzda bir. (1/9)

U

urbarar [urbarer, urburer, urubar] Maden mühendisi veya kuyucu başı. Ocakları ölçmek gibi mesuliyetli işlerle vazifelendirilirdi.

V

varak Almanca *Werk* kelimesinden gelen bu ıstılah bir maden işletmesinin hissedarları anlamına gelmektedir.

vatrok Kanunnâmelerde genellikle *vatrok* şeklinde geçen bu terim Almanca “*Waltworchhte*”/ “*Werkzeug*” kelimelerinden türemiştir. Darphanede işlenmek üzere cevher teslim eden görevliye bir başka deyişle cevher sahiplerine denilmektedir.

vazî [Ar.] Alçak, bayağı, denî.

vukiyye [Ar.] 400 dirhemlik Osmanlı ağırlık ölçüsü, okka.

Y

yağı [ET] Düşman.

arak [ET yarag, yarah] 1. Hazırlık, levazım, teçizat. 2. Silah.

yeğseri [ET eğser, eğseri, iğseri] Çivi, demir çivi.

yonma 1. Yonmak işi. 2. Yonulmuş, oyulup işlenmiş, düzeltilmiş.

yügrük [ET yürük, yüvrük] 1. İyi yürüyen, koşan (at vb. için). 2. Koşu atı.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Fatma	ERDİM	
Doğum Yeri ve Yılı	İstanbul	18.01.1991	
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	İngilizce İyi	Fransızca Başlangıç	
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	2005	2009	Üsküdar Burhan Felek Lisesi
Lisans	2009	2014	Boğaziçi Üniversitesi
Yüksek Lisans	2014	2017	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı	
1.	2017	...	İstanbul Üniversitesi
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	fatma.erdim91@gmail.com		
	Tarih İmza Adı Soyadı	21 / 07 / 2017	Fatma ERDİM

